

Hus, Jan; Nechutová, Jana; Krmíčková, Helena; Malá, Jana; Mazalová, Lucie; Mutlová, Petra; Švanda, Libor

Mistr Jan Hus, učitel a kolega : promoční promluvy M. Jana Husa

Mistr Jan Hus, učitel a kolega : promoční promluvy M. Jana Husa Vydání první
Brno: Masarykova univerzita, 2021

ISBN 978-80-210-9796-4; ISBN 978-80-210-9797-1 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9797-2021>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143701>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

#508

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

Mistr Jan Hus, učitel a kolega

Promoční promluvy M. Jana Husa

Jana Nechutová a kolektiv

Helena Krmíčková

Jana Malá

Lucie Mazalová

Petra Mutlová

Libor Švanda

Výtvarný doprovod a jeho koncept v knize Marie Filippovová

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

BRNO 2021

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Nechutová, Jana, 1936-

Mistr Jan Hus, učitel a kolega : promoční promluvy M. Jana Husa / Jana Nechutová a kolektiv - Helena Krmíčková, Jana Malá, Lucie Mazalová, Petra Mutlová, Libor Švanda. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2021. – 202 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 508)

Anglické resumé

Částečně přeloženo z latiny. – Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-210-9796-4 (brožováno)

* 27-1-051 * 27-337 * 378.14 * 378.2 * 808.51-022.342 * 811.124'25 * 811.162.3'25 * (437.3) * (048.8:082)

* (042.5) * (0.027)

– Hus, Jan, asi 1371-1415

– 1398-1410

– křesťanští teologové – Česko – 14.-15. století

– křesťanští reformátoři – Česko – 14.-15. století

– vysokoškolské studium – Česko – 14.-15. století

– promoce – Česko – 14.-15. století

– slavnostní projevy – Česko – 14.-15. století

– překlady z latiny – 2011-2020

– překlady do češtiny – 2011-2020

– kolektivní monografie

– promluvy

– kritická vydání

378 - Vysoké školy [22]

Recenzovali: PhDr. Jan Kalivoda (Univerzita Karlova)

PhDr. Jana Zachová, CSc. (Centrum medievistických studií, Filosofický ústav
AV ČR)

Tato publikace vznikla v rámci výzkumného projektu „Jan Hus a husitská literatura pro 21. století“, podpořeného Grantovou agenturou České republiky (GA ČR 17-15433S).

Na obálce je použita reprodukce folia z děkanské knihy artistické fakulty pražské univerzity se zápisem o Husově působení. Za laskavé poskytnutí práva k publikaci folií z „Liber decanorum“ (obálka a frontispis) děkujeme Ústavu dějin Univerzity Karlovy – Archivu Univerzity Karlovy.

© 2021 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9796-4

ISBN 978-80-210-9797-1 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9797-2021>

Obsah

NAD PROMOČNÍMI PROMLUVAMI M. JANA HUSA

Předmluva	9
Husovy rekomendace. Cesta k nalézání jejich textů	17
Struktura a motivy Husových rekomendací	33
Autority v promočních projevech Jana Husa a výuka na pražské artistické fakultě	39
Aristotelská přírodní filozofie na středověké univerzitě	54
Prameny a literatura k úvodním studiím	69

M. JAN HUS: PROMOČNÍ PROMLUVY

Překladatelská poznámka	77
/1/ Studuit agere	83
/2/ Discens factus est sciens	93
/3/ Fulget virtute modestus	103
/4/ Veniat cuculus	110
/5/ Proice omnia ista	122
/6/ Quere bonos mores	129
/7/ Filius esto bonus	137
/8/ Recte vivas	145
/9/ Quere quid sit virtus	149

/10/ Instrue preceptis animum	157
/11/ Forcia adversis	165
/12/ Si vultis nichil timere	174
/13/ Principatus virum ostendit	182
/14/ Da adverbia	189
Rejstřík zdrojů citovaných v promočních promluvách	193
Prameny a literatura k promočním promluvám	196
Summary	201

NAD PROMOČNÍMI
PROMLUVAMI
M. JANA HUSA

PŘEDMLUVA

Tento svazek navazuje na dvě předchozí husovské překladové publikace, *M. Jan Hus v polemice a za katedrou* (2015) a *M. Jan Hus v polemice a v žaláři* (2019). Přináší český překlad všech dochovaných a vůbec známých promočních promluv, rekomendací, M. Jana Husa. Jsou zde jednak zcela nové překlady, jednak v revidované a opravené podobě ty, které byly publikovány již v první z uvedených knih. Její úvod v roce 2015 se tyto texty snažil čtenářům přiblížit; charakterizoval je tím, že se v nich setkáváme s jinou podobou Husovy osobnosti než u středověkého teologa, kazatele a karatele očekáváme. V rekomendacích se zračí přátelský vztah učitele ke studentovi a ke studentskému světu, podávají nám zajímavé zprávy o všedním životě na univerzitě a o jeho tzv. každodennosti, nešetří humorem, objevují se v nich dialogické prvky a snad až náznaky dramatické performance.

Předkládané texty byly součástí promočních aktů: studium na artistických fakultách bývalo zakončeno dosažením bakalářského stupně nebo získáním magisterského titulu podobně, jako je tomu dnes, doktorát však udílely jen tři další, specializované fakulty, teologická, právnická a lékařská. Naše texty se vztahují k fakultě artistické, kde Hus jako učitel působil, budeme tedy dále mluvit o jejích bakalářských a magisterských promociích. Bakalářská promoce byla označována jako determinace, magisterská výrazem inceptce. Promoční akt se konal při slavnostním zasedání fakulty: poté, co byly ověřeny nezbytné předpoklady, představil svého žáka děkanovi a fakultní kongregaci učitel, který byl většinou zároveň jeho promotorem. Uchazeč pak řešil předloženou otázku – kvestii, *quaestio*; své řešení, takzvanou *positio*, přednesl spatra: k otázce bylo třeba podat důvody a doklady z Bible a z autorů pro i proti, rozhodnout buď pro kladnou nebo zápornou odpověď a pohotově reagovat na námitky a komentáře. Uvedený postup se při bakalářské promoci nazýval *determinatio* a tento výraz se tedy vžil pro celý akt promoce bakalářského stupně – determinace. Závěrem pronesl promotor pochvalnou řeč,

recommendatio, zakončenou udělením příslušné hodnosti.¹ Rekomendace byla tedy třetí, poslední částí promočního aktu, což také některé z našich textů oznamují formulí: „Za třetí je nyní třeba našeho kandidáta krátce představit.“² Podobnou procedurou jako popsaná promoce bakaláře byla promoce magisterská, incepte, *inceptio*, nazvaná podle skutečnosti, že jí začíná (*incipit*) plné členství nového mistra ve fakultní kongregaci.

Bakalářská rekomendace vrcholí promoční formulí o udělení titulu, na konci magisterské rekomendace bývaly předány mistrovské insignie, jak čteme v závěru rekomendace *Proice omnia ista*: „... proto ti předávám odznaky magisterské hodnosti... nejprve biret..., za druhé zlatý prsten..., za třetí otevřenou knihu.“³ Kandidáta pak promotor vyzval k počátku univerzitní kariéry, ve zkrácené podobě máme tuto výzvu na konci zmíněné rekomendace k magisterské incepti *Proice omnia ista*: „Nyní tedy, vážený mistře, začněte, atd.“⁴ I u bakalářských rekomendací podávají rukopisy závěrečné formule většinou zkráceně, pokud je nevynechávají zcela; plné znění závěru rekomendace bakaláře čteme pouze u textu *Studuit agere* a i zde jsou vynechána poslední slova, „(ve jménu) svaté a nerozdlílné Trojice.“ V našich překladech zkrácený rukopisný závěr rozšiřujeme o vynechaný text ve špičatých závorkách s odkazem na plné znění ve *Studuit agere*.

Mezi Husovými rekomendacemi se k incepti vztahují dvě, *Proice omnia ista* a *Principatus virum ostendit*, v níž se o Husově autorství pochybuje. V případě rekomendace *Si vultis nichil timere* promoval Hus zároveň Zikmunda z Brodu jako bakaláře a Mikuláše ze Stojčína jako mistra. Ostatní Husovy promoční proslovy se vztahují k bakalářům, jde tedy o determinace.

Dochované promoční projevy nevypovídají o tom, kolik studentů Hus přivedl k promoci, kdy a kolikrát byl ve zkušební komisi nebo jí ve funkci děkana předsedal. Přesnější informaci poskytuje *Liber decanorum*, děkanská kniha; na základě úředních záznamů artistické fakulty, především právě děkanské knihy, byl vysloven odhad, že množina studentů, které by bylo možno označit jako Husovy žáky, kolísá rámcově v rozpětí mezi dvaceti a čtyřiceti osobami.⁵ Děkanská kniha uvádí dvanáct bakalářů a jedenáct magistrů, jejichž promotorem byl Hus, nejnovější odhad

1 Nejnověji viz: František Šmahel, *Alma Mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016, s. 252–253; František Šmahel, „Fakulta svobodných umění,“ in: *Dějiny Univerzity Karlovy I: 1347/48–1622*, ed. M. Svatoš, Praha 1995, s. 116–117.

2 „Quoad tercium, restat nostrum determinantem breviter commendare.“ *Studuit agere*, se stylistickou obměnou také *Veniat cuculus, Forcia adversis, Si vultis nichil timere*.

3 „... quapropter trado sibi insignia magistralia... primo biretum..., secundo anulum aureum..., tercio librum apertum.“

4 „Nunc igitur, magister reverende, incipiat etc.“

5 Blanka Zilynská, „Mistr Jan Hus a pražská univerzita: několik zamyšlení nad možnostmi poznání jejich vzájemného vztahu a Husovy pedagogické činnosti,“ *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 58, 1, 2018, s. 211.

celkového počtu jím promováných žáků je interval dvacet pět až třicet osob,⁶ tedy o hodně víc, než kolik jeho promočních proslovů máme dnes k dispozici. Za zvláštní pozornost stojí adresáti našich dochovaných projevů, právě promovaní bakaláři a mistři. Zjišťujeme, že se již v průběhu studia vytvořila vazba mezi některými z nich a učitelem, jehož si vybrali za svého promotora, M. Janem Husem. Jsou to Matěj z Knína, Martin Kunšův z Prahy, Mikuláš z Miličina, Zdislav ze Zvířetic; pozoruhodné je, že společně a zároveň promovaly dvě zvlášť známé postavy husitství, Petr z Mladoňovic a Jan z Příbramě. O těchto Husových žácích se čtenář může dozvědět víc v úvodech k jednotlivým rekomendacím.

Dochovalo se celkem čtrnáct rekomendací spojovaných s Husovým jménem, jejichž překlad tato kniha přináší. O dvou na posledních místech naší řady, *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia*, badatelé většinou soudí, že Husovi nepatří, i když jej jako jejich autora uvádí rejstřík rukopisu, v němž jsou zapsány. Obě mají jen jeden zápis, a to v rukopise pražské Národní knihovny X E 24. Společné je jim i to, že u adresátů – uchazečů známe jen jejich křestní jména a nemáme žádnou oporu pro stanovení doby, kdy byly proneseny. Máme tedy dvanáct textů, u nichž je Husovo autorství jisté nebo vysoce pravděpodobné. Jisti si můžeme být Husem coby autorem u deseti kusů: *Discens factus est sciens*, *Proice omnia ista*, *Fulget virtute modestus*, *Veniat cuculus*, *Filius esto bonus*, *Recte vivas*, *Quere quid sit virtus*, *Instrue preceptis animum*, *Forcia adversis*, *Si vultis nichil timere* (u některých z těchto kusů je Husovo autorství doloženo rukopisně, u některých bylo zjištěno a potvrzeno na základě komparací). *Studuit agere* je Husovo s největší pravděpodobností,⁷ na rozdíl od předchozích badatelů dospěla k témuž názoru A. Schmidtová o proslovu *Quere bonos mores*.

České texty Husových promočních proslovů zde řadíme podle chronologie, již přijal soupis pramenů k Husově literární činnosti, sestavený F. M. Bartošem a P. Spunarem,⁸ ovšem s tím rozdílem, že tento soupis podává nejprve dvě incepte (magisterské) a pak následují determinace (bakalářské). Všechny tyto texty pocházejí z let 1398–1410.⁹

6 Tamtéž, s. 212, 214.

7 A. Schmidtovou (srov. pozn. 13) znejistuje chronologie, neboť Hus by byl tuto promoci konal dřív, než byl zvolen za examinátora bakalářů (srov. též B. Zilynská, „Mistr Jan Hus a pražská univerzita,“ s. 211, pozn. 16). B. Ryba (*Nový Hus. Nepoznané universitní promluvy Mistra Jana*, Praha 1948, s. 15–16) ale na této okolnosti neshledává nic výjimečného.

8 František Michálek Bartoš – Pavel Spunar, *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*, Praha 1965, č. 30–41, s. 89–95. Soupis řadí napřed dvě rekomendace magisterské (incepte č. 30, 31), poté bakalářské (determinace č. 32 a dále). Rekomendace *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia* podává v oddíle „Spisy sporné a pochybné“, č. 315, 316, s. 265–266.

9 Takto jsou proslovy řazeny též v edici A. Schmidtové (srov. pozn. 13), s jednou odchylkou (rekomendace *Proice* je na třetím místě, před *Fulget virtute modestus*). F. M. Bartoš v závěru studie „Hus jako student a profesor Karlovy university,“ *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 2, 1958, s. 9–26, klade rekomendace, jež nelze přesně datovat (*Proice omnia ista*, *Instrue preceptis animum*), na konec svého soupisu, před vyložené sporné rekomendace *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia*.

Husovy rekomendace byly v rukopisech nalezeny, identifikovány a popsány ve dvou fázích. Nejprve otiskl šest promluv Konstantin Höfler:¹⁰ *Recte vivas, Quere quid sit virtus, Instrue preceptis animum, Quere bonos mores, Principatus virum ostendit, Da adverbia*; poté v roce 1914 jednu další promluvu, *Discens factus est sciens*, z pražského univerzitního rukopisu X C 3 Jan Sedlák.¹¹ Později, v roce 1947, právě v tomto rukopise objevil dalších sedm Husových promočních projevů Bohumil Ryba a vydal je v *Listech filologických*:¹² *Fulget virtute modestus, Filius esto bonus, Studuit agere, Veniat cuculus, Proice omnia ista, Forcia adversis, Si vultis nichil timere*. Rukopisnému dochování Husových promočních proslovů se v této naší práci věnuje speciální studie H. Krmíčkové.

Zásadní zásluhu na zpřístupnění celého originálního latinského korpusu husovských proslovů, tedy nejen jednoznačně a zaručeně Husových textů, má Anežka Schmidtová, veřejnosti historiků a literárních historiků – medievistů známá pod příjmením Vidmanová (Schmidtová je její dívčí jméno). V roce 1958 vydala obsáhlý soubor textů, které Jan Hus pronesl na půdě univerzity, tedy rektorské řeči, kázání a promoční proslovy.¹³ Zde znovu publikovala všech čtrnáct dochovaných rekomendací spojovaných s Husovým jménem, doprovodila je shrnujícím komentářem (s. 220–223) a vydatnými poznámkami ke každému textu zvlášť (s. 223–229), musela však bohužel rezignovat na textověkritické poznámky.

O dosavadních českých překladech těchto textů informuji dále v Překladačské poznámce.

V tomto novém svazku husovských překladů přinášíme čtenářům v českém přetlumočení všech čtrnáct rekomendací spjatých se jménem českého reformátora a univerzitního učitele: nesporně pravé a velmi pravděpodobně pravé v předpokládaném chronologickém pořadí, nakonec dvě, u nichž je Husovo autorství sporné.

1. *Studuit agere* (1398), vyd. B. Ryba, A. Schmidtová (Vidmanová)
2. *Discens factus est sciens* (1399), vyd. J. Sedlák, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. E. Stein
3. *Fulget virtute modestus* (1400), vyd. B. Ryba, vyd. A. Schmidtová (Vidmanová), přel. B. Ryba

Bohumil Ryba ve své edici rekomendací z rukopisu NK Praha, X C 3 podává nejprve dva kusy, u nichž je Husovo autorství jednoznačně mimo jakoukoli pochybnost (*Fulget virtute modestus* a *Filius esto bonus*), teprve pak postupuje chronologicky.

10 Konstantin Höfler, *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II*, Wien 1865, s. 95–110; projev *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia* se však dnes za Husovy texty nepovažují.

11 Jan Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ in: *Studie a texty k náboženským dějinám českým I*, Olomouc 1914, s. 124–128.

12 *Nový Hus*. Vydala pak i separátně Jednota českých filologů, Praha 1948 (stránky zde citujeme podle tohoto separátního vydání).

13 *Iohannes Hus, magister Universitatis Carolinae. Positiones, recommendationes, sermones. M. Jan Hus. Univerzitní promluvy*, ed. A. Schmidtová, Praha 1958.

4. *Veniat cuculus* (1400), vyd. B. Ryba, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. J. Nechutová – J. Fuksová 2015
5. *Proice omnia ista* (kolem r. 1400), vyd. B. Ryba, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. J. Nechutová – J. Fuksová 2015
6. *Quere bonos mores* (1401), vyd. K. Höfler, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. M. Svoboda, E. Stein
7. *Filius esto bonus* (1402), vyd. B. Ryba, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. J. Nechutová – J. Fuksová 2015
8. *Recte vivas* (snad 1403), vyd. K. Höfler, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. V. Flajšhans, E. Stein
9. *Quere quid sit virtus* (1405), vyd. K. Höfler, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. M. Svoboda, E. Stein
10. *Instrue preceptis animum* (snad po r. 1405), vyd. K. Höfler, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. M. Svoboda, E. Stein
11. *Forcia adversis* (1409), vyd. B. Ryba, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. J. Nechutová – J. Fuksová 2015
12. *Si vultis nichil timere* 1410, vyd. B. Ryba, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. J. Nechutová – J. Fuksová 2015
13. *Principatus virum ostendit* (?), vyd. K. Höfler, A. Schmidtová (Vidmanová), přel. M. Svoboda
14. *Da adverbia* (?), vyd. K. Höfler, A. Schmidtová (Vidmanová)

Věnujme nyní pozornost samotným textům Husových (nebo jemu s jistou mírou pravděpodobnosti přiřítaných) promočních projevů, textům žánrově specifickým a čtenářsky zajímavým. Husovy rekomendace nejsou navzdory prvnímu zdání nijak originální, jejich stavba a rétorika se neliší od jiných univerzitních projevů dané doby; můžeme se o tom přesvědčit již tak, že si přečteme projev, který pronesl při bakalářské determinaci samotného Jana Husa na podzim roku 1393 Jan z Mýta, Husův učitel.¹⁴ A projdeme-li základní soupisy pražských rukopisů, Truhlářův katalog rukopisů pražské univerzitní knihovny¹⁵ a soupis, který pro knihovnu pražské metropolitní kapituly sestavili Antonín Podlaha a Adolf Patera,¹⁶ přesvědčíme se o tom, že v rukopisech obsahujících Husovy rekomendace i v řadě dalších rukopisných kodexů jsou zapsány další promoční proslovy, rekomendace různých promotorů pro různé uchazeče. Četba Husových rekomendací má ale nemalý význam pro celistvější poznání Husovy osobnosti a má také zvláštní půvab, kouzlo

14 Rekomendaci s tématem *Sanabatur laborans* vydal B. Ryba, in: *Promoční promluvy mistrů artistické fakulty Mikuláše z Litomyšle a Jana z Mýta na universitě Karlově z let 1386 a 1393*, Praha 1948, s. 43–49. Překlad týž, in: *Výbor z české literatury doby husitské I*, Praha 1963, s. 75–80.

15 Josef Truhlář, *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I–II*, Praha 1905–1906.

16 Adolf Patera – Antonín Podlaha, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské I–II*, Praha 1910, 1922.

neočekávaného. A neplatí to jen o těch chronologicky prvních, jež Hus pronesl v době, kdy ještě nestál v čele pražských reformních snah, i když právě některé pasáže těchto raných projevů dokreslují mladého Husa, jak jej mohou znát spíše čtenáři jeho českých spisů – v těch se totiž několikrát sebekriticky vrací ke svým studentským létům. Hus jako promotor je družný a vtipný člověk, o málo starší kolega svých žáků, které dobře znal a s nimiž leccos prožil. Texty jsou protkány humornými narážkami na to, jak student vypadá, jak se obléká, na dobré i špatné vlastnosti kandidátů, vyprávěním (často jen v náznaku) o drobných příbězích ze studentského života. K žertům uměl středověký autor použít i etymologie, ovšem že patřičně přizpůsobené, spíš karikované: promotoři si pohrávali třeba se jmény budoucích bakalářů a magistrů. V našich textech se takto vykládají jména Jan Černý z Řečice, Václav ze Sušice (Venceslaus), Martin.¹⁷ Středověká etymologie je specifickým úkazem, není to lingvistická disciplína, nýbrž prostředek buď argumentace (v traktátech a polemikách), oslavy (v legendách) nebo zábavy, jak je tomu např. právě v promočních řečech. Ježto je funkce středověké etymologie takováto, je většinou lhostejné, do jaké míry je výklad daných jmen fantastický. K oživení textu slouží také české výrazy (*Proice omnia ista*: „Dáš, nebo sám vezmu“; *Forcia adversis*: „an se šklebí jako čert železko nalez“; *Fulget virtute modestus*: „dívá se jako z krbu“, „vše vhod dobro...“). U některých míst těchto textů jsme překvapeni motivem, který známe odjinud a ve středověké literatuře bychom jej nečekali. O kukačce se dočteme, že lidem, kteří se jí na to ptají, prozradí, kolik let ještě budou žít; Hus také svému publiku povypráví příběh, který byl sice těm, kdo i ve středověku četli římského klasika Horatia, znám z této četby, my jej ale známe spíš z Medvídka Pú: o syslu, který vlezl do sýpky úzkým vchodem, naplnil si břicho a nemohl se pro tloušťku dostat zpět (*Veniat cuculus*). A také se dozvíme, že výrok „jedna vlašťovka jaro nedělá“ (*Fulget virtute modestus*, *Veniat cuculus*) se může najít již u Aristotela.

Texty nám prozrazují mnoho o autorových literárních znalostech, a to tím, co v nich autor cituje. Je známo a běžně se předpokládá, že přední autoritou středolatinského autora je Bible, pak přicházejí na řadu autoři latinské, někdy i řecké (v latinských překladech) křesťanské literatury pozdní antiky a raného středověku, dále autoři středověku zralého; stručně vyjádřeno vedle Bible jsou to spisovatelé latinské patristiky a scholastiky, popřípadě ještě texty kanonického práva. V Husových (a nejen jeho) promočních projevech je Bible pramálo, převahu mají jiné autority: ze středověkých to většinou nejsou teologové a filozofové, spíše svěští autoři, básníci, satiričtí kritikové se zvláštním humorem, různá alegorická vyprávění, a pak (což by mohlo překvapovat nejvíc) je zde množství autorit starověké latinsky psané literatury: setkáme se nejen s Boethiem nebo Cassiodorem, jejichž tvorbu již

17 Jan Černý z Řečice (*Studuū agere*: „řečice“ – síto, řešeto), Václav ze Sušice – Venceslaus (*Fulget virtute modestus*: Sušice – „siccam Deus manibus suis plasmavit“ – Bůh uhnětl člověka ze sušiny země; „venatus caesaream laudem“ – ulovil císařskou slávu), Martin (*Filius esto bonus*: „Martem tenens“ – ten, kdo má v rukou zbraně boha války Marta).

poznamenal křesťanský pohled na svět, ale také (a dokonce častěji) s Ciceronem, Senekou, Valeriem Maximem, z básníků s Vergiliem, Horatiem, Ovidiem, epikem Lucanem, satirikem Persiem. Bohatý je, jak lze očekávat, výskyt citátů z latinských překladů Aristotela. Jsme zde svědky toho, že středověk toho o antice a o její literatuře věděl vlastně hodně, i když středověký autor měl za prvé v povědomí odlišný soubor antických textů, než jaký si utvořila vzdělanost novověku, a za druhé neznal tyto autory z přímé četby, ale z antologií a sbírek citátů. Názorně to můžeme v našem případě pozorovat na Aristotelovi: vidíme, že Hus patrně užíval sbírky *Auctoritates Aristotelis*, *Senecae*, *Boethii*..., jejíž text nacházíme hned v několika rukopisech pražských středověkých knihoven.¹⁸ Nepřekvapí hojnost gnómických citátů, přísloví, většinou známých z pozdně antické sbírky *Catonis Disticha moralia* (*Catonova disticha*). Vedle Catona najdeme v rekomendacích několik citátů z tzv. *Faceta*, dalšího častého zdroje gnómických veršů. Pod názvem *Facetus* se tradují dvě didaktické skladby z 12. století: je to jednak sbírka s incipitem *Moribus et vita*, a další, začínající slovy *Cum nihil utilius*. Jak čtenář uvidí v poznámkovém aparátu překladů, cituje Hus z obou těchto skladeb, aniž by mezi nimi rozlišoval – pravděpodobně čerpal z florilegia, obsahujícího výpisky z obou. Některým tzv. autoritám Husových rekomendací jsou ostatně v tomto svazku věnovány speciální studie L. Švandy, P. Mutlové a L. Mazalové.

Více se o vlastnostech těchto Husových textů dozvíme z informací podaných před jednotlivými překlady. Na rozdíl od záhlavních poznámek nemají tyto úvodní odstavce pevnou strukturu, každá rekomendace totiž vyžadovala vlastní a vždy jiný komentář: u některé je to problém autorství nebo podoba rukopisného dochování, někde zvláštnosti struktury a stylu, jinde problémy slovní zásoby a s nimi související překladatelská řešení, někdy jde o zajímavé užití autorit nebo o jejich volbu; tam, kde je předmětem rekomendace známější a významnější osobnost z Husova prostředí nebo z dějin husitství, upozorním také na tuto skutečnost.

Oba předcházející svazky této malé husovské série vyšly pod údajem o autorství Jany Nechutové a Jany Malé (Fuksové). U právě vycházející knížky je tomu jinak, autorka této předmluvy Jana Nechutová je iniciátorkou vzniku tohoto souboru, je zodpovědná za překlad rekomendací, kde použila přípravných prací Jany Malé, zpracovala též krátké texty před jednotlivými rekomendacemi a poznámky pod čarou, napsala tuto *Předmluvu* i *Překladatelskou poznámku*. Konečná podoba překladů i poznámkového aparátu je výsledkem dlouhodobé práce celého kolektivu, který při společných sezeních definitivní podobu textu překladů slovo za slovem vážil. Důležitá zde byla přítomnost Libora Švandy, který s námi řešil lexikální, morfologické i syntaktické nesnáze českého znění a ujal se jazykové korektury. Těchto porad se dále účastnily Helena Krmíčková, Petra Mutlová, Lucie Mazalová

18 *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval: étude historique et édition critique*, ed. J. Hamesse, Louvain – Paris 1974. Editorka uvádí velký počet rukopisů tohoto florilegia, osm z nich z pražských rukopisných knihoven.

a Zuzana Lukšová, která také sestavila rejstřík. Většina z uvedených kolegů jsou také autory čtyř speciálních kapitol úvodní části tohoto svazku. Celému tomuto kolektivu patří za pilnou, vynalézavou a obětavou spolupráci velký dík – platí to také o závěrečných pracích na hotovém souboru, jimž se s vytrvalou přesností věnovala Helena Krmíčková. Publikace je výstupem grantu „Jan Hus a husitská literatura pro 21. století“ financovaného Grantovou agenturou České republiky (GA ČR 17-15433S). Snad bude pro budoucí čtenáře zajímavá informace, že práce na této publikaci byla dvakrát přerušena vpádem epidemie covid-19 na jaře a na podzim 2020. Knížka tak vznikala doslova *per tot discrimina rerum* – „navzdory tolika překážkám“.

Jana Nechutová

HUSOVY REKOMENDACE. CESTA K NALÉZÁNÍ JEJICH TEXTŮ

Helena Krmíčková

Nálezy textů Husových rekomendací a jejich ediční zpřístupnění jsou spjaty se třemi jmény – Konstantin Höfler, Jan Sedlák a Bohumil Ryba. Jejich zásluhou bylo zjištěno 12 (14) dochovaných rekomendací v pěti rukopisech, které pak byly zhodnoceny a nově vydány jako *editio iuvenilis* naší nejzasloužilejší husovskou editorkou Anežkou Vidmanovou (ještě pod rodným jménem Schmidtová). Vydejme se v tomto příspěvku po cestě nálezců vedoucí k Husovým textům,

Nálezci

Německý profesor pražské univerzity Karl Adolf Constantin Höfler (1811–1897) se ve svých pracích nespokojoval jen s tři staletí starým tiskem Husových děl Matthiae Flacia Illyrica, jak bývalo ještě i v té době zvykem, v jeho pracích se setkáváme také s odkazy na rukopisy; ostatně leckterá Husova dosud nevydaná díla edičně zpřístupnil ve svých třísvazkových *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*. V době, kdy se začal věnovat tomuto dílu, sice ještě zbývalo půlstoletí do vydání moderního Truhlářova katalogu Veřejné a univerzitní knihovny v Praze (dnes Národní knihovna ČR), ale Truhláře předcházely katalogizační práce jeho předchůdců,¹ které sice zůstaly přístupné jen v rukopisné podobě, ale které evidovaly zjištěný obsah také i na lístku nalepeném přímo v kodexu. Některé z rukopisů pak mají občas podrobný, někdy alespoň rámcově zachycený původní rejstřík. Takto zřejmě mohl Höfler zjistit v rukopisu NK X D 10 Husovy rekomendace *Recte vivas*, *Quere quid sit virtus* a *Instrue preceptis animum*, které přímo nesou Husovo jméno v nadpisu, a v rukopisu X E 24 rekomendace *Principatus virum ostendit* a *Da*

1 Truhlář, *Catalogus codicum I*, s. XI–XV.

adverbia, které Husovi připsal rejstřík. Podle vlastní úvahy bez opory rukopisného svědectví k nim přibral ještě tři další rekomendace.²

Svémi *Geschichtschreiber* sledoval především ediční zpřístupnění textu. Přesto edici doplnil alespoň několika málo údaji: relativizací autorství (k Husovu jménu připojil *ut videtur*, zdá se), určením determinanda, což dokázal jen u Zdislava ze Zvířetic, tedy nositele neobvyklého jména,³ a určením doby vzniku rekomendace, což se mu podařilo opět jen v případě Zdislavově. Ani jeho ediční počin nedopadl šťastně: Höfler na mnoha místech text nepřčetl správně, čímž zamotal hlavu svým pozdějším překladatelům. Anežka Vidmanová, která jeho edice po téměř sto letech antikvovala, se ostře vyjádřila slovy:⁴ „aby se mohlo užívat spisů zde vydaných, je nutno je vydat znovu“. Přesto však objevem šesti rekomendací Husových nebo Husovi připisovaných (k již jmenovaným patří i *Quere bonos mores*)⁵ inicioval další aktivity badatelské a po čase i překladatelské.

V polemice s Höflerem se k rekomendacím roku 1868 vyslovil František Palacký, který za nepochybné považoval pouze tři rekomendace, které jsou v rukopisu X D 10 připsány Husovi.⁶

Stav bádání o Husových rekomendacích na konci 19. století zachytil Václav Flajšhans, když roku 1900 vydal první soupis Husovy literární činnosti. Do něj přijal jako nesporná díla Husova pět rekomendací,⁷ *Da adverbia* je zařazena v oddíle Spisy nejisté.⁸ K našemu tématu tak nepřinesl žádné nové dílo ani žádný nový rukopis. To čekalo až na Jana Sedláka.

Moravský církevní historik Jan Sedlák (1871–1924) proslul jako vynikající znalec Husova díla obdařený obdivuhodným heuristickým talentem. Svůj příspěvek *Husovy promluvy promoční*⁹ nezaměřil jen k rekomendacím Husovým, ale pojal ho poněkud širěji, a tak rukopisy, na něž upozornil, neobsahují pouze rekomendace

2 Konstantin Höfler, „Des M. Johannes Hus Universitätschriften,“ in: *Geschichtschreiber II*, s. 95–128.

3 Josef Tríška, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 542, eviduje na předhusitské univerzitě jen tři nositele tohoto jména.

4 Hus, *Positiones*, s. 222.

5 Z původně zmíněných osmi rekomendací neměl Höfler jistotu u na osmém místě uvedené *Recommendatio artium liberalium* (patří mezi ty, u nichž uvedl „zdá se“) a váhal také v následujícím roce (Höfler, *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen III*, Wien 1866, s. 163). Václav Vladivoj Tomek ji atribuoval Jeronýmu Pražskému (*Dějepis města Prahy III*, Praha 1893², s. 481–482, pozn. 29). Rovněž rekomendace vydaná jako sedmá pod písmenem G nese označení Höflerovy pochybnosti *ut videtur*, nepřijal ji ani Palacký (viz pozn. 6), pro Flajšhanse byla spisem Husovi mylně připsaným (viz pozn. 7, Spisy mylně připisované, č. I, s. 154) a odmítl ji A. Vidmanová („zcela jiný ráz této promluvy, než mají ostatní řeči Husovy, nám nedovoluje spojovat ji s Husem“, Hus, *Positiones*, s. 229).

6 *Die Geschichte des Hussitentums und Prof. Constantin Höfler. Kritische Studien*, Praha 1868, s. 39.

7 Václav Flajšhans, *Literární činnost Mistra Jana Husi* (= Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku, III/3), Praha 1900, č. XLII, s. 96–98.

8 Tamtéž, č. LXXXV, s. 152.

9 Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ s. 119–128.

Jana Husa. Z osmi jím evidovaných kodexů nás budou zajímat rukopisy Národní knihovny: ke dvěma, zjištěným Höflerem, přidal ještě VIII E 5, X C 3 a X H 18, jak uvidíme níže, všechny obsahují promoční řeči mistra Jana. V rukopisu X C 3 pak objevil Husovu rekomendaci *Discens factus est sciens*, kterou zpřístupnil edičně.¹⁰ Sedlák byl prvním, kdo zpochybnil vedle rekomendace *Da adverbia i Principatus virum ostendit*.¹¹

Jediná Sedlákem objevená a vydaná Husova promluva podává jen malé svědectví o tom, jaký byl na tomto poli jeho skutečný přínos. V oblasti rukopisné nebyl zjištěn žádný jiný rukopis s Husovou rekomendací nad oněch pět, na něž upozornil (třebaže neidentifikoval všechny rekomendace, které v nich byly obsaženy). A bádání posunul ještě o další krok: spojení Husova determinanda, o němž víme z děkanské knihy, s rekomendací, v níž je uveden, a tím zjistit Husovo autorství, které není uvedeno v rukopisu. Tím se dostal v hledání Husových promočních řečí dál než Höfler, který sice také užil děkanskou knihu, ale pouze pro určování determinandů, o nichž se zmiňovaly rekomendace rukopisem spojené s Husovým autorstvím. Sedlák však zůstal jen u jediné rekomendace, kterou mohl připsat Husovi, na další pokusy o dohledání rekomendací rezignoval. Na konci svého příspěvku sice konstatuje, že by bylo možné přičíst i další rekomendace Husovi „dle obsahu a způsobu práce“ s přihlédnutím ke jménu promovaného, ale tuto metodu označil jako více či méně subjektivní dohady.¹² Tím se z našeho pohledu dostal do situace téměř komické: U rekomendací, které z dnešního hlediska považujeme za nezpochybnitelná Husova díla, poukazuje na jejich markantní odlišnost od Husovy tvorby. Chyběl mu v nich totiž reformní náboj. Dát těmto dle Sedláka subjektivním dohadům objektivní základ dokázal až Bohumil Ryba.

Spoluzakladatel naší latinské medievistiky Bohumil Ryba (1900–1980) má největší zásluhu na našich znalostech Husovy rekomendační tvorby.¹³ V rukopisu X C 3, známém už od Sedláka, zjistil dalších sedm Husových promočních promluv a objevil také, že některé již známé Husovy rekomendační texty obsahují i kodexy NK VIII E 5 a X H 18. (Způsob jeho práce budeme podrobněji sledovat níže a Rybova odůvodnění, proč jde o dílo Husovo, přinášíjí úvody k jednotlivým překladům.) Oproti Sedlákovi prohloubil metodu dohledání vzájemné vazby mezi děkanskou knihou a textem rekomendace, upozornil na výskyt Husova jména ve dvou rekomendacích a pustil se i do srovnávání vnitřní stránky Husových textů.

10 Tamtéž, s. 124–128.

11 Tamtéž, s. 123.

12 Tamtéž.

13 Ryba, *Nový Hus*.

Téměř půlstoletí po Flajšhansovi byl vydán nový soupis Husovy literární činnosti, tentokrát z pera Františka Michálka Bartoše,¹⁴ z hlediska rekomendací bohužel antikvaný už v době, kdy opustil tiskárnu. Bartoš bez ohledu na skutečnost, že o rekomendaci *Da adverbia* vyvstaly pochybnosti už v 19. století, a bez ohledu na to, že rekomendaci *Principatus virum ostendit* zpochybnil Jan Sedlák, považoval všech pět rekomendací, které podle údajů v rukopisech X D 10 a X E 24 napsal Hus, za jeho pravá díla. K nim přidal Sedlákem nalezenou *Discens factus est sciens* a dvě rekomendace, které zjistil Bohumil Ryba.¹⁵ Jeho *Literární činnost* byla totiž vydána k jubileu Karlovy univerzity v roce 1948 a pro stejnou příležitost připravoval své rekomendace i Ryba. Bartoš tak stihl do soupisu zařadit pouze *Fulget virtute modestus* a *Filius esto bonus*, tedy rekomendace vydané v prvním čísle *Listů filologických* v roce 1947, a to ještě pod číslem s hvězdičkou, aby nebylo narušeno již připravené pořadí jednotlivých Husových děl. Mezi spisy přičítané Husovi neprávem zařadil rekomendaci *Quere bonos mores*,¹⁶ která není Husovi atribuována žádným rukopisem, podle Bartoše neodpovídá jeho autorství obsahem a neznáme žádného Husova promovenda Matouše, který je v ní jmenován. Zbývající Husovy rekomendace z Rybovy studie uveřejnil v chronologicky řazeném seznamu, který otiskl v roce 1958.¹⁷ V tomto seznamu opět postrádáme *Quere bonos mores*. Ve stejném roce přinesla Anežka Vidmanová své odůvodnění pravosti této Husovy rekomendace,¹⁸ a tak teprve v recenzi na její edici přiznal Bartoš i této rekomendaci pravost, kterou dosud odmítal.¹⁹

Všechny rekomendace dosud připisované Husovi nově vydala Anežka Vidmanová ve svém svazku Husových univerzitních projevů.²⁰ K edicím připojila také drobné hodnotící texty,²¹ v nichž zrevidovala dosavadní názory na autorství, osobu promovaného i dobu, kdy byla rekomendace pronesena. S výjimkou *Studuit agere*, u níž se jí Rybovy argumenty nezdály dost průkazné, přiznala Husovu atribuci všem ostatním sedmi rekomendacím z rukopisu X C 3. U rekomendací vydaných Höflerem rehabilitovala rekomendaci *Quere bonos mores*, kterou důsledně odmítal F. M. Bartoš. Ze Sedlákem zpochybněných *Da adverbia* a *Principatus virum ostendit* přijala jako pravou *Principatus virum ostendit*, druhou rekomendaci za Husovu spíše nepovažovala.

14 František Michálek Bartoš, *Literární činnost M. J. Husi* (= Sbírka pramenů k poznání literárního života československého III, 10), Praha 1948.

15 Tamtéž, č. 20–23, 27, s. 49–52.

16 Tamtéž, č. 18, s. 99.

17 Bartoš, „Hus jako student a profesor,“ s. 26.

18 Hus, *Positiones*, s. 224–225.

19 František Michálek Bartoš, „Husovy universitní projevy,“ *Theologická příloha Křesťanské revue* 5, 1959, s. 151–152.

20 Hus, *Positiones*, s. 35–96.

21 Tamtéž, s. 220–229.

V Husově jubilejním roku 1965, sto let po Höflerovi, v posledním soupisu Husovy literární činnosti přinesl Pavel Spunar, který vycházel z Bartošovy *Literární činnosti*, všech 14 dosud zmiňovaných rekomendací. 12 bylo zařazeno mezi spisy nespornými,²² *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia* mezi spisy spornými a pochybnými.²³

Nalézání

Během sto let trvajícího nalézání a hledání Husových rekomendací vedla cesta přes A) rukopis(y) potvrzující Husovo autorství, B) spojení příslušné determinace nebo incepcy s údaji v *Liber decanorum*, C) Husovo jméno obsažené v rekomendaci, D) užití Husových stylistických prostředků. Sledujme tedy tuto cestu podrobněji.

Rukopis

Prvním krokem na cestě nejen k Husovým rekomendacím, ale i k dalším dílům, bývá nález rukopisného textu opatřeného autorskou atribucí. V přehledu Husovy literární činnosti ať už z pera Flajšhansova nebo z pera Bartošova (a u Bartoše mnohem více, protože znal více rukopisů s *hussiany* než jeho předchůdce) čteme v rubrice Původství, že je bezpečné, protože je dosvědčeno rukopisem. Z tohoto důvodu Bartoš dlouho vyřazoval z Husovy literární pozůstalosti rekomendaci *Quere bonos mores*, která žádným takovým ukazatelem nedisponovala, třebaže je obsažena v rukopisech, jež podobnou atribuci přinášejí buď přímo na místě nebo alespoň v rejstříku. Takto se nám dostává celkem spolehlivého určení autora. Jestliže zde poněkud snižujeme validitu tohoto údaje, pak je to proto, že významným církevním Otcům bývala rukopisně připisována díla méně známých autorů. V našem prostředí se tak dělo i Husovi, který byl nejznámější.²⁴ Z pěti zmiňovaných rukopisů přinášejí rekomendaci spojenou s Husovým jménem dva – NK X D 10 a VIII E 24.

1) Z hlediska určení autorství je nejdůležitější univerzitní kodex **X D 10**.²⁵ Jde o rukopis, jehož část nese vrocení 1415 a ani další obsah nesahá za tento rok. (Nejmladším dílem je na konci uvedený traktát *De usura* Mikuláše z Drážďan z roku 1415.) Většina děl souvisí s kritikou církve nebo přímo s ranou českou reformací (Jakoubek ze Strážnice, Viklef, Stanislav ze Znojma, Mikuláš z Drážďan) a rukopis

22 Bartoš – Spunar, *Soupis pramenů*, č. 30–41, s. 89–95.

23 Tamtéž, č. 315–316, s. 265–266.

24 Např. rukopis vídeňské Österreichische Nationalbibliothek 4941 (f. 27r) připisuje Husovi dílo Jana z Jesenice *Replicatio contra consilium doctorum*.

25 Popis přináší Truhlář, *Catalogus codicum II*, č. 1889, s. 67–69. Všechny probírané rukopisy jsou zpřístupněny v Manuscriptoriu: <http://www.manuscriptorium.com/>.

obsahuje celou řadu Husových děl; až na traktát *De arguendo clero* a kázání *Ego sum pastor bonus* jsou všechna spjata s mistrovou univerzitní činností. Nalézáme zde jeho obranu Viklefových článků, dvě univerzitní kázání (*Spiritus nolite extinguere, Dixit Martha*) a čtyři rekomendace – *Quere bonos mores, Recte vivas, Quere quid sit virtus* a *Instrue preceptis animum*. Na předním přidešti je nalepen obsah rukopisu, který je zřejmě výsledkem některé z katalogizací uskutečněných v 19. století. Jako čtvrtou položku uvádí: *M. Joannis Hus et Stanislav de Znojma*²⁶ *Commendatio magistrorum et baccalaureorum*. Tento údaj zřejmě pomohl Höflerovi v nalezení Husových rekomendací. (Stručný středověký rejstřík na rectu přední předsádky obsahuje pouze *Item recomendaciones magistrorum et baccaliorum*.) Husovy rekomendace začínají na foliu 113v^b s nadpisem *Recomendacio baccalariandi* (ale bez uvedení autora) rekomendací *Quere bonos mores*, na niž navazuje tentokrát již s autorskou atribucí jako *Recomendacio baccalariandi M. Hus* rekomendace *Recte vivas*. Následuje rektorská rekomendace, u níž je výslovně uveden autor – *per magistrum Stanislaum de Znojma*, a po ní s určením Husova autorství *Quere quid sit virtus* a *Instrue preceptis animum* (*Recomendacio baccalariandi facta per M. Hus*, respektive *Recomendacio baccalariandi fabricata per M. Hus*). Rekomendační část končí na foliu 117r^b, kde je vystřídána dalším Husovým dílem obsaženým v tomto kodexu – traktátem *De arguendo clero*. Zdá se, že rekomendace v této části jsou uspořádány chronologicky: 1401 – 1403 – 1405. Posledně uvedenou rekomendaci *Instrue preceptis animum* nedokážeme přesně zařadit, odhadované roky 1405–1408 jsou obdobím, kdy nebyly determinace a incepce do děkanské knihy, z níž zjišťujeme data zkoušek nebo promocií, zapisovány. Tomuto období počátečních let 15. století se nevymyká ani rektorská rekomendace Stanislavova z roku 1404,²⁷ zapsaná v této pětici na třetím místě.

Žádný z autorů, kteří se zabývali Husovými rekomendacemi, nezpochybnil ony tři z nich, jimž náš rukopis připsal Husa jako autora. Všichni měli tento údaj za jistý. A navíc můžeme doplnit u rekomendace *Quere quid sit virtus*, že přináší ještě další nezpochybnitelný údaj – determinantem zde jmenovaným byl Zdislav ze Zvířetic, kterého takto uvádí i děkanská kniha.

2) Dalším rukopisem, v němž bylo nalezeno Husovo jméno ve spojení s rekomendacemi, je rukopis Národní knihovny **X E 24**.²⁸ Jeho rozsáhlý rejstřík hustě popsaných folií 165v–166v je doplněn dalšími údaji na předním přidešti a zavádí nás do univerzitního prostředí. Ostatně charakteristika obsahu na štítku přilepeném vpředu na vazbě zní: *Questiones primi Sentenciarum cum principiis secundi, tercii et quarti eiusdem libri et multe alie questiones determinate in quodlibetis cum recomenda-*

26 Stanislavovo jméno je napsáno ve vsuvce nad textem.

27 V tomto roce zastával Stanislav ze Znojma rektorskou funkci, srov. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 488.

28 Truhlář, *Catalogus codicum II*, č. 1925, s. 81–85.

cionibus diversis. Podrobný popis rukopisu podal Josef Truhlář, přesto však mohl být výrazně doplněn. 61 kvestií obsažených v kodexu přimělo Jiřího Kejře²⁹ k jeho důkladnému rozboru z hlediska pražských kvodlibetů a dalších univerzitních disputací. Zjistil v něm kvestii z neznámého kvodlibetu konaného před rokem 1409, kvestii z kvodlibetu Ondřeje z Brodu, 14 kvestií z kvodlibetu Knínova, 11 z Husova a čtyři z kvodlibetu Michala Čížka z Malenic³⁰ a určil v něm i jiná díla.

Rukopis přináší i celou řadu Husových prací: kromě kvodlibetní *quaestio principalis* a čtyř kvestií (nepočítáme zde Husovo dubium *De Moyse legislatore*) je to i výklad Lombardových *Sentencií*, který byl do tohoto rukopisu přepsán písařem Zikmundem roku 1412, šest listů z vyhnanství (poslední z postního období 1414), obhajoba Viklefova spisu *De Trinitate*, dvě kázání mimouniverzitní (ze sbírky *De oboedientia*) a rekomendace. Husova díla tak dávají kodexu chronologické zařazení – vznikl patrně v první polovině druhé dekády 15. století. Žádné dílo v něm obsažené není mladší než poslední Husův list a při takové pozornosti věnované kvodlibetním kvestiím by bylo zvláštní, že by sem nebyla zařazena žádná z kvodlibetů konaných v letech 1416 a 1417.

Pro nás jsou ovšem nejdůležitější rekomendace.³¹ Rejstřík na foliu 166r zachycuje dva relevantní údaje: *Recomendacio inceptoris cuiusdam baronis per magistrum Hus* a *Item recomendacio baccalariandi per M. Hus*. První údaj náleží rekomendaci *Principatus virum ostendit* (v textu nese na f. 307v nadpis *Recomendacio inceptoris in artibus*), u níž Höfler o autorovi poněkud váhal – *ut videtur*,³² ve druhé, v *Da adverbia* (s nadpisem *Recomendacio baccalariandi*) Husa nezpochybňuje.³³ Jako Husovo dílo pak vydal ještě rekomendaci *Quere bonos mores*, která sice v rejstříku i v nadpisu nese pouze určení *Recomendacio iterum baccalariandi 3^a a Recomendacio alia*,³⁴ ale stojí v blízkosti Husových rekomendací v rukopisu X D 10.

Když se pokusíme srovnat spolehlivost údajů o autorské atribuci v obou rukopisech, musíme konstatovat, že stejnou písařskou rukou jako text (takto je to v našem případě u rukopisu X D 10) zapsané jméno autora, neznamená, že by písař tyto názvy dohledával. Mohl vycházet z předchozí tradice, která může sahát až k archetypu, předpokládané podobě všech dochovaných textů příslušného díla. A přesto ani zde nemáme stoprocentní jistotu. Rejstřík v rukopisu, třebaže nemusí být příliš vzdálený době jeho vzniku, tuto tradici nemá. Je velmi užitečnou

29 Jiří Kejř, „Quodlibetní questie kodexu UK X E 24,“ *Listy filologické* 78, 2, 1955, s. 216–221; 79, 1, 1956, s. 63–70; 79, 2, 1956, s. 228–233.

30 Údaje ze svého článku doplnil Jiří Kejř ve své studii *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, Praha 1971, podle rejstříku na s. 176.

31 Kejř, „Quodlibetní questie,“ 78, 2, s. 218, pozn. 11, se o rekomendacích pouze letmo zmiňuje, a navíc se drží Bartošovy *Literární činnosti*, takže nepřináší žádné relevantní informace.

32 Höfler, *Geschichtschreiber II*, s. 107.

33 Tamtéž, s. 109.

34 F. 166r rejstřík a f. 306r text.

nápovědou, ale méně spolehlivou než původní nadpis. Jestliže tedy bylo z dobrých důvodů Husovo autorství u rekomendace *Da adverbia* odmítnuto, není informace z rejstříku rukopisu X E 24 tak silná, abychom jen na základě tohoto údaje dílo přiřkli Husovi. A na druhé straně je nutné zpochybnit Sedlákův názor o tom, že když rekomendace *Da adverbia* je pochybná, stává se pochybnou i *Principatus virum ostendit*.³⁵ Nevíme, z jaké předlohy nebo z jakých předloh písař našeho rukopisu vycházel. A vedle *Principatus virum ostendit* stojí nejen pochybná rekomendace *Da adverbia*, ale i Husova *Quere bonos mores*.

Situace v rukopisu vypadá následovně: Mezi kvestiemi se nalézá blok pěti rekomendací: (1) rekomendace inceptorů v textu nadepsaná *Recomendacio in liberalibus licenciatorum*, v rejstříku *Recomendacio licenciatorum in artibus* – (2) bakalářská rekomendace, text *Recomendacio determinantis*, rejstřík *Recomendacio baccalariandi in artibus* – (3) bakalářská rekomendace *Quere*, text *Recomendacio alia*, rejstřík *Recomendacio iterum baccalariandi 3^a* – (4) inceptorská rekomendace *Principatus*, text *Recomendacio inceptoris in artibus*, rejstřík *Recomendacio inceptoris cuiusdam baronis per magistrum Hus*, (5) bakalářská rekomendace *Da adverbia*, text *Recomendacio baccalariandi*, rejstřík *Item recomendacio baccalariandi per M. Hus*. Vidíme, že nadpis může poskytnout rejstříku základní informaci o tom, zda šlo o bakalářskou či magisterskou rekomendaci. (Pouze u *Quere bonos mores*³⁶ je informace o bakalářském aktu uvedena až na konci textu.³⁷) Za „nadstavbové“ informace rejstříku můžeme považovat Husovo autorství a původ promovenda u *Principatus virum ostendit*. Uchazeč o magisterský titul byl podle rejstříku *quidam baro*. Milan Svoboda³⁸ překládá *principatus* jako prvenství a Jana Nechutová jako ovládání.³⁹ Podle A. Vidmanové⁴⁰ se téma *Principatus virum ostendit* obzvlášť hodí na osobu panského stavu, i když citát je pojat z morálního hlediska (ovládání sebe sama). Morální hledisko původce rejstříku zřejmě vůbec nepochopil. A *quidam*, jakýsi, vypovídá o tom, že *principatus* vztáhl na urozenou osobu, aniž k tomu měl jakoukoli jinou oporu. Řídil se pouze tím, co bylo uvedeno v textu a co si dal za úkol – vytvořit přehled děl v rukopisu podle nadpisu nebo podle obsahu. Uvedení Husa jako autora determinací žádnou oporu také s velkou pravděpodobností nemělo.

Ještě musíme zvážit, kdo mohl být autorem tohoto rejstříku. Jeho písařskou ruku na jiném místě v rukopisu nenalézáme. Mohl to být knihovník, který pracoval na některém z knihovních seznamů a který svůj výsledek vepsal i do kodexu. Bibliotékař znal dobře i jiná díla ze své knihovny, a tak by v ní mohl mít ještě jinou

35 Sedlák, „Husovy promluvy promoční“, s. 123.

36 F. 306r–307v.

37 F. 307v *ad dignitatem baccalarii*.

38 *Mistra Jana Husi Sebrané spisy I*, přel. M. Svoboda, Praha 1904, s. 23–24.

39 Srov. s. 182–183 s patřičným vysvětlením.

40 Hus, *Positiones*, s. 228.

knihu s těmito dvěma Husovými rekomendacemi i s Husovou atribucí. Tak rozsáhlý popis kodexu v jakémkoli knihovním seznamu však můžeme odmítnout. Údaje by měly formu sumáře, jak uvidíme ještě níže.⁴¹ Ale spíše to byl vlastník rukopisu, univerzitní mistr, který potřeboval tuto příručku s argumentací pro své vlastní disputace. Pro něj bylo důležité vědět, která díla jsou v rukopisu obsažena. Ostatně takto podrobný rejstřík nalézáme i v rukopisu NK X H 18, který má podobný charakter. Tento mistr neměl tak rozsáhlou knihovnu jako zmiňovaný knihovník, abychom v ní museli předpokládat naše sporné rekomendace. Na druhé straně mohl být přítomen promočnickému aktu, na němž Husovy proslovy přímo slyšel. Ale pak by znal i magistranda, jemuž byla rekomendace určena. Zápis v rejstříku a jeho vztah k textu ale svědčí o opaku.

A tak u oněch dvou rekomendací musíme nalézt (nebo nenalézt) jiné důkazy Husova autorství.

3) Chronologicky třetím rukopisem, v němž byly zjištěny texty Husových rekomendací, je rukopis NK X C 3. Jiří Kejř⁴² však poukázal na to, že kodexu X E 24 jsou blízké i další univerzitní manuskripty, nejvíce pak VIII E 5 a X H 18. Tyto rukopisy obsahují také Husovy rekomendace. Podívejme se tedy napřed na ně.

Rukopis NK X H 18⁴³ je útlejší než X E 24 a Jiří Kejř ho považoval za druhý nejdůležitější kodex obsahující kvestie, který je navíc blízký rukopisu X E 24 dobou vzniku i obsahem.⁴⁴ V případě kvodlibetu Knínova pak ukazuje, jak jsou si oba kodexy blízké nejen tím, které kvestie obsahují, ale i jejich řazením. Oba rukopisy v některých svých částech vycházely ze stejné předlohy,⁴⁵ přičemž starší je rukopis X E 24; rukopis X H 18 totiž přináší i dvě kvestie z kvodlibetu Prokopa z Kladruhu konaného roku 1417.⁴⁶ Stejnou předlohu potvrzuje i Husova kvestie Janu z Vlhav *De ira et passionibus*, obsažená pouze v těchto dvou kodexech. To je také jediná Husova kvestie, která je pro oba rukopisy společná, další dvě X E 24 neče a ani v částech z Husova kvodlibetu se rukopisy neshodují. Rovněž dvě Husovy rekomendace tohoto kodexu, závěr *Veniat cuculus* a *Proice omnia ista*, byly přepsány z jiné předlohy.

4) Jinou filiaci má rukopis VIII E 5.⁴⁷ Josef Truhlář shrnul jeho celkový obsah jako kvestie, disputace a rekomendace nových rektorů, mistrů a bakalářů konaných většinou na pražské univerzitě. Konstatoval, že jednotlivé části byly zpřeházeny a nesprávně svázány a upozornil na dvě rekomendace – Martina Kunšova z Prahy

41 V pozn. 54.

42 Kejř, „Quodlibetní questie“, 79, 1, s. 64–65; 79, 2, s. 230–231.

43 Truhlář, *Catalogus codicum II*, č. 1996, s. 115–117.

44 Kejř, „Quodlibetní questie“, 79, 1, s. 64.

45 Tamtéž, s. 67–68.

46 Kejř, *Kvodlibetní disputace*, podle rejstříku na s. 176.

47 Truhlář, *Catalogus codicum I*, č. 1530, s. 562.

při inepci Jana Rokycany roku 1430 a Řehoře Lvova z Prahy při inepci Václava Mírovce z roku 1408. Důkladnější charakteristiku kodexu přinesl Jiří Kejř:⁴⁸ kniha je složena z řady zlomků různých materiálů univerzitní proveniencie a obsahuje několik desítek kvestií. Upozornil na čtyři kvestie z kvodlibetu Knínova a po jedné z kvodlibetu Šimona z Tišnova a Prokopa z Kladrub. Ještě před Kejřem pracovali s tímto rukopisem jiní badatelé, zejména Bohumil Ryba,⁴⁹ jehož zjištění se týkala přímo rekomendací. A jedním z nich bylo i to, že text rukopisu VIII E 5 se v anonymní rekomendaci na téma *Laudamus hunc iuvenem* „plně shoduje“ s textem v rukopisu X H 18.⁵⁰ Ke stejnému výsledku dojdeme při kolaci rukopisů Husovy rekomendace *Proice omnia ista*, jediné z Husových rekomendací v našem kodexu. Rukopis VIII E 5 byl v této části opsán z již uvedeného rukopisu X H 18. Samozřejmě se to týká jen částí rukopisů, nemusí to platit o jiných dílech. Při značném počtu písarských rukou, které se v něm střídají, se nemůžeme divit ani tomu, že ze šesti kvodlibetních kvestií, které obsahuje VIII E 5, se jen ve dvou případech shodl s texty z rukopisu X H 18.⁵¹

Přestože naše tři univerzitní příručky nepřinesly žádný nový Husův rekomendační text (všechny tři rekomendace jsou známy z rukopisů NK X C 3 a X D 10), jsou dobrým dokladem toho, jak rekomendace kolovaly v univerzitním prostředí.

5) Nejdůležitějším rukopisem mezi těmi, které obsahují Husovy rekomendace, je tedy rukopis Národní knihovny v Praze **X C 3**,⁵² který přináší text více než poloviny rekomendací, v šesti případech pak jako *codex unicus*, kdy neexistuje mimo něj žádný jiný zápis příslušného díla. Jeho hlavní částí jsou kázání na téměř 100 foliích, kde nalézáme díla Štěpána z Kolína, Ondřeje z Brodu, Stanislava ze Znojma a také Husova, dalším uceleným oddílem je 40 folií (123r–162v) s 38 rekomendacemi *pro graduandis*. Zatímco část kázání identifikoval již Josef Truhlář, v případě rekomendací tato práce zůstala na Janu Sedlákovu, který poznal Husovu rekomendaci *Discens factus est sciens* při promoci Matěje z Knína, a zejména na mimořádných znalostech a obdivuhodném důvtipu Bohumila Ryby, který zde zjistil rekomendace *Studuit agere*, *Fulget virtute modestus*, *Veniat cuculus*, *Proice omnia ista*, *Filius esto bonus*, *Forcia adversis* a *Si vultis nichil timere*.

Když uvážíme, že s výjimkou dvou dubiálních rekomendací *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia*, jsou všechny ostatní obsaženy v rukopisech X C 3 a X D 10, přičemž žádná není v obou rukopisech současně, napadne nás, zda mezi sebou tyto kodexy nesouvisely, zda třeba nepatřily majiteli, který chtěl mít všechny Hu-

48 Jiří Kejř, „Z disputací na pražské universitě v době Husově a husitské,“ *Sborník historický* 7, 1960, s. 54–55.

49 Promoční promluvy mistrů artistické fakulty.

50 Tamtéž, s. 8.

51 Kejř, *Kvodlibetní disputace*, podle rejstříku na s. 176.

52 Truhlář, *Catalogus codicum II*, č. 1856, s. 54.

sovy kwestie. Odpověď však musí být záporná. Neshodují se ani písarsky, ani původem,⁵³ a ani tím, že by snad Husovy rekomendace v těchto rukopisech byly obsaženy v ucelené části. U kodexu X D 10 tomu tak téměř je, ale v X C 3 se nalézají mezi dalšími 30 rekomendacemi. A to je pro nás příznivé zjištění. Můžeme tak doufat, že 12 uvedených rekomendací nepředstavuje celou Husovu rekomendační tvorbu. Že existuje třeba i jiný rukopis. Nebo možná existoval.

6) Na šestém místě v našem seznamu by měl stát rukopis s jinou signaturou, než pod jakou ho známe. Označení **P 41** totiž patří kodexu, o němž starý katalog knihovny koleje Národa českého uvádí, že obsahoval více než 40 rekomendací.⁵⁴ A bylo by velmi zvláštní, kdyby mezi nimi nebyla i některá z promočních řečí, kterou pronesl Jan Hus. Zvláště když zvážíme, že obsahoval několik jiných Husových děl (a v našich rukopisech se rekomendace také vždy vyskytovaly s jinými *hussiany*) a že i X C 3 přináší mezi 38 rekomendacemi osm rekomendací Husových. P 41 však jinou signaturu mít nemůže. Bohužel se nám nedochoval. A to pro nás příznivé zjištění není.

Liber decanorum

Dalším krokem na cestě při hledání Husových promočních projevů bylo využití údajů v děkanské knize, *Liber decanorum*,⁵⁵ úřední knize pražské artistické fakulty, která obsahuje zápisy o zkouškách a promocích bakalářů a magistrů. Sáhl po ní již Konstantin Höfler a Zdislava jmenovaného v rekomendaci *Quere quid sit virtus* ztotožnil se Zdislavem ze Zvířetic. Ostatní jeho pokusy o určení se ukázaly jako scestné. Jan Sedlák se touto cestou vydal při zkoumání rekomendací v rukopisu NK X C 3. V děkanské knize našel jména 21 bakalářů a magistrů, u nichž je uvedeno Husovo jméno. A v rukopisu našel rekomendaci *Discens factus est sciens*, v jejímž závěru čteme přízvisko determinanta *Pater*, které patřilo Matěji Knínovi. Z děkanské knihy pak věděl, že 9. března 1399 Knín determinoval pod Husem.⁵⁶

Další rekomendace čekaly na Bohumila Rybu. Jméno Husova žáka vystopoval zašifrované v lokalitě, odkud determinand pocházel (determinace *Fulget virtute*

53 O rukopise X D 10 nevíme nic bližšího, pouze stará značka M 28 na vazbě by nás mohla směřovat do prostředí kolejí pražské univerzity. Rukopis X C 3 patřil, ale samozřejmě v době pozdější, Václavu Korandovi mladšímu.

54 *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis – Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*, ed. Z. Silagiová – F. Šmahel, CCCM 271, Turnhout 2015, s. 122: *Recomendaciones magistrandorum et baccalauriandorum plures quam quadraginta*.

55 *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I. Liber decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis, ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585 I*, ed. A. Dittrich – A. Spirk – J. Jungmann – L. Jandera, Pragae 1830.

56 Tamtéž, s. 339

*honestus*⁵⁷), a podobně odhalil i cizince – jižního Slovana (*Filius esto bonus*⁵⁸). Vlastnost zmíněnou v rekomendaci *Veniat cuculus*⁵⁹ nalézáme i u jednoho účastníka Husova kvodlibetu, a tak opět můžeme spojit Husova determinanda hojně užívaného jména se zápisem v děkanské knize. Společná promoce magisterská s bakalářskou pod Husem odhalila rekomendaci *Si vultis nichil timere*.⁶⁰ A další společná promoce, tentokrát bakalářů hojně užívaných jmen, prozradila dva bakalaureandy, Husovi a jeho učení velmi blízké, v rekomendaci *Forcia adversis*.⁶¹ Autora této rekomendace musel Ryba identifikovat jiným způsobem. Jeho jméno totiž prozradila přímo rekomendace.

Rovněž Anežka Vidmanová se opřela o děkanskou knihu, když zkoumala rekomendaci *Quere bonos mores*,⁶² Bartošem za Husovu nepovažovanou, a dohledávala dva současně determinující Mikuláše. Nebylo v ní však uvedeno Husovo jméno, a tak musela nalézt i jiné důkazy.

Jak bylo uvedeno výše, Jan Sedlák znal 21 Husových žáků, dalšího přidal Václav Novotný⁶³ a Bohumil Ryba zjistil ještě tři a Anežka Vidmanová jednoho.⁶⁴ Odečíst ale musíme šest společných promočních aktů a přičíst dvě promoce těch, kteří pod Husem promovali dvakrát, a jednu až dvě rekomendace (*Instrue preceptis animum* a možná *Proice omnia ista*) bez vazby na děkanskou knihu. Teoreticky by se tedy dalo uvažovat o Husových 23–26 promočních aktech. K tomu si ještě musíme uvědomit, že údaje o promociích byly neúplné a v letech 1405–1408 nebyly zapisovány vůbec.⁶⁵ Počet Husových rekomendací byl rozhodně vyšší než známých 12 (14), ale buď se nedochovaly, nebo nebyly identifikovány.

Husovo jméno

Nejspolehlivějším ukazatelem atribuce je autorovo jméno obsažené přímo v textu, v Husově případě pak i zcela zjevné přihlášení k vlastnímu dílu. (Nelze sem ale zařadit ani nadpis, ani kolofón; obojí můžeme přiřknout písaři, jenž mohl být dobře informovaný, ale také mohl vycházet z nesprávného údaje, který převzal,

57 Ryba, *Nový Hus*, s. 4.

58 Tamtéž, s. 10.

59 Tamtéž, s. 26–27.

60 Tamtéž, s. 52–53.

61 Tamtéž, 44–45.

62 Hus, *Positiones*, s. 224–225.

63 Václav Novotný v recenzi Sedlákových *Studií a textů k náboženským dějinám českým I v Časopise Matice moravské* 38, 1914, s. 436.

64 Ryba, *Nový Hus*, s. 46; Hus, *Positiones*, s. 225.

65 Ryba, *Nový Hus*, s. 44; Zilynská, „Mistr Jan Hus a pražská univerzita,“ s. 212; Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ s. 122.

nebo sám atribuoval anonymní dílo některé známější osobnosti.) Přímo v textu se Hus zvečnil pouze v některých listech nebo vyhláškách. Pochybovat nemusíme ani tehdy, když je autorství potvrzeno autoritou veřejného notáře. Dalším případem jsou obrany nebo polemiky, v nichž Hus odpovídá na žaloby, které byly určeny výslovně jemu.

Ale je zde ještě jeden způsob, jak mohl Hus sdělit své jméno. Již Jan z Mýta ve své rekomendaci při Husově determinaci neodolal tomu, aby nevyužil bakalau-reandovo přízvisko Hus, *auca*.⁶⁶ Václav Flajšhans⁶⁷ uvádí příklady toho, jak se Hus sám ve svých dílech označuje jako *auca* nebo i česky hus. Jedním z nich je i Husova *Enarratio Psalmorum*, kde přímo čteme *ne te derideat auca*⁶⁸ – ať se ti nesměje husa. A na Flajšhansovy příklady poukazuje B. Ryba, když stejný veršik našel v rekomendaci *Fulget virtute modestus*, kterou jako Husovu identifikoval na základě děkanské knihy, z níž lze zjistit, že pod mistrem Janem z Husince determinoval Václava ze Sušice. *Auca* je tedy pro něj autorskou značkou, kterou našel i v rekomendaci *Forcia adversis*⁶⁹ při společné promoci Petra (z Mladoňovic) a Jana (z Příbramě). A tak mohl tuto rekomendaci atribuovat Husovi, třebaže tentokrát nás děkanská kniha zpravuje jen o kandidátech, kteří složili bakalářskou zkoušku, aniž by na jiném místě bylo uvedeno jméno mistra, který je promoval.

Stejný veršik však čte i rekomendace *Refulget virtute modestus*, kterou při práci na této publikaci našla Lucie Mazalová v rukopisu NK VIII E 5 (f. 174v–175r). Text této rekomendace je velmi podobný Husově rekomendaci *Fulget virtute modestus*, ale není totožný. Kromě drobné změny názvu, tedy verše, který je napsán nad textem a který je tématem rekomendace, je poněkud kratší než práce Husova: nedosahuje ani dvou třetin jejího textu. Vynechány jsou zejména pasáže týkající se fyzického vzhledu determinandova, kde zůstaly jen tři zmínky. Tak jako ve *Fulget virtute modestus* má krásné vlasy a údy, ale ostatní je pozměněno: tělo je sice dlouhé, ale není mohutné jako ve *Fulget virtute modestus*, spíše pěkně urostlé (pokud ovšem nejde topos, protože stejným označením *corpus procerum* charakterizuje Řehoř Lvův svého licenciáta Václava Mírovce⁷⁰), tvář nemá bílou, ale snědou. Chybějí také narážky na Blaženku a na Sušici, odkud Václav pocházel. Postrádáme české přísloví, zato je zde užito verše se smějící se husou. Závěrečný výklad tématu „září ctností vyrovnaný“ (stejně pořadí slov jako v citátu Alexandra de Villa Dei) má

66 *Promoční promluvy mistrů artistické fakulty*, s. 49.

67 Iohannes Hus, *Super IV Sententiarum*, Spisy M. Jana Husi, č. 4-6, ed. V. Flajšhans – M. Komínková, Praha 1904, s. X.

68 *Magistri Iohannis Hus Enarratio Psalmorum (Ps. 109-118)*, ed. J. Nechutová adiuvantibus H. Krmíčková, D. Coufal, J. Fuksová, P. Mutlová, A. Pumprova, D. Stehlíková, L. Švanda, CCCM 253, Turnhout 2013, s. 194.

69 Ryba, *Nový Hus*, s. 50, pozn. 41.

70 Rukopis NK VIII E 5, f. 140r.

přehozené pořadí jednotlivých vysvětlení na „vyrovnaný září ctností“ a tato vysvětlení jsou značně zkrácená.

Navíc proti *Fulget virtute modestus* má rekomendace *Refulget* začátek a konec, tedy stereotypní formule, které písaři měli ve zvyku vypouštět, případně na ně jen odkázat, a zmínku o astrologích, podle nichž je koule nejprostornějším tvarem. *Fulget virtute modestus* se zmiňuje o kouli, ale astrologie nezmiňuje. Formulační záahy do Husovy rekomendace jsou na úrovni excerpt podrobených mělké redakci.

Bohumil Ryba se nezabýval jen rekomendacemi Husovými, ale ve stejné době vydal i čtyři rekomendace Jana z Mýta. Poukázal přitom na to, že dvě z nich byly nově adaptovány: rekomendace Jana z Litoměřic a Jakoubka ze Stříbra.⁷¹ První byla upravena pro Jeronýma Pražského, a tak Janovo jméno bylo nahrazeno Jeronýmovým. Ostatní text Ryba hodnotí jako doslovně shodný jen s několika úmyslnými změnami. Nepředpokládá přitom, že by někdo jiný užil Mýtův text ještě za jeho života, a má za nejpravděpodobnější, že svůj starší text využil přímo autor.⁷² Naproti tomu Mýtova rekomendace při promoci Jakoubka ze Stříbra byla užita jen v závěrečné části rekomendace *Laudamus hunc iuvenem* při promoci blíže neurčitelného Jana. Zde již o Janu z Mýta neuvažuje, takže mlčky připustil autorství někoho jiného. V obou případech se adaptovaná rekomendace (nebo její část) liší od svého vzoru pouze mírnou obměnou svého vzoru (i když to B. Ryba takto vyjádřil pouze o rekomendaci Jeronýmově).

Podívejme se nyní na vztah *Fulget virtute modestus* a *Refulget*. Drobná změna v názvu *refulget* značící opakování děje by spíše odpovídala autorství Husovu – jednou už na toto téma mluvil. Alexander de Villa Dei, na nějž se obě rekomendace odvolávají v úvodu textu, však užívá *fulget*, což autor první rekomendace dobře věděl. Popis determinandovy fyziognomie je poněkud upravený, poněkud osekáný, ale není ničím doplněný. Spokojil by se Hus s tak ledabylým výsledkem? Téma zní *Fulget virtute modestus*. Takto je Hus převzal od Alexandra. Měl důvod zasahovat do pořadí jednotlivých částí, když na konci je uvedena původní podoba verše? Jsou odstraněna česká přísloví, tedy prostředky, které Hus užívá. Byl snad determinand cizinec, kterého by to neoslovovalo? Na rozdíl od B. Ryby nemůžeme odhadnout, kdy *Refulget* vznikla. Skladba rukopisu NK X C 3, obsahující Jeronýmovu rekomendaci, není tak chaotická jako u rukopisu VIII E 5, kde vedle děl starších nacházíme i Rokycanovu rekomendaci z roku 1430, a tak by *Refulget* mohla pocházet z dob Husova života i po jeho smrti. Obrátíme-li však vyjádření B. Ryby o rekomendaci Jeronýmově, pak můžeme konstatovat: pravdě je nejpodobnější, že Hus neužil své starší promluvy k nové aplikaci. Autorem byl zřejmě někdo jiný. Odpověď na to, proč se neznámý autor nevyhnul i zmínce o huse, ale asi nenajdeme.

71 *Promoční promluvy mistrů artistické fakulty*, s. 7–8.

72 K Rybovu názoru se přiklonil (s užitím formulace „se značnou pravděpodobností“) i František Šmahel, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010, s. 16.

Auca, husa, v textu neznamená, že musí jít přímo o dílo Jana Husa. V této souvislosti jde o *testimonium*, svědectví toho, jak bylo Husovo dílo dále užíváno. Nemusíme před sebou mít úplné Husovo dílo, ale svědectví o tom, jakou dostával husovský základ podobu.

Husův styl

Poslední cestou, jíž Bohumil Ryba dospěl k rekomendaci, kterou považoval za Husovu, je cesta stylistických podobností a shodného užívání citátů. Jde o cestu nejproblematictější: to, co považoval jeden badatel za spolehlivé důkazy, jiný spolehlivě zpochybňuje.

Na základě této cesty přiřkl Ryba Husovi autorství rekomendace *Proice omnia ista*.⁷³ Zde se nemohl opřít o žádný náznak k určení autora, Husovu atribuci odhalil pouze díky své vynikající znalosti jeho tvorby. Další důkazy příbuznosti s jinými Husovými díly shodami v použití citátů přinesla Anežka Vidmanová.⁷⁴

Názorově se ale rozešli u rekomendace *Studuit agere*. V textu je sice uveden determinant Jan Černý z Řečice, ale děkanská kniha nám zamlčela jeho promotora. Ryba⁷⁵ tak hledal, zda může mít nějakou souvislost s Husem, a poukázal na pasáže o žábě a želvě z Avianových bajek, které známe z rekomendace *Discens factus est sciens* a které rekomendace *Studuit agere* rovněž čte. Povšiml si také některých stylistických podobností s jinými Husovými díly. Vidmanová⁷⁶ s touto Rybovou metodou při určení rekomendace vyjádřila nesouhlas. V konkrétním případě vytkla, že Avianovy bajky byly běžnou školní četbou, a tak mohl být citát použit i někým jiným, stylistické shody nejsou příliš vypovídající a rekomendaci schází až na běžně užívaný citát z Aristotela jiné Husovy citáty. Rybovo řešení sice nezavrhl, ale doporučila opatrnost. V rekomendaci *Studuit agere* však shledáme citát z Catonových *Distich*, který je čten i v *Instruit preceptis animum*,⁷⁷ což Vidmanová ve své edici přehlédla. Rybova upozornění na obdobný kontext také nelze odmítnout. Misky vah se nám tak z vyrovnané polohy přece jen vychýlily ve prospěch Husova autorství.

Třebaže v předchozím případě Vidmanová poukázala na ošidnost společných citátů jako ukazatele autorství, sama se k němu uchýlila při hledání autora rekomendace *Quere bonos mores*.⁷⁸ Určila sice dvojici Husových determinandů se

73 Ryba, *Nový Hus*, s. 36–37.

74 Hus, *Positiones*, s. 50.

75 Ryba, *Nový Hus*, s. 14.

76 Hus, *Positiones*, s. 223.

77 Srov. níže, s. 85 a s. 160.

78 Hus, *Positiones*, s. 224–225.

stejným jménem Mikuláš, ale rekomendaci mohla přiřknout Husovi na základě shody ve stylu a v citátech.

Údaje o Husově autorství v rejstříku rukopisu NK X E 24 byly pro většinu autorů pádným důkazem, rezolutně je odmítl jen Jan Sedlák. Že se na ně nelze spolehnout, jsme viděli výše. A tak jedinou možností, jak prokázat Husovo autorství rekomendací *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia*, je srovnání stylu a dohledání shodných citátů. Tyto rekomendační texty jsou ale velmi krátké a mají (zejména *Da adverbia*) tak specifické zaměření, že lze jen těžko nalézt stylistické shody. Oba užívají citáty, které čteme v Husových nesporných rekomendacích: *Principatus virum ostendit* jeden citát a dvě narážky, *Da adverbia* dva citáty.⁷⁹ Ale stejně tak čteme u Husa řadu citátů, které nacházíme i v cizích rekomendacích. Anežka Vidmanová odmítla u *Da adverbia*⁸⁰ Bartošův názor o obsahových shodách a rekomendaci za Husovu spíše nepokládá. Přesto se pustila do hledání jejího možného autora. Podobně v souladu s rejstříkem usilovně pátrá po licenciátovi urozeného původu v *Principatus virum ostendit*,⁸¹ i když si uvědomuje, že ostatní ukazatele jsou značně chabé. Tato čtvrtá cesta však k přesvědčivému výsledku také nevede. Takže nezbývá než pochybovat, pochybovat, pochybovat.

Na závěr zbývá konstatovat, že všechny tyto probírané rekomendace nenaplnily počet promluv, které Hus při promociích pronesl. Zbývá tedy ještě naděje, že bychom snad mohli nějakou další objevit? Rukopis s celou řadou rekomendací už asi nenajdeme. Již proběhlé katalogizační práce u nás⁸² i v zahraničí a výzkum zahraničních bohemik nám pro tento případ přílišnou naději neponechaly. (Možná tak na nějakou jednotlivinu v nepřehledných univerzitních příručkách, jak se to podařilo L. Mazalové s *Refulget virtute modestus*.) Pro léta 1405–1408 nás děkanská kniha zradila, a tak nelze identifikovat některou dosud anonymní rekomendaci jako Husovu, třebaže s velkou pravděpodobností existuje. *Auca* je spíše raritou, kterou by během 70 let po Rybovi jistě někdo zahlédl. A tak už zůstává pouze cesta mravenčí práce stylistických rozborů, leckdy nepřilíš spolehlivá, a k tomu znalosti a invence Bohumila Ryby, a tudíž jen notná dávka skepse.

79 S. 185, 183, 184; 190, 191.

80 Hus, *Positiones*, s. 227.

81 Tamtéž, s. 228.

82 *Ani Guide to Manuscript Collection in the Czech Republic*, ed. M. Tošnerová, Praha 2011, ani nové katalogy jednotlivých rukopisných fondů žádné nové rekomendace nezaznamenávají.

STRUKTURA A MOTIVY HUSOVÝCH REKOMENDACÍ

Libor Švanda

Studium na artistické fakultě ve vrcholném středověku spočívalo z velké části v četbě a výkladu spisů od uznávaných autorit, zvláště pak vybraných děl Aristotelových, které tvořily základ univerzitní výuky.¹ Obvyklou formou výuky přitom bylo hlasité přečtení krátkého úryvku (tzv. *lectio*) a jeho následné vyložení a komentování.² Protože převážně orální metoda přenosu znalostí kladla značné nároky na schopnost studentů pamatovat si velké množství informací, které slyšeli na přednáškách, není překvapivé, že základní teze a myšlenky bývaly v různých kontextech vícekrát opakovány. Zmíněné praxi v tomto smyslu odpovídají i rekomendace. V tomto specifickém druhu univerzitní promluvy promotor nejen představuje kandidáta bakalářského či magisterského gradu přítomnému publiku, ale také studentovi při této slavnostní příležitosti dává vlídnou učitelskou radu, o které má přemýšlet a která ho má povzbudit v jeho dalším studiu, profesi i osobním životě.

Struktura Husových rekomendací není jednotná, přesto ale můžeme vysledovat určité styčné body a motivy, na kterých je promluva postavena. Jak už bylo řečeno, rekomendace tvořila až třetí část promočního aktu a na předchozí průběh někdy přímo odkazuje. V několika případech se Hus explicitně zmiňuje o předchozím dění (rekomendace *Quere bonos mores*, *Quere quid sit virtus*, *Instrue preceptis animum*, *Principatus virum ostendit*), jindy na něj odkazuje pouze úvodní spojení „Za třetí“ (rekomendace *Studuit agere*, *Veniat cuculus*, *Forcia adversis*, *Si vultis nichil timere*).

Základním stavebním prvkem promluvy je téma, které je představeno hned na začátku promluvy (často ještě před oslovením přítomného publika nebo v těsné blízkosti takového oslovení, viz rekomendace *Studuit agere*, *Discens factus est sciens*,

1 Viz schéma povinných přednášek na artistické fakultě, jak jej uvádí Šmahel, „Fakulta svobodných umění“, s. 114–115.

2 Podrobněji viz Šmahel, *Alma mater Pragensis*, s. 243–244.

Fulget virtute modestus, Proice omnia ista, Recte vivas), případně po kratším úvodu, jímž text navazuje na předchozí průběh nebo vysvětluje autorův výběr tématu (*Veniat cuculus, Quere bonos mores, Filius esto bonus, Quere quid sit virtus, Instrue preceptis animum, Forcia adversis, Si vultis nichil timere, Principatus virum ostendit, Da adverbia*). Hus si téma mnohdy volí také s ohledem na konkrétní kandidáty, takže z těchto promluv probleskují skutečné zážitky a Husův blízký vztah k jeho studentům.³

Jako téma si Hus nejčastěji vybírá krátkou sentenci nebo část textu známého autora. Vícekrát čerpá z Catona (u rekomendací *Studuit agere, Recte vivas, Instrue preceptis animum*), Aristotela (*Discens factus est sciens, Principatus virum ostendit*)⁴ a Seneky (*Proice omnia ista, Si vultis nichil timere*), jednou je autorem tématu Alexander de Villa Dei (*Fulget virtute modestus*), Bernard z Cluny (*Quere bonos mores*), Gottfried z Winchesteru (*Filius esto bonus*) a Donatus (*Da adverbia*); ve třech případech Hus téma přebírá z děl klasiků římské literatury Horatia (*Forcia adversis*), Lucana (*Quere quid sit virtus*) a Ovidia (ve skutečnosti Alcuina – *Veniat cuculus*).⁵ S tématy převzatými z uvedených autorů přitom Hus nakládá velmi volně: obvykle u citovaného textu upozaduje původní smysl, zasazuje ho do nového kontextu, popřípadě jednotlivá slova mírně upravuje nebo dokonce nahrazuje, aby lépe vyhovovala jeho potřebám. Tak je tomu např. v první rekomendaci (*Studuit agere*), jejímž tématem je citát z Catonových Distich *Snaž se jednat spravedlivě*,⁶ který si Hus mírně poupravil.⁷

Téma se pak jako refrén v celé řeči mnohokrát opakuje nebo podle potřeby parafrázuje:⁸ jednotlivá slova autor vykládá a doplňuje, aby myšlenku dále rozvinul, a k tomu podle potřeby využívá další autority, jež za sebou poměrně volně řetězí a propojuje stručnými komentáři. Promotor chce tímto odlehčeným způsobem představit a charakterizovat kandidáta, ale také jej (a potažmo i posluchače) pobídnout a nasměrovat k ctnostnému životu. Uvedený záměr je ostatně více či méně explicitně naznačen samotnými tématy: *Usiluj o dobré mravy* (*Quere bonos mores*), *Plej se, co je to ctnost* (*Quere quid sit virtus*), *Vyrovnaný muž září ctností* (*Fulget virtute modestus*), *Žij správně* (*Recte vivas*), *Snažil se jednat spravedlivě* (*Studuit agere*) apod. K motivu těsného sepětí mravného a ctnostného způsobu života se vzděláváním, jehož jednu etapu právě promoční akt završuje, se přitom Hus ve svých rekomendacích neustále vrací. Akcentuje přitom skutečnost, že ctnost se navenek

3 Podrobněji viz např. úvod k rekomendaci *Forcia adversis*, s. 165–166.

4 Přestože u posledních dvou rekomendací *Principatus virum ostendit* a *Da adverbia* máme pochybnosti o Husově autorství, do naší stručné analýzy je zahrnujeme.

5 Podrobněji k tématům viz úvody k jednotlivým rekomendacím.

6 Hus, *Positiones*, s. 35: „*Studuit agere, quod iustum est.*“ Srov. *Catonis Disticha*, Breves sententiae 55: „*Illud adgredere, quod iustum est.*“

7 Viz úvod k rekomendaci na s. 83.

8 Opakující se téma je u každé rekomendace pro přehlednost tučně zvýrazněno.

projevuje plíli, uměřeností, vnitřní vyrovnaností, spravedlností, čistotou, štedrostí a jinými dobrými vlastnostmi, které člověka vedou do stavu štěstí, k životu v pravdě a nakonec i k odměně věčného života. Uvedený důraz na mravní stránku lidského života působí jako vnitřní leitmotiv těchto promluv a zároveň je propojuje s dalšími Husovými texty, jako jsou polemiky, kázání nebo listy. V rekomendacích se tak odráží Husův životní postoj kazatele, kterému osobně záleží na studentech, jež dovedl k promoci.

Další struktura promluvy, kterou autor staví kolem zvoleného tématu, je více variabilní, přesto lze vysledovat některé společné postupy a motivy. Jedním z nejvýznamnějších rysů Husových výkladů je víceúrovňové triadické členění, v němž Hus není vždy důsledný a občas některý z bodů ohlášené trojice ve výkladu vynechává. Samo triadické členění nebylo v Husově době ničím neobvyklým a Hus jej často využíval i v mnohých jiných textech. Každá část triády je v rekomendaci obvykle doložena množstvím autorit. Poté následuje podrobný výklad k jednotlivým slovům tématu, opět opřený o řadu autorit, které Hus relativně volně řetězí za sebou, a dává tím vyniknout své sečtěllosti i schopnosti doložit myšlenku u různých autorů. Vybranými citáty a parafrázemi autorit Hus myšlenku potvrzuje nebo dále rozvíjí, případně jimi poukazuje na některé kandidátovy vlastnosti nebo připomíná některé společné zážitky. V závěrečné části rekomendací se Hus zpravidla dostává k výkladu kandidátova jména: etymologizace a výklady jmen byly u středověkých autorů oblíbeným motivem a nebyly vázané na konkrétní literární žánr;⁹ s jejich pomocí Hus v rekomendacích vynalézavě a vtipně poukazuje na kvality a schopnosti svých studentů, které jim předurčovalo už jejich jméno. Rekomendace pak bývá ukončena zopakováním tématu a pronesením promoční formule, která je však v rukopisech mnohdy zkrácena nebo zcela vynechána.¹⁰

Jednotlivé prvky uvedené struktury si můžeme dokumentovat na prvním z textů, kterým je bakalářská promoce s tématem *Snažil se jednat spravedlivě* (*Studuit agere*): Po představení tématu je výslovně uvedeno, že „za hodného chvály může být považován pouze ten, koho zdobí dobré mravy, studijní úsilí a ctnosti“¹¹ (základní úroveň triadického členění, s. 84). Jako oporu si zde Hus bere citát z Aristotelovy Rétoriky („pochvala je řeč, která ukazuje na velikost ctnosti“¹²) a dále se věnuje už jenom druhému členu uvedené trojice, totiž studijnímu úsilí. Potom čteme, že

9 K středověkým etymologiím srov. Roswitha Klinck, *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*, München 1970. Blíže o vynalézavém propojování jména s tématem univerzitní promluvy srov. Damasus Trapp, „Augustinian Theology of the 14th Century: Notes on Editions, Marginalia, Opinions and Book-Lore,“ *Augustiniana* 6, 1956, s. 269–272.

10 O ní výše na s. 10. Promoční formule zcela schází u rekomendací *Quere bonos mores, Si vultis nichil timere a Principatus vitrum ostendit*, což je však pravděpodobně dáno skutečností, že ji píše jako všeobecně známou součást promluvy jednoduše vynechal.

11 Hus, *Positiones*, s. 35: „...nemo laude dignus censeatur nisi bonis moribus, studiis et virtutibus adornatus...“

12 Aristoteles, *Rhetorica* I, 9 (Bekker 1367b): „Est autem laus sermo declarans magnitudinem virtu-

studiem má člověk (1) zdokonalovat svého ducha a zbavovat se nevědomosti, (2) získávat ctnost a (3) dosahovat štěstí,¹³ přičemž jednotlivé části triády jsou doprovázeny citáty z Aristotela, Seneky, Horatia, Ovidia, Catonových Distich, Prospera Aquitana a tzv. Faceta (s. 84–86). Následuje podrobný výklad k jednotlivým slovům tématu, opět opřený o řadu autorit (Cicero, Aristoteles, Martinus Bracarensis, Gualterus de Castellione, Henricus Septimellensis, Avianus a Galfredus de Vino Salvo; s. 87–89). A v závěru rekomendace se Hus dostává k výkladu jména kandidáta, jímž je v tomto případě Jan Černý z Řečice (s. 89–90). Poté ještě jednou zopakuje téma rekomendace, zazní závěrečná formule a následně kandidát nabývá bakalářského nebo magisterského titulu (s. 90).

Do značné míry obdobně si Hus počíná i u dalších rekomendací a pevné součásti struktury těchto promluv můžeme tedy shrnout následovně: Základem je zvolené téma, které se často vztahuje k povaze či vlastnostem kandidáta nebo odráží vztah mezi učitelem a studentem. Představení tématu je obvykle spojeno s oslovením přítomných posluchačů a může mu předcházet pasáž odkazující k předchozímu průběhu promočního aktu. Téma je následně vyloženo (často po jednotlivých slovech a s využitím víceúrovňového triadického členění) a doplněno o četné citáty autorit. Zařazen může být i výklad kandidátova jména a text promluvy končí promoční formulí.

Prvky této kostry jsou v jednotlivých rekomendacích akcentovány v různé míře, popřípadě některé z nich mohou v proslovu zcela chybět, obecně vzato je však uvedená základní struktura stálá. Jenom ve zvláštních případech Hus postupuje odlišně. Jedním z nich je text *Ke všem obtížím stavte se čelem* (*Forcia adversis*, s. 165), jenž je společnou determinací studentů Petra z Mladoňovic a Jana z Příbramě: kromě jiných aspektů je tato promluva specifická i tím, že její podstatná část má formu fiktivního dialogu mezi mistrem a jeho žákem, v němž jsou oba kandidáti vtipně charakterizováni a přiblíženi publiku.¹⁴ Druhým speciálním případem je autorsky zpochybňovaná rekomendace s názvem *Vyjmenuj příslovce* (*Da adverbia*, s. 189). Její téma je vzato z Donatovy *Ars grammatica* a celá řeč je postavena jako zdánlivá demonstrace užívání různých adverbíí a dalších slov, která byla ve středověku mezi příslovce zahrnována; jednotlivá adverbia jsou však použita k moralizujícímu výkladu, jehož cílem je opět nasměrování kandidáta ke ctnostnému životu.

Výše jsme podrobněji shrnuli citáty autorů (tzv. authority), které Hus zvolil jako témata svých rekomendací, nyní se zaměříme na autory, jež Hus cituje v proslovu mimo základní téma, jednak aby ukázal svou pohotovost a sečtělou, jednak aby jejich zařazením posouval vpřed sled myšlenek dané promluvy. Není překvapivé,

tis.“; srov. *Auctoritates Aristotelis* č. 70, s. 268. Hus, *Positiones*, s. 35: „laus est sermo elucidans magnitudinem virtutis.“

13 Hus, *Positiones*, s. 35: „Studio enim debet insistere triplici de causa: 1º, ut animum perficiat et ignoranciam expellat, 2º, ut virtutem acquirat, 3º, ut felix efficiatur.“

14 Podrobně je rekomendace představena v úvodu na s. 165–166.

že v rekomendacích, jež uzavírají jistou etapu univerzitního studia, zaznívají citáty autorů, kteří byli kandidátům ze školního prostředí dobře známi ať už z přímé četby nebo zprostředkovaně. Mnozí z nich byli morálními autoritami a jejich dílo nebo alespoň sentence tvořily základ etického a filozofického povědomí studentů. Do této skupiny patří Aristotelovy spisy, Senekovy listy, Catonova Disticha, Cicero, Facetus, Boethius, Tomáš Akvinský, Alan z Lille, Henricus Septimellensis, Alexander de Villa Dei, Bernard z Cluny a někteří další. Druhou skupinou autorit, na které v rekomendacích narazíme, jsou představitelé latinské poezie klasické i středověké, jejichž četba patřila k výuce v rámci předuniverzitního vzdělávání na nižších školách. V rekomendacích proto zaznívají (vedle zmíněného Boethia nebo Alana ab Insulis) také Horatius, Vergilius, Ovidius (pod jehož jménem je citována také Alcuinova skladba *Conflictus Veris et Hiemis*), Valerius Maximus, Persius, Avianus, Lucanus, Gualterus de Castellione, Petrus Abaelardus, Nigellus de Longo Campo, Giraldus Cambrensis a Galfredus de Vino Salvo. Nedá se předpokládat, že by Hus znal všechny uvedené autory z přímé četby. Obvyklou praxí bylo využívání sbírek sentencí a excerpt z literárních děl, tzv. florilegií, které si autoři pořizovali a po nichž mohli v případě potřeby sáhnout, když hledali autoritu k zaštítní konkrétní myšlenky.

Autorem, jehož spisy tvořily základ výuky na artistické fakultě, byl v Husově době Aristoteles a právě z jeho spisů Hus v rekomendacích často cituje. Ponechme stranou, že tyto citáty bývají vytrženy z širšího kontextu a izolované či poupravené sentence tak mnohdy ztrácejí svůj původní smysl. Husovi slouží Aristoteles jako východisko, které může dále volně rozvíjet a doplňovat dalšími autoritami. Zacházení s citáty z Aristotela i jiných autorů mnohdy budí zdání momentálních asociací, které se Husovi vybavily v souvislosti se jménem uchazeče, jeho původem, charakteristickou vlastností, společným zážitkem apod. Svou roli zde jistě sehrává topika, tedy užívání motivů, obrátů a myšlenkových schémat, která jsou v dané souvislosti a kontextu středověkému posluchači či čtenáři všeobecně známa a očekávána. Jelikož od myšlenkového světa Husovy doby nás dělí propast šesti století, není divu, že subtilní významy plynoucí z těchto jemných odkazů a narážek nám mnohdy zůstávají skryté.

Aristotelovy původně řecké spisy byly středověku zprostředkovány v překladu do latiny, mnohé z nich byly přeloženy dokonce vícekrát. Například Aristotelova *Ethica Nicomachea* ve středověku kolovala v několika variantách: původní překlad italského učenice Burgundia Pisana z 12. století revidoval a z velké části znovu přeložil lincolnský biskup Robert Grosseteste (13. stol.) a jeho překlad zase o něco později upravil vlámský dominikán Guillelmus de Morbeca.¹⁵ Z citátů v Husových rekomendacích však použitou verzi překladu nelze jednoznačně identifikovat, ne-

15 Latinské překlady Aristotela jsou dnes přístupné také prostřednictvím *Aristoteles Latinus Database – online* (Turnhout 2009–, dostupná z: <https://classics.phil.muni.cz/knihovny-a-database-uks/litterae-ante-portas>).

boť zatímco na jednom místě se text blíží spíše Pisanově verzi, jinde se zdá být bližší překlad Roberta Grosseteste. Může to být dáno skutečností, že některé citáty z *Etiky Nikomachovy* mohl Hus převzít z florilegia nebo z jiného pramene, kde byla daná autorita použita. A týká se to samozřejmě i citátů z jiných spisů. Mnohé z použitých aristotelovských autorit dnes můžeme dohledat v souboru *Auctoritates Aristotelis, Senecae, Boethii, Platonis, Appuleii Africani, Porphyrii et Gilberti Porretani*, který se v evropských rukopisných knihovnách (včetně Prahy) dochoval v mnoha rukopisech.¹⁶

Stručný pokus o představení obecné struktury Husových rekomendací můžeme uzavřít konstatováním, že stavba těchto slavnostních proslovů není jednotná, společnou mají jen základní kostru a některé motivy. Uvedenou kostru většiny těchto promluv tvoří úvod, který navazuje na předchozí části promočního aktu, zvolené téma, od něhož se volně odvíjí následující autorův výklad, a závěrečná promoční formule. Relativně stálým prvkem je také výklad jména kandidáta a úvodní oslovení publika, nicméně další podoba rekomendací se značně různí.

16 *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval: étude historique et édition critique*, ed. J. Hamesse, Louvain – Paris 1974.

AUTORITY V PROMOČNÍCH PROJEVECH JANA HUSA A VÝUKA NA PRAŽSKÉ ARTISTICKÉ FAKULTĚ

Petra Mutlová

O výuce na středověké pražské univerzitě známe řadu zajímavostí díky práci několika generací badatelů.¹ Pražská univerzita nijak nevybočovala z kontextu tehdejších evropských univerzit. I když se formální podobou od svých evropských protějšků nijak zásadně nelišila, kombinace dvou modelů, z nichž organizace pražského učení vycházela (tj. pařížského a boloňského), zvyklosti na pražské univerzitě ovlivnila. Z Prahy se nám dochovala statuta i katalogy několika kolejních knihoven, takže základní představu o oficiálních studijních plánech si utvořit dokážeme.² O konkrétní podobě výuky toho ovšem stále mnoho nevíme, a to nejen kvůli nedostatku relevantních pramenů, ale i proto, že realita byla mnohověstevnatá. Občas se vynoří cenné zajímavosti, jako např. když František Šmahel nalezl zápisky jistého Václava z Chrudimě z akademického roku 1458–1459, zachycující zhruba pět desítek knižních titulů z oblasti sedmi svobodných umění, které se tento student pro své studijní potřeby snažil opatřit v pražských kolejních knihovnách.³ Promoční proslovy přeložené v této knize jsou dalším z možných pramenů, skrze něž lze zkoumat to, co bakaláři a mistři středověké pražské univerzity znali a četli, potažmo co studovali. Tato studie se tedy soustředí na to, které texty a autory a jakým způsobem ve svých rekomendačních projevech Hus cituje – zaměří se ovšem jen na ty, jež mohou vypovídat o výuce určené pro začínající studenty.

1 Za všechny lze zmínit jeden z posledních souborů statí Františka Šmahela, *Alma mater Pragensis*, s bohatou bibliografií předchozích prací; viz též *Dějiny univerzity Karlovy I: 1347/48–1622*.

2 *Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis 1360–1614*, ed. F. Šmahel – G. Silagi, Praha 2018; *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis – Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*, ed. Z. Silagiová – F. Šmahel, CCCM 271, Turnhout 2015.

3 František Šmahel, „Hledej v knihovně Rečkovy koleje! Průhled do studovny mistra Václava z Chrudimě,“ in: *Zahrada slov. Ad honorem Zuzana Silagiová*, ed. J. Černá – B. Kocánová – P. Nývlt, Praha 2019, s. 207–220.

Podrobně tedy budou sledovány autority patřící do oblasti gramatiky a texty užívané pro četbu začátečníků na pražské artistické fakultě.

V odborné literatuře se setkáme s názorem, že témata řečí, která si promotoři studentů pražské artistické fakulty vybírali, bývala čerpána nejčastěji z filozofických či básnických děl; na teologické a právnické fakultě se mělo jednat většinou o témata biblická.⁴ Na rozdíl od o něco známějších inauguračních řečí kandidátů na titul bakaláře či magistra na teologických fakultách (tzv. *principia* či *vesperie*) jsou promoční projevy z artistických fakult obecně prozkoumané mnohem méně.⁵ Jako *principia* mohou být někdy označeny ovšem i projevy čerstvě promovaných magistrů artistických i ostatních fakult a tato problematická terminologie je také příčinou toho, že promoční řeči z jednotlivých fakult nejsou často dostatečně odlišovány.⁶ K jejich snadné zaměnitelnosti přispívá i to, že akademické řeči na všech fakultách mají ve vrcholném středověku obdobnou formu scholastického sermonu (tzv. *sermo modernus*).⁷ Proto tedy dochází k nepochopením týkajícím se specifických vlastností jednotlivých skupin těchto projevů, přestože např. z hlediska obsahu se jedná o zcela odlišné texty. Materiál artistických fakult, včetně té pražské, je tedy potřeba nadále detailněji zkoumat.

V každém případě tvrzení, že obsahem se promoční projevy mnoho nelišily, vedlo k předpokladu, že výběr citátů, které promotoři volili, odráží texty, které se

4 Pro bohemikální prostředí např. Jan Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ s. 119. Například ale v desíti rekomenačních řečech pronesených na lékařské fakultě v Perugii v polovině 14. století promotor vybral svá témata z klasických a lékařských autorit a bibli necituje vůbec, jak ukazuje Carl C. Schlam, „Graduation speeches of Gentile da Foligno,“ *Mediaeval Studies* 40, 1978, s. 96–119.

5 Stručně k terminologii viz Mariken Teeuwen, *The Vocabulary of Intellectual Life in the Middle Ages*, Turnhout 2003, s. 232–234, 282–284, 313–319. *Principia* na teologických fakultách v poslední době zkoumá Monica Brinzei, viz např. *Philosophical Psychology in Late-Medieval Commentaries on Peter Lombard's Sentences (Acts of the XIVth Annual Colloquium of the Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale, Radboud Universiteit, 28-30 October 2009)*, ed. M. Brinzei – Ch. Schabel, Turnhout 2020. Termín *collatio*, který se vyvinul také na teologických fakultách v souvislosti s inauguracemi bakalářů a magistrů (viz Teeuwen, *The Vocabulary*, s. 233–234), se ovšem vyskytuje i v pražských statutech artistické fakulty při popisu bakalářských promócí – viz *Statuta et Acta rectorum*, s. 241, kde ovšem edice uvádí chybné čtení *collocacio*.

6 Např. Siegfried Wenzel, „A Sermon in Praise of Philosophy,“ *Traditio* 50, 1995, s. 249–259, našel a vydal řeč o chvále filozofie, dochovanou ve středověkém sborníku z Worcesteru z počátku 15. stol., jejíž účel a původ považoval za nejasný – jednoznačně ji spojil s akademickým prostředím, ovšem proslov na téma z Aristotelova *De sompno et vigilia* považoval za raritní v kontextu univerzitního kázání; dospěl k názoru, že patří k nepočetné skupině řečí, které magisterští kandidáti pronášeli v rámci své incepece i na „ne-teologických“ fakultách, tj. na artistické, právnické či lékařské. Přijímá tak předpoklad, jež před ním vyslovil i James A. Weisheipl, „The Structure of the Arts Faculty in the Medieval University,“ *British Journal of Educational Studies* 19, 3, 1971, s. 269, který pro tyto slavnostní řeči na oxfordské artistické fakultě používá také označení *principium*.

7 Nicole Bériou, „Les sermons latins après 1200,“ in: *The Sermon*, ed. B. M. Kienzle, Turnhout 2000, s. 363–447; Siegfried Wenzel, „Academic Sermons at Oxford in the Early Fifteenth Century,“ *Speculum* 70, 2, 1995, s. 320.

na univerzitě četly.⁸ Přestože nelze souhlasit s tím, že by tyto texty byly obsahově jednotvárné – jejich různorodost ukazují mj. zde vydané překlady –, nelze naopak nic namítat proti předpokladu, že citační arzenál a narážky, které v těchto projevech Hus činil, odráží znalosti, které měli studenti artistické fakulty mít. Obecně se tyto proslovy vyznačovaly elegantním jazykem, poučným, ale odlehčeným tónem a bylo také rozšířeným zvykem, aby byly koncipovány stručně a jasně. Mistři o studentech rozhodovali nejen s ohledem na jejich znalosti, ale posuzovali i jejich mravní způsobilost a tento požadavek bývá v různých obměnách zachycen i ve statutech. Existují ale pochopitelně odlišnosti mezi jednotlivými univerzitami: například v jedné z rekomendací, které byly prosloveny v Oxfordu na přelomu 13. a 14. století, jsou spíše než ctnostný život daného studenta akcentovány jeho úspěchy v učení (zmíněny jsou jeho pozoruhodné výsledky v matematice a astronomii).⁹ V Husových rekomendačních řečech je narážek na studijní úspěchy poskrovnu, naproti tomu se častěji setkáme se zábavnými historkami ze života studentů. Některé autority, které promotoři citují, jsou ale do určité míry shodné. Rekomendací, které by poskytly materiál pro srovnání z prostředí pražské artistické fakulty ani z ostatních evropských univerzit nebylo ovšem vydáno příliš mnoho, a tak pro pochopení tohoto typu textů je zatím potřeba dalšího výzkumu.

Latina a gramatika

Gramatika byla základem veškerého středověkého vzdělání a patřila k první z disciplín trivium, s níž se žáci setkávali. Veškerá univerzitní výuka se konala v latině, latinské byly i učební texty, studenti si museli dělat poznámky k latinskému přednesu a zkoušky skládat pochopitelně také v latině. Latina jednoduše byla i ve vrcholném středověku hlavním komunikačním prostředkem (nejen) intelektuálů. Dokud studenti neovládli gramatiku (ve středověku vždy myšleno latinskou), nemohli pokračovat ve studiu žádného z dalších svobodných umění, o studiu na tzv. vyšších fakultách nemluvě.¹⁰

8 Sedlák, „Husovy promluvy promoční“, s. 119.

9 Osmund Lewry, „Four Graduation Speeches From Oxford Manuscripts (c. 1270–1310)“, *Mediaeval Studies* 44, 1982, s. 152–153.

10 Termín (*ars*) *grammatica* je v klasické a středověké lingvistice nejednoznačný, ve středověku byla gramatika chápána jako kombinovaná disciplína zabývající se syntaktickou strukturou jazyka, filozofickou lingvistikou i filozofií jazyka. Jako teoretická disciplína gramatika úzce souvisela s logikou či sémantikou; naopak gramatika jakožto didaktická disciplína zaměřená na osvojení si jazyka souvisela s poetikou, lexikografií aj. Viz např. Vivien A. Law, „Grammar“, in: *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, ed. F. A. C. Mantello – A. G. Rigg, Washington D.C. 1996, s. 288–295; k teoretické gramatice, kterou se v této souvislosti nebudeme zabývat, viz Irène Rosier-Catach, „Grammar“, in: *The Cambridge History of Medieval Philosophy*, vol. 1, ed. R. Pasnau – Ch. van Dyke, Cambridge 2010, s. 196–216.

Budoucí studenti středověkých univerzit mohli ovládnout základy latiny v nižších školách, kde se učil jazyk pro úplné začátečníky.¹¹ Po zvládnutí čtení a psaní s pomocí ve středověku všeobecně známých textů, mj. z Otčenáše či žaltáře, se žáci seznámili se základy latinské gramatiky, které si posléze upevňovali především na textech Catonových *Distich*. Tyto krátké morální poučky se žáci učili už od nejnižšího stupně, protože tato dvojverší velice efektivně sloužila k upevnění gramatiky, slovní zásoby i základů stylistiky. Z důvodu snadnějšího zapamatování se jazyk vyučoval většinou podle veršovaných pomůcek – stejně jako v antice i ve středověku před vynálezem knihtisku hrál významnější roli sluch, a to nejen při výuce, kdy se žáci látku učili zpaměti. K výše uvedeným postupně přistupovala četba dalších jednoduše srozumitelných textů, zejména Ezopových či Avianových bajek.

Ve velice obecné rovině lze konstatovat, že v rámci předuniverzitního vzdělání se žáci se základními gramatickými pravidly latiny seznámili většinou skrze příručku římského rétora Aelia Donata *Ars grammatica*, sepsanou v polovině 4. století a užívanou na různých úrovních školského systému dalších téměř tisíc let.¹² Dětila se na elementární část, zvanou *Ars minor*, pojednávající formou otázek a odpovědí o osmi slovních druzích, a složitější *Ars maior*, která šířeji a formou souvislého výkladu rozebírá některé gramatické jevy – původní trojitá struktura *Ars maior*, která sloužila jako standardní model pro budoucí středověká gramatická pojednání, byla v pozdním středověku nahrazena rozdělením látky do čtyř kategorií, tedy na ortografii, prozodii, etymologii a syntax (označovanou jako *diasintastica*). Struktura obou Donatových *artes* byla velice systematická a technická a zohledňovala řadu pedagogických principů (patří k pomůckám určeným pro výuku, označovaným jako *ars grammatica*);¹³ obě byly ovšem určeny pro latinské rodilé mluvčí. *Ars minor* byla tedy určena pro začátečníky (přestože byla velmi pravděpodobně excerpována z *Ars maior* a vznikla až druhotně), *Ars maior* pro pokročilejší studenty spíše na univerzitách. Někteří učitelé své schopnější žáky seznámili i s dalšími příručkami: rozšířená byla učebnice *Institutiones grammaticae* latinského gramatika Prisciana, sepsaná na počátku 6. století primárně pro potřeby řeckých mluvčích, znovuobjevená během karolinské renesance a oceňovaná zejména od 11. století. Priscianova gramatika je inovativní hned v několika ohledech: kombinuje dva tehdy užívané typy gramatických pojednání, tzv. *ars grammatica* (tj. základní vysvětlení morfologických

11 Pozdněstředověký systém nižšího školství v bohemikálním prostředí není prozkoumán systematicky, známe jej pouze rámcově a spíše na základě mladšího materiálu, obecně viz Zikmund Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz*, Praha 1901; srov. i František Šmahel, „Nižší školy na Podblanicku a Vltavsku do roku 1526,“ *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 19, 1978, s. 133–171.

12 Louis Holtz, „Aelius Donatus (um die Mitte des 4. Jahrhunderts n. Ch.),“ in *Lateinische Lehrer Europas: fünfzehn Portraits von Varro bis Erasmus von Rotterdam*, ed. W. Ax, Köln – Weimar – Wien 2005, s. 109–131; týž, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical. Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Paris 1981.

13 Vivien Law, *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*, Cambridge 2003, s. 65–80.

fenoménů) a *regulae* (přinášející rozsáhlé seznamy příkladů uvedených fenoménů); čerpá z řeckých zdrojů (mj. z děl dvou zásadních řeckých gramatiků 2. stol. – Apollonia Dyscola a jeho syna Herodiana) a na základě aplikace řeckých teoretických konceptů se pokouší o lepší uchopení latinského gramatického systému. Cenné a jinde nedochované ukázky z antických autorů jsou dalším z důvodů, proč byla Priscianova gramatika oblíbená a často excerpovaná středověkými autory. Větší část této příručky se zabývá základní gramatikou (tzv. *Priscianus maior*); poslední dvě knihy kolovaly odděleně a obsahují zárodek syntaktické teorie, kterou antičtí gramatikové příliš nerozvíjeli (tzv. *Priscianus minor*), a právě tyto dvě náročnější knihy byly od 13. století součástí univerzitního kurikula.¹⁴

Populárnějšími se ale nakonec staly pomůcky středověkých gramatiků. Pokročilejší žáci nižších škol mohli studovat například veršovaný výklad gramatiky *Doctrinale*, který sepsal Alexandr z Villa Dei koncem 12. století, jenž svůj výklad původně rozdělil do 12 kapitol podle jednotlivých gramatických jevů – byly ovšem posléze seskupeny do tří částí, pokrývajících etymologii, syntax a prozodii, a postupně vytlačily Priscianovu učebnici.¹⁵ Ve 13. století si oblibu získala i učebnice Eberharda z Béthune nazvaná *Graecismus* (1212), která sloužila také jako stylistická příručka a v řadě jednotlivostí doplňovala Alexandrovo *Doctrinale*.¹⁶ Jinému Eberhardovi – s přídomkem z Brém (Alemannus) – je připisováno autorství díla zvaného *Laborintus*, které vzniklo pravděpodobně až ve druhé polovině 13. století a které pojednává o gramatice a rétorice (syntetizuje je do tzv. *ars poetriae*) a z velké části i o pedagogických otázkách a problémech s výukou mladíků.¹⁷ Středověkým bestsellerem v oblasti poetiky se ovšem stala *Poetria nova* od Galfreda z Vino Salvo z počátku 13. století, jedna z nejvlivnějších a nejvíce opisovaných sbírek, která se ve středověkých školách užívala pro nácvik obecných technik pro skládání latinských prozaických i veršovaných textů. *Poetria nova* obsahuje velice různorodý materiál, který mohl být určen jak pro zcela elementární výuku, tak i pro pokročilé teoretické studium rétoriky na univerzitní úrovni, jak dokládají některé komentáře k ní. Právě její univerzálnost byla zřejmě hlavním důvodem všeobecné obliby této příručky.¹⁸ Úspěch získala i řada dalších příruček, např. spisy Jana z Garlandie,

14 Priscien: *Transmission et refondation de la grammaire, de l'antiquité aux modernes*, ed. M. Baratin – B. Colombat – L. Holtz, Turnhout 2009.

15 Dietrich Reichling, *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei. Kritisch-exegetische Ausgabe*, Berlin 1893.

16 Anne Grondeux, *Le Graecismus d'Évrard de Béthune à travers ses gloses. Entre grammaire positive et grammaire spéculative du XIIIe au XVe siècle*, Turnhout 2000.

17 William M. Purcell, *Ars poetriae. Rhetorical and Grammatical Invention at the Margin of Literacy*, Columbia 1996, s. 121–135, potvrzuje hypotézy předchozích badatelů, že kromě jiných funkcí sloužila tato příručka jako manuál pro učitele gramatiky.

18 Marjorie Curry Woods, *Classroom Commentaries: Teaching the Poetria nova across Medieval and Renaissance Europe*, Columbus 2010. Název se zřejmě vztahuje k Horatiovu dílu *O umění básnickém*, které bylo chápáno jako „stará poezie“; může se ale jednat i o odkaz na Galfredův hlavní zdroj *Rhetorica ad Herennium*, který ve středověku koloval i pod názvem *Rhetorica nova* z důvodu údajné ciceronovské atri-

texty Petra s přídomkem Helias a dalších; všechny byly také následně komentovány a glosovány.¹⁹ Vyše uvedené učebnice jsou pouze výběrem, který je relevantní pro prostředí pražské univerzity a zároveň pro Husovy rekomendace. Rozdíly mezi jednotlivými školami i žáky byly totiž i ve stejném období značné a požadavek, aby studenti před příchodem na univerzitu ovládali vyučovací jazyk, nebyl vždy splněn. Někteří studenti posléze museli hodně času a sil věnovat tomu, aby případné chybějící jazykové kompetence dohnali.

Kromě toho, co studenti z latiny uměli před příchodem na univerzitu, je také zajímavé si uvědomit, jak se to naučili. Moderní předpoklad, že jeden jazyk lze popsat a vysvětlit pomocí jiného jazyka, ve středověku ani v antice neexistoval. Latinu jako cizí jazyk se žáci (a to děti i dospělí) už v antice učili za pomoci latinsky psaných příruček a textů, které byly pro jejich různé potřeby přizpůsobeny.²⁰ O pedagogických metodách či příručkách pro výuku latiny jako cizího jazyka od sklonku římského impéria a v raném středověku ovšem mnoho nevíme.²¹ Je potřeba si uvědomit, že latinské učební materiály z římského prostředí byly původně určeny pro latinské rodilé mluvčí, navíc původně pro děti; materiál pro dospělé vznikl až sekundárně a většinou se dochoval z řeckého prostředí – souvisí s momentem, kdy se řečtí mluvčí potřebovali naučit latinsky. Proces, jak se latina v průběhu středověku stala cizím jazykem i pro mluvčí vernakulárních jazyků, které se z latiny vyvinuly, je komplexní a z lingvistického hlediska stále nedostatečně prozkoumaný – v každém případě byla latina v pozdním středověku cizím jazykem již pro všechny mluvčí.²² Zásadně se také změnilы důvody, proč se naučit porozumět latinským textům a aktivně je skládat.

buce (Ciceronův spis *De inventione* byl označován jako *Rhetorica vetus*), více viz *Medieval Grammar and Rhetoric: Language Arts and Literary Theory, AD 300–1475*, ed. R. Copeland – I. Sluiter, Oxford 2009, s. 595.

19 Souhrnně o výše uvedených a dalších používaných příručkách viz *Medieval Grammar and Rhetoric*.

20 Eleanor Dickey, *Learning Latin the Ancient Way. Latin Textbooks from the Ancient World*, Cambridge 2016, s. 82.

21 Roger Wright, „The Study of Latin as a foreign language in the Early Middle Ages,“ in: *History of the Language Sciences. An international handbook on the evolution of the study of language from the beginnings to the present*, vol. 1, ed. S. Aurox, Berlin – New York 2000, s. 501.

22 Tamtéž, s. 501–509, Wright přesvědčivě argumentuje, že moment, kdy se latina definitivně stala cizím jazykem pro všechny, včetně rodilých mluvčí románských jazyků, lze chápat jako vhodný chronologický mezník pro odlišení raného a vrcholného středověku. K tomu též Carin Ruff, „Latin as an acquired language,“ in: *The Oxford Handbook of Medieval Latin Literature*, ed. R. J. Hexter – D. Townsend, Oxford 2012, s. 47–62.

Latinská gramatika na pražské univerzitě

V Husových rekomendačních proslovech najdeme poměrně časté narážky právě na materiál z okruhu výše uvedených příruček, které lze s jistou nadsázkou zařadit do základního kurzu středověké latiny.²³ Před tím, než se podíváme na konkrétní případy, je nutné předeslat, že korpus všech autorit citovaných v Husových rekomendačních proslovech není příliš rozsáhlý (tvorí jej přes tři stovky odkazů) a především je velice různorodý, tzn. ve většině případů se jedná o nepříliš početné výskyty jednotlivých textů, které v procentuálním zastoupení netvoří významnou část.²⁴

S Donatovou gramatickou příručkou se setkáme pouze v případě jediné promluvy (*Da adverbia*), kde ovšem opakující se odkazy na Donata tvoří téma a kostru celého proslovu. Jedná se o výklad o příslovcích z části *Ars minor* určené pro úplné začátečníky. Text *Da adverbia* věrně kopíruje Donatovo rozdělení příslovčí podle jejich významu, a to včetně pořadí popisovaných kategorií; výjimku tvoří pouze tři kategorie (*adverbia vocandi, iurandi, eventus*), které jsou v pražské rekomendaci vynechány. Na rozdíl od Donatovy příručky je v rekomendaci uvedeno více příkladů konkrétních příslovčí. Podobně nepočetné jsou v Husových rekomendacích odkazy na *Doctrinale* Alexandra z Villa Dei – kromě toho, že citát z něj tvoří téma proslovu *Fulget virtute modestus*, se setkáme se třemi stručnými odkazy na základní pravidla slovtvorby a tvarosloví ve třech proslovech. Priscianovy texty Hus ve svých rekomendačních projevech necituje vůbec. S jediným veršem z díla tzv. Grécisty, tedy Eberharda z Béthune, se setkáme v rekomendaci *Discens factus est sciens*. Vícekrát se Hus odvolává na příručku *Poetria nova* Galfreda z Vino Salvo: delší úseky cituje o směšnosti povýšenců a nezkušených učitelů, jinde parafrázuje komický rozhovor o lenoších a jejich výmluvách, nadto přináší dva krátké Galfredovy morální výroky. V celkovém zastoupení všechny výše uvedené texty tvoří necelá čtyři procenta citací.

Jaký je vztah tohoto materiálu k univerzitní výuce? Některé ze zmíněných základních textů byly vedle nižších škol užívány i na univerzitách, a zajišťovaly tak kontinuitu mezi oběma vzdělávacími stupni. Rozdíly mezi univerzitami sice existovaly, ale ve většině případů se četla jak Donatova *Ars minor*, tak příručka Alexandra

23 Podrobně pražské studijní plány rozebral František Kavka, „Organisace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské,“ *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* VIII, 1, 1967, s. 7–39.

24 Zaokrouhlené procentuální vyjádření četnosti citací v následujícím textu slouží pouze pro hrubou orientaci: kvantitativní vyjádření totiž nemůže zohlednit např. případy, kdy je dvojverší z Catonových *Distich* použito jako téma celého proslovu (jak je tomu např. u rekomendace *Recte vivas*), což znamená, že jeho opakovaný výskyt nemá takovou váhu jako individuální výskyt v jiných proslovech; dále nezohledňuje rozsah citace, její kvalitativní „váhu“, dalším zkrslujícím faktorem mohou být nerozpoznané narážky apod. I přes uvedené i další výhrady však procentuální vyjádření lépe vystihuje poměrné zastoupení daného autora či textu v korpusu studovaných překladů než např. pouhý počet výskytů.

z Villa Dei *Doctrinale*. O konkrétních gramatických příručkách, které byly užívány na pražské univerzitě, toho ale víme stále málo. V Praze se údajně četla jen druhá část *Doctrinale*;²⁵ Hus si nicméně pouze v jednom případě vypůjčuje téma z druhé části a v dalších třech případech odkazuje na látku z části první. Důležitým pramenem jsou univerzitní statuta: díky nim víme, že v Praze se z gramatiky vykládaly pouze Priscianovy *Institutiones grammaticae* (tedy komplexní teoretické pojednání nevhodné pro začátečníky); ze středověkých gramatiků se četla slavná příručka Eberharda z Béthune *Graecismus*; a vykládal se zde i *Laborintus* Eberharda z Brém složený v elegickém distichu, který sloužil i jako stylistická příručka. V seznamu knih předepsaných na pražské artistické fakultě figuruje i rétorická příručka *Poetria nova*, která ale nebyla povinná ke zkouškám.²⁶ Širší zájem o gramatiku dokládá v úvodu zmíněný soupis knih studenta Václava z Chrudimě z roku 1458/59, který zaznamenává Václavův zájem o *Catholicon* Jana z Janova a gramatická pojednání Jana z Garlandie – i tyto texty tedy byly v Praze pravděpodobně čteny.²⁷

Statuta ovšem nemohou zachycovat realitu, která byla komplikovanější a studijní materiál byl nutně rozsáhlejší.²⁸ Plastičtější obrázek bychom si mohli utvořit na základě rukopisných knih, které měli k dispozici studenti – zde jsme ale limitováni fragmentárním dochováním relevantních knihovních katalogů a obecně problémem dochování středověkého rukopisného materiálu, který podléhal velkým ztrátám. Navíc gramatické příručky byly v průběhu výuky glosovány, komentovány a rozebírány a autorství těchto kopií je většinou neznámé – u tohoto typu materiálu je anonymita celkem logická a očekávaná. Přesto pohled do zachovaných katalogů středověkých kolejních knihoven není nezajímavý, protože dosvědčuje, že v knihovnách byly k dispozici všechny výše uvedené gramatické příručky i řada dalších neurčených či komentovaných pojednání.²⁹

V Praze v rámci trivia nebyla gramatika zkušebním předmětem – to ale nebyla ani rétorika, takže ze tří předmětů trivia byla ke zkouškám povinná pouze logika. Někteří badatelé tuto skutečnost interpretují tak, že za tím lze vidět rozvinuté nižší vzdělávání;³⁰ jiní předpokládají, že se zde gramatika pěstovala jen z privátního zájmu.³¹ Materiál užitý v Husových rekomendacích ovšem ani jednomu názoru

25 Kavka, „Organisace studia“, s. 13; na vídeňské univerzitě byla čtena první i druhá část *Doctrinale*.

26 Tamtéž, s. 10–13.

27 Šmahel, „Hledej v knihovně“, s. 214–217.

28 Weisheipl, „The Structure of the Arts Faculty“, s. 270, ilustruje fakt, že statutárně předepsaná délka četby jednotlivých knih byla podhodnocená a neodpovídala náročnosti materiálu, na příkladu Priscianovy *Ars maior*, na niž byly v Paříži určeny pouhé dva semestry (tj. dvakrát 60 dní).

29 Jedná se například o rukopisy řady N Rečkovy koleje a řad H až K knihovny Nacionis II, viz *Catalogi librorum vetustissimi universitatis Pragensis*, s. 46–47, 144–145. Na první pohled je početně nejvíce zastoupen Priscian a komentáře k němu, což odpovídá zakotvení této učebnice ve statutech.

30 Kavka, „Organisace studia“, s. 13.

31 Šmahel, „Fakulta svobodných umění“, s. 115.

neodpovídá zcela bez výhrad. Lze samozřejmě argumentovat, že prameny ke studiu gramatiky a další učební příručky se nedochovaly. Další možností je ovšem to, že gramatika se na pražské univerzitě nezkoušela proto, že úroveň znalostí studentů na artistické fakultě byla oproti jiným západoevropským univerzitám nižší, nebo přinejmenším jiná. Přijmeme-li předpoklad, že Hus ve svých promočních proslovech chtěl efektivně zapůsobit na své publikum, a proto sáhl po materiálu studentům dobře známém, jako reálný se jeví výše uvedený dojem, že Hus vybíral svůj citační arzenál z materiálu určeného pro elementární studium latiny. To by také odpovídalo argumentu M. C. Woods, která na příkladu příručky *Poetria nova* ukázala její rozdílné využití ve výuce na italských a na středoevropských univerzitách: V Itálii byla *Poetria nova* užívána na všech úrovních vzdělávacího systému a rozdíly mezi jednotlivými stupni pokročilosti lze poznat na základě přítomnosti či absence interlineární glosy, hustoty či komplexity marginálního komentáře, případně neformálního tónu určeného pro mladé studenty oproti formálnějšímu výkladu určeného studentům pokročilejším.³² Ve střední Evropě byla *Poetria nova* předmětem regulární univerzitní výuky, ovšem zdejší studenti měli s latinou větší problémy. Proto často docházelo k tomu, že zatímco se potýkali se základním porozuměním latinskému textu, museli se zároveň vypořádat i s pokročilejší a teoretičtější rétorickou naukou obsaženou v komentářích. Woods tuto situaci lakonicky charakterizuje tak, že ve střední Evropě měli někteří studenti problémy s latinou, ale zároveň se pokoušeli studovat Aristotela.³³ Skutečnosti, že na středoevropských univerzitách byly často čteny i jednoduché školní texty, si všimla i řada dalších badatelů. S tím je ve shodě i další materiál citovaný v Husových proslovech.

Pražská lektura pro mírně pokročilé

Bylo již řečeno, že po zvládnutí úplných základů latiny si středověcí studenti své znalosti upevňovali na obecně známých a jednoduchých textech. Fakt, že v Husových rekomendacích jsou speciálně četné narážky na morální témata z Catonových *Distich* a Avianových bajek, tedy může implikovat stupeň mírné pokročilosti studentů pražské artistické fakulty: přes třináct procent všech identifikovaných citací v Husových rekomendacích tvoří přímé citáty ze sbírky *Disticha Catonis*; k tomu je ovšem nutno připočítat i další citace obecně známých rčení, která ve středověku kolovala pod dalšími jmény či v rámci jiných sbírek (zařazených např. do Waltherova soupisu středověkých proverbí a sentencí) a která bývala jen varian-

32 Woods, *Classroom Commentaries*, s. 163–169. K posunu v pedagogické funkci *Poetria nova* v italském renesančním prostředí viz také Robert Black, „Between Grammar and Rhetoric. *Poetria nova* and Its Educational Context in Medieval and Renaissance Italy,” in: *Le poetriae del medioevo latino. Modelli, fortuna, commenti*, ed. G. C. Alessio – D. Losappio, Venezia 2018, s. 45–68.

33 Woods, *Classroom Commentaries*, s. 169.

tou Catonových dvojverší – dohromady totiž tato skupina odkazů tvoří více než pětinu všech citací, což už je zastoupení dost vysoké. Samotné odkazy na Avianovy bajky nejsou příliš početné, Hus na ně přímo odkazuje pouze ve dvou svých raných projevech, v obou případech se ovšem jedná o tytéž rozsáhlé příklady o vztahu učitele a žáka.

Po zvládnutí základní gramatiky byl ve výuce využíván také soubor textů nazývaný *Liber Catonianus*, nebo také *Sex auctores*, nazvaný podle toho, že se jednalo o skupinu šesti (s jedinou výjimkou) pozdněantických textů.³⁴ Tento soubor se etabloval jako doporučená školní četba v průběhu 12. století, kdy došlo k znovuobjevení zájmu o antické autory a jejich intenzivnějšímu studiu. Obsah souboru byl poměrně dlouho neměnný: výběr zahrnoval vedle již zmíněných Catonových *Distich* a Avianových bajek tzv. Theodulovu Eklogu, Maximianovy Elegie a texty Claudiana a Statia. Catonova morální dvojverší byla nesmírně populární během celého středověku a byla často překládána do vernakulárních jazyků a díky tomu jako jediný z textů tohoto souboru zůstala v užívání i po konci středověku. Tzv. Theodulova Ekloga (*Ecloga Theoduli*) byla jediným středověkým textem v souboru této školní četby: jedná se o dílo anonymního autora 10. století sepsané formou dialogu mezi pohanskou lží a křesťanskou pravdou, které sloužilo jako užitečná encyklopedie mytologických a biblických témat a pochopitelně k upevnění křesťanské morálky. K zásadnější obsahové proměně sbírky došlo počátkem 14. století, kdy byly čtyři z uvedených textů nahrazeny materiálem, který více odpovídal dobovým křesťanským ideálům a v užívání zůstaly pouze texty Catona a Theodula. Kritice křesťanských autorů neušly zejména poetické texty tohoto souboru a často zaznívala volání po jejich náhradě nejen za morálnější, ale především aktuálnější a srozumitelnější učební texty. Do konce 14. století byla sestavena nová antologie, která kolovala pod názvem *Auctores octo* a která v Evropě zůstala v užívání až do 16. století.³⁵ Do souboru *Auctores octo* byl zařazen text o morálce zvaný *Facetus*, dále tzv. *Cartula* o světské marnivosti, parafráze biblické knihy *Thobias* od Matouše z Vendôme, *Liber parabolarum* Alana z Lille, Ezopovy bajky a pojednání o víře a ctnosti *Floretus*. Hus z těchto „nových“ textů častěji cituje tři: tzv. *Facetus* o morálce, knihu přirovnání Alana z Lille a text nazývaný *Cartula* o marnosti světa. Alanovu oblíbenou sbírku přirovnání ve formě morálních metaforických dvojverší (*Liber parabolarum*) Hus cituje v sedmi rekomendacích celkem patnáctkrát, často i delší úseky. Obecně morální výroky tzv. *Faceta* zde najdeme v obou verzích, které ve středověku kolovaly pod různými incipity, a to v sedmi rekomendacích na osmi místech – s jedinou výjimkou se ovšem jedná pouze o jednotlivé veršíky. Oblibu tohoto textu v Evropě potvrzují četné překlady do národních jazyků, což ale pro

34 Nicholas Orme, *Medieval Schools from Roman Britain to Renaissance England*, New Haven – London 2000, s. 97–105.

35 Orme, *Medieval Schools*, s. 100–101.

bohemikální prostředí zatím nebylo potvrzeno.³⁶ Verše ze skladby o pohrdání světem (tzv. *Cartula*) Hus uvádí ve třech proslavech, z nichž v jednom případě jde dokonce o téma textu. Nejen kvůli stejnému incipitu bývá tento text zaměňován za slavnou báseň Bernarda z Morlas (z Cluny), který ve 12. století napsal často citovanou skladbu *De contemptu mundi* (v současnosti proslavenou spíše románem *Jméno růže* Umberta Eca, který si titul svého románu vypůjčil právě od Bernarda z Morlas). Dohromady jsou všechny tři uvedené texty citovány na 30 místech, což v celkovém úhrnu citací tvoří téměř 10 procent. Husův výběr autorit tedy reflektuje pozdněstředověkou obměnu školní četby v souboru zvaném *Liber Catonianus*.

Pokud jde o text nazývaný podle svého incipitu *Cartula* či *Chartula*, který ovšem koloval i pod názvem *De vanitate mundi* (O marnivosti světa) či *De contemptu mundi* (O pohrdání světem), máme konkrétní doklad zajímavé recepce i z bohemikálního prostředí. Jak bylo uvedeno, Hus si z něj mj. zvolil téma pro rekomendaci *Quere bonos mores*. Tato skladba se i s komentářem dochovala přinejmenším ve dvou pražských univerzitních rukopisech, které – jak o tom svědčí jejich komentované znění – byly užívány při výuce.³⁷ Rukopis dnes uložený v pražské Národní knihovně pod signaturou III G 12 pochází z přelomu 14. a 15. století a patřil jedné z univerzitních knihoven, a právě odtud jej mohl Hus znát. Interlineární komentář v tomto rukopise napovídá, že se pravděpodobně jedná o studentský zápis – často vynechaná či sporadicky komentovaná místa mohou prozrazovat, kdy student na přednáškách lehce pospával, nebo kdy zcela absentoval. Druhý rukopis patřil klášteři augustiniánů kanovníků v Třeboni a obsahuje různá excerpta ze školní četby určené pro mírně pokročilé (mj. z *Poetria nova*, Maximiana, Faceta a dalších).

Praktické rady chlapcům o tom, jak se chovat, pronikaly do školských příruček ve zvýšené míře již od 12. století. Tento stále vzrůstající trend byl ve školském kontextu reflektován příručkami zaměřenými na praktické etické poučení, které podávaly nejen texty jako *Cartula*, Facetus, či Alanova *Přirovnání*, ale i řada dalších. Právě v nich se odráží lokální specifika a pro výzkum nejen nižšího školství mohou skýtat cenný materiál. V Husových rekomendacích tak často najdeme i řadu textů, které mají uvedený morální náboj a které je možné s jistou nadsázkou označit také jako texty pro mírně pokročilé.

Jedním z takových textů je skladba s názvem *Rudium doctrina* (Nauka nevzdělaných či Prvouka). Tato veršovaná příručka, označovaná také jako *Quinque claves sapientiae* (Pět klíčů moudrosti), se užívala pro výuku latiny na základním stupni,

36 Michal Dragoun – Kateřina Voleková, „Fragmenty českého překladu básně Facetus,“ *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia litterarum* 65, 1–2, 2020, s. 19–20.

37 Na oba rukopisy (III G 12, XI C 4) upozorňuje již Anežka Vidmanová, „Báseň De omni statu mundi,“ *Listy filologické* 111, 2, 1988, s. 94, kde argumentuje, že Bernardova skladba *De contemptu mundanorum* mohla inspirovat i vznik básně *De omni statu mundi*, již v této studii zpřístupňuje.

kde si s její pomocí žáci rozšiřovali slovní zásobu.³⁸ Jedná se o oblíbenou učebnici z přelomu 12. a 13. století vypočítávající pět klíčů, které žákům odemknou brány moudrosti (konkrétně je to častá četba, dobrá paměť, ustavičné pátrání po neznámém, úcta k učiteli a pohrdání bohatstvím). Tento dobře srozumitelný text tedy kromě jazykových kompetencí měl za cíl i poučovat o vhodném způsobu života, a žáky tak připravovat na další studium i život. Jeho oblíbenost dokazuje i řada dochovaných kopií, z nichž většina jsou exempláře učitelské, jak lze dovodit z komentářů obsahujících přípravu na výuku (např. interlineární glosy s vysvětlivkami, poznámky k pořadí veršů apod.). Jako vhodnou četbu pro školní mládež ji doporučoval i bamberský učitel Hugo z Trimbergu ve svém pojednání *Registrum multorum auctorum* z roku 1280, kde se pokusil nově strukturovat „povinnou“ školní četbu. Inovativní byla struktura Hugonovy příručky v tom, že tehdy tradiční školní autory rozdělila do nového systému podle různých úrovní pokročilosti a s ohledem na etický aspekt vzdělávání a rozšířila seznam o vlastní výběr moderních autorů.³⁹ Učebnice *Rudium doctrina* byla zařazena mezi tzv. menší autory (*minores*) určené pro základní pokročilost. Hus tuto učebnici cituje ve třech rekomendačních proslovech celkem šestkrát, ale odvolává se na ni i v dalších svých dílech (např. v kazatelských textech – v české *Postile* i latinských *Collectech*). V bohemikálním prostředí se nejedná o neznámý text – citoval jej už Husův promotor Jan z Mýta, Hus jej ovšem užívá častěji. Ve všech případech citovaných Husem jde o obecné morální pobídky, o úctě k učiteli i o tom, jak se mají chovat žáci, aby učitele udržovali v dobrém rozpoložení, a dosáhli tak lepších výsledků.

Stejný etický náboj měl i text *De disciplina scolarium* (Školská výchova) ve středověku tradičně připisovaný Boethiovi, který pedagogicky cílil na mladé studenty v základním stupni vzdělávání.⁴⁰ Neznámý autor jej napsal pravděpodobně v Paříži či Oxfordu v rozmezí let 1230–1240 a s využitím Boethiovy nezpochybnitelné autority přenesl obraz univerzit do doby Boethiovy současnosti, čímž přispěl k legitimizaci tehdy stále nově se etablujícího univerzitního prostředí.⁴¹ Boethius zde jako laskavý i zábavně sarkastický učitel poskytuje začínajícím studentům praktické rady a neostýchá se při tom využívat lechtivých narážek i humorných dvojmyslů. Pro středověké učební texty nebylo neobvyklé využití sexu, násilí či nejrůznějších morálních prohrěšků jako pedagogických prostředků při výchově mladíků.⁴²

38 *Rudium doctrina* (*Quinque claves sapientiae*), ed. A. Vidmanová-Schmidtová, Leipzig 1969; k bohemikálnímu rozšíření této příručky viz Anežka Vidmanová, „Ze středověké školy,“ in: *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*, Praha 1994, s. 118–123.

39 *Medieval Grammar and Rhetoric*, s. 657–658.

40 Pseudo-Boèce, *De disciplina scolarium*, ed. O. Weijers, Leiden 1976.

41 Brooke Hunter, „Imagining the University: Boethian *translatio studii* in *De disciplina scolarium*,“ *Carmina Philosophiae* 25, 2016, s. 25–46.

42 Brooke Hunter, „Boethian Humor and the Pseudo-Boethian *De disciplina scolarium*,“ *Viator* 46, 1, 2015, s. 161–179.

Ze skeptického kritika intelektuálního úpadku své doby, jak jej znali čtenáři *Consolatio philosophiae*, se tedy Boethius ve *Školské výchově* stal optimistickým učitelem, který budoucnost vzdělávání vidí nadějně. Toto jemné vylepšení reálného Boethia se ukázalo jako velice atraktivní a trvalé, a středověký Boethius tak mohl po staletí zůstat jednou z nejdůležitějších autorit vzdělávacího systému pro nejméně čtyři ze sedmi svobodných umění. Dokládá to mimo jiné i anglický gramatik William Wheteley, který ve svém komentáři k *De disciplina scolarium* sepsaném ve 14. století označil Boethia dokonce *prospiciens*, tedy právě jako někoho, kdo do budoucnosti hledí s nadějí.⁴³ S užitím tohoto komentáře se setkáme nejen v oxfordských rekomendacích z počátku 14. století, ale o století později jej cituje v determinaci *Forcia adversis* i Hus. Životnost „reformovaného“ Boethia tedy dokládají nejen statuta pražské univerzity, které *De disciplina scolarium* uvádějí jako jednu z přednášených knih, ale tento Pseudo-Boethius se zdá být vděčným pramenem i Husových promočních řečí. Hus jej cituje celkem sedmkrát ve dvou rekomendacích, vždy ovšem pouze několik málo veršů či nepřímých narážek.

Od 14. století se oblíbenou školní četbou nejen v bohemikálním prostředí stala *Elegie* Jindřicha ze Settimella z druhé poloviny 12. století. Hus autora označoval jako Chudý Jindřich (*Pauper Henricus*), jak bylo ve středověku obvyklé, a obracel se k němu v obecně morálních kontextech, například jak se usilovné studium zračí ve výrazu tváře, jak je těžké poznat ctnostného muže, kdy je potřeba trpělivě snášet nesnáze, že člověk nesmí být líný a že musí dát pozor, na koho být laskavý a na koho přísný. Celkem jej cituje osmkrát ve čtyřech projevech a za pozornost stojí, jak kreativně Hus využil Jindřichovy verše v determinaci *Forcia adversis*.

V celkovém součtu se tři posledně uvedené texty v Husových rekomendacích objevují na více než dvaceti místech a tvoří tak téměř sedm procent ze všech citovaných autorit. Dohromady s texty, označenými zde v nadsázce jako lektura pro mírně pokročilé, tedy tvoří přes čtyřicet dva procent veškerých autorit citovaných Husem ve zde přeložených rekomendačních projevech. K textům, které lze považovat za materiál určený pro mírně pokročilé, by ovšem bylo potřeba připočítat i další pojednání z oblasti obecně morální filozofie, která ve středověku kolovala v rámci rozličných sbírek a florilegií, jako jsou např. Aristotelovské autority (*Auctoritates Aristotelis*), Senekovy či jemu přičítané texty a excerpta, kterých se v tomto souboru vyskytuje dalších pět desítek, tj. celkem patnáct procent. Dohromady tedy tyto texty tvoří přes polovinu uvedených citací (konkrétně přes padesát osm procent), což už je počet pozoruhodný.

43 Hunter, „Imagining the University,“ s. 38.

Závěr: realita a topika

Vysoký výskyt autorit, které byly určeny spíše pro mírně pokročilé studenty a které Hus v hojné míře v rekomendacích cituje, je zajímavý a bude potřeba zjistit, zda se jedná o specifikum artistických fakult, nebo konkrétně o pražskou zvláštnost. V rekomendacích pronesených například na lékařské fakultě v Perugii v polovině 14. století je zhruba šedesát procent citovaných autorit převzato z antických autorů a zbytek z lékařsko-filozofických autorit.⁴⁴ Jedná se sice o projevy pronesené na jiné fakultě a při doktorských promocích, tedy promocích studentů pokročilejších, rozdíl je to ovšem markantní. V teologických inepcích se osobnost řečníka či alespoň jeho aktuální nálada a rozpoložení projevovaly do značné míry.⁴⁵ S ohledem na slavnostní ráz aktu a skutečnost, že řečník mluvil sám o sobě a završoval vlastní kariéru, je to pochopitelné i očekávatelné. V případě artistických determinací a inepcí – tedy situací, kdy učitel prezentuje své žáky – je tento předpoklad ovšem komplikovanější. Lze sice očekávat, že promotor bude vycházet ze skutečných zážitků a reálií, ale může se jednat i o zkušenost nepřímou a zprostředkovanou. Ukazuje se to například v Husových narážkách na lenost: několik svých žáků Hus varuje před dlouhým spánkem a lenošením. V roce 1400 tak nazývá Martina Kunšova z Prahy lenochem (*Veniat cuculus*); v roce 1401 varuje Mikuláše z Jistebnice i Mikuláše z Miličina před dlouhým spánkem (*Quere bonos mores*); v roce 1405 chce raději pomlčet o podobných neřestech Zdislava ze Zvířetic (*Quere quid sit virtus*); a tu stejnou narážku činí i v roce 1409 při determinaci Jana z Příbramě (*Forcia adversis*). Ze zachovaných zpráv víme, že mezi léty 1396 (kdy se po zisku mistrovství musel Hus odstěhovat z koleje) a 1402 (kdy se stává správcem Betlémské kaple a stěhuje se na příslušné místo) u Husa bydlelo několik studentů, jak to bylo tehdy obvyklé.⁴⁶ Platí to pro oba zmíněné Mikuláše, ale Martin Kunšův z Prahy u něj nebydlel, protože měl v Praze byt – a zrovna v jeho determinaci Hus důvtipně využívá osobních narážek a obšírně popisuje, jak se Martin ráno loudá a odmítá vylézt z postele. Pravděpodobnost, že všichni Husovi žáci byli líní a chodili pozdě na hodiny, tedy sice existuje, zůstává ale otázkou, nakolik je velká. Některé narážky, které Hus ve svých rekomendačních projevech využil, si mohl pamatovat ze svých studijních let. Například zmínku o nestálosti bílé barvy z Vergiliových *Zpěvů pastýřských*, kterou uvádí v rekomendaci bakaláře Martina z Kunšova roku 1400 (*Veniat cuculus*), najdeme již v promluvě Husova učitele Jana z Mýta, když determinoval v roce 1393 Jana z Litoměřic.⁴⁷ Stejně tak popisy vzhledu kandidátů byly do znač-

44 Schlamm, „Graduation speeches of Gentile da Foligno,“ s. 110–111.

45 Nancy K. Spatz, „Imagery in university inception sermons,“ in: *Medieval sermons and society: cloister, city, university*, ed. J. Hamesse, Turnhout 1998, s. 340–341.

46 Bartoš, „Hus jako student a profesor,“ s. 15–16.

47 Rekomendaci s názvem *Oportet equa de equis predicari* vydal Ryba, in: *Promoční promluvy mistrů artistické fakulty*, s. 15–26, zmínka na s. 24.

né míry topické: neměli bychom si proto příliš realisticky představovat Václava ze Sušice (*Fulget virtute modestus*) či neznámého kandidáta z incepte *Proice omnia ista*, jejichž fyzické přednosti Hus líčí téměř obdivně, a to mj. proto, že velice podobná vyličení fyzické krásy najdeme zase v pozdějších rekomendacích.⁴⁸ S lítostí tedy musíme čtenáře varovat, aby Husovu historku o tom, jak si jeden z jeho studentů nabíral v hospodě pivo rukou (*Proice omnia ista*), nebrali stoprocentně vážně, byť je to představa zábavná. Pobavit přítomné byl ovšem promotorův záměr, a to se Husovi jistě podařilo.

Závěrečný dojem z četby Husových promočních promluv proto spíše potvrzuje konstatování Anežky Vidmanové, že nízká úroveň základního školství v českém prostředí se zrcadlila i v Husových latinských spisech.⁴⁹ Fakt, že Hus ve svých rekomendačních projevech používal materiál určený pro elementární studium, může dokládat nízkou znalost latiny v kontextu pražské univerzity. Ve světle výše uvedené je tedy možné, že Husův styl vycházel vstříc úrovni studentů promováných na pražské artistické fakultě. Anežka Vidmanová také vyjádřila názor, že Husovy promoční řeči nijak nevynikají nad ostatní promoční promluvy pronesené v tomto období v Praze.⁵⁰ Než se budeme moci rozhodnout, nakolik jsou jednotlivé rekomendace žánrově specifické a nakolik osobité, bude potřeba podrobnějšího srovnání. V každém případě sledování lokálních specifik jednotlivých univerzit a fakult často přináší zajímavé drobnosti, které mohou mít v širším kontextu větší význam, než se na první pohled může zdát.

48 Svědectví o tom přináší Vidmanová v Hus, *Positiones*, s. 244, kde odkazuje na rekomendaci, kterou proslovil Řehoř Lvův z Prahy při incepti Václava Mírovce v roce 1408.

49 Anežka Vidmanová, „Středolatinšské čítanky ve světle textové kritiky,“ in: *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*, Praha 1994, s. 127.

50 Hus, *Positiones*, s. 221.

ARISTOTELSKÁ PŘÍRODNÍ FILOZOFIE NA STŘEDOVĚKÉ UNIVERZITĚ

Lucie Mazalová

V této studii chceme dnešnímu čtenáři Husových rekomendací přiblížit zákulisí používání aristotelských přírodněfilozofických výroků na středověké univerzitě. K tomuto záměru nás přivedly zejména tři narážky na teorii pohybu, které najdeme v úvodu rekomendace *Quere bonos mores*, neboť se zde objevují téměř z čista jasna a hlavně bez dalšího vysvětlení nebo využití. První z nich je připomínkou přednášky mistra Jeronýma o pohybu; druhá narážka stručně informuje o tom, že pohyb ustává po dosažení cíle; třetí se zmiňuje o existenci čtyř druhů násilného pohybu. Stručné a z širšího kontextu vytržené aristotelské výroky z přírodní filozofie však najdeme také v rekomendacích *Discens factus est sciens*, *Studit agere*, *Fulget virtute modestus* a *Proice omnia ista*.

Jak k těmto výrokům středověký intelektuál na univerzitě přišel a jakými různými způsoby je posléze mohl využít, to se pokusíme nastínit ve třech následujících krocích. V prvním kroku připomeneme, že si přírodní filozofie musela své pevné místo v evropském univerzitním kurikulu složitě vydobýt, a ukážeme, jaké postavení měla v kurikulu Karlovy univerzity a v jakých typech děl ji studenti a mistři (včetně Jana Husa) nejčastěji využívali. Ve druhém kroku přejdeme ke zmíněné rekomendaci *Quere bonos mores* a zaměříme se na aristotelskou teorii pohybu. K jejímu vysvětlení použijeme jako pomocné prameny komentář Aristotelovy *Fyziky*, který vznikl v Praze v polovině 15. století, a také tzv. *Krakovské kvestie*, které představovaly základní pramen pro studium přírodní filozofie na krakovské univerzitě přibližně ve stejném období. Teorie pohybu však měla ve středověku velmi široký dosah, a tak se pokusíme na příkladu rukopisů uchovávajících Husovy rekomendace ukázat, jaká další dílčí témata texty o pohybu rozvíjely. Ve třetím kroku stručně představíme zbývající výroky z přírodní filozofie v Husových rekomendacích a nastíníme, v jaké míře Hus využívá Aristotelovy a Pseudo-Aristotelovy přírodní spisy i ve svých dalších dílech.

Aristotelova přírodní filozofie jako součást univerzitního kurikula

Aristotelská filozofie tvořila podstatnou složku výuky na středověkých univerzitách. Její dělení na logiku, přírodní filozofii a morální filozofii navíc poskytl i praktický systém, jak tematicky organizovat vyučované předměty s tím, že formálně univerzity pokračovaly v organizaci studia podle tzv. sedmi svobodných umění.¹ Na univerzitě měla však od počátku své pevné místo pouze aristotelská logika, protože ta jediná nevytvářela třetí plochy s křesťanským dogmatem. Díky ní se měli studenti naučit logicky myslet a argumentovat, a to i pokud jde o otázky víry. Bez ohledu na řadu výrazných obsahových diskrepancí mezi křesťanským dogmatem a pohanskou Aristotelovou filozofií tak mohla výuka na artistické fakultě na tomto principu dobře fungovat i jako předstupeň teologického vzdělání. Velkou měrou se o to zasloužila tzv. scholastická metoda, jejíž pomocí se vyvozovalo závěrečné stanovisko k určitému problému až poté, co se nejprve uvedly argumenty podporující, a naopak vyvracející navrhované řešení problému, tedy argumenty pro a proti (ve scholastické latinské terminologii „sic et non“ nebo „pro et contra“).

Další dvě velké složky aristotelské filozofie si musely své místo na univerzitách postupně vydobýt. Zejména tzv. *philosophia naturalis* nebo také *scientia naturalis* (přírodní filozofie, přírodní věda) nebyla v době vzniku první univerzity v Paříži (papežem uznané roku 1215) oficiálně přijata a její postavení se během rozvoje univerzit měnilo. Řadily se k ní obvykle spisy *Fyzika* (*Physica*), *O nebi* (*De caelo*), *O vzniku a zániku* (*De generatione et corruptione*), *O duši* (*De anima*), *Meteorologie* (*Meteorologica*) a tzv. malé přírodovědné spisy (*parva naturalia*).²

První velký oficiální zákaz studia aristotelské přírodní filozofie přišel již v roce 1210, kdy koncil církevní provincie Sens zakázal pod hrozbou exkomunikace číst na veřejnosti i v soukromí Aristotelovy přírodovědné spisy, tzv. *libri naturales*, a komentáře k nim.³ Fakticky však koncil mířil zejména proti panteistickému učení pařížských mistrů svobodných umění Amalricha z Bène a Davida z Dinantu,⁴ jak je zřejmé z koncilního výnosu:⁵

1 Šmahel, *Alma mater Pragensis*, s. 244.

2 Edward Grant, *Planets, Stars and Orbs*, Cambridge 1996, s. 21. Mezi tzv. malé přírodovědné spisy patří *O smyslu a smyslových věcech*, *O paměti a vzpomínání*, *O spánku a bdění*, *O snech*, *O věštění ve spánku*, *O délce a krátkosti života*, *O mládí a stáří*, *O životě a smrti*, *O dýchání* (*De sensu et sensibilibus*, *De memoria et reminiscentia*, *De somno et vigilia*, *De insomniis*, *De divinatione per somnum*, *De longitudine et brevitate vitae*, *De iuventute et senectute*, *De vita et morte*, *De respiratione*).

3 Alain De Libera, *Středověká filosofie. Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*, Praha 2001, s. 362.

4 Monika Asztalos, „Die theologische Fakultät,“ in: *Geschichte der Universität in Europa, I – Mittelalter*, ed. W. Rüegg, München 1993, s. 368.

5 *Chartularium Universitatis Parisiensis I*, ed. H. Onifle, O. P., Parisii 1889, č. 11, s. 70 (v citacích z tohoto pramene upravujeme interpunkci a velikost písmen): „Corpus magistri Amaurici extrahatur a cimeterio et projiciatur in terram non benedictam et idem excommunicetur per omnes ecclesias

„Tělo mistra Amalricha nechť je vyzdvíženo ze hřbitova a hozeno do neposvěcené země a nechť je Amalrich exkomunikován napříč všemi kostely celé provincie... *Quaternuli*⁶ mistra Davida z Dinantu nechť jsou přineseny přede dnem Narození Páně pařížskému biskupu a spáleny a nechť se ani Aristotelovy knihy o přírodní filosofii ani jejich komentáře nečtou v Paříži veřejně ani v soukromí – to zakazujeme pod trestem exkomunikace. U koho budou ode dne Narození Páně nalezeny *Quaternuli* mistra Davida, ten bude považován za heretika. O teologických knihách sepsaných v lidovém jazyce nařizujeme, že mají být předány diecézním biskupům, stejně i *Věřím v Boha [Vyznání víry]* a *Otčenáš* v lidovém jazyce kromě životů svatých, a to po svátku Očišťování Panny Marie, protože u koho budou nalezeny, ten bude považován za heretika.“⁷

Amalrich přitom vycházel z myšlenek Jana Scota Eriugeny (9. století), a ani dnes není jisté, zda vůbec Aristotelovy přírodní spisy znal. Materialistický panteismus Davida z Dinantu však byl inspirován jak Amalrichovým učením, tak i přímo Aristotelovou přírodní filosofii.⁸

Při zveřejnění statutu pařížské univerzity v roce 1215 vydal další zákaz těchto spisů papežský vyslanec Robert z Courçonu, který měl za úkol přeorganizovat pařížská studia. Tentokrát mezi zakázanými knihami kromě *libri naturales* výslovně figurovala i metafyzika: „Nechť se nečtou Aristotelovy knihy o metafyzice a přírodní filosofii ani sumy o nich vytvořené nebo sestavené z učení mistra Davida z Dinantu nebo heretika Amalricha nebo Mauritia Hispana.“⁹

Zmíněné zákazy však měly spíše lokální platnost. Překládání Aristotelových děl do latiny pokračovalo¹⁰ a citáty ze zakázaných spisů o přírodní filosofii lze najít v této době např. v díle tak významného francouzského teologa, jakým byl Guillelmus z Auxerre (*Summa aurea*, 1210–1215).¹¹ Zákazy naopak podpořily konkurenční boj univerzit. To, co se nesmělo číst a komentovat na univerzitě v Paříži, se mohlo

tocius provincie... *Quaternuli* magistri David de Dinant infra Natale episcopo Parisiensi afferantur et comburantur, nec libri Aristotelis de naturali philosophia nec commenta legantur Parisius publice vel secreto, et hoc sub penae excommunicationis inhibemus. Apud quem inveniuntur *Quaternuli* magistri David a Natali Domini in antea pro heretico habebitur. De libris theologicis scriptis in Romano precipimus, quod episcopis diocesanis tradantur et Credo in Deum et Pater noster in Romano preter vitas sanctorum, et hoc infra Purificationem, quia apud quem inveniuntur pro heretico habebitur.“

6 *Quaternuli* je název Davidova odsouzeného spisu, tento název doslova znamená „Knížečky složené ze čtyř listů“.

7 Latinské úryvky přel. L. Mazalová.

8 Richard Heinzmann, *Středověká filosofie*, Olomouc 2000, s. 164.

9 *Chartularium Universitatis Parisiensis I*, č. 20, s. 79: „Non legantur libri Aristotelis de methafisica et de naturali philosophia nec summe de eisdem aut de doctrina magistri David de Dinant aut Amalrici heretici aut Mauricii Hispani.“

10 Bernard G. Dod, „Aristoteles Latinus,“ in: *The Cambridge history of later medieval philosophy*, ed. N. Kretzmann – A. Kenny – J. Pinborg – E. Stump, Cambridge 1982, s. 48.

11 Tamtéž, s. 72.

číst a komentovat na univerzitě v Toulouse (založena 1229).¹² Toulouská univerzita dokonce v duchu univerzitní svobody otevřeně lákala učence a studenty, aby přešli z Paříže do Toulouse a zákazům unikli:

„Snažili jsme se... v Kristu položit v Toulouse trvalý základ studia filozofie, aby na něm společně s námi stavěli ostatní, kteří mají dobrou vůli ozářenou jasnými paprsky Ducha svatého... Kromě toho abyste nenosili motyky na jalová a neobdělaná pole, mistři, kteří v Toulouse přednášejí, pro vás odstranili bodláky buranské omezenosti a trny tvrdošijné jalovosti i ostatní překážky. Neboť zde teologové vzdělávají žáky na katedrách a lid na ulicích, logikové detailně poučili o svobodných uměních ty, kteří začínají s Aristotelem, gramatikové dávají do pořádku koktavé jazyky, hudebníci lichotí nástrojem sladkého hlasu lidským uším, znalci kanonického práva velebí Justiniána a hned vedle lékaři přednášejí Galéna. Přírodní knihy, které byly v Paříži zakázány, mohou v Toulouse poslouchat ti, kteří chtějí do morku kostí prozkoumat lůno přírody. Co vám tedy bude chybět? Akademická svoboda? Nikoli, protože až se zbavíte veškerých otěží, budete se radovat ze skutečné svobody. Nebo se snad bojíte zloby zuřícího lidu nebo tyranidy nespravedlivého vládce? Nebojte se, protože štědrost toulouského hraběte poskytne dostatečnou finanční jistotu jak nám, tak i našim pomocníkům, kteří do Toulouse přicházejí nebo se tam vrací.“¹³

V roce 1231 papež potvrdil platnost původního senského zákazu z roku 1210 i pro Paříž, a to až do té doby, než budou přírodní knihy „prozkoumány a očištěny od jakéhokoli podezření z bludu“.¹⁴ Prakticky však docházelo během třicátých let 13. století k uvolnění zákazů (např. v Oxfordu Robert Grosseteste pravděpodobně už ve 30. letech komentoval Aristotelovu *Fyziku*)¹⁵ a během 40. let se Aristotelova

12 De Libera, *Středověká filozofie*, s. 362–363.

13 *Chartularium Universitatis Parisiensis I*, č. 72, s. 129–131: „Nos... conati sumus in Christo Tholose studii philosophici fundamentum durabile collocare, super quod edificent nobiscum ceteri, quorum bona voluntas sit ad hoc Spiritus Sancti luminosis radiis illustrata... Preterea ne ligones ad steriles et incultos deferatis agros, vobis magistri Tholose legentes tribulos plebee ruditatis et spinas asperes sterilitatis ceteraque removerunt obstacula. Hic enim theologi discipulos in pulpitis et populos in compitis informant, logici liberalibus in artibus tyrones Aristotelis eruderant, grammatici balbutientium linguas in analogiam effigiant, organiste populares aures melliti gutturi organo demulcent, decretiste Justinianum extollunt et a latere medicum predicant Galienum. Libros naturales, qui fuerant Parisius prohibiti, poterunt illic audire qui volunt nature sinum medullitus perscrutari. Quid deerit vobis igitur? Libertas scolastica? Nequaquam, quia nullius habenis dediti propria gaudebitis libertate. An timetis malitiam populi sevientis vel tyrannidem principis injuriosi? Ne timeatis, quia comitis Tholosani liberalitas nobis sufficientem fecit securitatem et de salario nostro et de servientibus nostris Tholosam venientibus et redeuntibus.“

14 *Chartularium Universitatis Parisiensis I*, č. 78, s. 138: „examinati fuerint et ab omni errorum suspensione purgati“.

15 Dod, „Aristoteles Latinus“, s. 71

přírodní filozofie stala běžnou složkou univerzitních osnov.¹⁶ Papež Innocenc IV. sice ještě v roce 1245 rozšířil zákaz *libri naturales* i na Toulouse, ale fakticky neexistovala fungující komise, která by možnou závadnost Aristotelových knih zkoumala. V roce 1255 artistická fakulta pařížské univerzity oficiálně zařadila do svého celofakultního programu souhrnné Aristotelovo dílo navzdory papežskému zákazu,¹⁷ takže jeho jádro od této chvíle tvořila logika (*logica*) společně s knihami o přírodní filozofii (*libri naturales*).¹⁸ V Oxfordu k tomu došlo pravděpodobně už ve 30. letech.¹⁹ Boj proti bludným Aristotelovým výrokům se v Paříži přesunul přímo na univerzitní půdu. Jedním ze základních počínů bylo v tomto ohledu vystoupení Jana z Fidanzy, řečeného Bonaventura, který předložil ve spise *Collationes de Decem praeceptis* (*O Desateru*) kritiku tří filozofických bludů, kterých je potřeba se v rámci věd vysříhat a jejichž definice později sloužila jako odrazový můstek pro kritiku aristotelské filozofie.²⁰

Nové univerzitní kurikulum upřednostňovalo mezi přírodními knihami hlavně *Fyziku* a spis *O duši*, protože tyto spisy poskytovaly nejrozsáhlejší poučení o metodologii a prolínaly se tak s mnoha jinými díly.²¹ Všechny Aristotelovy knihy o přírodní filozofii byly univerzitními studenty i učiteli komentovány, ale jednotlivé univerzity razily odlišný způsob filozofické interpretace. Evropě udávaly rozdílný směr dvě univerzity – pařížská a oxfordská.²² Na pražské artistické fakultě, která se inspirovala pařížským vzorem, se již se žádnými zákazy aristotelské přírodní filozofie nesetkáváme. Podle počtu předepsaných studijních knih zde přírodní filozofie hrála dokonce prim.²³ Během bakalářského studia museli studenti navštěvovat přednášky o Aristotelově *Fyzice* a spisu *O duši* a během magisterského studia poslouchat výklady Aristotelova spisu *O nebi* a tzv. malých přírodovědných spisů.²⁴ Po absolvování přednášek studenti prokazovali schopnost interpretovat témata těchto spisů i v rámci závěrečné zkoušky. Studijní plány jednotlivých univerzit se ve 14. století odlišovaly jen drobnými detaily. V rámci studia přírodní filozofie se lišilo pořadí studia *Fyziky* – ačkoli byl pařížský systém vzorem tomu pražskému, v Paříži se studovala *Fyzika* až před dosažením licenciátu, který umožňoval absol-

16 Steven J. Williams, „Aristotle in the Medieval Classroom,“ in: *The Classics in the Medieval and Renaissance Classroom*, Turnhout 2013, s. 230–231.

17 De Libera, *Středověká filosofie*, s. 370.

18 Grant, *Planets*, s. 20; výčet zařazených knih: *Chartularium Universitatis Parisiensis I*, č. 246, s. 278.

19 Dod, „Aristoteles Latinus,“ s. 73.

20 De Libera, *Středověká filosofie*, s. 363.

21 James A. Weisheipl, „The interpretation of Aristotle's Physics and the science of motion,“ in: *The Cambridge history of later medieval philosophy*, Cambridge 1982, s. 522.

22 De Libera, *Středověká filosofie*, s. 368.

23 Šmahel, *Alma mater Pragensis*, s. 249–250.

24 Tamtéž, s. 249–250.

ventům učit na univerzitě. Pražským schématem studia přírodní filozofie se potom řídilo vysoké učení v Erfurtu, Vídni²⁵ nebo Krakově.²⁶

Nejčastější formou univerzitního studia aristotelské přírodní filozofie bylo vypracovávání tzv. kvestie (*quaestio*), méně často se objevovaly jednoduché komentáře k vybraným pasážím Aristotela či Pseudo-Aristotela textu. Kvestie, česky doslova „otázka“, stavěla na uplatnění scholastické metody, tedy postupným uvádění argumentů pro a proti²⁷ a až následném vyvození definitivní odpovědi na položenou otázku. V latinských textech ji poznáme podle úvodního výrazu naznačujícího otázku – „utrum“ (zda). Kvestii tedy není radno číst jen namátkou bez širšího kontextu, neboť řada zde vyřčených výroků může fungovat jen jako cvičný protiargument a nemusí korespondovat s finální odpovědí na zadanou otázku. Témata z přírodní filozofie najdeme hojně zastoupena i v tzv. kvodlibetních disputacích (*disputationes de quolibet*), které významnou měrou tematicky profilovaly i další tvorbu univerzitních mistrů a obsah veřejné diskuze.²⁸ Aristotelovy nebo aristotelské výroky byly často také zdrojem tzv. probleumat, speciálních podotázek kvodlibetů.²⁹ Začlenění přírodní filozofie do celouniverzitních studií a různých kontextů nakonec potvrzuje uplatnění aristotelských výroků z přírodní filozofie při výkladu hlavní teologické učebnice středověku – *Čtyř knih Sentencí* (*Sententiarum libri quattuor*) Petra Lombardského, a to zejména výroků o optice nebo pohybu nebeských planet.

O tom, jakým způsobem Jan Hus sám ještě jako kandidát bakalaureátu nebo později magisteria o Aristotelově přírodní filozofii smýšlel, záznamy nemáme. Předpokládá se, že spis *O duši a O vzniku a zániku* komentoval tím nejjednodušším způsobem, ve formě meziřádkových nebo marginálních glos. Komentář *Fyziky* snad mohl být i obsírnější.³⁰ Hus byl spíše veden situací než vlastním zájmem, o čemž svědčí výrazně častější zařazení separátních výroků z přírodní filozofie do jeho kvestií a do komentáře k Lombardovým *Sentencím* než do jeho ostatních děl. K těmto Husovým dílům se ještě blíže vrátíme v závěrečné kapitole naší studie. Také krátké zmínky o Aristotelově přírodní filozofii v rekomendacích jsou jedním z typických dokladů toho, jak účelově Hus s výroky o přírodní filozofii zacházel.

25 Tamtéž, s. 245.

26 André Goddu, *Copernicus and the Aristotelian Tradition. Education, Reading, and Philosophy in Copernicus's Path to Heliocentrism*, Leiden – Boston 2010, s. 14–15.

27 Srov. Jiří Kejř, „Husovy kvestie,“ in: *Z počátků české reformace*, Brno 2006, s. 195.

28 Zdeněk Uhlíř, *Jan Hus. Problém přijmout svobodu*, Praha 2015 s. 29; srov. Kejř, *Kvodlibetní dispute*.

29 Pieter De Leemans – Michèle Goyens, „Introduction,“ in: *Aristotle's Problemata in different times and tongues*, Leuven 2006, s. IX. Nedávno se ukázalo, že vedle doposud známých probleumat, jejichž cílem bylo publikum pobavit (jak ukázal např. Šmahel, *Alma mater Pragensis*, s. 334), se dochovala řada probleumat, která tuto funkci postrádají (Zuzana Lukšová, „Quodlibetal Problemata in the Arts Quodlibets at the University of Prague c. 1400–1417: A Catalogue with an Analysis,“ plánované vydání v *Bulletin de Philosophie Médiévale*.).

30 Pavel Soukup, *Jan Hus*, Praha 2015, s. 78.

Takové výroky zde sloužily jako připomínka toho, co se měl žák ve školních lavicích naučit, a jako přehledka toho, jak naučené výroky a formulace zužitkovat v praxi. Účel vymezil i škálu dalších citovaných autorit, neboť Husův citační arzenál v rekomendacích nepřekračoval hranice studia artistické fakulty. Ačkoli se Husovy rekomendace datem svého vzniku táhnou až do roku 1410, kdy už měl řadu let ve zvyku intenzivně citovat autority teologické, zejména Petra Lombardského nebo Bernarda z Clairvaux, v rekomendacích se tomuto svému zvyku zcela vyhnul.

Rekomendace *Quere bonos mores* a středověká aristotelská nauka o pohybu

Nejvýrazněji se přírodní filozofie uplatňuje v rekomendaci *Quere bonos mores*. Hus ji otevírá narážkou na váženého mistra Jeronýma, jehož přednáška o pohybu nejspíše rekomendaci předcházela. Formálně navazuje na Jeronýmem vyřčenou myšlenku, že „pohyb ustane, jakmile dospěje k cíli“ („habito fine cessat motus“). Odkud přesně tento výrok Jeroným nebo Hus čerpali, to s určitostí nelze říct. Stejný výrok však najdeme i v kvestiích Williama Ockhama, konkrétně ve čtvrté kvestii souboru *Quaestiones variae*, která vysvětluje roli tzv. účelové příčiny (*causa finalis*),³¹ o níž Aristoteles pojednal ve druhé knize *Fyziky*. Ockham zde Aristotela jen parafrázuje a zmíněným výrokem chce podle svých vlastních slov vyjádřit Aristotelův názor popsany v sedmé kapitole jeho první knihy spisu *O vzniku a zániku* (*De generatione et corruptione*).³²

Hus využívá výroky z Aristotelovy *Fyziky* na úplně odlišné úrovni než středověcí komentátoři přírodněfilozofických spisů, jejichž výklad, vedený osou Aristotelových děl, je podrobný a systematický. V rekomendaci *Quere bonos mores* se jen stručně zmiňuje o dělení tzv. násilného pohybu (*motus violentus*)³³ na vláčení, smýkání, narážení a víření (*tractio, vectio, impulsio* a *vertigo*). Tuto definici pohybu najdeme v latinském překladu sedmé knihy Aristotelovy *Fyziky*.³⁴ Hus tedy využívá v této době již tradiční latinskou terminologii, kterou zavedli překladatelé Jakub z Benátek (Iacobus Veneticus, 12. století) a Vilém z Moerbeke (Guillelmus de Morbeka, 13. století). Dále tuto problematiku nerozvádí a téma rekomendace směřuje úplně jiným, morálněfilozofickým směrem, když se zde spíše po vzoru Tomáše Akvinského

31 „Utrum ex hoc quod aliquid moveat ut finis sequatur ipsum habere aliquid esse reale extra animam.“

32 *Guillelmi de Ockham Quaestiones variae*, ed. G. J. Etzkorn – F. E. Kelley – J. C. Wey, St. Bonaventure N.Y. 1984, IV, s. 100, 106.

33 Srov. Aristoteles, *Physica* IV, 8 (Bekker 215a). Všechny následující Aristotelovy a Pseudo-Aristotelovy texty přejímáme z Aristoteles Latinus Database – online, Turnhout, 2009–. Dostupné z: <https://classics.phil.muni.cz/knihovny-a-database-uks/litterae-ante-portas>.

34 Aristoteles, *Physica* VII, 2 (Bekker 243a).

ho ptá, jak dosáhnout nejvyššího dobra (*bonum optimum*) a přitom mít na paměti váhu svobodné volby (*liberum arbitrium*) mezi dobrem a zlem.

Detailnější výklad o pohybu nám neposkytne ani zmíněná přednáška mistra Jeronýma, protože se nedochovala. Dokonce není ani jasné, o kterého Jeronýma se jedná, přičemž vysvětlení této situace vyžaduje krátké odbočení od našich úvah o teorii pohybu. Nelze vyloučit možnost, že šlo o Jeronýma Pražského,³⁵ který měl asi nejlepší odborné předpoklady k proslovení takové přednášky ze všech možných Jeronýmů působících koncem 14. a začátkem 15. století na Karlově univerzitě.³⁶ Potom by však bylo nutné změnit dataci Husovy rekomendace *Quere bonos mores* (ta je prozatím stanovena na rok 1401). Jeroným Pražský se totiž sice nejspíše v Praze v roce 1401 pohyboval,³⁷ ale magistrem se stal až v roce 1405 v Paříži a na pražské univerzitě byl přijat jako magistr až v roce 1407.³⁸ Ještě méně pravděpodobné je, že oním Jeronýmem byl Jan Jeroným Silvanus. Jan Jeroným se stal magistrem v roce 1392, ale v roce 1393 odešel z Prahy do Polska, aniž by se kdy do vlasti vrátil.³⁹ Navíc řádové jméno Hieronymus začal používat pravděpodobně až v Itálii, kde jej přijal při svém vstupu do kláštera v Camaldoli.⁴⁰ Děkanská kniha⁴¹ uvádí ještě jednoho Jeronýma – Jeronýma Seydemberga z Vratislavi, který se stal mistrem svobodných umění v roce 1390.⁴² František Šmahel však s ohledem na jeho následný přechod do Itálie považuje za nepravděpodobné, že by šlo v Husově rekomendaci právě o něj. Šmahel kromě těchto tří zmíněných uvažuje ještě o čtvrté možnosti, totiž že by se mohlo jednat o Jeronýma z Vojkovic. Také v tomto případě by však musela Husova rekomendace proběhnout v jiném roce, a to v roce 1412, kdy promovalo několik Mikulášů.⁴³

Vrátíme-li se zpět k otázce, co si středověký intelektuál představoval pod násilným pohybem a jeho čtyřmi typy, odpověď najdeme částečně u Aristotela, částečně u jeho středověkých interpretů. Aristoteles dělil pohyb na přirozený a násilný. Přirozený pohyb směřuje ke středu země a týká se neživých součástí světa. Násilný pohyb se týká toho, co obsahuje duši a co je uváděno v pohyb právě touto duší.

35 Přednáška „de motu“ stále zůstává v repertoáru možných, ale nedochovaných Jeronýmových děl – Šmahel, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 320–321.

36 Jeroným hojně citoval Aristotelovu *Fyziku* nebo spis *De anima* (podle indexu citací v jeho díle vytvořeného F. Šmahelem, tamtéž, s. 214). K Jeronýmově filozofii podrobně také Ota Pavlíček, „Jeroným Pražský jako čistý filozof?“ in: *Jeroným Pražský. Středověký intelektuál, mučedník české reformace a hrdina národní tradice*, ed. O. Pavlíček, Praha 2018, s. 11–34.

37 Šmahel, *Jeroným Pražský*, s. 60

38 Tříška, *Životopisný slovník*, s. 192–193.

39 Jan Stejskal, „Alter Hieronymus,“ in: *Jeroným Pražský. Středověký intelektuál*, s. 87.

40 Jan Stejskal, *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, Praha 2003, s. 39.

41 *Liber decanorum Facultatis philosophicae I*, s. 282.

42 Tříška, *Životopisný slovník*, s. 194.

43 Šmahel, *Jeroným Pražský*, s. 321.

Projevuje se i na úrovni planetárního či nebeského pohybu, kde je takovým hybatelem nebeská inteligence.⁴⁴ Výklad středověkých komentátorů o jednotlivých typech násilného pohybu potom v ucelené podobě najdeme v komentářích sedmé knihy Aristotelovy *Fyziky*. Konkrétním příkladem je kvestie, která komentuje Aristotelovu *Fyziku* podle vzoru Buridanových kvestií a kterou zapsal pravděpodobně bakalář Alexandr z Třebové zhruba v polovině 15. století.⁴⁵ Najdeme ji v rukopisu Národní knihovny III H 8 v tomto znění: „Zda je vše, co se hýbe, pohybováno něčím jiným.“⁴⁶ Komentátor v ní rozlišuje pohyb způsobený vnější příčinou (*ab alio*) a pohyb vznikající bez vnější příčiny, sám od sebe (*a se*):⁴⁷

„To, co je pohybováno něčím jiným z vnějšku, se pohybuje čtverým způsobem, totiž nárazem, vláčením, smýkáním a vířením. Nárazem se to děje dvojím způsobem, totiž nárazem a vytlačněním. Když něco vytváří pohyb nárazem, samo se to nárazem připojuje k tomu, co je uváděno v pohyb, jako když jeden proud vody před sebou žene jiný; když něco vytváří pohyb vytlačováním, vzdaluje se to od pohybovaného, tj. ohraničuje se to, tak jako kamenomet [odhazuje] svoji střelu. Vláčením se to děje dvojím způsobem, totiž k sobě a ke druhému. K sobě jako když jeden k sobě táhne druhého rukou, ale když je vlečen směrem ke druhému, to je potom ten druhý typ vláčení. Smýkáním se to děje dvojím způsobem, totiž nárazem, jako když pohybující před sebou žene vůz, za druhé vláčením, jako když táhne vůz za sebou. Za čtvrté se to děje vířením, jako když vůz jezdí dokola; pohyb víření se potom skládá z nárazu a vláčení, jako když se pohybuje kolo a jedna část táhne druhou, a naopak ta jiná pohání další. Přejdeme k otázce: je vše, co se pohybuje v kruhu a měřitelně, pohybováno z místa na místo něčím jiným? Odpověď na otázku: vše, co se pohybuje, se pohybuje buď přirozeným pohybem, a tak je uváděno do pohybu vlastním vnitřním principem, který se odlišuje od celku [pohybujícího se

44 Edward Grant, *Physical Science in the Middle Ages*, Cambridge 1977, s. 37–39

45 Jerzy B. Korolec, *Repertorium commentariorum mediæ ævi in Aristotelem Latinorum quæ in Bibliotheca olim Universitatis Pragensis nunc Státní Knihovna ČSR vocata asservantur*, Wrocław – Warszawa, 1977, s. 22

46 „Utrum omne, quod movetur, movetur ab alio.“

47 Přepis rukopisu III H 8, f. 60r: „Ab alio autem extra se mobile movetur quadrupliciter, scilicet pulsione, traccione, veccione et vertigine [emend. vergigine]. Pulsione dupliciter, scilicet pulsione et expulsione. Pulsione quando movens est adiunctum moto pellendo ipsum, ut si una aqua ante se pellit aliam; expulsione quando movens deficit, id est terminatur, a moto, sicut balista suam sagittam. Traccione dupliciter, scilicet ad se et ad alterum; ad se ut quando unus trahit manu alterum ad se, sed quando trahitur ad alterum, dicitur traccio secunda. Veccione dupliciter, scilicet per pulsum, ut si movens ante se currum pellit, secundo per traccionem, ut si currum post se trahit. Quarto [emend. Tercio] vertigine, ut si vehiculum circumvehit; motus autem vertiginis conponitur ex pulsu et tractu, ut quando rota movetur, tunc una pars trahit aliam et econverso alia propellit reliquam. Ad questionem respondetur: quod omne, quod movetur circumscripcione et commensurative, de loco ad locum movetur ab alio. Responsio questionis: quia omne, quod movetur, vel movetur motu naturali et sic movetur a suo principio intrinseco, quod est aliud a toto, vel movetur motu violento, sic movetur a principio extrinseco et non potest idem divisibile quantitative secundum se totum movere se totum, sicut dicit Egidius Romanus...“

tělesa]; nebo se [těleso] pohybuje pohybem násilným, tak je uváděno do pohybu vnějším principem a takové [těleso], které je kvantitativně dělitelné, nemůže jakožto celek pohnout samo sebou jakožto celkem, jak říká Aegidius Romanus...”

Několik významných komentátorů Aristotelovy *Fyziky* přešlo na počátku 15. století z pražského vysokého učení na univerzitu v Krakově a své komentáře si vzali s sebou. Jednalo se např. o Jana Isnera,⁴⁸ Ondřeje Węzyka⁴⁹ nebo Ondřeje z Kokořína.⁵⁰ Bylo to ještě předtím, než vznikl tamní nejvýznamnější komentář 15. století k Aristotelovi, tzv. *Krakovské kvestie* (*Quaestiones Cracovienses*),⁵¹ které se opíraly o řadu středověkých autorit, např. Alberta Velikého nebo Tomáše Akvinského, a ovlivnily i slavného Mikuláše Koperníka. Vzhledem k takovému spojení s Prahou tedy není od věci použít tyto kvestie jako druhý pomocný pramen, který nám díky systematickému výkladu Aristotelovy teorie pohybu umožní získat lepší představu i o ostatních typech pohybu. Podle kvestie,⁵² která komentuje stejné místo Aristotelovy *Fyziky* jako výše uvedená pražská kvestie (*Fyzika* VII, 2), je násilný pohyb (*motus violentus*) spolu s přirozeným pohybem (*motus naturalis*) podskupinou tzv. místního pohybu (*motus localis*). Kromě místního pohybu existují ještě dva typy pohybu – změna (*alteracio*) a pohyb ve vztahu k množství (*motus ad quantitatem*). Konkrétní druhy násilného pohybu potom *Krakovské kvestie* definují takto: smýkání (*vectio*) je způsobeno jiným pohybem, nahodile (*per accidens*). Vlácení (*tractio*), narážení (*pulsio*) a víření (*vertigo*) vznikají samy od sebe (*per se*). Dále se rozlišuje pohyb složený (*compositus*) a jednoduchý (*simplex*). Složeným pohybem je víření (*vertigo*), které se skládá ze dvou jiných pohybů – z nárazu a vlečení (*ex pulsu et ex tractu*). Jednoduchým pohybem je vlácení (*tractio*), které směřuje zvnějšku samo k sobě. Nárazení (*pulsio*) je oproti tomu jednoduchým pohybem, který směřuje od sebe.⁵³

Nauka o pohybu (*de motu*) byla středověkými intelektuály interpretována s velkou oblibou, takže tyto dvě kvestie jsou pouze drobnou ukázkou komentářové tvorby, v níž můžeme hledat vysvětlení teorie pohybu. Jen na Karlově univerzitě se k Aristotelově

48 Paul W. Knoll, *A Pearl of powerful learning: The university of Cracow in the fifteenth century*, Leiden 2016, s. 347.

49 Komentář Ondřeje, přezdívaného Serpens (Had), k Aristotelově *Fyzice* je dochován v Jagellonské knihovně v Krakově v rukopise datovaném do let 1403–1407 se signaturou BJ 688 III s názvem *Disputationes „Physicorum“ dictae Magistri Serpentis „exercitum“*.

50 Knoll, *A Pearl*, s. 347–348.

51 Goddu, *Copernicus*, s. 110, pozn. 51: (citace z *Quaestiones Cracovienses*): „Motus autem violentus dividitur in quattuor species, quae sunt pulsio, tractio, vectio et vertigo.“

52 *Quaestiones Cracovienses super octo libros Physicorum Aristotelis*. Studia mediewistyczne 10, ed. R. Palacz, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969, quaestio 122, s. 215.

53 Tamtéž, s. 110, pozn. 51.

Fyzice zachovalo 43 komentářů.⁵⁴ Také je třeba upozornit na to, že tyto ukázky prezentují pouze jeden tematický okruh, v němž hrála teorie pohybu důležitou roli. Snad nejvýznamněji se v rámci rozvoje evropské vědy uplatnila v 15. století díky astronomii (jedné ze čtyř disciplín kvadrivia), protože právě astronomové se tradičně opírali o Aristotelovu *Fyziku* v kombinaci s jeho spisem *O nebi* (*De caelo*), který vysvětloval pohyb sféricky uspořádaného kosmu.⁵⁵ Aby však nevznikl dojem, že aristotelská filozofie byla pro přírodní vědy dostačujícím pramenem, doplňme, že v dobovém astronomickém univerzitním kurikulu bychom našli i vyloženě přírodovědné spisy – *Sféru* (*Sphaera*) anglického matematika a astronoma Johanna de Sacrobosco (Jana z Holywoodu, 12./13. století), Ptolemaiov *Almagest* v latinském překladu (nebyl součástí zkoušek), *Teorie planet* (*Theorica planetarum*; doposud nebyl potvrzen autor) nebo na optiku zaměřenou *Obecnou perspektivu* (*Perspectiva communis*) františkána Johna Peckhama (13. století).⁵⁶ Vysokou úroveň přírodní filozofie a astronomie v prostředí pražské univerzity potom dokládá zejména dílo Jenka Václavova z Prahy,⁵⁷ Křišťana z Prachatic⁵⁸ či Jana Ondřejova, řečeného Šindel.⁵⁹ Jako drobný příklad rukopisů, které uchovávají speciálně díla astronomicky zaměřená, uveďme rukopis Národní knihovny v Praze IV G 2 (z pol. 15. století), III C 2 (z 1. pol. 15. století) nebo VII E 9 (z 1. pol. 15. století).

Rozmanitost dílčích témat, která s teorií pohybu souvisela, je doložena také ve velkém množství rukopisů, které uchovávají texty spjaté s pražskou univerzitou. S ohledem na kvantitu pramenů jsme se zde rozhodli přinést jen drobnou ukázkou, a to přehled textů o pohybu, které jsou zachyceny v rukopisech, v nichž se dochovaly Husovy rekomendace. V rukopise Národní knihovny v Praze se signaturou VIII E 5, který obsahuje současně zápis rekomendace *Refulget virtute modestus* a *Proice omnia ista*, se na foliích 22r–22v nachází kvestie pařížského učenice Petra z Alvernie (†1304) „Zda je pohyb druhem činnosti“ (Utrum motus sit de genere actionis). Je sestavena na základě aristotelských pojmů činnost (*actio*) a trpnost (*passio*). Celý rukopis je také důležitým dokladem velkého významu filozofie v univerzitním prostředí, protože obsahuje řadu aristotelských výroků a vyjádření o hodnotě filozofie a její nadřazenosti nad ostatními vědami (f. 14r–15v, 111r). Podobně filozoficky je zaměřen i další rukopis uchovávající mimo jiné dvě zmíněné rekomendace *Fulget virtute modestus* a *Proice omnia ista* – rukopis Národní knihovny v Praze se signaturou X C 3 (srov. zejména f. 132rb–132va).

54 Vilém Herold – Milan Mráz, „K dialektice ideových zdrojů a společenského působení českého filozofického myšlení doby předhusitské,“ *Filosofický časopis* 24, 1976, s. 728.

55 Friedo Ricken, *Antická filosofie*, Olomouc 1999, s. 89.

56 Kavka, „Organisace studia,“ s. 312–313.

57 Šmahel, *Alma mater Pragensis*, s. 260; Herold – Mráz, „K dialektice,“ s. 729.

58 Srov. Křišťan z Prachatic, *Stavba a užití astrolábu*, ed. P. Hadrava – A. Hadravová, Praha 2001.

59 Šmahel, *Alma mater Pragensis*, s. 260; Tříška, *Životopisný slovník*, s. 303.

V dalším rukopise Národní knihovny v Praze, X E 24 (f. 155v), je společně s rekomendací *Quere bonos mores* dochována odpověď na kvestii, kterou zadal v roce 1411 Jan Hus k vypracování Zdeňku z Labouně,⁶⁰ kterého při této příležitosti výstižně nazval Ptolemaiem.⁶¹ Položená otázka, kterou uvádíme níže, napovídá, že obsahem se soustředí na planetární pohyb (*motus planetarum*) a prvního nehybného hybatele (*primum mobile*). To jsou témata, která s sebou obvykle přinášela nejen zapojení Aristotelovy *Fyziky*, ale také již zmiňovaného spisu *O nebi* a dalších zdrojů. Ona otázka zněla: „Zda existuje pouze sedm planet, k jejichž pohybům se vztahují epicykly a excentrické dráhy, ve kterých mohou být planety stacionární (v zastávce) či retrográdní (ve zpětném pohybu), a zda může konjunkcí planet na nebi docházet k ovlivňování lidských osudů a životů a ke vzniku komet, hořících draků (meteorů), halových úkazů, duhy, jevů sub a asub (dalších meteorů) a hiatus a bochim (polárních září či zbarvení oblaků).“⁶² Ostatně tentýž Zdeněk řešil v roce 1417 na kvodlibetu Prokopa z Kladruhu kvestii: „Zda všechny akty lidí a zvířat získávají své působící počátky z pohybů a postavení hvězd, jejich obrátů a konjunkcí.“⁶³ V rukopise Národní knihovny X E 24, který obsahuje i řadu dalších kvestií z Husova kvodlibetu, potom najdeme ještě další dva texty týkající se pohybu. Pohybu nebeských těles se částečně věnuje kvestie, která byla pronesena při kvodlibetu Matěje z Knína roku 1409 neznámým autorem⁶⁴ (f. 226r–227v) a zní: „Zda nebeská tělesa svým světlem, pohybem a jakýmkoli jiným účinkem ovlivňují to, co je pod nebem.“⁶⁵ Pohybu místnímu se věnuje kvestie Martina Kunšova z Prahy (f. 361r–v), jehož jméno známe z rekomendace *Veniat cuculus*. S touto kvestií Martin vystoupil také v rámci Husova kvodlibetu v roce 1411 a zní: „Zda je každý místní pohyb věcí, která se odlišuje od pohybující se věci, a zda má sukcesivní existenci.“⁶⁶

60 Popis obsahu a seznam Zdeňkových pramenů: Barbora Kocánová, „Questio astronomicalis Zdeňka z Labouně,“ *Listy filologické* 139, 1–2, 2016, s. 123–165.

61 V Husově zadání kvestie z rukopisu knihovny Národního muzea V C 42 (f. 22r) (zadání vydal Bohumil Ryba in: *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, Turnhout 2006, reedice z r. 1948, s. 108); v rukopise X E 24 a v rukopise Národní knihovny ve Vídni 4673 (f. 156v), v nichž je zapsána Zdeňkova odpověď, tato úvodní poznámka chybí.

62 Kocánová, „Quaestio astronomicalis,“ s. 124. Latinské znění kvestie: „Utrum tantum septem sunt planete, ad quorum motum requiruntur epicycli et ecentrici, in quibus sunt stacionarii vel retrogradi, ex quorum coniuncione a facie celi contingit hominem limitari in fortunis et sua perido, et stellam comatam, ardentem draconem, halonem, yridem, sub, absu, hiatum et bochim generari.“

63 Milan Daňhel, „Zdeněk z Labouně,“ in: *Slovník českých filozofů*, ed. J. Gabriel a kol., Brno 1998, s. 646–647. Latinské znění kvestie: „Utrum omnes actus animales ac humani prima principia effectiva naturalia sumant ex motibus astrorum, revolucionum, coniuncionum, aspectu atque locis ipsorum.“

64 Kejř, „Quodlibetní questie,“ 79, 1, s. 63–64.

65 „Utrum corpora celestia suo lumine, motu et influentia cuiuslibet effectus sub celo existentis sint productiva.“

66 Milan Daňhel, „Martin Kunšův,“ in: *Slovník českých filozofů*, s. 371–372. Latinské znění kvestie: „Utrum omnis motus localis sit res distincta a mobili habens esse successivum.“

Aristotelská přírodní filozofie v dalších Husových dílech

Zbývá podat přehled toho, jaký druh výroků z aristotelské přírodní filozofie Jan Hus ještě ve svých dílech, zvláště v rekomendacích, cituje nebo parafrázuje. V rekomendacích se z aristotelských spisů o přírodní filozofii objevují už jen výroky ze spisů *O nebi*, *O duši* (*De anima*), *O živočiších* (*De animalibus*) a z Pseudo-Aristotelovy *Fyziognomie* (*Physiognomica*). Tyto výroky se nejčastěji týkají role protikladů. Právě takové Hus cituje v rekomendacích *Discens factus est sciens* a *Studuit agere*. První z nich pochází ze spisu *O nebi* a je v obou těchto rekomendacích: „Stojí-li protiklady vedle sebe, vyniknou jasněji.“⁶⁷ Další výrok, který může pocházet ze spisu *O nebi* i z *Fyziky*, už najdeme jen v rekomendaci *Discens factus est sciens* a poukazuje na původ protikladů: „...protiklady jsou utvořeny z téže látky.“⁶⁸ Tato rekomendace potom obsahuje ještě třetí výrok – o řádu protikladů, který však už pochází pro změnu ze spisu *O duši*: „...protiklady podléhají témuž řádu“⁶⁹, přičemž právě tento výrok najdeme i v Husově kvodlibetu.⁷⁰ Poslední výrok – o významu protikladů pro lidské vědění – je součástí rekomendace *Veniat cuculus*, avšak zde pochází z *Topik*: „...dobro se vždy pozná skrze svůj protiklad.“⁷¹

Ze spisu *O duši* dále najdeme v rekomendacích *Fulget virtute modestus* a *Proice omnia ista* parafrázované výroky o tom, že fyzický vzhled člověka odráží jeho vnitřní nastavení. V rekomendaci *Fulget virtute modestus* se hovoří přímo o krásných lidech: „O lidech krásných říkáme, že jsou i duševně správně ustrojeni;“⁷² v rekomendaci *Proice omnia ista* Hus spojuje dobrou povahu s útlou postavou: „...lidé útlého těla jsou i vnitřně dobře uzpůsobeni.“⁷³ Za zmínku stojí, že spis *O duši* je v jiných Husových dílech nejen zdrojem výroků o duši jako takové, ale i příležitostných výroků o pohybu. Tak je tomu zejména v komentáři k *Sentenciám* Petra Lombardského, kde najdeme výroky o duši, která je zdrojem pohybu těla, dále výroky z optiky (podobně jako v kvodlibetu), o pohybu sfér nebo volním pohybu (*motus voluntatis*).

Souvislostí fyzických proporcí a duševního charakteru se týkají také výroky z Pseudo-Aristotelova *Živočichopisu* (*Physiognomica*). V *Proice omnia ista* se dokonce

67 Aristoteles, *De caelo et mundo* II, č. 60, s. 164 (Bekker 287a). Latinské znění: „Contraria iuxta se posita magis elucescunt.“

68 Aristoteles, *Physica* IV, 2 (Bekker 217a), *De caelo et mundo* II (Bekker 286a); *Auctoritates Aristotelis* č. 135, s. 151; č. 51, s. 163. Latinské znění: „...contrariorum est eadem materia.“

69 „...similiter est eadem disciplina.“

70 *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, s. 27.

71 Aristoteles, *Topica* VI, 4 (Bekker 142a). Latinské znění: „...per oppositum cognoscitur omne bonum.“

72 „Pulcros corpore aptos mente dicimus.“

73 Obojí srov. s *Auctoritates Aristotelis*, *De anima* II, č. 99, s. 182 (Bekker 421a). Latinské znění: „...molles carne bene aptos mente esse.“

setkáme s velmi detailním popisem tělesných rozměrů: „...velice pečlivě jej příroda vytvořila, zformovala jej v patřičných proporcích: je prostřední postavy, takže je ctnostným člověkem uprostřed lidí; má kulatou hlavu, aby mohl pojmut veškeré ctnosti; čelo má široké přiměřeně, aby jej příroda ukázala jako člověka nadaného, jak dosvědčuje Filosof.“⁷⁴ V *Instrue preceptis animum* Hus na *Živočichopis* sice odkazuje, nicméně ve skutečnosti parafrázuje výrok ze spisu *O živočiších* (*De animalibus*), který vyzdvihuje všeobecně krásu člověka mezi ostatními živočichy: „...tím nejušlechtlejším a nejvyšším živočichem, a také nám nejlépe a nejdůvěrněji známým, je právě člověk“; „proto se nemůžeš u žádného živočicha setkat s krásnější podobou než u člověka, jak říká Filosof tamtéž.“⁷⁵

Mimo rekomendace Hus cituje z *Fyziky* a spisu *O nebi* také spíše příležitostně. Výroky tohoto druhu najdeme v jeho kvestiích, které svou podstatou k takovým tématům vybízejí. Citáty z *Fyziky* zapojuje do kvestie, která řeší tvar prvotní materie – „Zda první látka, která existuje jednou v jednom substanciálním tvaru a hned zase v jiném, je beztvará.“⁷⁶ V již zmiňovaném kvodlibetu z roku 1411 zase najdeme z *Fyziky* kusé výroky o vakuu,⁷⁷ o tzv. přirozené činnosti (*accio naturalis*),⁷⁸ již zmíněný výrok o tom, že čas je mírou pohybu,⁷⁹ a o cíli pohybu.⁸⁰ Ze spisu *O nebi* čerpá v tomto kvodlibetu výroky o protikladech, o stvoření smyslového světa a Boží vůli⁸¹ a ve slavné kvestii „Zda se od prvního jsoucná rozumového a neměnného, všemohoucího, vševědoucího odvíjí optimální rozložení univerza“⁸² cituje výroky

74 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Physiognomica* 3 (Bekker 807a–808a), *Auctoritates Aristotelis*, De animalibus I, č. 9–11, s. 209 (Bekker 491b). Latinské znění: „... secundum debitam proportionem vigilantissime eum produxit et disposuit. Nam stature medius, ut in medio virtuosus consisteret; capite rotundus, quo capacissimus omnium cirtutum existeret; fronte mediocriter lata, ut eum natura ingeniosum teste Philosopho ostenderet.“

75 *Auctoritates Aristotelis*, De animalibus I, č. 3, s. 209 (Bekker 491a). Latinské znění: „...apud nos notius et magis fixum animal est homo, unde non invenitur facies pulcrior in animali quam in homine, ut dicit Philosophus ibidem.“

76 *Magistri Iohannis Hus Questiones*, ed. J. Kejř, Turnhout 2004, s. 159, 162, 166. Latinské znění kvestie: „Utrum materia prima, nunc sub una forma substantiali et nunc sub alia existens, sit informis.“

77 *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, s. 81: zmíněná kvestie Zdeňka z Labouně „Utrum tantum septem sunt planete...“

78 Tamtéž, s. 102: kvestie pro Zikmunda z Prahy „Utrum humani corporis, ut non capit...“

79 Tamtéž, s. 158: kvestie pro Václava Mírovce „Utrum mesure rerum, tempus...“

80 Tamtéž, s. 209: kvestie pro Mikuláše z Řečice „Utrum omnes actus humani...“

81 Tamtéž, s. 58: kvestie pro Štěpána z Pálče „Utrum Deus, qui creavit mundum...“; s. 87: kvestie pro Jakoubka ze Stříbra „Utrum potest summus princeps...“; s. 102: kvestie pro Zikmunda Pražského „Utrum humani corporis quod non capit...“; s. 151: kvestie pro Jeronýma Pražského „Utrum omne dependens sit...“

82 „Utrum a primo ente intellectivo et immutabili, omnipotenti, omniscienti dependeat optima dispositio universi.“

o vakuu.⁸³ Výroky z *Fyziky* a spisu *O nebi* najdeme zastoupeny opět i v Husově teologickém komentáři Lombardových *Sentencií*, kde využívá např. aristotelské vymezení čtyř příčin, z *Fyziky* cituje výroky o první látce⁸⁴ (*materia prima*) nebo o čase.⁸⁵ Ze spisu *O nebi* zde čerpá zejména výroky o hmotné povaze nebe,⁸⁶ o nutném zániku všeho stvořeného⁸⁷ nebo zachování elementů navzdory jejich míšení.⁸⁸

Závěr našeho přehledu o tom, jak s přírodněfilozofickými výroky pracovali středověcí mistři a studenti zejména na pražské univerzitě, zůstane otevřený, ale bude současně i optimistický z hlediska toho, co vše nám ještě může současná věda v blízké budoucnosti o tomto tématu ozřejmit. Ve vydaných rekomendacích dalších představitelů středověké pražské univerzity se sice přírodněfilozofická témata téměř nevyskytují, během sepisování této studie a procházení jednotlivých rukopisů jsme však zjistili, jak bohatý a hlavně neprobádaný rukopisný materiál k přírodněfilozofickým tématům probíraným na pražské univerzitě skýtají naše rukopisné knihovny. A nejde jen o dosud nevydané rukopisy rekomendací. Na naši pozornost čeká také celá řada nevydaných univerzitních komentářů sedmé knihy Aristotelovy *Fyziky*, jejichž studium umožní ještě lépe poznat vývoj nauky o pohybu na pražské univerzitě a porovnat jej s přístupem ostatních středověkých evropských univerzit.

83 Tamtéž, s. 26. Také tato kwestie se dochovala v již zmiňovaném rukopise Národní knihovny v Praze X E 24 (f. 265r).

84 Iohannes Hus, *Super IV Sententiarum*, s. 243.

85 Tamtéž, s. 158.

86 Tamtéž, s. 250.

87 Tamtéž, s. 276.

88 Tamtéž, s. 255.

PRAMENY A LITERATURA K ÚVODNÍM STUDIÍM

Rukopisy

Biblioteka Jagiellońska Kraków, 688 III C 2
Knihovna Národního muzea, Praha, V C 42
Národní knihovna České republiky Praha, III C 2
Národní knihovna České republiky Praha, III G 12
Národní knihovna České republiky Praha, IV G 2
Národní knihovna České republiky Praha, VIII E 5
Národní knihovna České republiky, Praha, VII E 9
Národní knihovna České republiky, Praha, III H 8
Národní knihovna České republiky, Praha, X C 3
Národní knihovna České republiky, Praha, X D 10
Národní knihovna České republiky, Praha, X E 24
Národní knihovna České republiky, Praha, X H 18
Národní knihovna České republiky, Praha, XI C 4
Österreichische Nationalbibliothek Wien, 4673
Österreichische Nationalbibliothek Wien, 4941

Vydané prameny a literatura

Alexander de Villa Dei. *Doctrinale*. Ed. D. Reichling. Monumenta Germaniae paedagogica 12. Berlin 1893.
Aristoteles Latinus Database – online. Turnhout 2009–. Dostupné z: <https://classics.phil.muni.cz/knihovny-a-database-uks/litterae-ante-portas>.
Asztalos, Monika. „Die theologische Fakultät.“ In: *Geschichte der Universität in Europa, I – Mittelalter*. Ed. W. Rüegg. München 1993, s. 359–385.

- Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval: étude historique et édition critique.* Ed. J. Ha-
messe. Louvain – Paris 1974.
- Bartoš, František Michálek. „Hus jako student a profesor Karlovy university.“ *Acta Universi-
tatis Carolinae – Philosophica et Historica* 2, 1958, s. 9–26.
- Bartoš, František Michálek. „Husovy universitní projevy.“ *Theologická příloha Křesťanské re-
vue* 5, 1959, s. 151–152.
- Bartoš, František Michálek. *Literární činnost M. J. Husi* (= Sbírka pramenů k poznání li-
terárního života československého III, 10). Praha 1948.
- Bartoš, František Michálek – Spunar, Pavel. *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa
a M. Jeronýma Pražského*. Praha 1965.
- Bériou, Nicole. „Les sermons latins après 1200.“ In: *The Sermon*. Ed. B. M. Kienzle. Turn-
hout 2000, s. 363–447.
- Black, Robert. „Between Grammar and Rhetoric. Poetria nova and Its Educational Context
in Medieval and Renaissance Italy.“ In: *Le poetriae del medioevo latino. Modelli, fortuna, com-
menti*. Ed. G. C. Alessio – D. Losappio. Venezia 2018, s. 45–68. [https://doi.org/10.30687/
978-88-6969-137-9/003](https://doi.org/10.30687/978-88-6969-137-9/003)
- Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis – Die ältesten Bücherkataloge der Prager
Universität*. Ed. Z. Silagiová – F. Šmahel. CCCM 271. Turnhout 2015.
- Daňhel, Milan. „Zdeněk z Labouně.“ In: *Slovník českých filozofů*. Ed. J. Gabriel a kol. Brno
1998, s. 646–647.
- Daňhel, Milan. „Martin Kunšův.“ In: *Slovník českých filozofů*. Ed. J. Gabriel a kol. Brno 1998,
s. 371–372.
- De Leemans, Pieter – Goyens, Michèle. *Aristotle's Problemata in different times and tongues*.
Leuven 2006. <https://doi.org/10.2307/j.ctt9qdwhv>
- Dickey, Eleanor. *Learning Latin the Ancient Way. Latin Textbooks from the Ancient World*. Cam-
bridge 2016. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316145265>
- Dod, Bernard G. „Aristoteles Latinus.“ In: *The Cambridge history of later medieval philoso-
phy*. Ed. N. Kretzmann – A. Kenny – J. Pinborg – E. Stump. Cambridge 1982, s. 47–79.
<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521226059.004>
- Dragoun, Michal – Voleková, Kateřina. „Fragmenty českého překladu básně *Facetus*.“ *Acta Mu-
sei Nationalis Pragae. Historia litterarum* 65, 1–2, 2020, s. 19–30. [https://doi.org/10.37520/
ampsc.2020.003](https://doi.org/10.37520/ampsc.2020.003)
- Flajšhans, Václav. *Literární činnost Mistra Jana Husi* (= Sbírka pramenův ku poznání li-
terárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku, III/3). Praha 1900.
- Goddu, André. *Copernicus and the Aristotelian Tradition. Education, Reading, and Philosophy
in Copernicus's Path to Heliocentrism*. Leiden – Boston 2010. [https://doi.org/10.1163/
ej.9789004181076.i-548](https://doi.org/10.1163/ej.9789004181076.i-548)
- Grant, Edward. *Physical Science in the Middle Ages*. Cambridge 1977.
- Grant, Edward. *Planets, Stars and Orbs*. Cambridge 1996.
- Grondeux, Anne. *Le Graecismus d'Évrard de Béthune à travers ses gloses. Entre grammaire positive
et grammaire spéculative du XIIIe au XVe siècle*. Turnhout 2000. [https://doi.org/10.1484/M.
SA-EB.5.106205](https://doi.org/10.1484/M.SA-EB.5.106205)
- Guide to Manuscript Collection in the Czech Republic*. Ed. M. Tošnerová. Praha 2011.
- Guillelmi de Ockham Quaestiones variae*. Ed. G. J. Etzkorn – F. E. Kelley – J. C. Wey. St. Bo-
naventure N.Y. 1984.
- Heinzmann, Richard. *Středověká filosofie*. Olomouc 2000.

- Herold, Vilém – Mráz, Milan. „K dialektice ideových zdrojů a společenského působení českého filozofického myšlení doby předhusitské.“ *Filosofický časopis* 24, 1976, s. 721–750.
- Höfler, Konstantin. *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II–III*. Wien 1865–1866.
- Holtz, Louis. „Aelius Donatus (um die Mitte des 4. Jahrhunderts n. Ch.).“ In: *Lateinische Lehrer Europas: fünfzehn Portraits von Varro bis Erasmus von Rotterdam*. Ed. W. Ax. Köln – Weimar – Wien 2005, s. 109–131. <https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412328405.109>
- Holtz, Louis. *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical. Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*. Paris 1981.
- Hunter, Brooke. „Boethian Humor and the Pseudo-Boethian *De disciplina scoliarum*.“ *Viator* 46, 1, 2015, s. 161–179. <https://doi.org/10.1484/J.VIATOR.5.103505>
- Hunter, Brooke. „Imagining the University: Boethian *translatio studii* in *De disciplina scoliarum*.“ *Carmina Philosophiae* 25, 2016, s. 25–46. <https://doi.org/10.1484/J.VIATOR.5.103505>
- Chartularium Universitatis Parisiensis I*. Ed. H. Onifle, O. P. Parisii 1889.
- Iohannes Hus, magister Universitatis Carolinae, Positiones, recommendationes, sermones*. M. Jan Hus, *Universitní promluvy*. Ed. A. Schmidtová. Praha 1958.
- Iohannes Hus. Super IV Sententiarum*. Spisy M. Jana Husi č. 4–6. Ed. V. Flajšhans. Praha 1904.
- Jan z Mýta. „Promluva při bakalářské determinaci Jana Husi.“ Přel. B. Ryba. In: *Výbor z české literatury doby husitské I*. Ed. B. Havránek – J. Hrabák. Praha 1963, s. 75–80.
- Kavka, František. „Organisace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské.“ *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* VIII, 1, 1967, s. 7–39.
- Kejř, Jiří. *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*. Praha 1971.
- Kejř, Jiří. „Quodlibetní questie kodexu UK X E 24.“ *Listy filologické* 78, 2, 1955, s. 216–221; 79, 1, 1956, s. 63–70; 79, 2, 1956, s. 228–233.
- Kejř, Jiří. „Z disputací na pražské universitě v době Husově a husitské.“ *Sborník historický* 7, 1960, s. 47–78.
- Kejř, Jiří. „Husovy kwestie.“ In: *Z počátků české reformace*. Brno 2006, s. 195–211.
- Klinck, Roswitha. *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*. München 1970.
- Knoll, Paul W. *A Pearl of powerful learning: The university of Cracow in the fifteenth century*. Leiden 2016. <https://doi.org/10.1163/9789004326019>
- Kocánová, Barbora. „Questio astronomicalis Zdeňka z Labouně.“ *Listy filologické* 139, 1–2, 2016, s. 123–165.
- Korolec, Jerzy B. *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca olim Universitatis Pragensis nunc Státní knihovna ČSR vocata asservantur*. Wrocław – Warszawa 1977.
- Křišťan z Prachatic. *Stavba a užití astrolábu*. Ed. P. Hadrava – A. Hadravová. Praha 2001.
- Law, Vivien A. „Grammar.“ In: *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*. Ed. F. A. C. Mantello – A. G. Rigg. Washington D.C. 1996, s. 288–295. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316036464>
- Law, Vivien A. *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*. Cambridge 2003.
- Lewry, Osmund. „Four Graduation Speeches From Oxford Manuscripts (c. 1270–1310).“ *Mediaeval Studies* 44, 1982, s. 138–180. <https://doi.org/10.1484/J.MS.2.306288>
- De Libera, Alain. *Středověká filosofie. Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. Praha 2001.
- Lukšová, Zuzana. „Quodlibetal Problemata in the Arts Quodlibets at the University of Prague c. 1400–1417: A Catalogue with an Analysis.“ (v tisku)
- Magistri Iohannis Hus Enarratio Psalmorum (Ps. 109–118)*. Ed. J. Nechutová et al. CCCM 253. Turnhout 2013.

- Magistri Iohannis Hus Questiones*. Ed. J. Kejř. CCCM 205. Turnhout 2004.
- Magistri Iohannis Hus Quodlibet*. Ed. B. Ryba. CCCM 211. Turnhout 2006 (reedice z r. 1948).
- Mistra Jana Husi Sebrané spisy I*. Přel. M. Svoboda. Praha 1904.
- Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I. Liber decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis, ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585 I*. Ed. A. Ditrich – A. Spirk – J. Jungmann – L. Jandera. Pragae 1830.
- Medieval Grammar and Rhetoric: Language Arts and Literary Theory, AD 300–1475*. Ed. R. Copeland – I. Sluiter. Oxford 2009.
- Novotný, Václav (rec.). „Jan Sedlák. Studie a texty k náboženským dějinám českým I.“ *Časopis Matice moravské* 38, 1914, s. 429–447.
- Orme, Nicholas. *Medieval Schools from Roman Britain to Renaissance England*. New Haven – London 2000.
- Palacký, František. *Die Geschichte des Hussitentums und Prof. Constantin Höfler. Kritische Studien*. Praha 1868.
- Patera, Adolf – Podlaha, Antonín. *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské I–II*. Praha 1910–1922.
- Pavlíček, Ota. „Jeroným Pražský jako čistý filozof?“ In: *Jeroným Pražský. Středověký intelektuál, mučedník české reformace a hrdina národní tradice*. Ed. O. Pavlíček. Praha 2018, s. 11–34.
- Philosophical Psychology in Late-Medieval Commentaries on Peter Lombard's Sentences. (Acts of the XIVth Annual Colloquium of the Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale, Radboud Universiteit, 28-30 October 2009)*. Ed. M. Brinzei – Ch. Schabel. Turnhout 2020.
- Priscien: Transmission et refondation de la grammaire, de l'antiquité aux modernes*. Ed. M. Baratin – B. Colombat – L. Holtz. Turnhout 2009.
- Pseudo-Boèce. *De disciplina scoliarum*. Ed. O. Weijers. Leiden 1976.
- Purcell, William M. *Ars poetriae. Rhetorical and Grammatical Invention at the Margin of Literacy*. Columbia 1996.
- Quaestiones Cracovienses super octo libros Physicorum Aristotelis*. *Studia mediewistyczne* 10. Ed. R. Palacz. Wrocław – Warszawa – Kraków 1969.
- Ricken, Friedo. *Antická filosofie*. Olomouc 1999.
- Rosier-Catach, Irène. „Grammar.“ In: *The Cambridge History of Medieval Philosophy I*. Ed. R. Pasnau – Ch. van Dyke. Cambridge 2010, s. 196–216. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521762168.017>
- Rudium dotrina (Quinque claves sapientiae)*. Ed. A. Vidmanová-Schmidtová. Leipzig 1969.
- Ruff, Carin. „Latin as an acquired language.“ In: *The Oxford Handbook of Medieval Latin Literature*. Ed. R. J. Hexter – D. Townsend. Oxford 2012, s. 47–62. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195394016.013.0003>
- Ryba, Bohumil. *Nový Hus. Nepoznané universitní promluvy Mistra Jana*. Praha 1948 (přetištěno z *Listů filologických*, r. 1947 a 1948).
- Ryba, Bohumil. *Promoční promluvy mistrů artistické fakulty Mikuláše z Litomyšle a Jana z Mýta na universitě Karlově z let 1386 a 1393*. Praha 1948.
- Schlam, Carl C. „Graduation speeches of Gentile da Foligno.“ *Mediaeval Studies* 40, 1978, s. 96–119. <https://doi.org/10.1484/J.MS.2.306223>
- Sedlák, Jan. „Husovy promluvy promoční.“ In: *Studie a texty k náboženským dějinám českým I*. Olomouc 1914, s. 119–128.
- Soukup, Pavel. *Jan Hus*. Praha 2015.

- Spatz, Nancy K. „Imagery in university inception sermons.“ In: *Medieval sermons and society: cloister, city, university*. Ed. J. Hamesse. Turnhout 1998, s. 329–342. <https://doi.org/10.1484/M.TEMA-EB.4.00596>
- Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis 1360–1614*. Ed. F. Šmahel – G. Silagi. Praha 2018.
- Stejskal, Jan. „Alter Hieronymus.“ In: *Jeroným Pražský. Středověký intelektuál, mučedník české reformace a hrdina národní tradice*. Ed. O. Pavlíček. Praha 2018, s. 86–100.
- Stejskal, Jan. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*. Praha 2003.
- Šmahel, František. *Alma Mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*. Praha 2016.
- Šmahel, František. „Fakulta svobodných umění.“ In: *Dějiny Univerzity Karlovy I: 1347/48–1622*. Ed. M. Svatoš. Praha 1995, s. 101–133.
- Šmahel, František. „Hledě v knihovně Rečkovy koleje! Průhled do studovny mistra Václava z Chrudimě.“ In: *Zahrada slov. Ad honorem Zuzana Silagiová*. Ed. J. Černá – B. Kocánová – P. Nývlt. Praha 2019, s. 207–220.
- Šmahel, František. „Nižší školy na Podblanicku a Vltavsku do roku 1526.“ *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 19, 1978, s. 133–171.
- Šmahel, František. *Život a dílo Jeronýma Pražského*. Praha 2010.
- Teeuwen, Mariken. *The Vocabulary of Intellectual Life in the Middle Ages*. Turnhout 2003. <https://doi.org/10.1484/M.CIVI-EB.5.105931>
- Tomek, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy III*. Praha 1893².
- Trapp, Damasus. „Augustinian Theology of the 14th Century: Notes on Editions, Marginalia, Opinions and Book-Lore.“ *Augustiniana* 6, 1956, s. 146–274.
- Truhlář, Josef. *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I–II*. Praha 1905–1906.
- Tříška, Josef. *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*. Praha 1981.
- Uhlíř, Zdeněk. Jan Hus. *Problém přijmout svobodu*. Praha 2015.
- Vidmanová, Anežka. „Báseň De omni statu mundi.“ *Listy filologické* 111, 2, 1988, s. 88–94.
- Vidmanová, Anežka. „Středolatinské čítanky ve světle textové kritiky.“ In: *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*. Praha 1994, s. 124–132.
- Vidmanová, Anežka. „Ze středověké školy.“ In: *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*. Praha 1994, s. 118–123.
- Weisheipl, James A. „The interpretation of Aristotle’s Physics and the science of motion.“ In: *The Cambridge history of later medieval philosophy*. Ed. A. K. Kretzmann – J. Pinborg. Cambridge 1982, s. 521–536. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521226059.028>
- Weisheipl, James A. „The Structure of the Arts Faculty in the Medieval University.“ *British Journal of Educational Studies* 19, 3, 1971, s. 263–271. <https://doi.org/10.1080/00071005.1971.9973319>
- Wenzel, Siegfried. „Academic Sermons at Oxford in the Early Fifteenth Century.“ *Speculum* 70, 2, 1995, s. 305–329. <https://doi.org/10.2307/2864895>
- Wenzel, Siegfried. „A Sermon in Praise of Philosophy.“ *Traditio* 50, 1995, s. 249–259. <https://doi.org/10.1017/S0362152900013234>
- Williams, Steven J. „Aristotle in the Medieval Classroom.“ In: *The Classics in the Medieval and Renaissance Classroom*. Ed. F. Ruys – J. O. Ward – M. Heyworth. Turnhout 2013, s. 223–240.
- Winter, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz*. Praha 1901.
- Woods, Marjorie C. *Classroom Commentaries: Teaching the Poetria nova across Medieval and*

Renaissance Europe. Columbus 2010.

Wright, Roger. „The Study of Latin as a foreign language in the Early Middle Ages.“ In: *History of the Language Sciences. An international handbook on the evolution of the study of language from the beginnings to the present I*. Ed. S. Auroux. Berlin – New York 2000, s. 501–510.

Zilynská, Blanka. „Mistr Jan Hus a pražská univerzita: několik zamyšlení nad možnostmi poznání jejich vzájemného vztahu a Husovy pedagogické činnosti.“ *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 58, 1, 2018, s. 209–221. <https://doi.org/10.14712/23365730.2018.32>

M. JAN HUS:
PROMOČNÍ PROMLUVY

PŘEKLADATELSKÁ POZNÁMKA

Naše překlady jsou pořízeny na základě edice Anežky Schmidtové v publikaci *Iohannes Hus, magister Universitatis Carolinae. Positiones, recommendationes, sermones. M. Jan Hus, Universitní promluvy*, Praha 1958, s přihlédnutím k edici Bohumila Ryby *Nový Hus. Nepoznané universitní promluvy Mistra Jana*, Praha 1948 (přetištěno z *Listů filologických*, r. 1947 a 1948).

Dosavadní české překlady Husových promočních projevů: pět ze šesti rekomendací, které původně vydal Konstantin Höfler, přeložil **Milan Svoboda** (s vynecháním sporného projevu *Da adverbia*),¹ z nich jednu, *Recte vivas*, také **Václav Flajšhans**,² čtyři z nich (bez sporných *Da adverbia* a *Principatus virum ostendit*) a s nimi Sedlákem vydanou *Discens factus est sciens* pak **Evžen Stein** v knížce *M. Jan Hus jako universitní rektor a profesor*.³ Z druhé série, z edice **Bohumila Ryby** v *Listech filologických*, sám editor uveřejnil svůj překlad rekomendace *Fulget virtute modestus* ve *Výboru z české literatury*.⁴ Překlady ostatních donedávna nepřeložených rekomendací, tedy těch, které vydal B. Ryba, přinesla v jubilejním husovském roce 2015 naše publikace *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*.⁵

Předkládaný soubor podává česky veškeré Husovy promoční proslovy včetně dvou sporných. Všechny tyto překlady jsou nové: autorsky nejistá rekomendace *Da adverbia* je zde přeložena vůbec poprvé a překlady, které obsahuje naše kniha z jubilejního roku 2015, jsou opraveny, jazykově a stylisticky upraveny a nově

1 *Mistra Jana Husi Sebrané spisy I*, ed. V. Flajšhans, Praha 1904.

2 *Národní listy* 1898 (8. VII. ráno); týž, *Mistr Jan řečený z Husince*, Praha 1901, s. 155–156; týž, *Matice lidu* 49, 1915, s. 95–96.

3 Z pozůstalosti E. Steina zrevidoval a k vydání připravil B. Ryba, Praha 1948.

4 *Výbor z české literatury doby husitské I*, Praha 1963, s. 94–99.

5 *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*. Překlady, komentáře a poznámky Jana Nechutová a Jana Fuksová, Brno 2015.

redigovány. Na nově překládaných kusech s výjimkou rekomendace *Recte vivas, Da adverbia* a *Principatus virum ostendit* spolupracovala Jana Malá (Fuksová). Jana Nechutová zpracovala poznámky a pokud možno přesně identifikovala a udala Husův zdroj, citovanou tzv. autoritu, její jsou také překlady veršů, pokud u jejich určení v poznámce není uveden překladatel. Je zodpovědnou překladatelkou a redaktorkou všech textů, její prací jsou také stručné úvody, komentáře k jednotlivým rekomendacím. Konečnou podobu pak překlady a jejich výbava získaly společným úsilím brněnské skupiny editorů *Magistri Iohannis Hus Opera omnia* (MIHOO), jejímiž členy byli aktuálně spolu s Janou Nechutovou a Helenou Krmíčkovou Zuzana Lukšová, Lucie Mazalová, Petra Mutlová a Libor Švanda.

Obsáhlé informace o způsobu práce našeho týmu jsme podali v předmluvách obou předchozích svazečků, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou* a *Mistr Jan Hus v polemice a v žaláři*. Chceme se vyhnout opakování již řečeného, v této předmluvě se tedy omezíme na údaje, jež se těsněji vztahují právě k textům tohoto posledního svazku.

Každá rekomendace je uvedena nadpisem a záhlavím. Nadpis respektuje dosavadní úzus husovské literatury, je tedy latinský a jsou to počáteční slova tématu; titul tak zároveň ohlašuje téma, jež si autor pro svůj projev zvolil. Záhlaví podává údaje o dochování textu, o autorství, o době vzniku, o edicích a překladech. Šifra B–S odkazuje na standardní soupis Husovy literární činnosti (Bartoš – Spunar⁶). Následuje odstavec s podrobnější informací o dané rekomendaci, s objasněním jejích specifik a problémů, které přináší text sám, jeho překlad či interpretace. Posléze znovu, tentokrát již v češtině, nadpis (s poznámkou pod čarou o původu zvoleného tématu) a konečně text českého překladu.

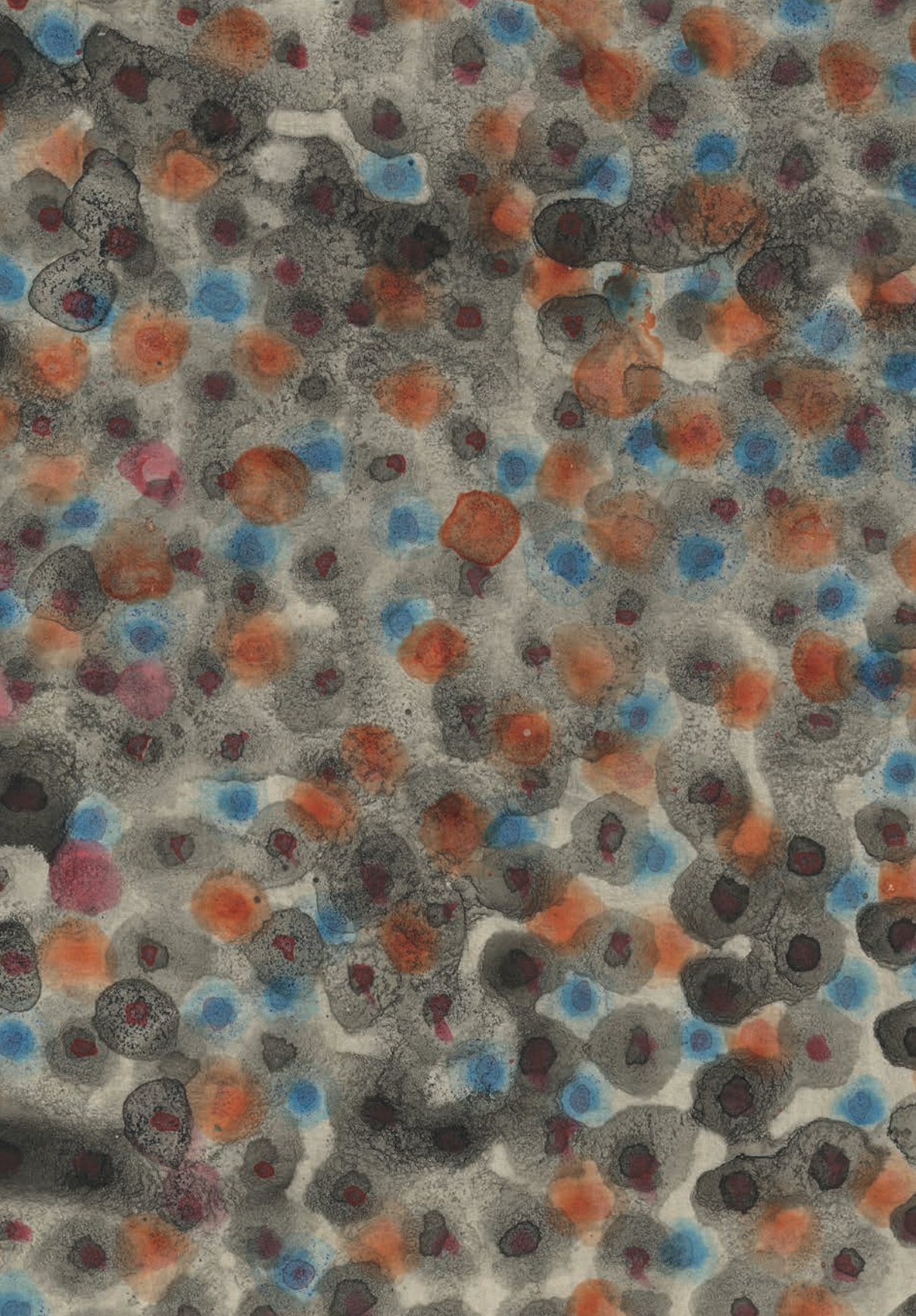
K textům latinských originálů, z nichž tento překlad vychází, dodejme, že při srovnávání edic s rukopisy jsme na několika místech dospěli k návrhům odlišného čtení, než jaké mají edice; v závažnějších případech na to v poznámkách upozorňujeme, i když jsme si vědomi, že je tato kniha určena širšímu čtenářskému, a nikoli výlučně odbornému publiku. Konstatovali jsme zde již, že se v textech hojně vyskytují citáty: poznámky, které se k nim vztahují, jsou vypracovány podle způsobu uplatňovaného v kritických edicích, nespokojujeme se tedy s povšechným údajem o zdroji Husova citátu, snažíme se o určení místa podle nejnovější kritické edice citovaného autora; místo však určujeme jen knihou (liber) a kapitolou (caput, capitulum), popřípadě paragrafem (odstavcem), u básnických skladeb veršem; jen ve výjimečných případech, kde k tomu byl specifický důvod, uvádíme i stránku edice. Pokud Hus cituje tutéž autoritu ve více rekomendacích, upozorňujeme na to čtenáře v poznámce. Autor našich rekomendací ve shodě se středověkým způsobem a podobně jako všichni literární tvůrci jeho doby cituje své autority tu přesně, tu s více či méně závažnými odchylkami od znění, jaká se pro

6 Viz výše v Předmluvě, pozn. 8.

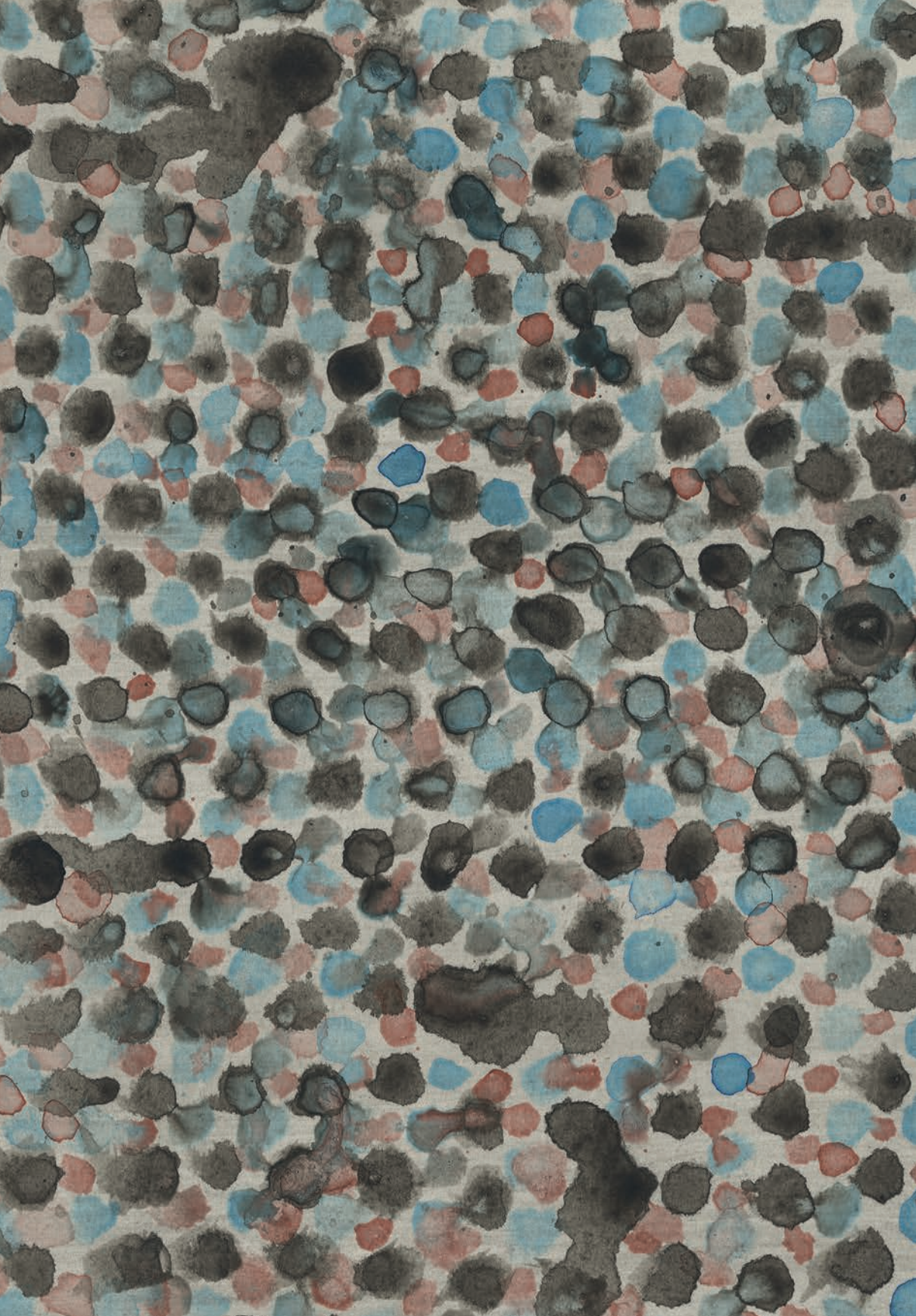
ten který text ustálila a jaká podávají edice, jež u toho kterého textu udáváme v poznámkách. Přesný nebo jen zanedbatelně odlišný citát jsme v textu opatřovali uvozovkami, v poznámce je identifikován odkazem k příslušnému místu citovaného autora a daného spisu. Odchylná znění nebo pouhé aluze, narážky, necháváme v textu rekomendací bez uvozovek a odkaz v poznámce uvádíme zkratkou „srov.“ (= srovnej). Bibliografický údaj o použitých edicích citovaných autorit uvádíme v poznámkách zkráceně, plný údaj může uživatel vyhledat na konci knihy v seznamu Husových zdrojů. Biblické citáty jsou uváděny ve znění Českého ekumenického překladu, v případě potřeby s přihlédnutím k Bibli kralické, a kde to vyžadoval kontext, uplatnili jsme vlastní překlady biblického místa.

O svém překladatelském přístupu jsme podali obecnou informaci v závěru Předmluvy ke knize z r. 2015 (s. 11), translatologická část Předmluvy v knize z r. 2019 (s. 9–11) se věnovala spíše jednotlivostem, většinou otázkám souvisejícím s hledáním vhodných ekvivalentů některých latinských vzácných nebo specificky užitých výrazů. V tomto našem rekomendačním svazku upozorňují na problémy lexika a na střety slovní zásoby středověké latiny a moderní češtiny stručné úvody před překlady jednotlivých rekomendací.

Jana Nechutová

Studiuit agere je nejstarší Husova rekomendace, byla pronesena v **postním období roku 1398**, kdy Jan Hus, od roku 1396 mistr svobodných umění, vystoupil jako promotor poprvé, a to při determinaci – bakalářské promoci **Jana Černého z Řečice**.

Soupis pramenů: B–S č. 32.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 35–40, komentář s. 223 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 14–22).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 58–64.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 137^{r^b}–138^{v^a}.

Tento text stojí chronologicky na prvním místě, pochází zřejmě z roku 1398. Téma je vzato z krátkých výroků ze sbírky Catonových Distich, kde je užito rozkazovacího způsobu *Stude agere, quod iustum est* („Snaž se jednat spravedlivě“); řečník, jak na to sám hned v úvodu upozorňuje, převádí tuto výzvu do oznamovacího způsobu minulého času, česky „Snažil se jednat spravedlivě“, aby ve svém projevu mohl kandidáta bakalářství chválit za jeho studijní snahu. Bohumil Ryba o této rekomendaci konstatuje,¹ že v ní „získáváme, byť v nepůvodní krácené podobě, znění nejstaršího z dosud zjištěných universitních projevů Husových“ (s. 15), že ještě nemá tak jasnou a přehlednou strukturu jako zralejší Husovy determinace, že zde přemíra a rozsáhlost citátů převládá nad vlastní výmluvností, což je také znakem začátečníka (s. 16).

Dále upozorníme na dvě partie z řeckých bajek v Avianově (4./5. stol. n. l.) latinském veršovaném převyprávění: tyto verše jsou v našem překladu ve špičatých závorkách, což znamená, že v textu, jak se dochoval v rukopise, nejsou. První editor promluvy, Bohumil Ryba, ani pak Anežka Schmidtová znění takto nedoplňovali, ponechali na místě obou vložek odkazující písařské poznámky: ... *ut supra etiam recitatum est in illa recommendacione Discens*

1 *Nový Hus*, s. 14–22.

factus est sciens („jak bylo citováno výše v rekomendaci *Discens*“) a *Avianus, ut etiam patet in loco allegato* („Avianus, jak je rovněž zřejmé na uvedeném místě“).² Náš překlad tedy převzal vynechané a takto označené pasáže z překladu rekomendace *Discens factus est sciens*.

Snažil se jednat spravedlivě

Za třetí³ je nyní třeba dnešního kandidáta krátce představit. Abych ho doporučil co nejstručněji, vybral jsem si tento výrok našeho Catona:⁴

„Snaž se jednat spravedlivě.“

Vážení mistři a páni! Tato slova jsou jako pobídka, jako napomenutí a jako příkaz určena sice všem, mohu je však zvlášť případně spojit s naším uchazečem, použiji-li sloveso v minulém čase a řeknu-li:

Snažil se jednat spravedlivě.

Vážení mistři a páni! Za hodného chvály může být považován pouze ten, koho zdobí dobré mravy, studijní úsilí a ctnosti. Podle Aristotela ve druhé knize *Retoriky*⁵ je totiž pochvala řeč, která ukazuje na velikost ctnosti, a proto člověk, který touží po chvále, se má důsledně zdobit tímto trojím, tedy studijním úsilím, dobrými mravy a ctnostmi.

Ve studijním úsilí má být vytrvalý z trojího důvodu: za prvé aby zdokonaloval svého ducha a zbavoval se nevědomosti, za druhé aby získával ctnost, za třetí aby dosahoval štěstí.

O tom prvním říká Aristoteles ve čtvrté knize *Topik*:⁶ „Studovat máme, abychom byli patřičně poučeni.“ A Seneka v prvním dopise:⁷ „Musíš se omezit jen na určitá studia, chceš-li si osvojit něco, co by ti pevně utkvělo v duši. Ten, kdo je všude, není nikde. To se právě stává těm, kdo jsou stále na cestách – mají mnoho známostí, ale žádné přátele.“ A tentýž autor dále:⁸ „Stejný úděl mají nutně ti, kdo se důvěrně nepřichýlí k žádnému významnému předmětu studia, ale vším procházejí jen zběžně a spěšně. Neprospívá tělu a nepřináší mu výživu pokrm, který z něj

2 Slovo „supra“ znamená „svrchu“, „nahore“. V rukopise NK Praha, X C 3, v němž se nacházejí obě rekomendace (a všechny, které rozpoznal a vydal B. Ryba), je text *Discens factus est sciens* (fol. 134r^a–135r^a) zapsán skutečně před textem *Studuit agere* (fol. 137r^b–138v^a).

3 Promotorův proslov je třetí částí promočního aktu.

4 Srov. *Catonis Disticha*, Breves sententiae 55. Srov. též rekomendace *Recte vivas a Instrue preceptis animum*.

5 Srov. Aristoteles, *Rhetorica* I, 9 (Bekker 1367b); srov. *Auctoritates Aristotelis* č. 70, s. 268.

6 Aristoteles, *Topica* III, 2 (Bekker 118a); *Auctoritates Aristotelis* č. 54, s. 325.

7 Seneca, *Epistulae morales* 2 (přel. B. Ryba).

8 Tamtéž.

hned po požití odchází. Uzdravování nemocného nic nebrzdí tak jako častá změna léků. Nezmohutní rostlina, kterou často přesazuješ. Ani dobrá věc neprospěje, dopřeješ-li jí jen letmé působení. Množství knih rozptyluje. Okoušet stále něco jiného vede ke zkaženému žaludku; co je pestré a protichůdné, obtěžuje a neživí. A když pročteš mnoho stránek, vypiš si z nich jediné místo, abys je řádně strávil.“ A zase Seneka v třicátém třetím dopise:⁹ „Jako je člověku ke cti studovat v každém věku, právě tak je směšné nevzdělávat se v ničem.“ A tentýž autor říká v sedmdesátém pátém dopise:¹⁰ „Je něco směšnějšího než nechtít se učit jen proto, že ses dlouho neučil? Máš se po celý život učit, jaký život máš vést!“ A Platón praví, že vědění je pro nevědomého ducha tím, čím je pro nemohoucí tělo hůl.¹¹

Toho názoru je také Horatius; ten ve svém třetím listu říká:¹²

„My k tomuto cíli
míříme činem i snahou, ať malí, ať velcí, když chceme,
aby byl život náš i nám i otčině drahý.“

A Ovidius říká v Listech z Pontu:

„Nadání vždycky hyne, když studiem živeno není.“¹³
„Ovšemže zálibám svým se horlivě oddává každý,
umění, na něž je zvyklý, s radostí věnuje čas.“¹⁴

Téhož mínění je Cato, který radí:¹⁵

„Studiem vzdělávej ducha a nikdy se nepřestaň učit,
vždyť ten, kdo vzdělání nemá, už zaživa jako by zemřel.“

A tak se ten, kdo touží po chvále, musí pilně věnovat studiu, aby se zbavil nevědomosti.

Za druhé se musí pilně věnovat studiu, aby získal ctnost. Člověk pilný ve studiu je ctnostným člověkem, jak praví Filosof v Predikamentech, v kapitole o kvalitě,¹⁶ a Komentátor říká k první knize Fyziky:¹⁷ „Filosof neboli mudrc je přirozeně ctnostný ve všech ctnostech, jimiž jsou spravedlnost, čistota, štědrost atd.“ A pro-

9 Srov. Seneca, *Epistulae morales* 36 (přel. V. Bahník, upraveno).

10 Seneca, *Epistulae morales* 76 (přel. B. Ryba, upraveno).

11 Srov. Walther 13906.

12 Horatius, *Epistulae* I, 3, 28–29 (přel. R. Mertlík, *Vavřín a réva*).

13 Původ verše je neznámý.

14 Ovidius, *Epistulae ex Ponto* I, 5, 35–36 (přel. R. Mertlík, *Verše z vyhnanství*).

15 *Catonis Disticha* III, 1. Citováno též v rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

16 Srov. Aristoteles, *Categoriae (Praedicamenta)* 8 (Bekker 10b).

17 *Auctoritates Aristotelis*, Physica I, č. 39, s. 143 (Bekker 1366a).

tože nikdo nemůže být filosofem ani moudrým člověkem, nevěnuje-li se studiu, Aristoteles, jak jsem již uvedl,¹⁸ ve čtvrté knize Topik praví: „Máme studovat, abychom byli patřičně poučeni.“

<Za třetí:> A tak ten, kdo touží být ctnostný, se má pilně věnovat studiu, aby dosáhl štěstí. Proto říká Aristoteles ve třetí knize Etiky:¹⁹ „Člověk, který se věnuje studiu, všechno správně posuzuje a i v jednotlivostech se mu zjevuje pravda. Takový člověk je totiž jakýmsi ukazatelem a mírou konaných věcí“, neboť žije ve shodě s rozumem a rozum je měřítkem všech lidských věcí; proto je podle Filosofova studium ukazatelem k dosažení štěstí. A tak Aristoteles říká v deváté knize Etiky,²⁰ že je vyšším štěstím setrvávat v kontemplaci, a v poslední knize Politiky praví:²¹ „Štěstí je cílem, který podle obecného mínění nedoprovází smutek, nýbrž potěšení“ – totiž potěšení ze studia. A protože před štěstím nezbytně kráčí ctnost a tu zase předchází studium, může štěstí dosáhnout pouze ctnostný člověk oddávající se studiu, jak píše Prosper v knize Epigramů:²²

„Kdo si myslí, že hřích mu přináší radost a štěstí,
v pohodě, ve které žije, nakonec nešťastný je.“

Proto obecně mluvíme o třech druzích nešťastných lidí a Moralista o tom praví:²³

„Říkám tedy, že ve světě jsou trojí nešťastní lidé:
Nešťastník, kdo pramálo zná a učit se nechce“ – to je ten první,
„nešťastník, kdo správnému učí, a sám páchá špatnost“ – to je ten druhý,
„nešťastník, jemuž vědění žádné nemůže prospět“ – to je ten třetí.

A tak lze naopak říci, že jsou na světě tři druhy šťastných lidí:

Šťasten, kdo mnoho zná a přitom touží se učit – to je ten první,
šťasten, kdo správně učí a také správně se chová – to je ten druhý,
šťasten, jemuž vědění prospívá – to je ten třetí.

A tak se má každý pilně věnovat studiu, aby dosáhl štěstí, což jsou slova, jež jsem vám, vážení pánové, předeslal úvodem; a tato na začátku uvedená slova krátce připomínají tři věci:

18 Výše pozn. 6.

19 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* III (Bekker 1113a).

20 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IX, 9 (Bekker 1170a).

21 Aristoteles, *Politica* VIII, 3 (Bekker 1338a).

22 Prosper Aquitanus, *Liber epigrammatum* 42.

23 *Facetus (Cum nihil utilius)* 152; Walther 31559.

Za prvé to, že se mysl našeho determinanta často a usilovně měla ke studiu – ve výrazu **snažil se**, protože podle Cicerona v první knize jeho *Rétoriky*²⁴ „je studium stálá a usilovná snaha mysli a vůle o nějakou věc.“

Za druhé se zde zmiňuje ctnost, již náš kandidát dosahuje – ve výrazu **jednat**, neboť podle Aristotela ve třetí knize *Etiky*²⁵ spočívá ctnost v činnosti.

A za třetí dosažení štěstí – ve výrazech **jednat spravedlivě**. Vždyť těm, kdo jednají spravedlivě, se dostane boží lásky, jak říká Seneka ve spise *O slovní zásobě*:²⁶ „Spravedlnost není naším ustanovením, je to boží zákon a pouto lidského společenství. Kdo touží dosahovat spravedlnosti, bude se nejprve bát Boha a milovat ho, aby i jej miloval Bůh, ale bude ho následovat tak, že bude chtít všem prospívat a nikomu nebude chtít škodit,“ a bude respektovat nikoli přátelství, ale pravdu. Kdo to tak dělá, je Bohem milován, a v důsledku toho je šťasten, neboť být šťasten znamená být Bohem milován.

Za prvé jsem řekl, že slova tématu – ve výrazu **snažil se** – ukazují, jak se mysl našeho kandidáta často a usilovně měla ke studiu. Opravdu se snažil, vždyť to ukazuje už výraz jeho tváře. Ten, kdo snaživě studuje, se pozná už podle obličeje, jak praví Alexander:²⁷

„Ó jak obtížné je své snažení nezradit tváří!
Tady zsinále rty páchly lampičkou noční,
kůže v obličeji se s kostmi snoubila, málo
oddělovalo je; a lačná hubenost všechny
klouby na rukou tiskla a ovládla veškeré údy.
Mezi kostmi a kůží tu nebyla mezera žádná,
tělesnou hmotu i to, co navíc pokrm jí dává,
vezme si jeho nitro, a je to jak na dřinu balzám.“

Na to naráží Chudý Jindřich takto:²⁸

„Obličej zobrazit umí stav mysli i studijní snahu,
navenek prozradí mysl svůj vlastní niterný stav.“

A dodává:²⁹

„Výraz tváře je jak stránka knihy, kde o nitru čteme.“

24 Cicero, *De inventione* I, 25.

25 *Auctoritates Aristotelis*, Ethica X, č. 207, s. 247 (Bekker 1177a).

26 Martinus Bracaraensis, *Formula vitae honestae*, s. 246.

27 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 63–71 (přel. V. Bahník, *Sestra Múza*).

28 Henricus Septimellensis, *Elegia* I, 73–74.

29 Tamtéž, 75.

Ze znaků, jež pozorujeme v obličejích našeho kandidáta, se tedy dozvídáme, že snažně studoval. Nedělal to, co dělají mnozí, kteří si neuvědomují, že jsou žáky, a chtějí se předvádět jako učitelé. Ti se podobají žábě, která o sobě prohlašovala, že je nejlepším lékařem, o níž píše Avianus:³⁰

<„Zrozená na dně vod a v hlubinách žijící dlouho,
z toho, co nahoře je, důvěrně znala jen kal.
Přece však nahoru k loukám si vyšla nadutá žába,
začala svůdnými řečmi klamat ubohou zvěř:
Nemoci, i ty těžké, že umí vyléčit zcela,
že umí prodloužit život, natolik zdatná že je.
Že prý Apollón, učitel její, jenž léčil i bohy,
jí se nemůže rovnat, ona že předčí i jej.“>

Jsou podobni taky želvě, o níž praví Avianus:³¹

<„Takto pravila kdysi prý želva křídlatým ptákům:
Kdyby ji vysoko nad zem vynesl některý z nich,
z purpurového písku že lastury přinese jemu,
perlu s nádherným leskem za to mu v odměnu dá.
Jak se tak vznášela k hvězdám, však na křídlech získaných lstivě,
vypadla z orlových spárů, nešťastná, na tvrdou zem.
Volala o záchranu a krunýř se naplnil hlukem.“>

Tahle bezkřídlá želva chtěla létat a platit za to perlami! Právě tak se chtějí povyšovat mnozí neučení a Galfred ve své Nové poetice³² se jim vysmívá:

„Povýšencům se smějme!

Ač je to spíš ještě začek, on sedí, honosně nese
svůj slavný – magistr – titul. A přesvědčivým ho činí
klobouk na hlavě, patřičné roucho a na ruce zlatý
prsten, zvýšené křeslo a před ním početný zástup.
Směšné figuře můžeš se smát, a toto je k smíchu!
Podle sebe i lidí je tohle učený člověk,
ty ale vidíš totéž co já: jen opici, která
tváří se jako doktor. (A říkám to potichu, aby

30 Avianus, *Fabulae* 6, 1–8 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, Svět ezopských bajek, upraveno). Text ve špičatých závorkách v latinském originále není, písař dochovaného rukopisu zde jen odkázal na citaci v rekomendaci *Discens factus est sciens*: „... Avianus etc., ut supra eciam recitatum est in illa reconmendacione *Discens factus est sciens*.“ Viz pozn. 2.

31 Avianus, *Fabulae* 2, 1–4.9–10.12 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, *Svět ezopských bajek*, upraveno). Táž textová situace jako u předcházející poznámky, v textu edice: „... Avianus, ut eciam patet in loco allegato.“

32 Galfredus de Vino Salvo, *Poetria nova* 438–456.

to nikdo neslyšel!) On teď pyšně začíná mluvit,
slibuje úžasné věci. Rychle sem! Chystá se родit
hora, na svět však přijde potomek její – jen myška!
Dříve, než k tomu dojde, ty uctivě magistra pozdrav,
můžeš se mu však za zády smát a obracet oči,
uděláš neslušné gesto nebo si důkladně říhneš,
třeba pokrčíš nos – a vůbec ke všemu tomu
líp je užívat nosu než úst. – Tak tedy mění svůj výraz
a jako učitel kárá omyl a chybu...“ atd.

To říká Galfred. Jinak je tomu ale s naším kandidátem; on totiž snažně studoval dřív, než by chtěl někoho učit. A ačkoli je dost starý, nestyděl se učit se. Udělal to stejně jako Tullius, který o sobě sám říká:³³ „Na stará kolena jsem studoval řeckou literaturu.“

O tom svědčí i výklad jména našeho kandidáta. Jan Niger (Černý) se totiž jmenuje Řídic.³⁴ A řídic je zkráceně český výraz pro síto. A tak se jmenuje Řídic, to jest „ze síta“. Je to tak správně, protože síto je nástroj, jímž se odstraňuje špatné semeno, třeba jilek, a zůstává to dobré, třeba obilí. On tedy vyšel „ze síta“, to jest ze zkoušky prosévajících (přísně zkoušejících učitelů, které naše slavná fakulta k tomuto prosívání ustanovila), tak, že sítem nepropadl a byl zachován – jako to obilí. Jmenuje se tedy z Řečice, to jest „z přísné zkoušky“.

Ale mám-li jej dále představovat jeho jménem, bojím se toho, protože se jmenuje Jan Niger – Jan Černý, a ta jména jsou v protikladu: Jan totiž znamená „ten, v němž je milost“, a „černý“ (nebo černá barva) často označuje zlo. Tak Ovidius v básni, jejíž titul neuvádím, říká o černém člověku:³⁵

„Kdo nehájí přítele, když jiní ho haní, kdo z lidí
loudí nezkrotný smích a slávu vtipálka, kdo zná
bájit, co neviděl sám, kdo neumí tajemství smlčet,
takový člověk je černý a toho se, Římane, varuj!“

Na to říkám, že černá barva je dvojí, totiž vlastní a metaforická. Ta vlastní je skutečnou vlastností, a ta našemu kandidátu patří. Ta druhá znamená nějakou podobnost, mohou to být temné mravy nebo vůbec tma, a to u našeho uchazeče není. Takže to dvojí, Jan – Černý (Niger), si vzájemně neodporuje. Ovšem pokud

33 Cicero, *Cato Maior de senectute* 8, 26; tento výrok vkládá Cicero do úst Catonovi (přel. V. Bahník, *Tuskulské hovory, Cato Starší o stáří, Laelius o přátelství*).

34 Rzyeczyc, podle staročeského slovníku „řiedčic“, „řědčic“ – „síto“, „řešeto“.

35 Horatius, *Saturae* I, 4, 82–85 (přel. R. Mertlík, *Vavřín a réva*, upraveno).

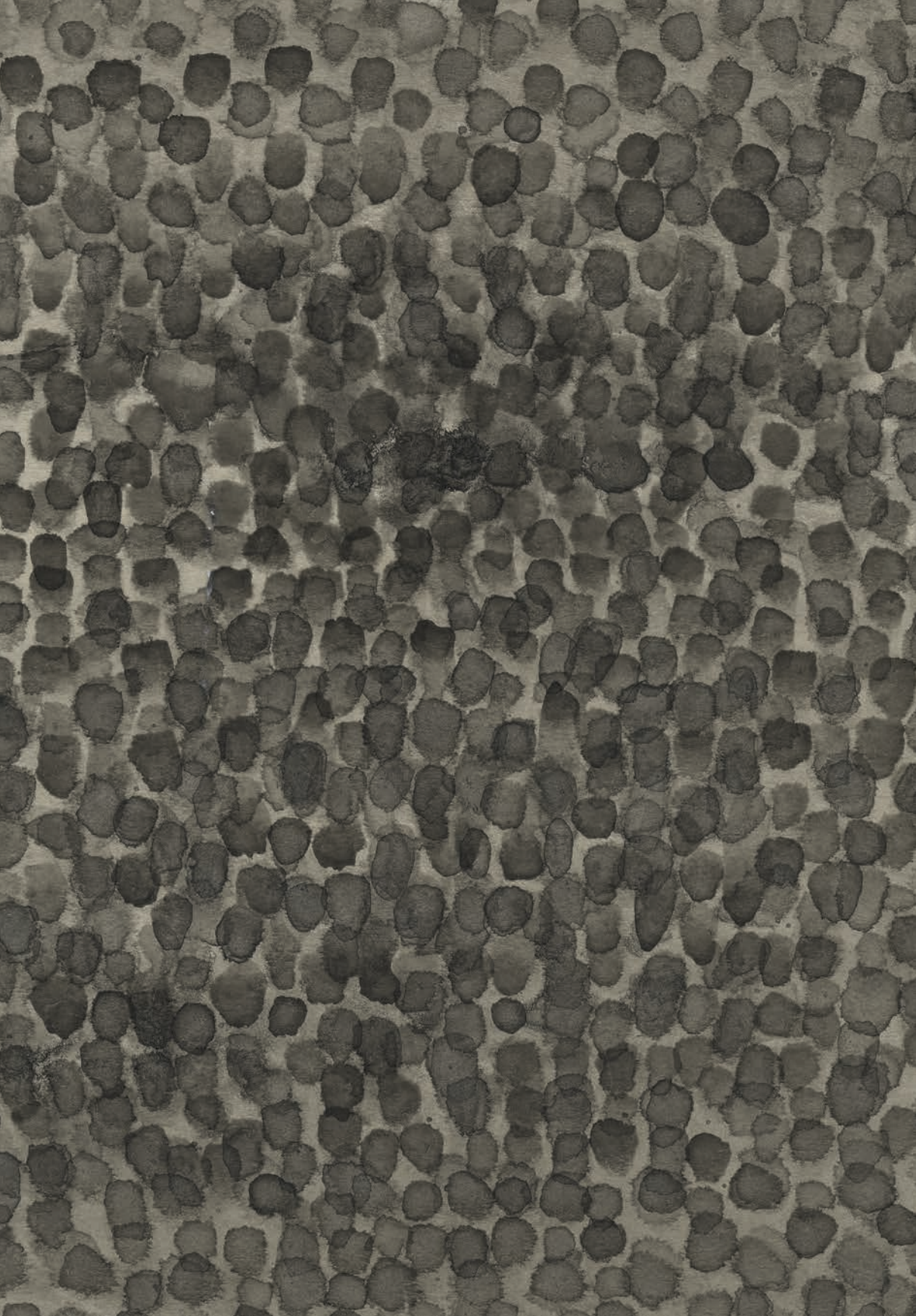
by na tom někdo tvrději trval, odpovídám mu výrokem:³⁶ „Stojí-li protiklady vedle sebe, vyniknou jasněji.“

Tak je téma uzavřeno výkladem kandidátova jména: protože je z Řečice, **snažil se**; protože je Jan, **jednat spravedlivě**. Náš kandidát se tedy **snažil jednat spravedlivě**.

Aby jeho námaha nevyšla naprázdno, z autority naší artistické fakulty mu udělují titul bakaláře svobodných umění, aby mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu <svaté a nerozdílné Trojice>.³⁷

36 *Auctoritates Aristotelis*, Rhetorica III, č. 57, s. 267 (Bekker 1405a); srov. tamtéž, De caelo et mundo II, č. 60, s. 164 (Bekker 287a). Citováno též v rekomendaci *Discens factus est sciens*.

37 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejich místě je „etc.“.

/2/ DISCENS FACTUS EST SCIENS

Discens factus est sciens je promluvou při determinaci **Matěje z Knína, řečeného Pater**, pronesenou **9. března 1399**.

Soupis pramenů: B–S č. 33.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 41–45, komentář s. 223 (původní edice J. Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ s. 124–128).

Překlad: E. Stein: *M. Jan Hus jako universitní rektor a profesor*, s. 41–47.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 134r^a–135r^a.

Doslovný překlad aristotelovského tématu tohoto proslovu by respektoval jeho minulý čas, *discens factus est* – „učil se a stal se“. Časovou rovinu výpovědi jsme ale v našem překladu posunuli, neboť jsme vzali v úvahu skutečnost, že latinské perfektní, dokonavý minulý čas, mívá i gnómičnou funkci, tj. vyjadřuje nadčasovou skutečnost a příslovečné poučení.¹ Rekomendaci vydal v prvním svazku svého časopisu *Studie a texty k náboženským dějinám českým* r. 1914 Jan Sedlák, našel ji v pražském univerzitním rukopise X C 3, nezjistil však, že i další v tomto kodexu zapsané projevy jsou nebo mohou být Husovy, objev učinil teprve Bohumil Ryba. Ten pak další promoční řeči z tohoto rukopisu vydal, nevrátil se však už k Sedlákem otištěné rekomendaci *Discens factus est sciens*.

Text se vyznačuje dost komplikovanou strukturou, což čtenáři znesnadňuje orientaci v jeho obsahu. Výklad začíná rozlišením dvou lidských typů – lidí neřestných a lidí dobrých. Vlastnosti každého tohoto typu jsou pak popsány ve třech stupních; ony dva popisy zabírají největší část celého textu (o hodně delší a pestřejší je popis první, charakterizující ty „neřestné“). Pro usnadnění čtenářské orientace jsme na začátek jednoho i druhého popisu

1 F. Novotný, *Základní latinská mluvnice*, Praha 1957, § 166: „Perfekta se užívá v příslovích... o ději, který se stává nebo se může státi v kterékoli době.“

umístili ve špičatých závorkách označení „neřestní“ a „dobří“. Řečník se pak již nevrací k popsáním vlastnostem lidí neřestných, navazuje bezprostředně na popis „dobrých“ novou paralelní tripartitou: každý stupeň popsání vlastností dobrého člověka odpovídá jednotlivým slovům nebo slovním spojeními tématu. V těchto paralelách, které předcházejí samotnému závěru řeči, jsme pro snadnější orientaci vložili již jen dva skromné doplňky opět ve špičatých závorkách.

Kandidátem, který se 9. března 1399 stal za přítomnosti a s podporou svého učitele Husa bakalářem, byl Matěj z Knína,² právě ten, který předsedal proslulému kvodlibetu za deset let poté, v lednu 1409, v době, kdy v Praze již byly spory o Viklefa v plném proudu. Knínův kvodlibet se konal v napjaté atmosféře a je památný proslulým Jeronýmovým vystoupením, v němž se řečník po úvodní *Chvále sedmi svobodných umění* zastal svého kaceřovaného kolegy, předsedajícího Matěje z Knína, přednesl obranu Čechů proti obvinění z kacířství a připojil i obhajobu Viklefových knih.³ Máme tedy v proslovu *Discens factus est sciens* před sebou konkrétního Husova žáka, který měl svou úlohu ve vrcholném období pražského viklefismu. Nezůstane zde sám: v několika dalších rekomendacích se opět setkáme s Husovými žáky a pomocníky v bojích o Viklefa. Dodejme, že poslední zmínka pramenů o Matěji z Knína je z roku 1409, patrně v mladém věku tedy zemřel.

Kdo se učí, bude vzdělaný.

Kdo se učí, bude vzdělaný. Tato slova píše filosof Aristoteles ve druhé knize *Metafyziky*.⁴

Vážení mistři, otcové a páni! Máme-li v úmyslu pečlivě zvážit zásluhy i poklesky rozličných stavů, zřetelně uvidíme, jak lidé kráčejí dvojí cestou: jedni ve zvrácené neřesti a neotesané nevědomosti, ti další v počestných mravech a důkladném vzdělávání. A tak ten, kdo touží zdůraznit, jak jsou ti první hodni chvály, musí hned jedním dechem odvrhnout hanebné neřesti, což stvrzuje Aristoteles ve třetí knize *Etiky*, když říká:⁵ „Stojí-li protiklady vedle sebe, vyniknou jasněji“, a ve čtvrté knize *Fyziky* a v první knize *O nebi*:⁶ „Protiklady jsou utvořeny z téže látky“ a „podléhají i témuž řádu.“ A poněvadž být ctnostným a být neřestným jsou protiklady, smím

2 J. Tříška, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 364 (s křestním jménem Mathias).

3 F. Šmahel, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010, s. 37–41, 293–302; též, *Jan Hus*, Praha 2013, s. 70–72.

4 Aristoteles, *Metaphysica* II, č. 2 (Bekker 994a).

5 *Auctoritates Aristotelis*, *Rhetorica* III, č. 57, s. 267 (Bekker 1405a); srov. tamtéž, *De caelo et mundo* II, č. 60, s. 164 (Bekker 287a). Citováno též v rekomendaci *Studuit agere*.

6 *Auctoritates Aristotelis*, *Physica*, č. 135, s. 151; *De caelo et mundo*, č. 51, s. 163; srov. Aristoteles, *Physica* IV, 2 (Bekker 217a), *De caelo et mundo* II (Bekker 286a).

7 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, *De anima* II, č. 110, s. 183 (Bekker 427b); tamtéž, *Topica* VI, č. 95, s. 329 (Bekker 142a).

při chvále ctnostného kárat hanebnost neřestného, aby tím jasněji vynikla ctnost našeho kandidáta. Je však nadmíru obtížné rozpoznat člověka ctnostného, což potvrzuje Chudý Jindřich, který říká:⁸

„Jak je to těžká práce a jaká námaha myslí,
když chceš bezpečně poznat, kdo je poctivý muž!“

Proto při srovnání dobrých v protikladu k neřestným užiji trojího stupně, jak to zmiňuje Alexander:⁹

„Všimni si, že když porovnááš, máš vždycky tři stupně.“

<NEŘESTNÍ> Pokud jde o to první, s bolestí shledávám, že jsou tři kategorie hříšných provinění: prvním je lenost s marnotratností, druhým nadutost s lehkomyslností, třetím bezohlednost s obhroublostí. Bohužel po těchto stupních kráčí množství lidí a nejvíce pak našich studentů, kteří si mají víc než kdokoli jiný hledět spořádaného života, avšak řádností úplně pohrdají, a běda – oddávají se životu neřádnému.

O prvním stupni píše Avianus a alegoricky popisuje vlastnosti těch, kdo se pohybují na tomto stupni:¹⁰

„Takto pravila kdysi prý želva křídlatým ptákům:
Kdyby ji vysoko nad zem vynesl některý z nich,
z purpurového písku že lastury přinese jemu,
perlu s nádherným leskem za to mu v odměnu dá.“

Nuže, želva, nejlenivější plaz, zatoužila létat – to je první neřest, lenost, pak chtěla rozdávat drahé kameny – to je druhá neřest, marnotratnost. A tak želva, tedy lenivý student, promlouvá k okřídleným ptákům, tedy k učeným mužům, že slibuje perly tomu, kdo by ji pozvedl nad zem a vynesl do výše, k akademickému titulu; ale když byl povýšen, pak, tak jako želva nabízí mušle, které jsou křivé, také on se křivými ústy vysmívá učitelům. Není však nic divného na tom, že když je želva do výšky vynesena, drží se tam se strachem. Avianus totiž dodává:¹¹

„Jak se tak vznášela k hvězdám, však na křídlech získaných lstivě,
vypadla z orlových spárů, nešťastná, na tvrdou zem.
Volala o záchranu a krunýř se naplnil hlukem.“

8 Henricus Septimellensis, *Elegia* III, 117–118.

9 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 458.

10 Avianus, *Fabulae* 2 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, *Svět ezopských bajek*, upraveno). Citováno též v rekomendaci *Studuuit agere*.

11 Tamtéž. Citováno též v rekomendaci *Studuuit agere*.

Podívej se, želva vysoko vystoupala, ale zas se zřítila dolů. A proto říká satirický verš:¹²

„Můj milý synu, nechtěj až příliš vysoko vzlétnout,
ty přece nemáš křídla, těžký bude tvůj pád!“

Hle, to je první stupeň – lenost s marnotratností.

O druhém stupni píše též autor:¹³

„Zrozená na dně vod a v hlubinách žijící dlouho,
z toho, co nahoře je, důvěrně znala jen kal.
Přece však nahoru k loukám si vyšla nadutá žába,
začala svůdnými řečmi klamat ubohou zvěř:
Nemoci, i ty těžké, že umí vyléčit zcela,
že umí prodloužit život, natolik zdatná že je.
Že prý Apollón, učitel její, jenž léčil i bohy,
jí se nemůže rovnat, ona že předčí i jej.“

To znamená, že žába, která se zrodila v blátě a vyrůstala v tůni, vylezla na rozkvetlé louky a šálila zvířata tvrzením, že je nejlepším doktorem a že každou nemoc dokáže vyléčit, ba dokonce tvrdila, že je lékařem lepším než Apollón, který byl nejlepší doktor, jenž léčil i bohy. Nuže žába, tedy pyšný student, chce léčit těžké choroby, tedy řešit složité otázky, a povaluje se přitom v bahnitých mělčinách, tedy aniž by vůbec rozuměl významu slov. Tak to je druhý stupeň: nadutost s lehkomyslností.

O stupni třetím Facetus píše:¹⁴

„Kdo nemá vědění žádné, je jako dobytek jenom,
vědění utváří muže, brání mu špatným se stát.“

Ve shodě s ním je výrok Aristotelův v první knize *Politiky*:¹⁵ „Jako je ze všech živočichů člověk tím nejdokonalejším, pak nejhorším je ten, jemuž jsou cizí zákony, spravedlnost a vědění.“ Na tomto stupni většinou zůstávají lidé nestálí, kteří se synem nestálosti¹⁶ vyhledávají svou slávu, o čemž píše Boethius v knize *Školská*

12 Srov. Walther 19462, 19584.

13 Avianus, *Fabulae* 6 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, *Svět ezopských bajek*, upraveno). Citováno též v rekomendaci *Studuit agere*.

14 *Facetus (Moribus et vita)* 85–86.

15 Aristoteles, *Politica* I (Bekker 1253a); *Auctoritates Aristotelis*, *Politica* I, č. 9, s. 252.

16 Srov. Pseudo-Boethius, *De disciplina scoliarum* 3, 2. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

výchova toto:¹⁷ „Raději touží setřást lidskost a odít se do oslí kůže.“ A nad těmi se podivuje Alan, když v *Problematech* říká:¹⁸

„Teletem může být býk a štěnětem pes jenom jednou,
proč člověk dítě je dvakrát, když přece jednou to stačí?“

Dvakrát je totiž dítětem ten, kdo je podvakrát nevědomý, totiž v dětství a ve stáří. A skutečně tak lidé kráčejí ve třetím stupni, totiž v bezohlednosti s obhroublostí, a ty připomíná také Cato:¹⁹ „Když jsem si uvědomil, kolik lidí na své mravní cestě těžce bloudí, usoudil jsem, že je třeba jim v jejich smýšlení pomoci a poradit.“ A že je málo platná rada těm, kteří si poradit nedají, dosvědčuje Alan v *Problematech*:²⁰

„Zánět oka – leč šilhavost ne – lze vyléčit mastí“

(tedy: lék pomůže na krhavé oči, na šilhavost ne), a dodává:

„kdo jednou šilhavý je, tomu to zůstane už.“

A proto šilhavým, tedy těm, kteří se vydávají špatným směrem, jen zřídka prospěje rada, neboť kdo jednou sešel ze správné cesty, půjde po nesprávné cestě už vždy.

Tolik k tomu prvnímu.

<DOBŘÍ> Za druhé jsem řekl, že na těch dalších si všímáme počestných mravů a důkladného vzdělávání, přičemž tu s potěšením shledávám tři stupně: první píli se štedrostí, druhý vytrvalost s pokorou, třetí vzdělání s konečnou dokonalostí.

K prvnímu stupni se řadí především ti, kteří cvičí své nadání a své bohatství štědře nabízejí; o nich píše Boethius v knize *Školská výchova*, jak střídma má být jejich strava, jak prostý oděv a nakolik je třeba věnovat se studiu, když tamtéž říká:²¹ „Svědomitostí se zmírňuje obtížnost jakéhokoli díla.“

O druhém stupni píše Seneka v šestnáctém dopise:²² „Je třeba neochabovat a ustavičné úsilí upevňovat tak dlouho, až dobrá mysl přivede ke konci to, co si přeje dobrá vůle.“ Na něj navazuje Cato:²³

„Vytrvalý a mírný vždy buď, jak věc si to žádá.“

17 Srov. tamtéž 3, 11.

18 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* IV, 375–376. Citováno též v rekomendaci *Da adverbis*.

19 *Catonis Disticha* II, Praefatio, 3–4.

20 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* III, 287–288.

21 Pseudo-Boethius, *De disciplina scolarius* 1, 7. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

22 Seneca, *Epistulae morales* 16 (přel. B. Ryba, upraveno).

23 *Catonis Disticha* I, 7. Citováno též v rekomendaci *Filius esto bonus*.

A Chudý Jindřich:²⁴

„Nesnáze máme snášet, vždyť duch i mysl tak zraje,
teprve dozrálé hrozny mají patřičnou chuť.“

Takže vytrvalost s pokorou.

O těch třetích píše Anticlaudianus:²⁵

„Bohatství zaslepí ducha a vede jen k slávě a poctám,
před nimi sklání se, zákonů nedbá a pohrdá právem.
Moudrost je zdrojem bohatství ducha a pokladů myslí:
ten, kdo je obdržel jednou, už o ně nepřijde nikdy,
naopak – má je a navždy už jimi oplývat bude.“

Téhož názoru je i Cato, který říká:²⁶

„Vědění vždycky je ke cti, styd' se, kdo učit se nechceš,“

a s ním se shoduje výrok Aristotelův v první knize O duši:²⁷ „Když se zabýváme znalostí úctyhodných hodnot“ atd. Z toho zcela jasně plyne, že každý vzdělaný člověk je hoden pocty a pocta je závěrečným oceněním. Ukazuje se nám tu třetí stupeň, tedy vzdělání s konečnou dokonalostí.

První výraz <tohoto výkladu o „dobrých“> odpovídá prvnímu stupni našeho tématu: řekne-li se **kdo se učí**, mluví se o pílí; druhý výraz odpovídá druhému stupni tématu: řekne-li se **bude**, je řeč o vytrvalosti, neboť to, že se člověk něčím stane, spočívá v postupném pokroku; a třetí výraz odpovídá poslední části tématu, když se řekne **vzdělaný** – tedy vzdělání. A proto byl nejprve předložen výrok: **Kdo se učí, bude vzdělaný**, slova, která jsme si zásadně předsevzali na začátku.

A v těchto se vši skromností uvedených slovech se stručně připomíná trojí: za prvé pevné lpění našeho uchazeče na jeho studiu (řekne-li se **kdo se učí**), za druhé užitečná a plodná proměna (řekne-li se **bude**), za třetí konečná odměna (řekne-li se **vzdělaný**).

Řekl jsem za prvé, že v předchozích slovech, <**kdo se učí**>, je zmínka o úplné oddanosti našeho uchazeče studiu. Nikoli bezdůvodně, vždyť v řadě po sobě následujících let se velmi pilně ze všech sil věnoval četbě, cvičením a disputacím, přičemž dychtivě naslouchal výkladům mistrů. Nestrávil však studiem zdaleka tolik času,

24 Henricus Septimellensis, *Elegia* III, 57–58.

25 Přeloženo dle Alanus ab Insulis, *Anticlaudianus* VII, 226–231. V rukopise je zápis veršů porušen.

26 *Catonis Disticha* IV, 29.

27 Aristoteles, *De anima* I (Bekker 402a).

jako se to přihodilo Iocariovi,²⁸ který si ještě ani po třiceti letech nebyl jist, zda je v časomíře první slabika slova „magister“ krátká nebo dlouhá. Avšak náš determinant díky svému bystrému intelektu zvládl nejen správný přízvuk toho slova, ale také jeho výslovnost, což dokládá jeho úplnou oddanost studiu. Tolik k prvnímu.

Za druhé jsem řekl, že ve slovech tématu je zmínka o plodném dosažení změny (řekne-li se **bude**). Bude tím, čím dřív nebyl, ale přitom, že zůstal, čím byl, se stal i takovým, jakým předtím nebyl: bude totiž vzdělaný, poněvadž takový předtím nebyl, teď bude vyzkoušen a prověřen a učitelé jej shledali takovým, jakým předtím shledán nebyval. To je ono plodné dosažení změny, pokud jde o to druhé.

Za třetí jsem řekl, že je ve slovech tématu zmínka o konečné odměně – **vzdělaný**. Vzdělaní lidé si totiž zaslouhují odměnu, jak dokládá Boethius ve druhé knize O útěše filosofie, ve třetí próze:²⁹ „Ctnosti je totiž vlastní důstojnost“ atd., a dodává: „A poněvadž toho obyčejní lidé nejsou schopni, je jasné, že nemají onu krásu, jež je vlastní důstojnosti, nemají tedy ani odměnu.“ Proto na vzdělaného člověka čeká konečná odměna.

Někdo třeba namítne: Kde je něco, co svědčí pro tu odměnu? Odpovídám: přísňá zkouška před učiteli a jeho přízvisko, to jsou svědectví hned dvě. To první, tedy zkouška, je všem zřejmá a jeho přízvisko zní Pater – Otec. A tak podle Grécisty:³⁰

„Otec je jméno generační, však bývá též výrazem úcty.“

Nuže, to je druhý svědek. A protože „soudní výrok bude vyneseno podle výpovědi dvou nebo tří svědků“,³¹ po schválení uchazeče následuje odměna, kterou je akademický titul.

A tak protože se učil a stal se vzdělaným, z pravomoci mně v této věci svěřené udělují mu <titul bakaláře svobodných umění, aby mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu svatého a nerozdílného Trojice>.³²

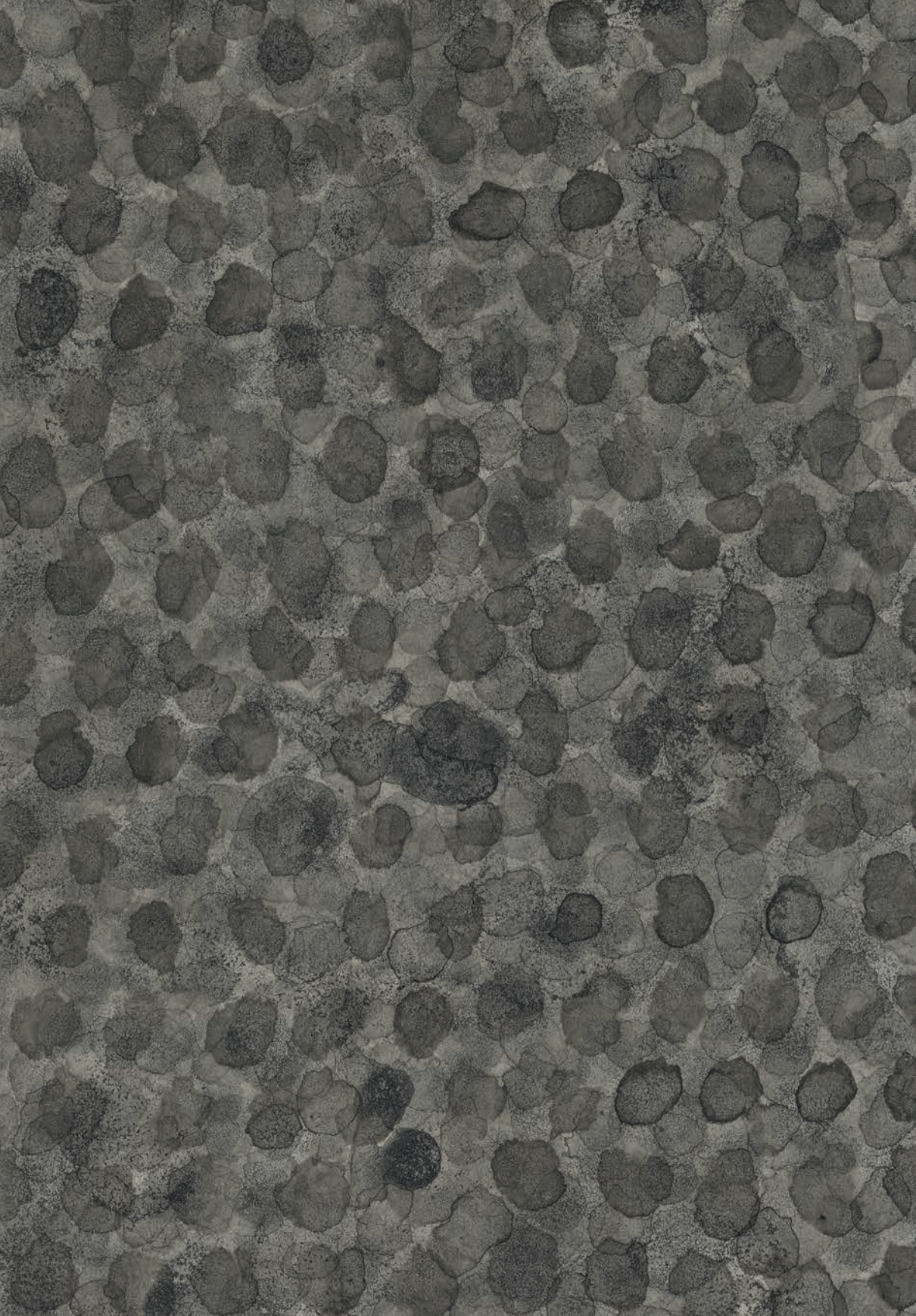
28 Srov. Pseudo-Boethius, *De disciplina scoliarum* 1, 9.

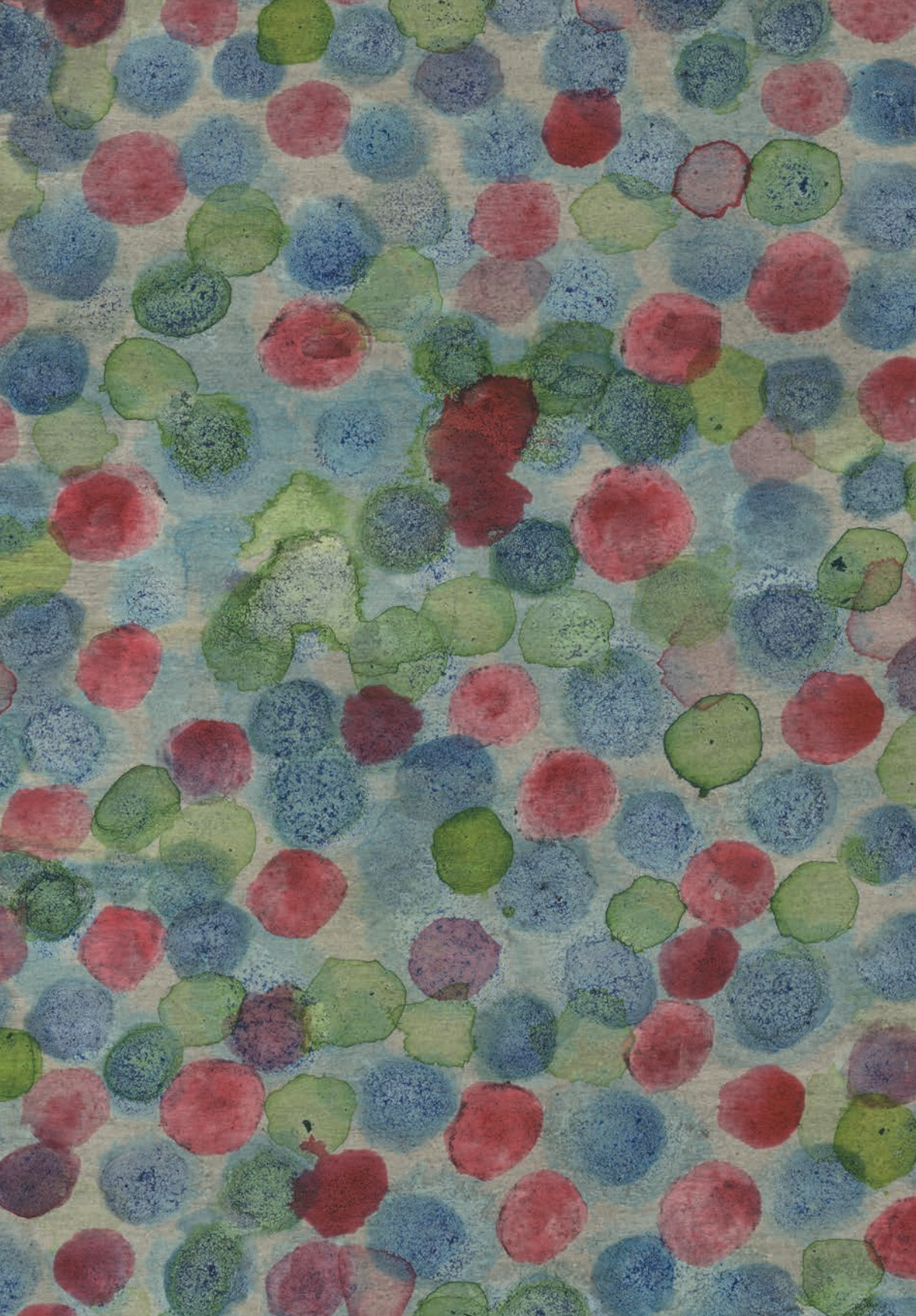
29 Boethius, *Philosophiae consolatio* 2, 4.

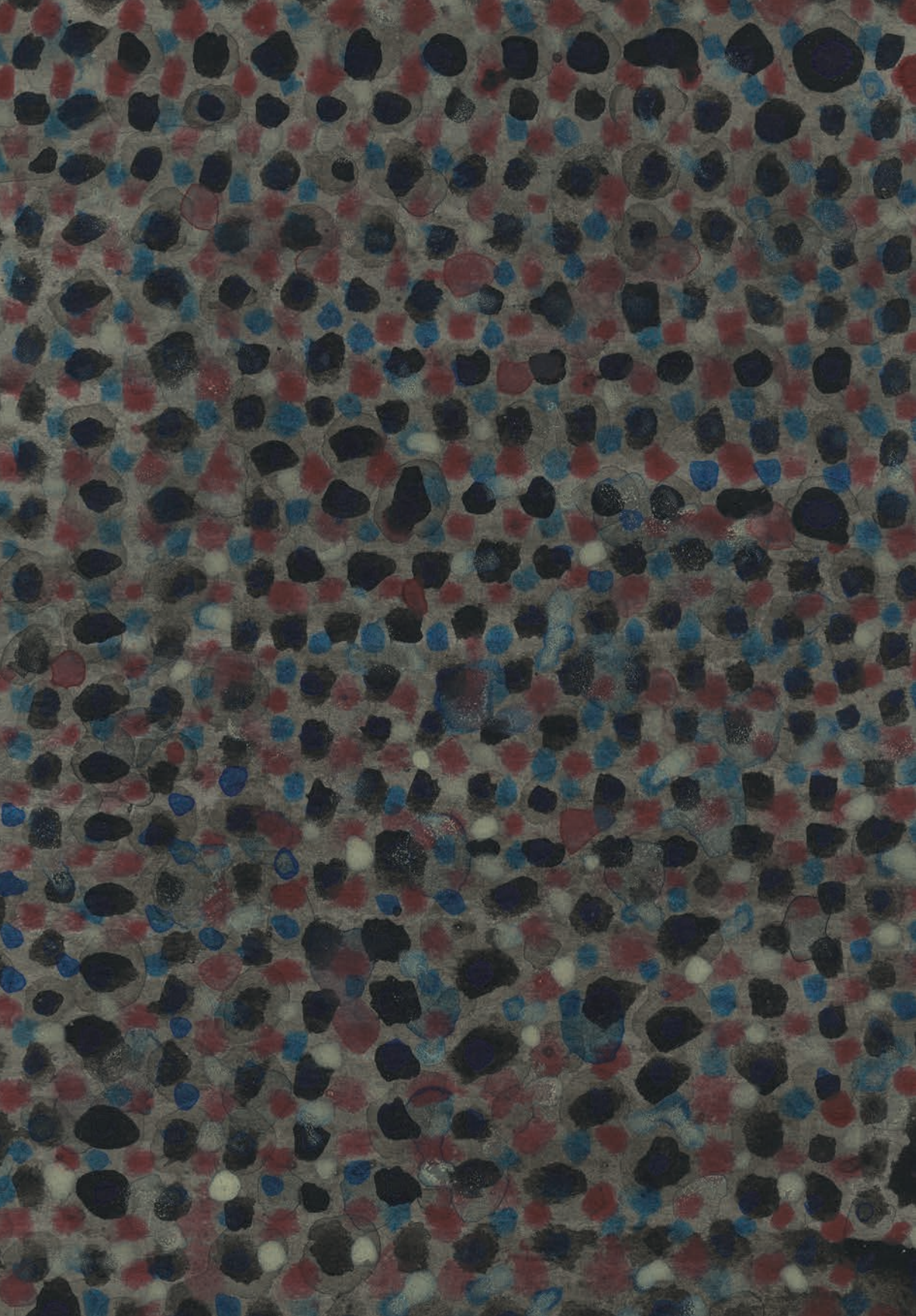
30 Eberhardus Bethuniensis, *Graecismus* 9, 2.

31 Dt 19, 15.

32 Slova ve špičatých závorkách kritická edice v souladu s rukopisným dochováním neuvádí, na jejich místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formulaci podle rekomendace *Studuīt agere*.

/3/ FULGET VIRTUTE MODESTUS

Fulget virtute modestus je promluvou při determinaci **Václava ze Sušice**, pronesenou **22. ledna 1400**.

Soupis pramenů: B–S č. 34.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 51–54, komentář s. 223 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 3–10).

Překlad: B. Ryba, *Výbor z české literatury doby husitské*, s. 94–99.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 158r^b–159r^b, zkrácené zpracování nově zjištěno také v rukopise NK Praha, VIII E 5, 174v–175r.

Vyznění rekomendace *Fulget virtute modestus* bychom snad mohli vystihnout českými sentencemi „všeho s mírou“ nebo i „zlatá střední cesta“. Rekomendace je nepochybně Husova: promoce, datum i kandidát bakalariátu, to vše je doloženo zápisem v děkanské knize, navíc si zde autor pohrál, jako i jinde, se svým polatinštělým jménem – *auca* (husa). Bohumil Ryba si této rekomendace velmi cení: „Promluva vrhá nové světlo na Husa z doby před dosažením kněžství, v níž ho známe nejméně... Projev, vyllynulý z plnosti mladistvého, takřka ještě zcela neasketického temperamentu, projev, v němž svěží, i když středověky jadrný vtíp stíhá vtíp, projev, který by později jeho původce jistě nebyl zařadil mezi svá Opera, kdyby je byl sám pořádal...“¹ O tom, jak prof. Rybovi na tomto textu záleželo, svědčí i skutečnost, že jej také přeložil a publikoval.

Rekomendace nese v našem překladovém svazku jiný název, než jaký dal jeho českému překladu B. Ryba: odlišnost se týká jediného slova (u Ryby „skromný“, zde „vyrovnaný“), je ale důležitá. Latinské přídavné jméno *modestus* je odvozeno od výrazu *modus*, který znamená hlavně a nejprve míru (jako rozměr, velikost). Tento výraz a další jeho významný derivát,

1 *Nový Hus*, s. 4.

modestia, jsou právě takto, ve významu míry a jejího dodržování, (jisté, pevné) meze, hranice, omezení, vykládány nejen běžnými školními, ale i velkými směrodatnými latinskými slovníky; všechny ovšem, ale většinou až jako poslední ekvivalenty, umožňují i překlad „skromný“, „skromnost“, analogicky i slovník české středověké latiny.² Nabízel by se tedy překlad „umírněný“, nebo ještě lépe „uměřený“, výraz příliš knižní, a takovým se v našich překladech snažíme vyhnout. Vezmeme-li v úvahu obsah daného Husova projevu a kontexty, v nichž se v rekomendaci čtou, vidíme, že je řeč o „prostřednosti“ (slovo má ovšem v češtině negativní konotace), spíš o středu, snad o oné zlaté střední cestě: Hus své posluchače varuje před extrémů, vyzývá je, aby se přidrželi středu, cituje např. okřídlené Horatiovo „všechno má pravou míru“ (*est modus in rebus*). Ekvivalent „vyrovnaný“, „vyrovnanost“, je tedy snad dostatečně výstižný. Adjektivum „skromný“ sice do množiny možných českých výrazů patří, dokonce je snad pedagogické a řečnické intenci tohoto projevu blízko, ale kdyby byl chtěl Hus mluvit o skromnosti, volil by asi jiné autority a jiná přirovnání. Skromnost je jen jedním z projevů uměřenosti, jakkoli nápadným a navenek srozumitelným.

Vyrovnaný muž září ctností

„Vyrovnaný muž září ctností,“³ jak píše mistr Alexander ve druhé části své knihy.

Vážení mistři a pánové! Vaše moudrost i ctihodnost velmi dobře ví, že kdo je ozdoben půvabem sličného těla, kdo je obdařen důstojností čestného ducha, kdo je proniknut hojností dobrých mravů, o tom platí, že **vyrovnaný muž září ctností**. Takový je i zde přítomný uchazeč, což vzápětí jasně prokážu. Tedy tento **vyrovnaný muž září ctností** po zásluze. Vy všichni se na něj tedy pořádně podívejte, jaké jsou jeho tělesné dispozice, a náležitě posuďte, jaký ušlechtilý půvab jej halí. Nuže, příroda mu dala středně veliké tělo, aby se při nějakém malém vzrůstu nezdálo, že když stojí, sedí. Jak říká Ovidius v knize *O lásce*:⁴

„Sedávej, jsi-li malá, sic řeknou, že sedíš, když stojíš.“

Taky aby se nevešel do pece (jako ti mlátící trpaslíci), poskytla mu příroda dlouhé (podle Alexandra „dlouhou koncovku -ēlis a -ōlis“⁵), tedy vytáhlé, uspořádání mohutného těla. Dívejte se také na jeho kulatou hlavu: má ten nejvznešenější tvar a naznačuje tím, že bude naplněna nejvznešenějšími poklady ctností a vědění, neboť jako je tvar koule mezi všemi tvary tvarem nejprostornějším, je i jeho kulatá hlava schopna dát největší prostor veškerým vědomostem. Čelo má příkré, což

2 *Latinitatis Medii Aevi lexicon Bohemorum III*, s. 797 a dále (sešit 22, Praha 2014).

3 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 1320.

4 Ovidius, *Ars amatoria* III, 263 (přel. R. Mertlík, *O lásce a milování*).

5 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 107–108, představuje krátké nebo dlouhé koncovky 2. pádu jednotného čísla u latinských slov třetí deklinace zakončených na -al, -el nebo -ol. Posluchači Husova promočního projevu znali učebnici Alexandra de Villa Dei z paměti, narážce tedy rozuměli.

je podle Filosofova⁶ rysem člověka nadaného. Jasně oči vypovídají o jasném duchu. Rovné vlasy poukazují na rovnou a nezáludnou mysl. Bílá tvář znamená muže odvážného, ovšem i toho, který má strach z myši, takže nemůže spát v ložnici sám; ale bledost tváře je polehčující okolností: bojí se přiblížit nejen k myši, ale i k dívce jménem Blaženka. Krátký krk značí střídmost – není totiž jako ten pažravý filosof, jenž se nezdráhal pro pouhé potěšení z jídla dožadovat krku jeřába a o němž píše Aristoteles ve třetí knize Etiky.⁷ Ústa spíš úzká, ne široká, jsou znakem člověka rozvážného, který by měl mnoho vnímat ušima a málo pronášet ústy. A aby se z něho nestal žravý Milo, o němž Filosof říká,⁸ že si dával jako předkrm vola, položil svému bříšku zatím jen skrovný základ. Má také malé a hluboké oči, aby bystřeji chápal Písmo, protože lidé s hlubokými očima podle učitelů optiky vidí pronikavěji; tak můj mistr Řehoř⁹ často o mnohých říkal: „Dívá se jako z krbu“,¹⁰ což latinsky znamená, že se dívá jakoby z hluboké nádoby, aby lépe pochopil, co vidí. Podívejte se na jeho krásné tělesné proporce, které naznačují dobrou duševní dispozici, takže na něj lze klidně vztáhnout výrok z druhé knihy spisu O duši:¹¹ o lidech krásných říkáme, že jsou i duševně správně ustrojeni. A podle lidového rčení

„ošklivá podoba tváře je znamením ošklivých mravů“. ¹²

A naopak dle logického pravidla souměrnou tvář provázejí spořádané mravy. Pohleďte tedy, jak nádherně se skví tělesnou souměrností! Někdo snad namítne: Příliš jej vychvaluješ, pokud jde o jeho účes a jinou úpravu, ale takoví se paním a pannám nelíbí, ty si totiž řeknou stejně jako Ovidius v jednom listu:¹³

„S mladíky, co nosí účesy dámské, nám dejte už pokoj!“

K tomu já říkám, že tohle řekla jedna, a ne každá, a protože podle Aristotela v první knize Etiky¹⁴ „jedna vlašťovka nedělá jaro“ či léto, také jedna panna neznamena, že se náš kandidát nelíbí; vždyť jiná, která zatím nemá jméno, ale říká

6 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Physiognomica* 3 (Bekker 807a–808a). Srov. též rekomendaci *Proice omnia ista*, kde jako důkaz nadání slouží čelo přiměřeně široké.

7 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Problemata* 28, 7 (Bekker 950a).

8 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* II (Bekker 1106a). Jde o narážku na pověstného antického siláka Milóna z Krotónu, tento jeho výkon zachycuje mj. Solinus, *Collectanea rerum memorabilium* 1, 76.

9 Řehoř Lvův z Prahy, Gregorius Leonis de Praga, autor rekomendace Václava Mírovce (srov. výše, s. 29, 53, pozn. 48). Vystoupil také na Husově kvodlibetu (*Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, ed. B. Ryba, Turnhout 2006, s. 104–108).

10 Zapsáno staročesky.

11 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, De anima 2, č. 99, s. 182 (Bekker 421a).

12 Walther 6026. Citováno též v rekomendaci *Proice omnia ista*.

13 Ovidius, *Heroides* IV, 75.

14 Aristoteles, *Ethica Nicomachea* I, 6 (Bekker 1098a); *Auctoritates Aristotelis* č. 11, s. 233. Citováno též v rekomendaci *Veniat cuculus*.

se jí Blaženka, jej velice vychvaluje. I když připustíme, že se najdou takoví, kteří jeho krásu neuznávají, náš důkaz platí, neboť Bůh uhnětl člověka ze sušiny země. Tohle je Sušina – o něm se tam¹⁵ píše. Bůh jej totiž utvořil tak, aby se na něm nedalo shledat nic ošklivého, ale aby zářil nejen dispozicí tělesnou, ale též duševní; ne jenom tělesnou nebo jenom duševní, ale tak, aby byl vyrovnaný ctností duševní i tělesnou současně. Proto jsme si jako téma zvolili **vyrovnaný muž září ctností**, a to byla slova, která jsem nesměle předložil Vaším ctihodnostem.

V těchto slovech je stručně naznačeno trojí:

1. půvabná dispozice těla, neboť **září**,
2. tvůrčí činnost mysli, neboť **ctností**,
3. úplné zklidnění uspořádaného celku, neboť **vyrovnaný**.

Za prvé jsem řekl, že se slovy našeho tématu naznačuje půvabná dispozice těla, neboť **září**. A je to dobře, protože vše, co září, se rozjasní tím víc, čím víc to září – vždyť čím víc se něco zatemňuje, tím temnější to je. Náš uchazeč však, jak jsme již ukázali, má tvář, jež září směsicí bělosti a nachu, září i jeho přiměřená postava, poněvadž není ani příliš vysoký, aby čněl nad průměr jako obr Atlas, ani příliš malý, aby průměru nedosahoval (jako někteří zde přítomní, kteří se s mlátícími trpaslíky vejdou do pece), není lysý jako jiní, aby jej napadaly sovy v domněnání, že: jde o svit měsíce. Je, jak vidno, prostřední, takže se jej může týkat Aristotelovo pravidlo, které říká, že ctnost spočívá uprostřed,¹⁶ a také přísloví

„středu se drželi svatí“¹⁷ – *beati*,

nikoli však naši *beani* – studentíci,¹⁸ kteří překrásnou tělesnou stavbu našeho uchazeče závistivě znevažují. Září kulatost jeho hlavy, rovné vlasy, nach tváří, plnost i výmluvnost úst, přiměřeně velký nos – nemá ani tak veliký nos, že by se za něj mohl schovat, když vykonává potřebu, ani rozplácělý, aby vypadal jako opice – ve všem tom se drží středu, a proto září uspořádáním svého těla. Vyhovuje tedy onomu článku našeho tématu, který naznačuje půvabnou tělesnou dispozici.

Za druhé poukazují naše slova na tvůrčí činnost mysli, protože je řečeno **ctností**: ctnost totiž spočívá především v činnosti, a on proto září ctností. Pokud by se u nějakého člověka nepojila krása těla s krásnou dispozicí mysli, nazývali bychom jej nanicovatým, jelikož pojmenování vychází z toho hlavního, a je nabíledni, že

¹⁵ Srov. Gn 2, 7.

¹⁶ Srov. *Auctoritates Aristotelis*, Ethica II, č. 38, s. 235 (Bekker 1106b).

¹⁷ Walther 14571. Citováno též v rekomendaci *Quere quid sit virtus*.

¹⁸ *Beani* – nejmladší studenti, začátečníci.

hlavní součástí člověka je duše.¹⁹ Je-li tedy krásná duše, člověk je krásný. A nejen tělesně, takže člověk může být krásný i bez krásy těla. Obráceně to neplatí, a proto Seneka v šedesátém šestém dopise říká:²⁰ „Znetvořené tělo nehyzdí ducha, avšak krásný duch ozdobí tělo.“

Namítneš ale, že lidé krásní jsou často hříšní, jak dokládá Ovidius v první knize Kalendáře:²¹

„Krásky však bývají pyšné, v nich hrdost pojí se s krásou.“

Odpovídám, že to platí o lidech krásných jen tělesně, nikoli však duší. V tématu je tedy řečeno **září ctností**, to aby se poukázalo na osvětlení, jež dává duše. To jsem pochopil ve znění tématu jako to druhé.

Za třetí jsem řekl, že uvedenými slovy se popisuje úplné zklidnění uspořádaného celku, poněvadž **vyrovnaný**. A je to správně, protože duše dochází úplného klidu nikoli jen v tělesné kráse ani pouze v jasu své mysli, ale v půvabu obojího společně. Proto se takový člověk nazývá vyrovnaným. A protože je vyrovnanost mravní ctností, neboť se neodchyluje od středu, jak říká Horatius ve druhém listu Satir,²²

„všechno má pravou míru“, tedy vyrovnanost, „jsou konečně určité meze, mimo ně, vpředu či vzadu, nic správného nemůže obstát.“

Lidově se říká

„nutno je přestat včas“ (ať se ti nesměje Husa)²³

a česky „vše vhod dobro“ (sobě řit lovka).²⁴

Náš zde přítomný sličný kandidát, vyrovnaný muž, však naslouchá Senekovu spisku O čtyřech hlavních ctnostech:²⁵ „Tvé žerty“ (co neříkáš vážně) „ať nejsou kousavé“, a dbal a bude dbát, aby „vtipkoval bez lascivit, smál se bez chechtání, mluvil bez křiku, kráčel bez kvapu“, leda že by snad někdy chtěl tančit s Blaženkou, to si ale nemyslím. A protože je vyrovnaný, bude mít „klid bez lenošení“²⁶ a bude

19 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, Ethica IX, č. 186, s. 246.

20 Seneca, *Epistulae morales* 66 (přel. V. Bahník).

21 Ovidius, *Fasti* I, 419 (přel. I. Bureš).

22 Horatius, *Sermones* I, 1, 106–107 (přel. R. Mertlík, *Vavřín a réva*, upraveno).

23 První část verše je příslovecná (Waltherův soupis nemá), Hus doplňuje přízvukný daktylský hexametr narážkou na své jméno (stejně v rekomendaci *Forcia adversis*); v *Enarratio Psalmorum* 118, s. 194, čteme obdobný verš s tímto dodatkem.

24 „Vše vhod dobro = vše, co je přiměřené, je dobré“ (stejně přísloví uvádí Hus ve *Výkladu na Páteř* 80, s. 331); „sobě řit lovka = zadek si připadá obratný“, převzato z pozn. B. Ryby k jeho překladu (podobně *Malý staročeský slovník*, s. 126); Vidmanová odkazuje k Flajšhansovi, *Česká přísloví* I, 2, 354.

25 Martinus Bracaraensis, *Formula vitae honestae* 4, s. 243.

26 Tamtéž.

mít posluchače i bez dlouhých řečí. Není divu, že je vyrovnaný, vždyť je Václav, a to jméno se překládá „ten, který ulovil císařskou chválu“.²⁷ Císařská chvála spočívá zejména ve vyrovnanosti, jak ukazuje Aristoteles v knize O knížecí vládě,²⁸ a z vyrovnanosti pramení úplné zklidnění uspořádaného celku, tedy jednotlivého člověka.

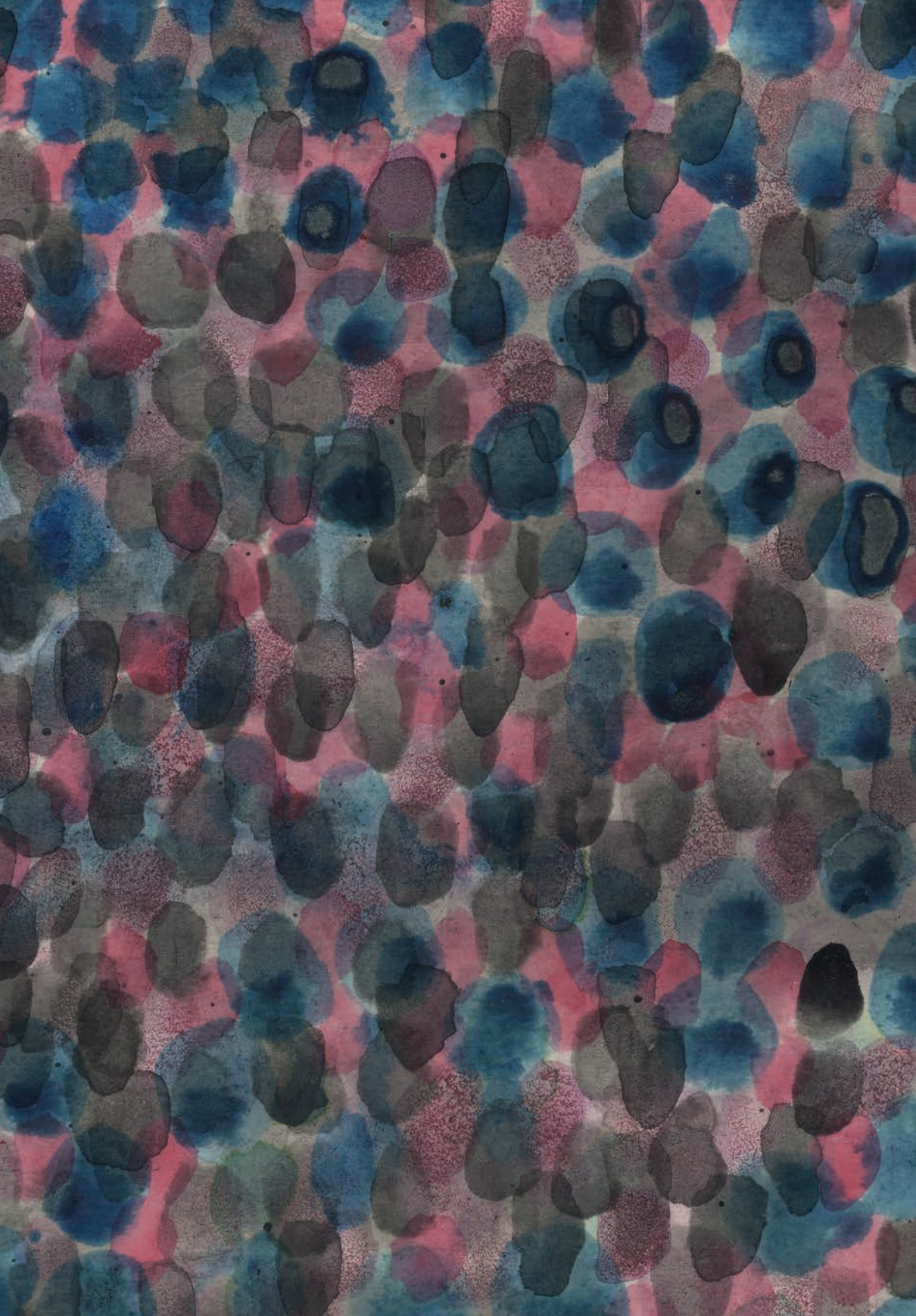
Tak tedy **vyrovnaný muž září ctností**. Poněvadž **září**, je hoden lásky, poněvadž **ctností**, je hoden chvály, poněvadž **vyrovnaný**, je hoden odměny. A proto **vyrovnaný muž září ctností**. Pro to první jej prosím milujte; pro to druhé chvalte; pro to třetí odměňujte, poněvadž **vyrovnaný muž září ctností**.

A aby vyrovnaný muž zářil ctností, autoritou, jež mi byla v této věci svěřena, <mu udělují titul bakaláře svobodných umění, aby mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.²⁹

27 „Venatus cesaream laudem“, žertovný pokus o latinskou etymologii jména Václav – Venceslaus: ven („venari – lovit“), ces („caesareus – císařský“), laus („chvála“).

28 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, De regimine principum, č. 5, s. 271 (Pseudo-Aristoteles, *De regimine principum* / *Secreta secretorum* 10): „Summa sapientia est in rege se ipsum regere.“ Doslovně podle původního pramene citováno též v rekomendaci *Principatus virum ostendit*.

29 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejich místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formuli podle rekomendace *Studuit agere*.

/4/ VENIAT CUCULUS

Veniat cuculus je promočním projevem při determinaci **Martina Kunšova z Prahy**, která se konala **15. července 1400**.

Soupis pramenů: B–S č. 35.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 55–61, komentář s. 224 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 22–36).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 65–72.

Rukopisy: NK Praha, X C 3, 160v^a–162r^a, neúplně NK Praha, X H 18, 13r.

Snad nejpůvabnější Husova rekomendace, promluva s tématem *Veniat cuculus*, byla proslovena při bakalářské promoci Martina Kunšova z Prahy. Tohoto bakaláře, který se v roce 1405 stal mistrem, známe z jeho vystoupení na Husově kvodlibetu v roce 1411.¹ Téma si tentokrát promotor zvolil z beletrie, nikoli ze zásobárny obvyklých středověkých autorit, a jsou to slova, která na rozdíl od většiny titulů ostatních proslovů nezní nabádavě a moralistně. Pro Husa byl v souladu s dobovým literárním povědomím autorem básně, z níž slova tématu pocházejí, římský básník Ovidius, ve skutečnosti tyto verše, nadepsované *Conflictus Veris et Hiemis* (Spor Jara a Zimy), napsal přední básník na dvoře Karla Velikého, Alcuin z Yorku (†804);² rekomendace je tedy také jistým dokladem představ středověkých autorů o antické literatuře. Podobně se zde pod jménem římského epigramatika Martiala čtou verše moralistního básníka Gottfrieda z Winchesteru (†1107). Víc než Aristotela je zde antických i středověkých veršů. Velmi živě působí dialog svědčící o důvěrném vztahu mezi učitelem a jeho žákem: i když autor uvádí původ těchto dialogických veršů v učebnici poetiky Galfreda de

1 *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, s. 171–173. V roce 1420 byl Martin Kunšův rektorem univerzity, srov. J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 355.

2 Ed. E. Dümmler, *Poetae aevi Carolini* I, *Monumenta Germaniae historica*, č. 61 (1881, přetisk 1978), přel. V. Bahník (*Sestra Múza*).

Vino Salvo, jako bychom byli svědky miniaturní komedie, v níž se ráno student marně snaží probudit kolegu, lenocha, který se ke vstávání nemá a snaží se o všelijaké průtahy. Celá tato scénka začíná informací, o kom je řeč: „Víš, jak se loudá lenoch, totiž kukačka Martin? Když budíš ho ráno, je hluchý...“ Na identifikaci kukačky z Pseudo-Ovidiovy skladby s kandidátem bakalariátu Martinem je vlastně celá rekomendace postavena, a dokonce je před závěrečnou promoční formulí zakončena pozdravem: *Te ergo expectavit dignitas, kukule, scilicet Martine: Dulce decus, kukule, salve, per secula salve!* „A na tebe čekala pocta, kukačko, tedy Martine, kukačko, milá a krásná, buď zdráva, buď na věky zdráva!“ Text oživují i jiné stylistické nástroje, narážky zmíněné v Předmluvě, třeba na příběh o tlustém syslovi, na kukaččiny předpovědi let lidského života, na jednu vlaštovku, co jaro nedělá. Vícekrát se ve středolatinšské literatuře setkáme s onomatopoicky upraveným citoslovcem, původně vlastně adverbium času: havran je symbolem prokrastinace, kráká totiž *cr(rrr)as, cr(rrr)as*, tj. *zítrrrra, zítrrrra*. Původ této hříčky, jež se stala tzv. obecným místem (*locus communis*), tedy její první výskyt, nemůžeme přesně určit.³ Není vyloučena, ovšem nemůže být nijak prokázána souvislost Martinova jména po otci „Kunšův“ a tudíž Husovy volby tématu se slovem „kukačka“, „cuculus“: jde o totožnost prvních slabik obou slov, s níž si Hus v rekomendaci pohrává („naš determinant mnohokrát řekl ‚kuku, kuku‘, a je tedy kukačka“).⁴

Pro citáty z Pseudo-Ovidiovy, tedy Alkuinovy básně zde nebylo použito překladu Václava Bahníka, neboť bylo třeba znění veršů přizpůsobit Husovým kontextům. Např. verš, který byl tématem proslou, *Opto meus veniat cuculus, carissimus ales*, cituje Hus se změnou předposledního slova z *carissimus* („nejdražší“) na *clarissimus* („přeslavný“). V našem předchozím souboru překladů⁵ je na tomto místě „můj přeslavný ptáček“, užití přídavné jméno ale neodpovídá kontextu, nově tedy „pták milý i slavný“: Hus změnil Alkuinovo znění s ohledem na svůj rozbor tématu v závěrečné části rekomendace („Řekl jsem za druhé...“), kde mluví o září slávy. V překladu výchozího verše tématu bylo proto nepřipadné „slavný“ („přeslavný“, *clarissimus*) sice ponecháno, ale oslabeno a významově rozšířeno předcházejícím „milý“.

Ať přijde kukačka⁶

Za třetí nyní zbývá vychválit pilné úsilí našeho kandidáta, neboť nelze pominout jeho záslužnou námahu. Vždyť pokud by se tomu, kdo se po dlouhou dobu pilně

3 Vícekrát se s touto narážkou setkáme u Augustina, např. v jeho *Výkladu žalmů* (*Enarrationes in Psalmos* 102, 16). Zajímavou paralelu najdeme i v refrénu slavné básně E. A. Poea *Havran*.

4 O souvislosti jména s volbou tématu v univerzitních promluvách viz D. Trapp, „Augustinian Theology of the 14th Century: Notes on Editions, Marginalia, Opinions and Book-Lore,“ *Augustiniana* 6, 1956, s. 269–272.

5 *M. Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 66.

6 Pozn. 2.

zabýval ctnostmi a studiem, nedostalo zasloužené pochvaly, kdo by ještě ctnosti pěstoval? Znamé přísloví k tomu říká:⁷

„Zatěžko je mi práce, z níž žádná odměna není,“

a svědčí o tom i Alan ve svých Přirovnáních:⁸

„K čemu je orat pole anebo vinici kypřit,

když pole úrodu nedá, z vinice nevychází mok?“

Správně tedy mají být patřičnou chválou odměňováni za své zásluhy především lidé, kteří se vyznačují půvabem ctností a květem studijního úsilí. Ctnostný člověk se nemá ucházet o poctu dříve, než bude vyzván takovou významnou odměnou přijmout, podobně jako se nikdo nemá sám odříkat významného postavení, pokud není odmítnut; to je důvod, proč jsou ctnostní lidé k přijetí pocty vybízeni a proč jsou lidé špatní a neslušní kvůli svým chybám odmítáni. Podle Aristotelova výroku v Poetice⁹ chvála patří dobrým, potupa špatným. Také Cassiodorus v páté knize svých listů, v dopise druhém, praví:¹⁰ „Dobré provází chvála, na ty špatné si lidé stěžují.“ Všichni ctnostní lidé jsou tedy vyzýváni, aby přijali odměnu, a protože tento náš kandidát, jak prokazují jeho dobré skutky, ctnostný je, vyzýváme jej, aby přijal odměnu. Pro pochvalu jeho zásluh mi přišla na mysl tato slova: **Ať přijde kukačka, pták milý i slavný.** Napsal je vynikající básník Ovidius ve své knížce, kterou nazval Kukačka.¹¹

Vážení mistři a páni! Těmito slovy, jak je zde podává Ovidius, se obrací Jaro na kukačku:¹² nejprve se jednoho dne zjara sešli ve stínu pastýři, z nichž dva byli Athus¹³ a Palemon, kteří chválili kukačku, potom přišlo „Jaro s šatem uvitým z květin“, a přišla i „Zima, zježená ztuhlými vlasy“. „Začali zpívat o kukačce, spor básnický vedli“ – Jaro kukačku chválilo, Zima ji haněla. A tak Jaro předneslo tři verše:

„Přeji si, aby kukačka přišla, pták milý i slavný.¹⁴

Ona je přece vždycky tím hostem, jež vítají všichni,

7 Walther 14534.

8 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* V, 425–426.

9 Srov. Aristoteles, *Rhetorica* III, 1 (Bekker 1358b).

10 Cassiodorus, *Variarum libri* V, 27.

11 Zde i dále v celé promluvě: Alcuinus (Pseudo-Ovidius), *Conflictus*, *Carmina* 58.

12 Alcuinus, *Conflictus* 1–8.

13 U Alcuina *Dafnis*, 4.

14 Předloha *carissimus ales*, rukopis i edice *clarissimus ales*; překlad „milý a slavný“ je zvolen s ohledem na Husův rozbor tématu v závěrečné části rekomendace („Řekl jsem za druhé...“).

když zpívá¹⁵ v lese překrásnou píseň svým zobáčkem sladkým.“

Ale Zima si nepřála, aby kukačka přišla, a tak ji haněla:¹⁶

„Kukačku tady nechci: vždyť přináší nesnází spoustu,
všechno jen kazí a mate: i moře i země se trápí,
všude dochází k bojům, s klidem a mírem je konec.“

Tak se kolem kukačky děje cosi pozoruhodného: Jaro ji vítá a chválí, Zima ji odhání a tupí. Ale co kdybychom o tom trošku přemýšleli? Je to spor o kukačku a Palemon, který sporu předsedá, zamítá věc, již hájila Zima, a chválí a schvaluje věc Jara. Říká: „Tak Zimo, už toho nechej!“ Zimě tedy ukládá mlčení a říká, že kukačka má přijít, takže svým výrokiem dává za pravdu Jaru: když Jaro řeklo **ať přijde kukačka, pták milý i slavný**, vítalo kukačku oprávněně.

Tato slova mohou posloužit našemu promočnímu aktu. Co jiného je totiž Jaro než studijní píle a co jiného je Zima než nedbalost při studiu? Kukačku – našeho dnešního kandidáta – volá píle a tupí jej nedbalost, s níž nechtěl mít nic společného; a když se vedl spor o kukačku, tedy když se konala jeho zkouška, vynáší Palemon, tj. přísná zkouška, rozhodnutí, aby kukačka, milý a slavný ptáček, přišla. Řekneš ale: »To je divné, to říkáš člověku kukačka? Když kukačka, tak kukačka, tedy pták, a tudíž nerozumný.« Nejprve se může říci, že se tento závěr má popřít, protože ne každá kukačka je pták, neboť vše, co říká „kuku, kuku“, je kukačka a náš determinant mnohokrát řekl „kuku, kuku“, a je tedy kukačka. Já jsem se ovšem rozhodl přirovnat jej ke kukačce metaforicky, tedy na základě podobnosti, < nikoli pomocí sylogismu, > aby se ukázalo, že je dobrým příkladem ctnosti a má být odměněn, a aby se ukázalo i zlo. Aby byla добрta posílena a neřesti aby bylo zamezeno.

Tak kukačka volá rolníky k práci, zahání mráz a nečinnost, obléká pole, přináší květy, pastýřům působí radost, buduje si příbytky,¹⁷ krásně zpívá, uděluje léta života; je černé barvy, střední postavy, má ráda křoviny, tělo má hubené, ocas dlouhý, vyhýbá se stínu, oslavuje slunce. To všechno je zřejmé ze skladbičky Kukačka.

<Za prvé:> Což tento náš uchazeč nepobízí rolníky, tedy studenty, k pilnému studiu? Spolu s Catonem přece říká:¹⁸

15 Zpívá: rukopis *in silvis modulans ritu bona carmina*, předloha *in tectis, modulans rutilo bona carmina*. Podobné drobné změny oproti předloze má Husův text i v dalších citátech z této skladby, srov. i překlad V. Bahníka (*Sestra Múza*).

16 Alcuinus, *Conflictus* 19–21.

17 Narážka na v. 28–30 Alcuinovy skladby: „Ore feret flores cuculus et mella ministrat / aedificatque domos, placidas et navigat undas, / et generat suboles, laetos et vestiet agros.“ V překladu V. Bahníka (*Sestra Múza*): „Kukačka v zobáčku květy nám přináší, sladký med dává, / hnízdečka staví, jí vděčíme též, že plavba je klidná, / že se mláďata rodí, že pole se zazelenají.“

18 *Catonis Disticha* IV, 27.

„S učením nepřestaň nikdy: s tvou pílí roste tvá moudrost,
z dlouhých odkladů zřídka potřebné znalosti vzejdou.“

Za druhé oděl pole svými ctnostmi, znalostmi a dobrými mravy. A zvláště, jakkoli vypadá pokorně, své vlastní pole odívá rozličnými kabátci s pestrými rukávy a nohy obouvá různými holínkami a střevíci, jak je známo mně i jeho kolegům. Z toho soudím, buď že se chce ucházet o nevěstu nebo vypadat jako učenec.

V tom prvním si vzal za příklad Kuchaře Martiala, který říká:¹⁹

„Pélee, v chatrných hadrech je stěží výmluvnost jaká,
přichází ale ráda oděna v nádherný šat.“

V tom druhém zase Faceta, který říká:²⁰

„Vždy dobře oblečený muž dojem vzdělance dělá,
tohle si všichni myslí, a on je přitom jen hlupák.“

Ale on už několikrát řekl, že se tak obléká z jiného důvodu, a uvádí Faceta:²¹

„Ať jenom krášlí své tělo, že nechce být nikomu pro smích,
přitom však opustit nesmí důstojnost hodnosti své.“

Za třetí přináší Jaro květy – podle Ovidia:²²

„Ať nám přinese květy a připraví medové plástve!“

Ale tato stará kukačka přináší květy vědeckých znalostí a ctností, o nichž praví obecně známý autor:²³

„Trháš-li květy ctností, ty sám pak jak růžička vzkvétáš.“

A Gualter v první knize Alexandreidy o těchto dobrých květech říká:²⁴

„Koho povznáší ctnost, má víc, než kdyby měl zlato.“

Za čtvrté kukačka působí radost pastýřům, jak říká Ovidius:²⁵

„Ona je přece vždycky tím hostem, jež vítají všichni.“

19 Godefridus Wintoniensis, *Epigrammata* 180, 1–2. Jménem římského satirika 2. pol. 1. stol. n. l. Marka Valeria Martiala byly ve středověku často uváděny gnómičké verše moralistního básníka Gottfrieda z Winchesteru (†1107); srov. Walther 12099a.

20 Walther 33505.

21 *Facetus (Moribus et vita)* 27–28; Walther 8495.

22 Výše pozn. 17.

23 Frowinus Cracoviensis, *Antigameratus* 1.

24 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 100. Citováno též v rekomendacích *Quere bonos mores a Quere quid sit virtus*.

25 Alcuinus, *Conflictus* 11.

A co tenhle? Copak často nepobaví své učitele? Před delší dobou jsem mu v přednášce četl tento výrok:²⁶

„Je přece v zájmu žáků, když učitel v náladě dobré zůstává, potom mohou se sami v pohodě učit,“

a on před mnoha mistry zarecitoval a předvedl Ovidiovy verše z Léků proti lásce:²⁷

„Zpívej, jestli máš hlas. Máš ohebné paže? Pak tanči!“

To je ta kukačka, která působí radost.

Za páté kukačka uděluje léta života: podle pastýřů je to tak, že když začne kukačka kukat a někdo se jí zeptá: „Kukačko, kolik let života mi dáš?“, pak si ten pastýř, který se ptá, napočítá tolik let, kolikrát kukačka odpoví „kuku, kuku“. A možná z toho důvodu starci, kteří mají před sebou už jen krátký život, málokdy řeknou „kuku“, ale mladí lidé, kteří si přirozeně představují, že budou žít dlouho, často na sebe navzájem kukají – „kuku, kuku!“ K nim patří náš kandidát: když se chtěl napít, říkával velice často „mama, pitu, pitu“, nejen „kuku, kuku“.

Za šesté je náš uchazeč také černý a hubený jako kukačka, a to je znakem jeho vytrvalosti a umírněnosti, neboť podle druhé knihy Ovidiových Proměn²⁸ byl havran původně bílý a pak se změnil v černého, a náš determinant se změnil z nestálého na vytrvalého. Bílí jsou totiž nestálí, jak připomíná Vergilius v Pastýřských zpěvech:²⁹

„Ty však, spanilý chlapče, jen nevěř přespříliš pleti!

Bílý ptačí zob padá, černé borůvky sbírají lidé.“

Tedy to, co je bílé, bere za své, nemá to žádnou stálost, ale to černé, stálé, se sbírá, to jest shromažďuje, totiž do koše naší artistické fakulty.

Řekl bys: »Jsi hubený, a takoví lidé nemají dobrou dispozici.« A já říkám, že právě oni jsou nejlépe disponováni především k dvojímu, totiž k vědeckému poznání a ke ctnostem, a za třetí k tomu, aby každé dílo dovedli do konce. O tom prvním říká Cato:³⁰

26 *Rudium doctrina* (*Quinque claves sapientiae*) 105–106.

27 Ovidius, *Ars amatoria* I, 595 (přel. R. Mertlík, *O lásce a milování*). Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

28 Srov. Ovidius, *Metamorphoses* II, 534.

29 Vergilius, *Bucolica* II, 17–18 (přel. O. Vaňorný, upraveno).

30 *Catonis Disticha* II, Praefatio mediaevalis 3.

„O funkcích rostlin Hubený autor ti poví svou básní“³¹

– to je ono vědecké poznání. To druhé, totiž že je neprozřetelné být tlustý, ukazuje Horatius, když ve svém sedmém listu vypráví, jak hubený sysel vlezl škvírou do sýpky, nažral se tam obilí a nemohl vylézt. Proto zde básník říká:³²

„... s plným břichem se marně pokoušel vylézt“,

ale přítelkyně lasička mu poradila:

„Chceš-li odtamtud zmizet, pak musíš tou skulinou úzkou
vrátit se hubený tak, jak hubený dostal ses dovnitř.“

Ukazuje se tedy, že hubenost je prospěšná, jak vidíme u našeho kandidáta. Ovšem aby nevypadal

příliš hubeně, kabát si na prsou koudelí vycpe,
aby mu nespadla bota, tak šňůrku sedmkrát sváže;
když jsou mu holínky velké, vycpe je pořádně slámou.³³

Takže ježto je, jak jsem již řekl, hubený, opravdu se podobá kukačce.

Ale někdo řekne: »Ty kukačku chválíš a mluvíš jenom o jejích ctnostech, ale potlačuješ a zamlčuješ jakoukoli zmínku o neřestech, které jí připisuje Zima.« Odpovídám, že kukaččiny špatné stránky probrat chci, abychom na jejich základě poznali Martinovu ctnost, neboť dobro se vždy pozná skrze svůj protiklad.³⁴ Tak tedy kukačka, jak vidíme ve skladbě o kukačce, především ráda spí a je líná. Proto Zima v zápase s Jarem řekla: »Kukačka ať sem nejde, ať v temné jeskyni dříme.«³⁵ Tato kukačka je náš kandidát a mluví o něm Galfred ve své Poetice:³⁶

„Víš, jak se loudá lenoch,“ totiž kukačka Martin?

„Když budíš ho ráno, je hluchý.

A když ho voláš znova a hlasitě na něho křičíš,
vzbudí se, potáhne nosem, a protože trochu se bojí,
přece jen otevře pusu a ‚Co mi chceš?‘ povídá líně.“

Řekl jsem mu: „Vstávej a pojď!“ Odpoví: „Je noc a odpočívát mne nechej!“

31 Nedochovanou didaktickou skladbu o rostlinách a jejich léčebných účincích sepsal v 1. stol. př. n. l. jinak neznámý neoterický básník jménem Macer, jako obecné přídavné jméno znamená tento výraz „hubený“.

32 Horatius, *Epistulae* I, 7, 29–34 (s použitím překladu R. Mertlíka, *Vavřín a réva*).

33 Verše nenalezeny, snad Husovy vlastní.

34 Srov. Aristoteles, *Topica* VI, 4 (Bekker 142a).

35 Alcuinus, *Conflictus* 14.

36 Galfredus de Vino Salvo, *Poetria Nova* 1366–1380. Zkráceně citováno v rekomendaci *Quere quid sit virtus*.

„Ale je den! Vstávej!“ – „Panebože, vždyť vstávám... Běž, já jdu za tebou.“

Ale nejde, jenom mě šidí.

Řekl jsem: „Tak nepůjdeš?“

A on: „Šel bych už dávno, nemám však šaty a pořád je hledám, hledám a nemohu najít.“ Tak nic. „Ty, Bireo, znám tě, honem vstávej! ‚Mistře, už jdu‘ – ale nedošlo k tomu, jen vrtí hlavou sem tam anebo škrábe si paže nebo se protahuje, a takhle dělá, co může, jen aby získal odklad. Pořád jde – ale jen pusou, nohama ne. Tak takhle když jde, to nepřijde nikdy. Nakonec tedy jen z musu se vleče jak nějaká želva.“

Proto Zima říká: „Kukačka ať sem nejde, ať v temné jeskyni dříme,³⁷ ale Jaro kukačku budí: „Chtělo bych, aby má kukačka přišla, s ní zelená tráva.“³⁸

Ale běda: jsem trochu na rozpacích, když ti dva, totiž Athus a Palemon, mluví o kukačce. Tihle dva pastýři zpívali kukačce, ovšem zaměníme-li *a* za *i*, bude z Palemona Pilemon, a když přidáme *Pil* k *Athus*, vznikne a ozve se nám složenina *Pilatus* – Pilát,³⁹ a to je náš kandidát, kterého tak velmi výstižně pojmenovali dva pastýři, totiž mluvnický pokažený Palemon a v původní podobě zachovaný Athus. A tak to vypadá, že tohoto uchazeče nemáme k přijetí hodnosti vybízet, že jej naopak máme odmítnout. Avšak poněvadž podle Aristotelova pravidla⁴⁰ si máme ze dvou zel zvolit to menší a dobro se k takové volbě nabízí samo, je tedy třeba se přidržit uvedených ctností a dobrých vlastností kukačky, našeho kandidáta, a zvolit právě takovéto dobro. Pročež Jaro neboli naše slavná artistická fakulta v podobě Jara oslovuje jakoby ve tvaru žádosti naši kukačku: **Ať přijde kukačka, pták milý i slavný**, slova, jež jsem na počátku nesměle předložil Vaším ctihodnostem.

Tato stručná slova obsahují dvojí: jednak žádací formou⁴¹ vyjádřené pozvání k důstojné akademické hodnosti – **ať přijde kukačka**, jednak platný důvod⁴² k udělení této hodnosti – **pták milý i slavný**.

37 Výše pozn. 35.

38 Alcuinus, *Conflictus* 16.

39 Srov. Iacobus de Voragine, *Legenda aurea* I, s. 348: „Byl jednou jeden král, jmenoval se Týrus, ten svedl dívku zvanou Pila, dceru jednoho mlynáře jménem Atus, a zplodil s ní syna. Pila pak ze svého jména a ze jména svého otce, který se nazýval Atus, složila jedno jméno a novorozenému chlapci dala jméno Pilatus – Pilát.“ (Přel. V. Bahník).

40 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* V, 7 (Bekker 1131b).

41 „Invitacio optativa“ – optativ je žádací tvar slovesa.

42 „Radicacio efectiva“ – skutečný, reálný, účinný základ.

Řekl jsem za prvé, že je ve slovech tématu žádací formou vyjádřeno pozvání k důstojné akademické hodnosti – **ať přijde kukačka**. A to po zásluze. Vždyť kukačka se podle toho, co bylo řečeno, vyznačuje a zdobí mnoha dobrými vlastnostmi a zejména přináší jídlo a radost, jak svědčí Ovidius v Kukačce těmito slovy:⁴³

„V žádném případě, Zimo, se nemůžeš uživit sama,
pokud ti kukačka nedá tu potravu, které je třeba.“

Jasně tak naznačuje radost a potravu, které kukačka přináší, a ještě navíc říká o čase kukačky Palemon:⁴⁴

„Dobytěk pastviny má a v polích sladký mír vládne,
znavení odpočinou ve stínu zelených stromů.“

A dodává:⁴⁵

„A proto, kukačko milá, sem brzo a rychle už přijdi!“ – to je tedy v žádací formě vyjádřené pozvání k důstojné akademické hodnosti. Tolik o tom prvním.

Řekl jsem za druhé, že je v těch slovech vyjádřen platný důvod k udělení této důstojné hodnosti – **pták milý a slavný**. Skutečně je základem a kořenem důstojnosti záře slávy, a to nikoli záře tělesné krásy nebo zářná sláva předků, nýbrž slavná záře ctnosti a vynikajícího nadání. To vede k důstojnosti, jak říká Ovidius v Listech z Pontu:⁴⁶

„Nikoli v bohatství předků a v jejich titulech slavných:
v řádném životě jen velikost člověka je.“

A dodává:⁴⁷

„Člověka šlechticem dělá slavný a jasný rod ctnosti.“

Proto říká Aristoteles ve čtvrté knize Etiky:⁴⁸ „Pravdou je, že pocta patří pouze dobrému člověku“, záře ctnosti je tedy základem pro získání důstojnosti.

A náš nastávající bakalář pěstil své nadání šestiletým výcvikem a opíral se o ctnosti a počestné mravy, protože je to milý a slavný pták, a ne pták-havran, který spolu s lenochy kráká „zítrrrra, zítrrrra“⁴⁹ budu studovat“, ani to není sup ani

43 Alcuinus, *Conflictus* 41–42.

44 Alcuinus, *Conflictus* 48–49.

45 Alcuinus, *Conflictus* 52.

46 Ovidius, *Epistulae ex Ponto* I, 9, 39–40.

47 Walther 17020.

48 *Auctoritates Aristotelis*, Ethica IV, č. 69, s. 237 (Bekker 1124a).

49 V originále „Cras, cras“.

líný a tlustý pštros, ani rychle létající vlaštovka, co jedna jaro nedělá.⁵⁰ Je to **milý a slavný pták**, kterého volá Jaro slovy našeho tématu:

Ať přijde kukačka, pták milý i slavný,

a kterého oslavuje Palemon:⁵¹

„Ty sladká láska všech lidí, ty ptáčku všem milý i slavný,

všecko – moře, obloha, země – již na tebe čeká.“

A na tebe čekala pocta, kukačko, tedy Martine,

„kukačko, milá a krásná, buď zdráva, buď na věky zdráva!“⁵²

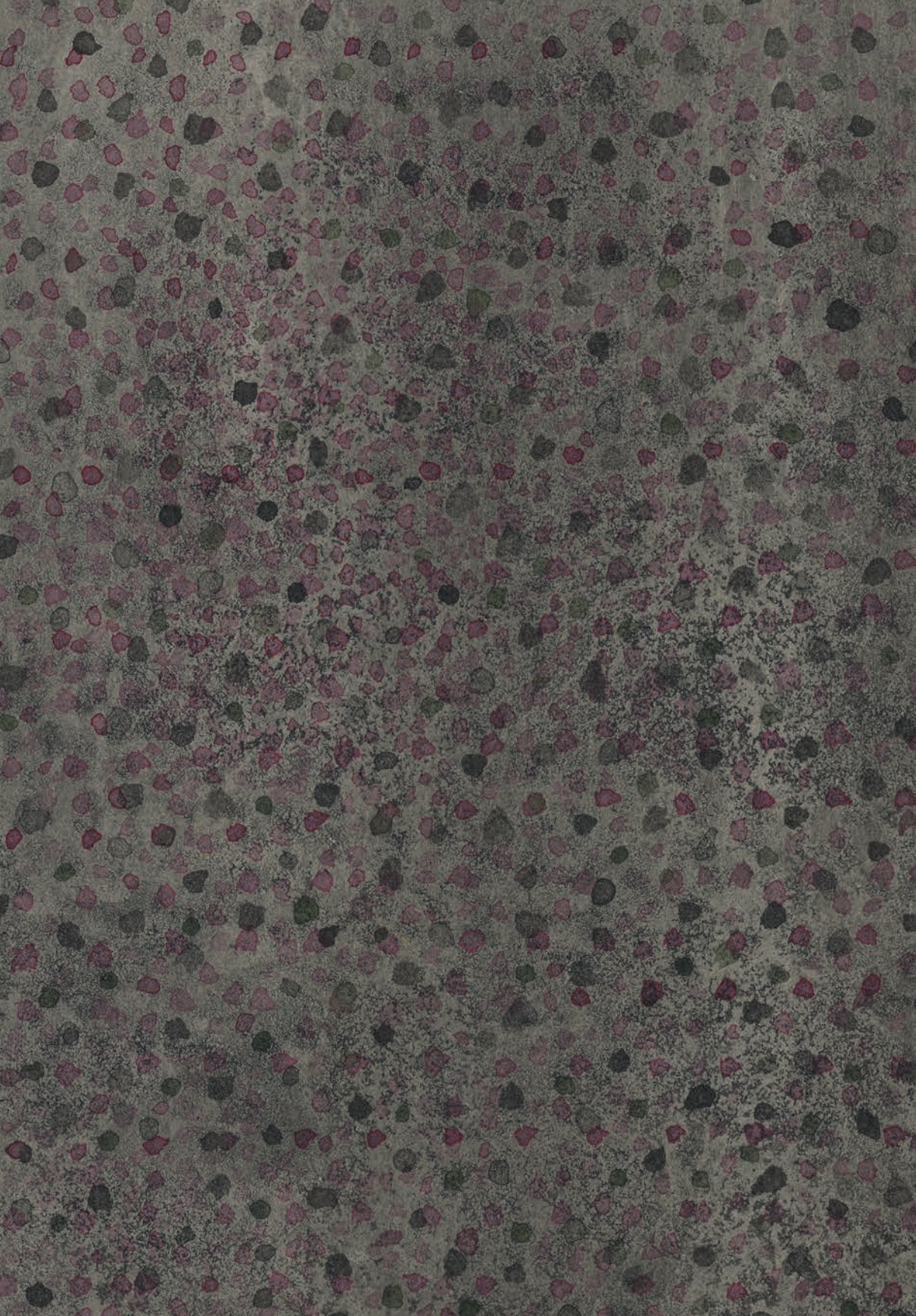
Buď tedy zdrav a přijmi odznaky bakalářské hodnosti, které ti předávám z autority <naší artistické fakulty, abys mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.⁵³

50 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* 1, 6 (Bekker 1098a); *Auctoritates Aristotelis*, č. 11, s. 233. Citováno též v rekomendaci *Fulget virtute modestus*.

51 Alcuinus, *Conflictus* 53–54.

52 Alcuinus, *Conflictus* 55.

53 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejich místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formuli (se změnou gramatické osoby) podle rekomendace *Studuit agere*.

/5/ PROICE OMNIA ISTA

Proice omnia ista je promluvou k magisterské inepci kandidáta, jež nelze určit. Promoce se patrně konala brzy **po roce 1400**.

Soupis pramenů: B–S č. 30.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 46–50, komentář s. 223 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 36–43).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 73–77.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 124r^a–125r^a; NK Praha, X H 18, 2v–4r; NK Praha, VIII E 5, 49r–50r.

Magisterská rekomendace, tedy projev k inepci neznámého kandidáta, s tématem *Proice omnia ista*, je dochována ve třech rukopisech, což je mezi dochovanými promočními proslovy ojedinělé a přináší to s sebou více textových problémů. Náš překlad byl pořízen na základě edice A. Schmidtové s přihlédnutím k textověkritickým poznámkám v edici B. Ryby. Věnujeme-li jim pozornost, vidíme, že zatímco u jiných rekomendací se poznámky téměř výlučně týkají citací Husových autorit, u *Proice omnia ista* jde též o poznámky ke kritice textu. Na první problém tohoto druhu narazíme hned u vstupního citátu ze Seneky: B. Ryba i A. Schmidtová ponechávají rukopisně zachované čtení *Proice omnia ista, si sapias, in uno sapias*, Ryba v poznámce dodává Senekovo originální znění *Proice omnia ista, si sapias, immo ut sapias* s komentářem „Hus patrně převzal citát ze Seneky již v podobě pokažené“.¹ Domnívám se, že naše rukopisné *in uno* vzniklo ať už u Husa nebo někdy dříve nesprávným přečtením zapsaného *immo*, pro překlad jsem tedy text emendovala podle Senekova originálu, což pak umožnilo použít i Bahníkova překladu Senekova listu: „Odhod’ to všechno, jsi-li moudrý, nebo spiš abys byl moudrý...“

1 Ve středověkém souboru Senekových autorit (*Auctoritates Aristotelis*) tento výrok není.

Před podobnou situací staví editora i překladatele verš z Ovidiovy skladby *Ars amatoria*, který podávají obě edice ve znění *Quique aliis canit, non canit ille sibi*. Hus jej použil zde i v rekomendaci *Instrue preceptis* a varuje jím před učiteli nebo kazateli, kteří hlásají něco, co sami nedodržují. Sloveso *canere* (zpívat) zde zní nevhodně, téměř postrádá smysl, nabízela se tedy možnost číst verš v rukopisech jako *cavit* (znaky -n- a -v- jsou ve středověké kurzívě snadno zaměnitelné), což ale není možné: ve vazbě *non cavit ipse sibi* by se slabika -ca- ve slově „cavit“ (minulý čas) musela číst dlouze (stejně jako v první části verše, kde je ovšem tato délka na svém místě), což by verš porušilo přespříliš, a to při rytmické a metrické volnosti, jakou si dovolují méně zdatní středověcí veršovci. Jiné řešení, použití času přítomného, kde je -a- krátké, by znamenalo změnit rukopisné *cavit* na *cavet*, jak ostatně zní původní Ovidiův verš, *non cavet ipse sibi*. Potíž je v tom, že toto -e- se v rukopisech neobjevuje, ve dvou ze tří rukopisů je skutečně znak -i-. Přijmeme-li ale znění *canit*, jak také oba editoři zápis slova přečetli, tato obtíž zmizí. Pravděpodobně tedy i zde, jako v předchozím případě, vznikla podoba verše *quique aliis canit, non canit ille sibi* buď u Husa nebo už někdy dříve (ve Waltherově soupisu středověkých rčení ale verš nenajdeme).

Další nesnáze přinesl verš, který v edici A. Schmidtové zní *Sunt oculi clari, qui cernunt sydera tamquam* (v našem překladu „Toto jsou jasné oči, co vidí i nebeské hvězdy“), u Ryby však na místě *oculi* čteme *oculos*. Rybova kritická poznámka informuje, že dva z rukopisů mají čtení *oculos*, a různá čtení vykazuje i výraz *cernunt*. Takto se liší i podoby, které u zmíněného verše uvádí Waltherův soupis,² a je tedy zřejmé, že jde o těžko srozumitelný chybně zapsaný verš nebo o neúplný citát.

Tohle všechno odhod'

Nyní je třeba, abychom našeho pana kandidáta oslavili, vždyť jeho ctnosti a zásluhy chválu vyžadují. Posléze máme završit jeho zdatné úsilí, a tak mu nemůžeme odepřít důstojnou odměnu: vždyť kdyby se tomu, kdo pracuje, náležitá mzda upírala, dávalo by to ostatním záminku k nečinnosti – studijní píle už totiž upadla natolik, že se vědění nevyhledává pro vědění, ale kvůli lačné touze po plné peněženice. Myslím, že tento náš kandidát zůstal něčím takovým nedotčen a může být pro jiné vzorem tím, že mu šlo pouze o vědění a že o důstojný stav tak udatně usiloval proto, aby i ti, kdo jej v tom snad budou následovat, dosáhli vrcholu důstojnosti a plně si zasloužili důstojnou odměnu a chválu.

² Walther 30787 má dvojverší „Sunt oculos clari cerno qui sidere tamquam / dico grammaticum, verum qui construit istum.“

Pro jeho pochvalu mi přišla na mysl slova ctihodného morálního filosofa Seneky, který píše v dopise Luciliovì:³ **Tohle všechno odhod', jsi-li moudrý, nebo spíš abys byl moudrý, a s nejvyšším úsilím směřuj k dobrému smýšlení.**

Vážení mistři a páni! Tato Senekova slova jsou adresována jeho žáku Luciliovì, nám ale mohou posloužit jako rada naší slavné artistické fakulty kterémukoli jejímu pilnému studentu, zvláště tomuto našemu panu uchazeči, jemuž já z autority naší fakulty jako její mluvčí říkám: **Tohle všechno odhod'!**

A Seneka také v tomto dopise říká, co se má odhodit:⁴ „Jestli tě drží nějaké pouto nebo překážka, přesekni je.“ Lidi totiž často poutá neřest a nečinnost je zdržuje od toho, aby co nejusilovněji směřovali k dobrému smýšlení, a zejména od možnosti ozdobit se vědeckými poznatky. Proto také Aristoteles učí,⁵ že označení studenta, tedy toho, kdo vynakládá snahu, má souvislost s ctností, jednoduše že se ctnostný člověk snaží. Odstraní se tak neřest a zažene se nečinnost, protože nemůže být pilným studentem ten, kdo podle příslušného gramatického pravidla není naplněn studijní snahou.⁶ O našem panu kandidátovi je tedy zřejmé, že je pilný student, a tudíž že je ctnostný, jak prokázaly jeho skutky. Hned by mi ale mohl někdo oponovat otázkou, proč kážu, aby všechno odhodil, tedy aby se zbavil neřesti a nečinnosti, když přece toto náš uchazeč nemá? Odpovídám, že to říkám s podmínkou eventuální možnosti takto: **Tohle všechno odhod', máš-li to, a nemáš-li, pak odhod',** tedy vzdal od sebe to, co by na tebe teprve mohlo dolehnout, jak to říká Ovidius v Lécích na lásku:⁷

„Počátku nemoci braň, je pozdě pak chystat si léky,
když už se prodlením dlouhým rozmohla choroba tvá.“

Neřest tedy odhazuje ten, kdo ji odmítne, a náš nastávající mistr neřest odmítl, jak ukazuje jeho vnější dispozice, jež vypovídá o stavu nitra. Aristoteles v knize O duši⁸ totiž říká, že lidé útlého těla jsou i vnitřně dobře uzpůsobeni. A na našem kandidátu je zřejmé, že takto disponován je, zvláště když dle obecně platného pravidla víme, že

3 Srov. Seneca, *Epistulae morales* 17 (přel. V. Bahník, upraveno). Rukopisy podávají porušené čtení, edice rukopisné znění zachovávají, pro překlad emendují podle Senekova originálu, zde i na dalších místech textu.

4 Tamtéž (přel. V. Bahník, upraveno).

5 Srov. Aristoteles, *Categoriae (Praedicamenta)* 8 (Bekker 10b).

6 *Studiosus* – výraz má v kontextu této Husovy promluvy dvojí význam – jednak obecně pilný, usilovně se snažící člověk, jednak v užším významu student (pilný student); výraz vychází ze základního slovesa *studere* (snažit se, studovat, snažně, pilně studovat) slovotvorným sufixem *-osus*, který nese význam plnosti, naplněnosti určitou činností nebo vlastností.

7 Ovidius, *Remedia amoris* 91–92 (přel. R. Mertlík, *O lásce a milování*). Citováno též v rekomendaci *Si vultis nichil timere*.

8 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, De anima II, č. 99, s. 182 (Bekker 421a).

„ošklivá podoba tváře je znamením ošklivých mravů“,⁹

a naopak platí, že vyrovnaný obličej je znakem vyrovnaných mravů. A tak dobrá tělesná dispozice zdobí nitro, zakládá pokoru, přivádí počestnost, odvádí marnost, odstraňuje povídavost, je základem dobroty a přivolává štěstí. Nemyslíš? Podívej se na toho, kterého zde vidíš. Spala snad příroda, když jej přivedla na svět? Určitě ne, velice pečlivě jej vytvořila, zformovala jej v patřičných proporcích: je prostřední postavy, takže je ctnostným člověkem uprostřed lidí; má kulatou hlavu, aby mohl pojmut veškeré ctnosti; čelo má široké přiměřeně, aby jej příroda předvedla jako člověka nadaného, jak dosvědčuje Filosof;¹⁰ oči má jasné, aby mohl vidět i věci tajemné, podle onoho známého verše:¹¹

„Jsou lidé jasného zraku, co vidí i nebeské hvězdy.“

O takových očích se česky říká „Dáš, nebo sám vezmu!“ Kulatá a rudá ústa ukazují na jeho mimořádnou řečnickou schopnost. A když proberu všechny jeho jednotlivé údy? O Odysseovi říká Ovidius v knize Umění milovat:¹²

„Odysseus nebyl hezký, byl ale výmluvný řečník“,

podle nás by se ale o našem uchazeči klidně mohlo říci: tady ten je sličný i výmluvný. Ty se proto ale, pane kandidáte, nenaparuj, protože pěkná tělesná dispozice a pokora jdou ruku v ruce. – A tak po začátku tématu, které jsme si předsevzali – **Tohle všechno odhod**, následuje: **jsi-li moudrý, nebo spíš abys byl moudrý**, totiž dobrým předsezetím, **a s nejvyšším úsilím směřuj k dobrému smýšlení**, což byla slova, která jsem Vaším ctihodnostem nesměle předložil.

V těchto slovech se krátce podává trojí: za první rada k odmítnutí zla slovy **Tohle všechno odhod**, za druhé povzbuzení, tedy posila k následování dobra, slovy **jsi-li moudrý, nebo spíš abys byl moudrý**, za třetí poslání, které má člověka utvrdit, aby setrval v dobrém až do konce, slovy **s nejvyšším úsilím směřuj k dobrému smýšlení**.

Za první jsem řekl, že se slova našeho tématu týkají rady k odmítnutí zla. Zlo, a to nejhorší zlo, je neřest, jak říká Galfred v Nové poetice:¹³

„My věci čestných
hledme si, prchejme před zlem; ctnost ze všeho nejlepší bývá.
Neřest je nejhorší: nic tak zhoubného ve světě není.“

9 Walther 6026. Citováno též v rekomendaci *Fulget virtute modestus*.

10 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Physiognomica* 3 (Bekker 807a–808a); *Auctoritates Aristotelis*, De animalibus I, č. 9–11, s. 209 (Bekker 491b). Srov. též rekomendaci *Fulget virtute modestus*, kde jako důkaz nadání slouží čelo příkré.

11 Srov. Walther 30787. Alternativní význam: Tohle jsou jasné oči, co vidí i nebeské hvězdy.

12 Ovidius, *Ars amatoria* III, 123.

13 Galfredus de Vino Salvo, *Poetria nova* 1129–1131.

Každého zatěžují jeho vlastní vady, a proto je třeba neřest odstranit, a zejména to musíte dělat Vy, pane kandidáte, protože přece prahnete po tom být učitelem a mistrem jiných. A kdo je dobrý mistr? Ten, kdo vede dobrý život, jak dosvědčuje Valerius těmito slovy:¹⁴ „Nejlepší učitel je ten, kdo vyučuje svým životem.“ Vždyť ten, kdo touží být mistrem a učitelem jiných a nevyučuje sám sebe, tupí svůj vlastní život i svůj stav – jak praví Cato:¹⁵

„Toho, co obvykle káráš, se nikdy sám dopustit nesmíš,
je hanbou učitele, když může být usvědčen z viny.“

Proto odetněte neřest, vždyť usilujete o vysokou hodnost. Postavu mistra představuje už Vaše vnější podoba (podle Persia je mistr vousatý¹⁶) a jí musí odpovídat stav duše, aby se mistrův způsob života shodoval s úřadem mistra a aby si lidé hodnosti mistra vážili. Neboť jak praví autor Pěti klíčů moudrosti,¹⁷

„každý mistr, jenž právem získal svou hodnost a prestiž,
takový mistr jistě má být patřičně ctěn“,

a k tomu autor dodává:¹⁸

„Úcta k mistrovi stoupá a velká je jeho sláva“,

totiž sláva mistra, který vede takový život a má vědomosti, kvůli jakým se na začátku našeho tématu objevuje důvod, který radí k odmítnutí zla. Tolik k prvnímu bodu.

Za druhé jsem řekl, že se naše téma týká povzbuzení, tedy posily k následování dobra, protože se zde říká **jsi-li moudrý, nebo spíš abys byl moudrý**, tak, že budeš vyhledávat dobro. A opravdu je věcí dobrého učitele vyhledávat dobro dvojím způsobem – jiné bude pilně poučovat a sám bude řádně pracovat. Vždyť to je dvojitá povinnost mistrovského stavu: jiné věrně poučovat o ctnostech i o vědeckých poznatcích a především sám sebe zdokonalovat v dobrých skutečích. Špatné chování žáka se totiž bere jako hanba pro učitele, jak svědčí autor Pěti klíčů:¹⁹

„Když se žák nevhodně chová a jeho mravy jsou špatné,
vina se zcela právem přičítá učiteli.“

A naopak, podle téhož autora, ctnosti žáka bývají ke cti učiteli.²⁰

14 Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia* 3, 4.

15 *Catonis Disticha* I, 30.

16 Srov. Persius, *Saturae* IV, 1.

17 *Rudium doctrina* (*Quinque claves sapientiae*) 89–90.

18 Tamtéž 223.

19 Tamtéž 225–226.

20 Tamtéž 223–224.

„Úcta k mistrovi stoupá a velká je jeho sláva,
když se obecně ví, jak řádný je jeho žák.“

Takže první povinnost učitele je jasná. O druhé povinnosti učitele nás Alan ve svých *Přirovnáních* poučuje takto:²¹

„Každý ať napřed hledí se věřdů ve tváři zbavit,
může se teprve pak mým malým pupínkům smát.“

Protože je směšné učit jiné a sám se neučit. O takových lidech říká Ovidius v *Umění milovat*:²²

„Neuměl poradit sobě, jiným však radíval rád.“

Vy tedy nyní dosáhnete hodnosti mistra a učitele, a z toho důvodu se Vás zvlášť týká povzbuzení jakožto posila k následování dobra. Doufám ovšem, že jste to odjakživa činil, jak jste to mnohým předvedl svým chováním, když jste si v jednom hostinci myl vousy mlékem, pivo jste si ze sklenice nabíral rukou, jídlo si podával prsty a krmil jste se, jako když nějaká špinavá stařena krmí děcko. Vůbec bych o Vás mohl ledacos povědět, ale pomlčím, abych nepokazil naše pevné a milé přátelství. Tolik o tom druhém.

Řekl jsem za třetí, že slova našeho tématu obsahují posláním, které má člověka utvrdit, aby setrval v dobrém až do konce. Neboť „konečný cíl je dobro kterékoli věci a v každé přirozené věci je tím nejlepším“ – podle první knihy *Metafyziky*.²³ Proto není nic platné odmítnout neřest ani konat dobro, pokud zde není vytrvalost až do konce. Tak říká Komentátor ke druhé knize *Metafyziky*:²⁴ Kdo vzdal závěr, vzdal celé dobré dílo a nic nezíská. A náš uchazeč nevzdal konec, jehož touží dosáhnout, zbavil se neřesti i nečinnosti a dostatečně se zaměřil na dobro ctnosti, jak vyplývalo z tématu.

Je nezbytné, aby se ctnost neskrývala, nýbrž aby vycházela najevo a byla prospěšným příkladem pro všechny. A proto ti předávám odznaky magisterské hodnosti a prohlašuji tě mistrem svobodných umění: nejprve biret, aby bylo ostatním zřejmé, že je právoplatně ustanoven a že odhazuje všechny neřesti – to k prvnímu; za druhé zlatý prsten, aby ostatním zářil jako příklad směřování ke ctnosti – to ke druhému; za třetí otevřenou knihu, aby ostatní učil, že je třeba setrvat až do konce, aby bylo dosaženo dobra – to ke třetímu.

Nyní tedy, vážený mistře, začněte ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.²⁵

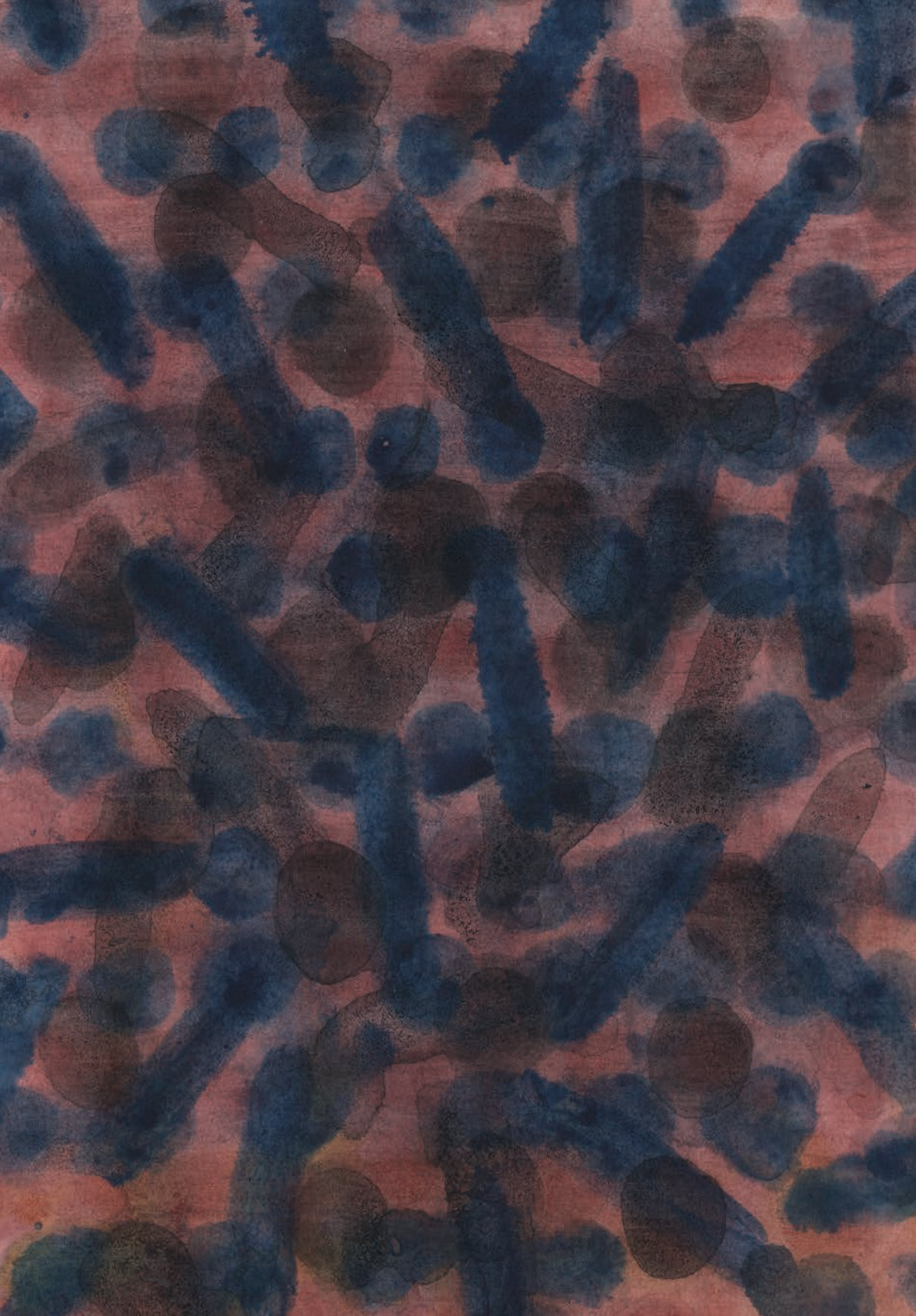
21 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* V, 461–462. Citováno též v rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

22 Ovidius, *Ars amatoria* I, 84. Citováno též v rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

23 *Auctoritates Aristotelis*, *Metaphysica* I, č. 16, s. 116 (Bekker 982b).

24 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, *Metaphysica* II, č. 66, s. 120.

25 Závěrečná promoční formule magisterská se liší od bakalářské, rukopisy, které tuto rekomendaci obsahují, nepodávají závěr jednotně.

/6/ QUERE BONOS MORES

Quere bonos mores je promluvou při společné determinaci **Mikuláše z Jistebnice** a **Mikuláše z Miličina 11. března 1401**.

Soupis pramenů: B–S č. 36.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 62–65, komentář s. 224–225 (původní edice Höfler, *Geschichtschreiber II*, s. 104–106).

Překlady: M. Svoboda, s. 19–22; E. Stein, s. 61–67.

Rukopisy: NK Praha, X D 10, 113^v–114^r^b; NK Praha X E 24, 306^r–307^v.

Pokud bychom chtěli intenci této rekomendace vyjádřit v češtině, mohli bychom snad sáhnout k příslovecnému „S poctivostí nejdál dojdeš“. Řečník přece mluví o chůzi, o pohybu: o volbě směru, o správné cestě, jíž jsou právě ony „dobré mravy“ („poctivost“ českého úsloví), o cíli, jehož má být dosaženo, a tím je nejen získání akademické hodnosti, ale také záchrana člověka, jeho spása.

Od většiny ostatních textů se tato pochvalná promluva liší tím, že jsou jejím předmětem dva kandidáti, oba křestním jménem Mikuláš (M. z Jistebnice, M. z Miličina). Mikuláš z Miličina je Husův žák, který se v příštích letech uplatňuje v okruhu spolupracovníků svého učitele, vystoupil na Husově kvodlibetu v r. 1411, od téhož roku působil jako kazatel v Betlémské kapli – tak je několikrát zmíněn v Husově korespondenci.¹ Husovo autorství bylo předmětem pochybností, rekomendace však má významné shody s textem *Recte vivas*, kde je Hus jako autor uveden přímo rukopisem, má podobnosti s promluvou *Quere quid sit virtus* a též její styl a struktura odpovídají nesporným Husovým textům. Anežka Schmidtová ji pokládá za řeč Husovu a právě ona ji spojila s determinací Mikuláše z Jistebnice

¹ *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, s. 189–194; *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, ed. V. Novotný, Praha 1920, č. 30, s. 93–94; č. 47, s. 137–139; č. 132, s. 276–279 (list ze žaláře z 16. června 1415); č. 164, s. 335–337 (Přátelům v Čechách, asi 5. VII. 1415). Srov. J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 407.

a Mikuláše z Miličina. Na začátku promluvy autor navazuje na slova mistra Jeronýma; kdo to byl, nevíme, pravděpodobně zde máme odkaz k předchozímu průběhu této promoce, kde mohl kdokoli z přítomných mistrů vystoupit v rozpravě ke kvestii jednoho z kandidátů. (Není vyloučeno, že to byl Jeroným Pražský, třebaže měl v té době pouze titul bakaláře, magisteria dosáhl v Paříži v roce 1405.)

Autor uvádí původ citovaného tématu „Usiluj o dobré mravy“ (*Quere bonos mores*) u „Bernarda, autora skladby O pohrdání světem, známého učitele chlapců“ – *verba proposita scribit Bernhardus auctor De contemptu mundi, parvulorum instructor generalis*. Steinův překlad zde k Bernardovu jménu dodává „sv.“, myslí tedy na Bernarda z Clairvaux, Schmidtová u citátu konstatuje *non inveni*. Hledáme-li ve středolatinšské literatuře autora jménem Bernard, který je také autorem spisu *De contemptu mundi*, najdeme jej v Bernardovi z Cluny (z Morlas, první pol. 12. stol.), verš *Quere bonos mores thesauros interiores*, jak jej rekomendace cituje dále, v *De contemptu* není, najdeme jej ale ve skladbě tradované mj. pod názvem *De vanitate mundi*. Husova charakteristika Bernarda *parvulorum instructor generalis* snad nemluví o jeho učitelské činnosti v klášterní škole, nýbrž naznačuje, že jeho dílo jako by patřilo k běžné školní četbě.²

Usiluj o dobré mravy

Vážení mistři a páni! Vaším ctihodnostem se již stalo zřejmým a jasným, jak vyložil a prokázal vážený mistr Jeroným, že „pohyb ustane, jakmile dospěje k cíli“³; smíme tedy našeho determinanta k onomu cíli pobízet a navádět, aby bylo cíle dosaženo a pohyb aby ustal. Kdo usiluje⁴ o cíl, usiluje o dobro; kdo usiluje o vyšší cíl, usiluje o vyšší dobro; a kdo usiluje o nejvyšší cíl, ten usiluje o dobro nejvyšší, a protože dobro je tím lepší, čím je svobodnější,⁵ je třeba o nejlepší dobro usilovat svobodným rozhodnutím. Náš kandidát s oporou slov svého nejmilejšího kolegy přisoudil svobodu rozhodování všem lidem, a jelikož on sám je také člověkem, pak, souhlasí-li s touto tezí, nemůže odejmout svobodu rozhodování ani sobě. Předmětem svobodného rozhodování je ovšem, jak svorně doznali oba naši uchazeči, dobro i zlo, a tak pokud chce tento náš uchazeč dospět k nejlepšímu cíli, po jehož dosažení ustává pohyb, musí svobodnou vůli zdokonalovat v dobrých mravech.

2 V nejstarších dochovaných katalogích knihoven pražské univerzity je evidován text *De contemptu mundi* dvakrát, z toho jednou s Bernardovým jménem, v obou případech jde o dnes ztracený rukopis (desiderát): *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis – Die Ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*, ed. Z. Silagiová – F. Šmahel, Turnout 2015, s. 79, I 8, a s. 96, L 10 (vícekrát titul *De contemptu mundi* pod Aureliem Augustinem). Truhlářův *Catalogus codicum* eviduje *Liber* (resp. *Carmen*) *de contemptu mundanorum* pod jménem Bernarda z Morlas v rukopisech NK Praha, III G 12 a XI C 4, o skladbu *De contemptu mundi* se však nejedná.

3 Guillelmus Ockham, *Quaestiones variae* IV, s. 100, 106.

4 *Quaerere*, sloveso, které je nositelem významu tématu (*quere bonos mores*), má význam „hledat“, ale také „vyhledávat, snažit se, usilovat o něco“.

5 Srov. Thomas Aquinas, *Summa contra gentiles* III, 138, 1.

Neboť tak se jde k cíli, po jehož dosažení pohyb skončí⁶ – a to násilný pohyb:⁷ „vláčení, smýkání, narážení a víření“⁸. A je to dobré ukončení, pak přece nastane klid. A skutečný klid si nežádá pohyb násilný, ale dobrovolný pohyb svobodného rozhodování, jemuž se předkládá dobro a zlo, ctnost a neřest, život a smrt. Ty, kdo se svobodně rozhoduješ, odvrát se od zla a vykroč k dobru, pohrdni neřestí a zvol si ctnost, tak unikneš smrti a nalezneš život; pokud bys jednal jinak, život pozbudeš, nalezneš smrt a půjdeš, kam nechceš. Kdo jsi moudrý, rozuměj, chceš-li. Říkám to všem, vztahuji to i na sebe, a k tobě, Mikuláši, se pro stručné napomenutí obracím tímto stručným výrokem: **Usiluj o dobré mravy**.

Ctění mistři a ctihodní pánové! Uvedená slova **Usiluj o dobré mravy**, píše Bernard, známý učitel chlapců, autor spisu O pohrdání světem.⁹ Opírám se o jeho učení a o pověření fakultou svobodných umění, která vyzývá každého svého studenta k ctnostným mravům, oslovuji tedy našeho kandidáta: **Usiluj o dobré mravy!** Protože když hledáš, najdeš, a nehledáš-li, ztratíš i to, co máš. Nepromarni tedy v zahálce to, co jsi našel, ale **usiluj o dobré mravy**, otevři oči, zvedni víčka a

„spi jen tolik, co musíš“,¹⁰

„raději stále bdi a neoddávej se spaní,

protože zahálkou dlouhou se vždy jen neřesti živí“,¹¹

jak praví velký mravokárce Cato. A tak příliš dlouho neodpočivej, ale **usiluj o dobré mravy**,

buď rychlý, utíkej o závod s větrem a zahálku vyžeň,

neboť

„jestli zaženeš lenost, luk Amorův pozbude moci,

odmítneš svatební louče, leží a neplanou již,“

jak říká Ovidius v Lécích na lásku.¹² Tedy – **usiluj o dobré mravy**.

6 Srov. Guillelmus Ockham, *Quaestiones variae* IV, s. 100, 106.

7 Srov. Aristoteles, *Physica* IV, 8 (Bekker 215a).

8 Aristoteles, *Physica* VII, 2 (Bekker 243a).

9 Verše *Quere bonos mores* Hus pravděpodobně převzal z díla Bernarda Cluniacensis (Morlanensis) *De vanitate mundi*, který je dnes dostupný v nefoliovaném tisku z r. 1610. Tentýž verš uvádí i Waltherův soupis (23144). Celá skladba vyšla i v řadě *Patrologia Latina* pod názvem *Carmen paraeneticum ad Rainaldum*, jejíž znění se od Husem užitých veršů poněkud odlišuje (srov. tamtéž 1311A). Na dalších místech, kde Hus tento verš cituje, odkazujeme na starý tisk a na Walthera. Citováno též v rekomendacích *Recte vivas* a *Quere quid sit virtus*.

10 *Catonis Disticha*, Breves sententiae 19. Citováno též v rekomendacích *Recte vivas*, *Instrue preceptis animum* a *Da adverbia*.

11 *Catonis Disticha* I, 2. Citováno též v rekomendacích *Recte vivas* a *Instrue preceptis animum*.

12 Ovidius, *Remedia amoris* 139–140 (přel. R. Mertlík, *O lásce a milování*, upraveno).

Snad namítneš: Kde mám hledat, co mám hledat a proč o to mám usilovat? Na to ti, Mikuláši,¹³ odpovím: Hledej v sobě samém – tolik na otázku kde. Vyhledej dobré mravy – tolik na otázku co. Usiluj o ně kvůli sobě samému, aby ses zachránil – tolik na otázku proč.

Usiluj tedy o **dobré mravy** v sobě samém, poněvadž

„ctnost se nehledá vně“.¹⁴

Ctnost je ozdobou ducha, proto se nehledá vně. Ctnost je vnitřním pokladem, proto se nehledá vně. Vyslechni slova tématu a co k němu patří, tedy poklady vnitřní, vždyť jeho autor Bernard říká:

„Usiluj o dobré mravy, ty cenné poklady vnitřní.“¹⁵

Dobré mravy jsou vnitřním pokladem. Nejsou jím zlato ani peníze ani hmotný dostatek, to vše totiž obvykle ctnostem spíš ubírá, než by je zvětšovalo. Dokládá to Gualter v první knize Alexandreidy:

„Peníze obvykle pokazí mravy, a ne že je zlepší.“¹⁶

Proto neusiluj o peníze, ale raději **usiluj o dobré mravy**, neboť

„kdo má bohatství v ctnosti,
koho povznáší mravnost, má víc, než kdyby měl zlato,
kdo uvnitř oplývá ctnostmi, je lhostejný ke vnějším věcem.“¹⁷

Tak tedy

„usiluj o dobré mravy, ty cenné poklady vnitřní“.¹⁸

Nedbej na drahokamy, pohrdej zlatem, tak získáš skutečný poklad. Poslyš, jak tě vybízí autor našeho tématu:¹⁹

„Shromazďuj lepší poklad, než jsou snad perly a zlato,
usiluj o dobré mravy, ty cenné poklady vnitřní.“

13 Ed. „Nicolae“, rukopis NK Praha, X D 10 „Mathee“, rukopis NK Praha, X E 24 zkratka „N“.

14 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 99. Citováno též v rekomendaci *Quere quid sit virtus*.

15 Výše pozn. 9.

16 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 96.

17 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 100. Citováno též v rekomendacích *Veniat cuculus* a *Quere quid sit virtus*.

18 Výše pozn. 9.

19 Tamtéž.

Hledej ve svém nitru, poznávej sám sebe, odhoď vše hanebné, zdánlivě krásné, vždyť právě tím budeš usilovat o dobré mravy, ty cenné poklady vnitřní. Vidíš tedy, co a kde nalezneš, totiž dobré mravy v sobě samém. A tak **usiluj o dobré mravy**.

Máš-li je, **usiluj o dobré mravy** dál, aby ses z mladíka stal mužem. Tehdy dojdeš do středních let mravnosti, poněvadž dosáhneš zralého věku ctností, k němuž nikdy nedojdou ti, kteří nezačali růst ve věděni a mravnosti. Ty jsi ovšem růst ve věděni začal, usiluj tedy také o dobré mravy. Chceš-li dojít k vrcholu svých let, pospěš si, ať do zralého věku ctností (jako do středních let) dospěješ. To mluvím o letech mužných, nazvaných podle mužné ctnosti, a mám přitom na mysli léta zásluh, nikoli léta měřená časem. O kolik pokročíš v ctnosti, o tolik vyrosteš, a proto **usiluj o dobré mravy**. Pokud člověk dosáhne vrcholu ctností, završí střední věk, poněvadž tím jako by dospěl do zralých zasloužilých let.

A tak **usiluj o dobré mravy**, buď si však vědom, že těm, kteří rostou, strojí úklady nedbalost, a na ty, kdo už dospěli, číhá pýcha. Nedbalosti se proto vyvaruj a **usiluj o dobré mravy**. Pak zamítej pýchu. Neboť kolik zanedbáš, o tolik se tvůj růst zase zmenší, jako bys šel pozpátku; ti, kdo jsou přistiženi při nedbalosti, se určitě budou muset vrátit zpátky na začátek. A mysl, která se užuž vidí, jak vzrostla k vrcholu ctností a důstojnosti, se hned pyšně vytahuje; jenomže čím víc se kdo pyšně vytahuje, tím hlouběji a tvrději padá dolů opuštěn Bohem. Abys tomuhle unikl, **usiluj o dobré mravy**, vyvaruj se nedbalosti a zamítej pýchu,

„pokorný buď a umírněný“,²⁰ protože
„bezpečně půjdeš jen středem.“²¹

Ctnost je dosažitelná obtížně, sídlí uprostřed a vládne mravům; a tak **usiluj o dobré mravy**. Ptáš-li se, jakým způsobem, tady ten způsob máš: buď člověk vlídný, pohotově soucitný, ochotně pomáhej a spolu s Filosofem buď přesvědčen, že více štěstí přináší dávat než přijímat.²² Snadno odpouštěj a nesnadno se poddávej hněvu, nelibuj si v pomstě a buď vždy vnímavý k potřebám přátel stejně jako k potřebám vlastním, buď mírotvorem mezi útočníky, buď klidný mezi zuřivci, bláznivým domlouvej, vzbouřence napomeň domluvou, lenochy probouzej a „se všemi žij v pokoji, pokud to záleží na tobě“.²³ I poruší-li pokoj bezbožní lidé, ty jej zachovej, je však miluj a měj v nenávisti jejich neřesti; když tak tvůj pokoj mírnou domluvou přemůže neklid i v srdcích špatných lidí, tvůj pokoj musí být zachován bez újmy.

20 *Facetus (Cum nihil utilius)* 14; Walther 29733.

21 Ovidius, *Metamorphoses* II, 137. Citováno též v rekomendaci *Principatus virum ostendit*.

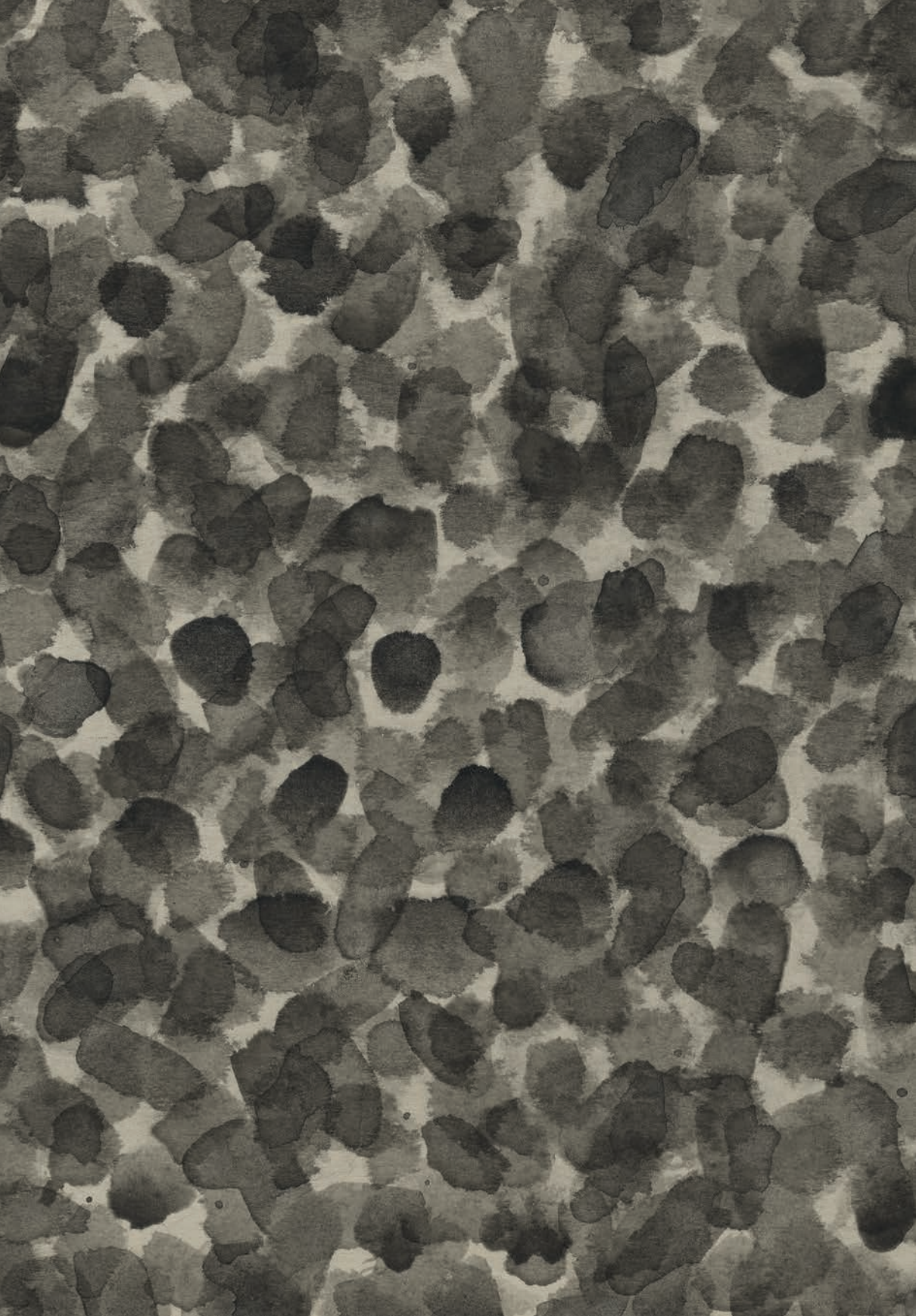
22 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, *Ethica* IV, č. 61, s. 237 (Bekker 1120–1121).

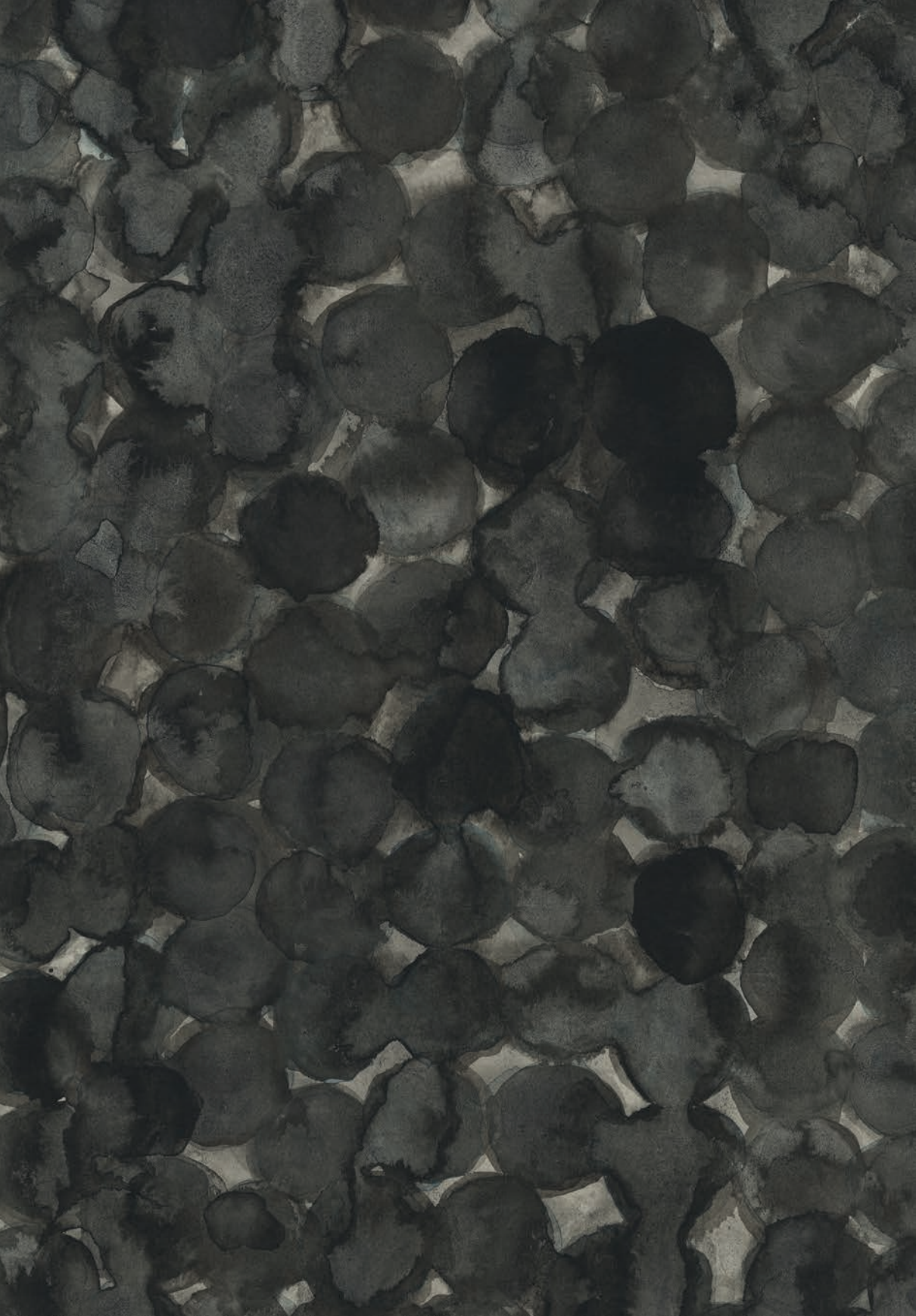
23 Ř 12, 18.

Ty snad řekneš: Příkazuješ mi věc nesnadnou, ukládáš mi těžkou práci, když říkáš: **O dobré mravy usiluj** a přitom zachovávej pokoj s nepokojnými, jichž je nekonečně mnoho, a dobrých je velmi málo. Málo je těch, kdo usilují o dobré mravy, méně těch, kteří druhé k dobru vedou, a mnoho je těch, kteří jednají špatně a dobrým brání jednat dobře. Mikuláši,²⁴ máš pravdu, ctnost je dosažitelná obtížně, poněvadž ona je ze všeho nejlepší, neřest je to nejhorší. Proto se vyhýbej neřesti a **usiluj o dobré mravy**, nejednej špatně a nechť ti špatní lidé v konání dobra nebrání: jejich lichotkami máš opovrhovat, jejich urážkám nemáš přikládat žádnou váhu; raději strp, že tě špatní lidé budou nenávidět, než aby tě velebili, neboť tak budeš usilovat o dobré mravy a ty tě přivedou k poctám: nyní k hodnosti bakaláře, posléze k hodnosti magisterské a především do království ctností.

Ve jménu <svaté a nerozdílné Trojice>.

24 Ed. „Nicolae“, rukopis NK Praha, X D 10 „Mathee“, rukopis NK Praha, X E 24 zkratka „N“.

/7/ FILIUS ESTO BONUS

Filius esto bonus je promluvou k bakalářské determinaci **Martina z Křiževců**, promoce se konala **5. března 1402**.

Soupis pramenů: B–S č. 37.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 66–68, komentář s. 225 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 10–14).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 78–81.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 130r^a–130v^b.

Rekomendace *Filius esto bonus* je zvláštní tím, že kandidát bakalariátu je cizinec. Budoucí bakalář Martin¹ pocházel z dalmatské obce Křiževci (dnes je to město v centrálním Chorvatsku, vzdálené asi 60 km od Zagrebu), jak dokázal vydavatel našeho textu B. Ryba. O Husově autorství i o příslušném datu informuje děkanská kniha zápisem o promoci Martina de Krizio *sub mag. Joanne de Hussynecz*. Tento původ determinanta Martina také Hus komentuje, a to narážkou na turecké nebezpečí, kterému byla Dalmácie ve středověku (i později) vystavena; a příznačně pro svou dobu i pro daný žánr podává v pozoruhodné zkratce boje s Turky jako alegorii boje s neřestmi, což nakonec doplní charakteristickou středověkou etymologií uchazečova jména: *Martinus – Martem tenens*, tedy ten, který má v ruce boha války Marta (a jeho zbraně).

Celý text má alegorický rámec, což je v těchto Husových projevech nezvyklé. Rekomendace již začíná alegorií, a to dosti komplikovanou, což možná způsobil nedokonalý zápis skutečně pronesené nebo dříve lépe zapsané řeči (B. Ryba se domnívá, že tuto vstupní partii „... málo inteligentní písař rukopisu... uchoval značně chatrně“). Jde o úspěšně završené studium a získání akademického titulu v alegorii dozrálého pole či zdárně dokončeného

1 J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 353.

díla a zasloužené odměny a navíc dárečku (*donarium*), který matka přinese dětem z trhu – to aby již zde vstoupila na scénu matka a děti. Alegorie je použita rámcově, ke konci rekomendace se posluchači dozvědí, že takový zasloužený dáreček, *donarium*, matka svému dobremu synu neodepře. Navzdory tomuto rodinnému žánrovému obrázku a navzdory tomu, že příslušné použité autority, *Catonova Disticha* a Gottfried z Winchesteru, nabádají k úctě a poslušnosti dítěte k tělesné matce, se v celé rekomendaci nenaznačí půvab a hodnota tohoto pokrevního vztahu: obraz stále funguje jako znázornění mateřského vztahu fakulty svobodných umění a jejího žáka, nastávajícího bakaláře.

Buď dobrý syn!

Když dozrají bohatá pole ke žni, smí si žnec jako odměnu za svou práci něco vzít, neboť úroda ohlašuje konec namáhavé práce. Potěšení, i když ještě hodně vzdálené, může očekávat také kolemjdoucí pocestný, a protože po dlouhé obchodní nečinnosti přijdou kupci, mohou se těšit i domácí lidé. I malé děti, jejichž matka se vrací z trhu, jsou si jisté, že dostanou nějaký dárek, i když ještě nevědí, co nakoupila. Nyní se nezralé pole ještě klasy nebělá, dosud trvá bouřlivá zima se zježenými vlasy, s padajícím sněhem a s deštivým počasím a ukazuje nám svou hněvivou tvář, a tak je žeň ještě daleko.

A i když byl tento náš uchazeč po dlouhou řadu let žencem, ačkoli zjevně nesklízel stébla, jaká rostou na zemi, ale ta, jež vzchází na poli naší univerzity ze srdce artistické fakulty, může v něm tohle neustálé sněžení vyvolat nejistotu a obavu, že by to v očích mnoha kompetentních mužů mohlo zastínit jeho nárok na zaslouženou odměnu. Ale, milý pane Martine, nič-li ježatá zima letní sklizeň, copak má i tu moc, aby z pole tvého srdce vypudila žeň, již jsi po dlouhý čas pěstoval setbou vědy? To ne! Vždyť jaro už se blíží, jak to říká Ovidius ve své skladbičce Kukačka:²

„Nyní přišlo i Jaro s šatem uvitým z květin.“

A tak přichází květinami oděné jaro a skončuje se zimním mrazem a s tímhle zamračeným počasím. A i kdybys neprahnul po půvabech jara, očekávej mateřskou lásku: ty jsi syn, matka přichází z nákupu, a budeš-li ji poslouchat, dá ti, co si přeješ a co svým milovaným dětem za drahé peníze pořídila. Neboť matka dary dává, ale napřed po svém synu žádá, aby nezlobil a pořád byl hodný. Tak tedy Vaše matka artistická fakulta, z jejichž prsou jste bohatě sál mléko vědeckého poznání, Vám teď jako svému synu, dokonce jako synu právě narozenému, touží dát dar a říká Vám: **Buď dobrý syn!**³

2 Alcuinus, *Conflictus* 58. Citováno též v rekomendaci *Veniat cuculus*.

3 Godefridus Wintoniensis, *Epigrammata* 140, 4; srov. Walther 5748a.

Vážení otcové, ctihodní mistři a páni! Tato slova píše ten skvělý rádce Martialis Kuchař všem, kdo mají rodiče: **Buď dobrý syn!** Když je rodič dobrý, buď i ty dobrý syn: miluj jej, protože je dobrý; a i když je otec špatný nebo matka špatná, ty buď dobrý syn, neboť praví Martialis:⁴

„Miluj povinnou synovskou láskou své rodiče dobré,
jestli jsou špatní, snes je, ty buď vždy dobrý syn!“

A tak **buď dobrý syn!** I Cato přikazuje: „Buď dobrý,“ a uvádí důvod:⁵

„Vůči dobrým buď dobrý, tak vyhneš se osudu zlému.“

Ty tedy, Martine, **buď dobrý syn**, protože Cato přikazuje:⁶

„Snášej vládu své matky, i když se hněvá a křičí.“

A proto **buď dobrý syn**, i když se někdy tvá matka artistická fakulta jakoby hněvala, když mluvili examinátoři nebo přednášející; ona tak zkoušela tvé chování a tvou poslušnost a chtěla, abys byl dobrý syn.

Jak máš být dobrý, radí Cato, když říká:⁷ „Stýkej se s dobrými!“; jak máš být lepší, k tomu tě vede Aristoteles v deváté knize Etiky:⁸ „Ve všem napodobuj dobré lidi“; a jak máš být nejlepší, k tomu poslyš Filosofa v páté knize Etiky:⁹ „Nejlepší je ten, kdo dobrotu uplatňuje nejen vůči sobě, ale i vůči ostatním, a ten je spravedlivý a chová se podle zákona.“

Nejprve tedy dělej to první, neboť se ti říká: **Buď dobrý syn**. Dělej to druhé, abys byl lepší, jak říká Alexander:¹⁰ „Věc dobrá, potom věc lepší.“ A dělej to třetí, protože tentýž autor říká: „Věc dobrá, potom věc lepší, a nakonec nejlepší ze všech.“

A tak **buď dobrý syn**, ne špatný, vždyť tě dosud ke zlu nic netáhne, nepřidávej se ke špatné společnosti, jak to bohužel dělají mnozí, kteří opouštějí přátele ctnosti a druží se s přáteli zločinu. Od toho je odrazuje Cato:¹¹ „Stýkej se s dobrými!“ a autor veršů k Astrolabiovi:¹²

4 Godefridus Wintoniensis, *Epigrammata* 140, 3–4. Srov. *Veniat cuculus*, pozn. 19.

5 *Catonis Disticha* I, 11.

6 Tamtéž IV, 6.

7 Tamtéž, *Breves sententiae* 6.

8 *Auctoritates Aristotelis*, *Ethica* IX, č. 195, s. 346 (Bekker 1171b).

9 *Auctoritates Aristotelis*, *Ethica* V, č. 88, s. 239 (Bekker 1130a), č. 99, s. 239 (Bekker 1134b). Citováno též v rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

10 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 486–487.

11 *Catonis Disticha*, *Breves sententiae* 6.

12 Petrus Abaelardus, *Carmen ad Astralabium* 717–718.

„Vždy se vyhýbej bezectným lidem a všem jejich spolkům,

že máš lepšího druha, tomu buď ze srdce rád.“

Vždyť

„kdo se se špatným druží, stane se špatným i sám“,

jak praví autor spisu Rudimenta.¹³

Tedy **buď dobrý syn**. Pokud jsi dříve byl, jak doufám, dobrý, **buď dobrý syn** stále, a byl-li jsi někdy nehodný – to raději ne! – teď už **buď dobrý syn**. Buď tedy dobrý, abys získal dar své přelaskavé matky, která ti mým prostřednictvím podala neklamnou záruku mzdy a odměny a vyjádřila to v tématu **buď dobrý syn**.

V těchto slovech je stručně vyjádřeno trojí: za prvé vstřícná laskavost fakulty – ve výrazu **syn**; za druhé rozkazovací výzva ke stálosti – ve výrazu **buď**; a za třetí dobrota obojího mířící k dokonalosti – ve výrazu **dobrá**.

Tedy **buď dobrý syn**: vždyť matka artistická fakulta tě laskavě vábí do své náruče, neboť své syny shromažďuje ze všech konců světa a říká jim: „Pojďte ke mně, studenti čistého života, já vás opojím vědomostmi, dám vám v hojnosti za nápoj mléko“; poté, co je shromáždí, je zase rozptýlí po světě a dá jim za úkol, aby plodili syny v dalších zemích. Také tebe, pane Martine, povolala ze vzdálených krajin, totiž z Dalmácie, ze země, která skoro bezprostředně sousedí s Turky. Aby ses však nepodílel na jejich skutcích, řekla ti: **Buď dobrý syn**, drž se věrně své matky a statečně vzdoruj nepřítelům. Vždyť o tom svědčí i tvé jméno – jmenuješ se Martin. Martin totiž znamená „ten, který drží v rukou Marta“,¹⁴ a Mars je bůh války: máš se tedy usilovně věnovat bojům s neřestmi, protože tvou vlastní bitvou je úsilí, aby ses přimknul k matčině náruči; pokud nebudeš vytrvalý, odměnu nezískáš. A proto se zde rozkazovacím způsobem říká **buď**, což přikazuje největší učitel mravnosti Cato těmito slovy:¹⁵ „Buď vytrvalý.“ Ale i když se rozhodneme být syny, i když v něčem důsledně vytrváme, nemusí to ještě být tvému životu co platné, protože můžeš být **syn** i „vytrvalý“, ovšem ve špatnosti; proto se k obojímu dodává dobrota mířící k dokonalosti tak, že se nakonec řekne **dobrá**.

¹³ *Facetus (Moribus et vita)* 422.

¹⁴ *Martem tenens*.

¹⁵ *Catonis Disticha* I, 7. Citováno též v rekomendaci *Discens factus est sciens*.

Bud' dobrý syn, a pokud jím budeš, naše fakulta ti neodepře zasloužený dar, naopak, řekne ti: „Přijmi zadarmo.“¹⁶ Tak tedy podle rady naší fakulty **bud' dobrý syn** a podle rady Computu¹⁷

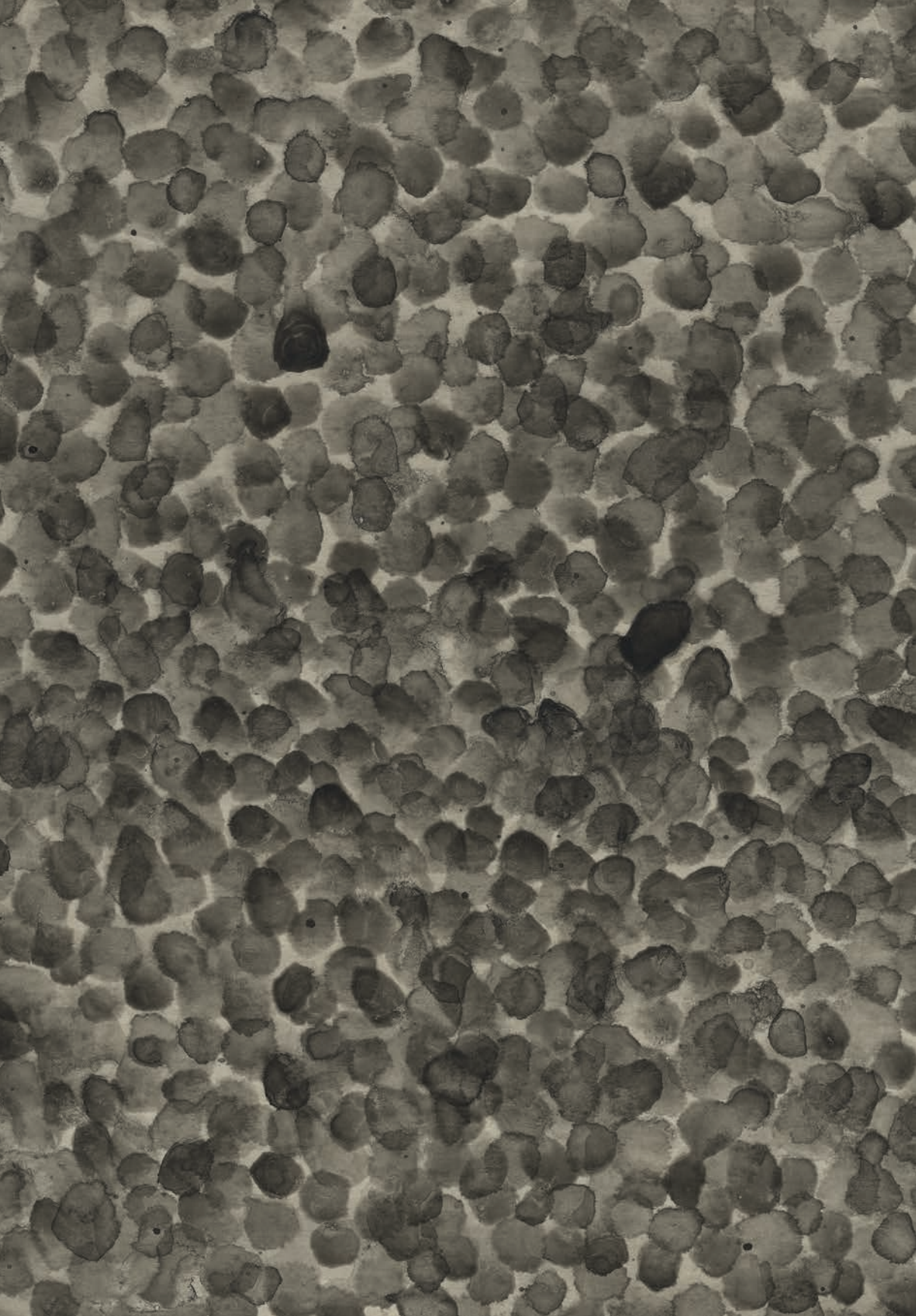
„bud' synem božím: jsi dobrý a nebe obdržíš zdarma!“

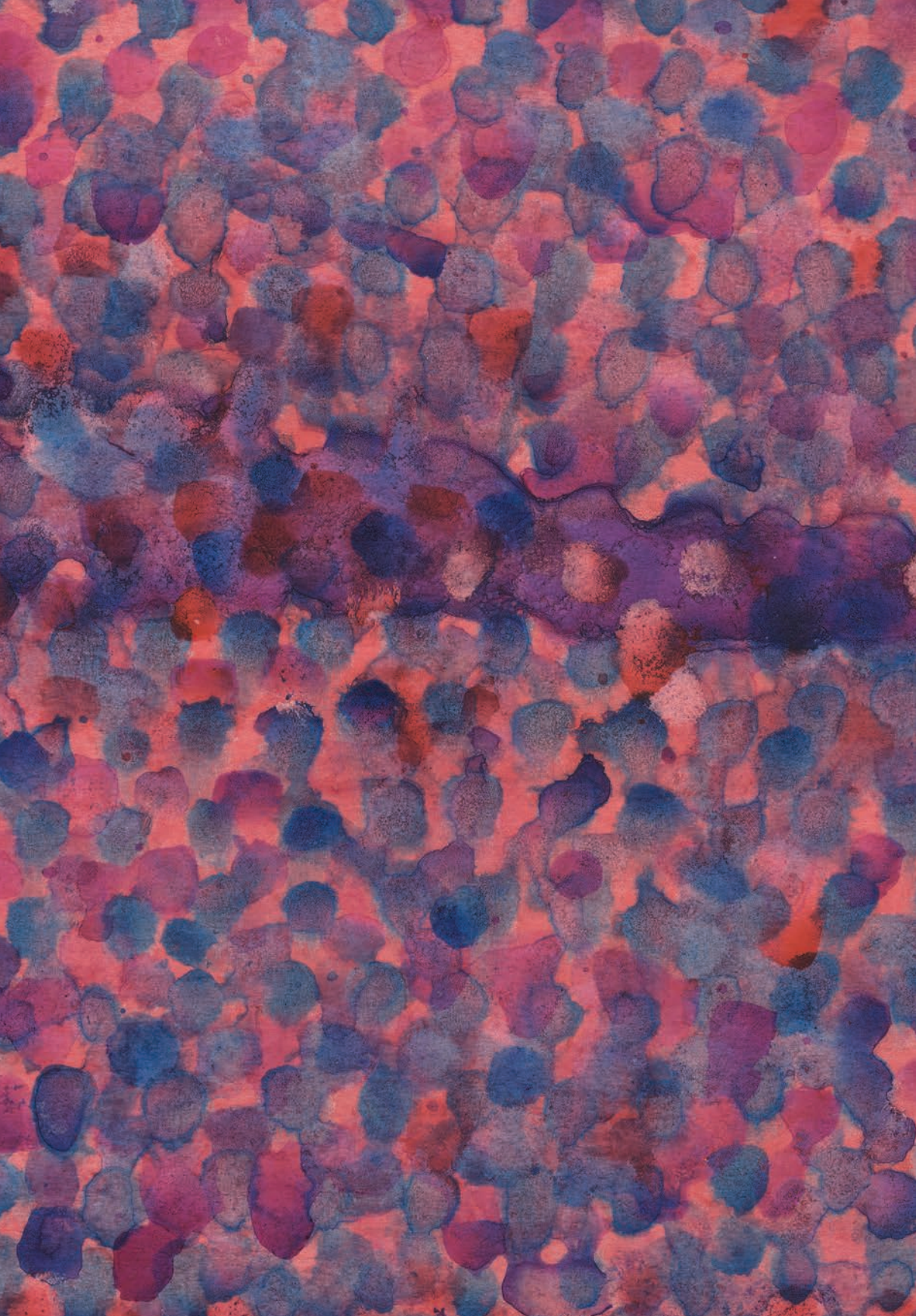
A protože doufám, že jsi byl a budeš dobrý syn, přijmi hodnost bakaláře, abys mohl <číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.¹⁸

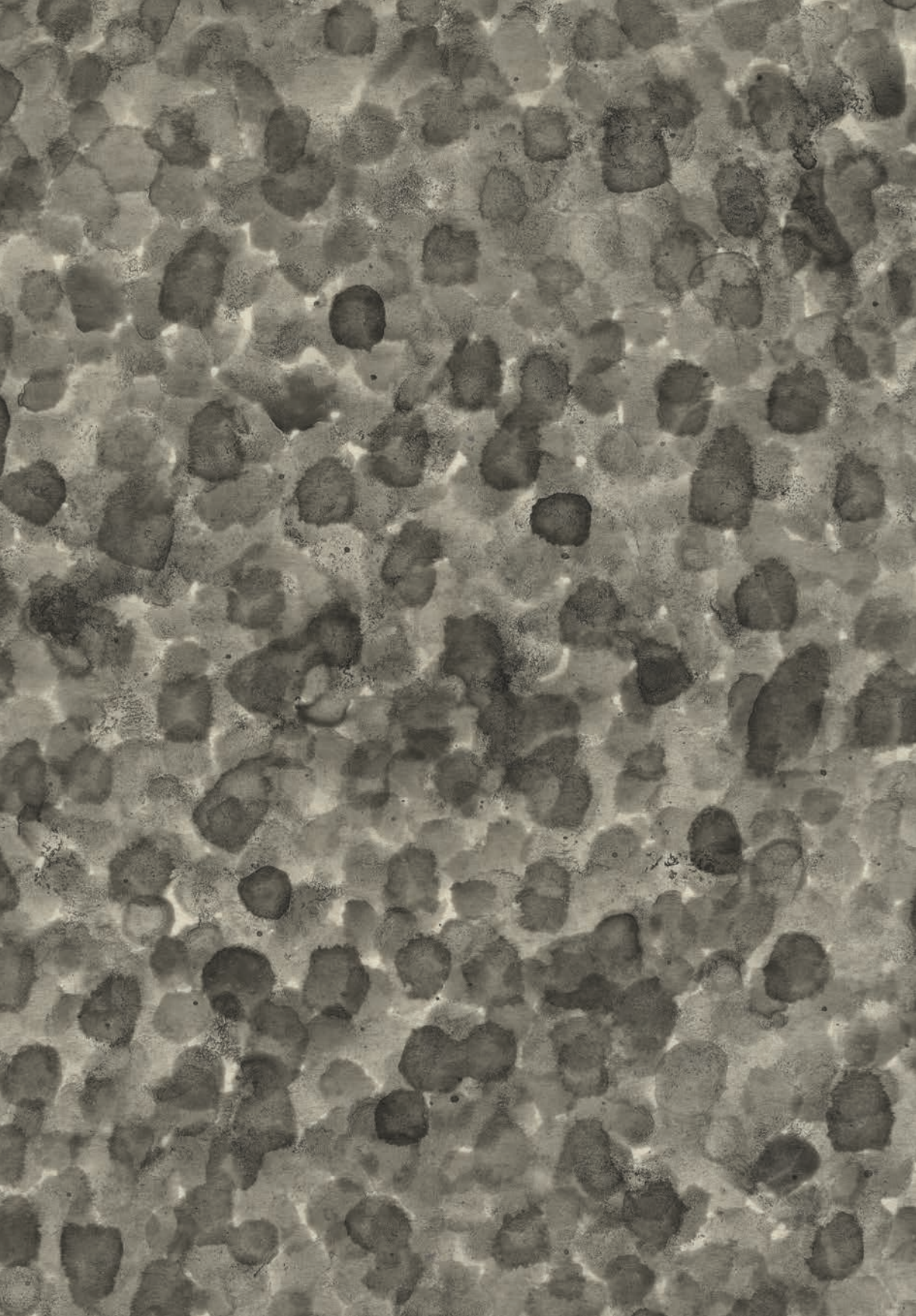
16 Srov. Mt 10, 8.

17 Computus je pomůcka pro kalendářní výpočty. Verš uvádí Walther, *Initia* 6525 s poznámkou „De computo manuali“ a s řadou rukopisných výskytů (rukopis NK Praha, X C 3 však neeviduje).

18 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejích místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formuli podle rekomendace *Studuit agere*.

Recte vivas je promluvou při determinaci **Václava** (snad Václava Mírovce nebo Václava z Nymburka) pronesenou pravděpodobně v roce **1403**.

Soupis pramenů: B–S č. 38.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 69–70, komentář s. 225–226 (původní edice Höfler, *Geschichtschreiber II*, s. 95–96).

Překlady: V. Flajšhans, *Národní listy* 1898 (8. VII. ráno); týž, *M. Jan Hus*, s. 155–156; týž, *Matice lidu* 49, 1915, s. 95–96; M. Svoboda, s. 8–9; E. Stein s. 39–40.

Rukopis: NK Praha, X D 10, 114r^b–114v^a (Husovo autorství dosvědčeno na fol. 114r^b: *Recomendacio baccalariandi M. Hus*).

Recte vivas je jednou z rekomendací, u nichž je Husovo autorství dosvědčeno v rukopise, je to nejkratší Husova promoční promluva. Snad právě pro svou stručnost a přehlednost byla nejčastěji překládána, ještě před Milanem Svobodou ji přeložil a několikrát otiskl Václav Flajšhans. Není přitom zvlášť zajímavá, Hus se zde zdržel čehokoli osobního, nijak také nedal najevo svůj vztah ke kandidátovi, nepředstavuje jej ani nekomentuje jeho vlastnosti; uvádí jen křestní jméno Václav, nevíme tedy nic o jeho totožnosti. Slibný by snad mohl být začátek promluvy, kde se Hus zmiňuje o nějakých únavných zmatcích na půdě fakulty, což si J. Sedlák a po něm B. Ryba¹, kteří kladli rekomendaci *Recte vivas* do r. 1402, spojovali s děkanským úřadem, který Hus zastával právě v tomto roce. Anežka Schmidtová datuje promluvu do r. 1403 a soudí, že „Hus nemluví v promluvě snad o pracovním zatížení děkana, ale o křicích, hádkách, a to se dobře hodí pro r. 1403, kdy poprvé otevřeně propukly na univerzitě boje o Viklefa.“² Z autorit cituje Hus naprosto převážně *Catonis Disticha*

1 J. Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ s. 123; B. Ryba, *Nový Hus*, s. 9–10.

2 A. Schmidtová, *Positiones*, s. 225.

moralia, pozoruhodný je citát z římského epika tzv. stříbrného období Lucana: na citovaném místě svého eposu *Pharsalia* (Farsalské pole II, 380–382) mluví básník o mravních zásadách Catona Mladšího (Utického), přičemž jako jediná osoba – *moralissimus Cato*, „přední moralista Cato,“ jsou zde představeny hned osoby tři – proslulý mravokárce a politik doby punských válek M. Porcius Cato (Censorinus, 234–149 př. n. l.), jeho pravnucek Cato Mladší (Uticensis, 95–46 př. n. l.), a autor tzv. *Distich*, kryjící svou anonymitu autoritou velkého Catona Staršího. Slova z Lucanova eposu, u nichž Hus neuvádí autora, jsou patrně vzata z neznámého florilegia, v němž snad byly verše tohoto římského básníka zapsány v kontextu se skladbami Bernarda z Cluny. Máme zde pěknou názornou ilustraci práce středověkého autora s antickými texty.

Žij správně!

Dnes už jsem unaven neustálým rozruchem a nejsem s to dlouho mluvit, proto si ve své řeči odpustím rétorické průtahy; chci našemu determinantovi dát pro budoucnost jen malou pobídku, a to ne zbůhdarma, nýbrž aby odmítal neřesti, přivlastňoval si ctnosti a aby mezi ctnostnými lidmi správně žil. Proto jej takto co nejstručněji nabádám: **Žij správně!**³

To jsou slova předního moralisty Catona; Václave, on, flétna Ducha svatého, ti svou melodií říká **Žij správně**, protože ten, kdo správně žije, žije dobře, a kdo žije dobře, nikdy nezahyne. Tak tedy, Václave, **žij správně**: nedychti po ničem cizím,⁴ hleď se vyhýbat nevázanému smíchu, zkrát zbytečné řeči, braň pravdu, snaž se dělat, co je dobré,⁵ a tak **žij správně**. Vystupuj důstojně, neposmívej se starším,⁶ nikoho neprávem nepopichuj, a tak **žij správně**. Zlem pohrdej a mysl na budoucnost, abys žil správně. Měj jiné lidi za lepší, než jsi sám,⁷ snášej útrapy pro spravedlnost,⁸ abys žil správně. Straň se žen, věnuj se studiu, cvič se ve ctnostech, abys žil správně. „Usiluj o dobré mravy,⁹“ protože hledáš-li, najdeš, a pokud nehledeš, ztratíš i to, co zdánlivě máš, a proto neztrácej nečinností to, co už jsi našel, ale hledej dobré mravy, abys žil správně.

3 *Catonis Disticha* III, 2.

4 Srov. *Catonis Disticha*, Breves sententiae 54. Celá následující série morálních deviz pochází rovněž z Breves sententiae; srov. též rekomendaci *Instrue preceptis animum*, text tohoto místa se v obou rekomendacích shoduje.

5 Srov. tamtéž, Breves sententiae 55 (citováno též v rekomendaci *Studuít agere a Instrue preceptis animum*); *Catonis Disticha* IV, 7.

6 Srov. *Catonis Disticha* IV, 18.

7 Srov. Fp 2, 3.

8 Srov. Mt 5, 10; 1 P 3, 14.

9 Bernardus Cluniacensis, *De vanitate mundi*; Walther 23144; srov. též rekomendace *Quere bonos mores*, pozn. 9, a *Quere quid sit virtus*, pozn. 11.

„Spi jen tolik, co musíš.“¹⁰

„Raději stále bdi a neoddávej se spaní,
protože zahálkou dlouhou se vždy jen neřesti živí“¹¹

(jak praví přední moralista Cato), a tak **žij správně**. Věz, že Catonova škola, tedy jeho společnost, měla zásadu:¹²

„V mezích se držet a znát míru věcí,
ve shodě s přírodou žít a vlasti zasvětit život,
věřit, že nejsem zrozen jen sobě, leč celému světu.“

Budeš-li se této zásady držet, můžeš žít správně.

Žij správně, abys byl věrný člověk, jak praví Sextus Filosof:¹³ „Věrný člověk je člověk vyvolený, vyvolený člověk je člověk boží, jenž je Boha hoden. Hoden Boha je ten, kdo nic nehodného nedělá a snaží se být Bohu věrný.“ Pohled, jak tě tento filosof učí a pomáhá ti ke spáse, abys byl věrný, a tak žil správně. Lituj zlých skutků, jichž ses dopustil, vyhýbej se špatnostem budoucím a s ohledem na věčnou radost a na věčný trest **správně žij**.

„Žiješ-li správně, nic nedbej na řeči nedobrych lidí:
Není to naší věcí, ať si kdo cokoli říká.“¹⁴

A tak když přijmeš bakalářský titul, **žij správně!**
Ve jménu Pána našeho Ježíše Krista.

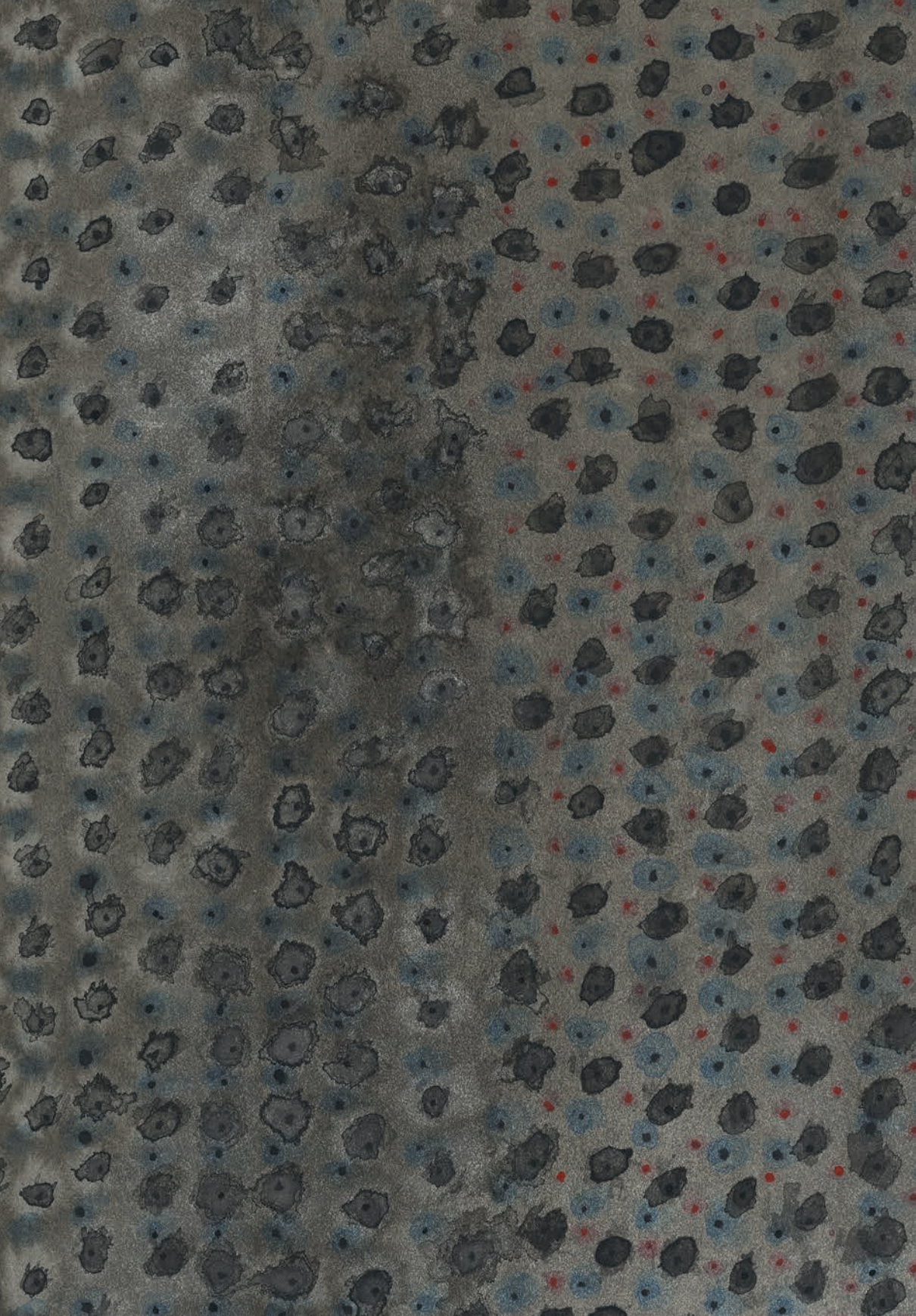
10 *Catonis Disticha*, Breves sententiae 19. Citováno též v rekomendacích *Quere bonos mores*, *Instrue preceptis animum* a *Da adverbia*.

11 *Catonis Disticha* I, 2. Citováno též v rekomendacích *Quere bonos mores* a *Instrue preceptis animum*.

12 Lucanus, *Pharsalia* II, 380–383 (přel. J. Nechutová); srov. Bernardus Cluniacensis, *De castitate servanda* 478 (cituje Lucanův verš 382).

13 *Enchiridion Sexti* 1–5, s. 13.

14 *Catonis Disticha* III, 2.

/9/ QUERE QUID SIT VIRTUS

Quere quid sit virtus je promluvou při determinaci **Zdislava ze Zvířetic**, pronesenou v **postním období roku 1405**.

Soupis pramenů: B–S č. 39.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 71–75, komentář s. 226 (původní edice Höfler *Geschichtschreiber II*, s. 96–100).

Překlady: M. Svoboda, s. 10–14; E. Stein, s. 47–55.

Rukopis: NK Praha, X D 10, 115v^b–116v^a.

Jako u předchozího textu, také u rekomendace *Quere quid sit virtus* jsme o Husově autorství informováni přímo rukopisem. Promoci lze časově umístit do postního období roku 1405, uchazečem o bakalářský titul byl Zdislav ze Zvířetic a z Vartemberka, člen významného panského rodu, jeden z nejvěrnějších Husových žáků. Informace o jeho působení máme až z doby o něco pozdější, z roku 1410, poté, co již dosáhl magisterské hodnosti (i tehdy byl jeho promotorem Hus). Z 21. června 1410 pochází notářský instrument o odvolání k papeži Janu XXIII., které podal Hus spolu se Zdislavem ze Zvířetic a s šesti dalšími členy univerzitní obce proti vyhlášce arcibiskupa Zbyňka o příkazu shromáždit a spálit Viklefovy knihy a o zákazu kázání v soukromých kaplích.¹ M. Zdislav se pak na půdě univerzity v červenci téhož roku zúčastnil obrany Viklefových spisů.² V Husově zájmu se angažoval také Zdislavův otec Vilém. Hus v rekomendaci několikrát naráží na urozený původ kandidáta (*nobilis, generosus*). Na jeho příslušnosti k panskému stavu a na povinnostech, které z ní plynou, totiž na ctnostném životě a čestném jednání, buduje celou rekomendaci, a zvolil proto právě téma „Ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže“. Zmíněný Zdislavův postoj

1 M. Jana Husi *Korespondence a dokumenty*, č. 17, s. 56–69, srov. J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 542.

2 Ohlášení obhajoby Viklefa viz M. Jana Husi *Korespondence a dokumenty*, č. 19, s. 70–71.

a jeho chování o pět let později ukazuje, že se Hus ve svém žáku nezklamal. – V této rekomendaci se však setkáme i s humorným prvkem, jaký jsme mohli pozorovat v promoční řeči o kukačce, v textu *Fulget virtute modestus* a v rozvinuté podobě i v pozdějších projevech *Forcia adversis* (1409) a *Si vultis nichil timere* (1410). Jsou to scénky ze studentského života a žertovné charakteristiky žáků, které Hus jako jejich učitel přivedl k bakalářské promoci. V naší rekomendaci jde o Zdislavovu nechuť k rannímu vstávání a autor k této zmínce hned slovy *Catonových distich* dodává: „Laskavě pomlč o všem, co bylo by přátelům k hanbě.“

Ptej se, co je to ctnost

Náš uchazeč se ve své determinaci stručně dotkl dvojího stavu, tedy stavu člověka ctnostného, jež provází dobré jméno, a stavu člověka neřestného, jehož společníkem je ostuda; jistě tedy každému záleží na tom, aby svoji dobrou pověst rozmnožil ctnostmi, nikoli aby ji udolán neřestí oslabil a aby nakonec přestal usilovat o ten nejlepšší cíl, v němž by svou pověst chvályhodně umocnil.

Každý člověk, který vede svůj život mravně správným směrem ve snaze zalíbit se co nejvíc nejvyššímu, nejkrásnějšímu a nejradostnějšímu dobru, dbá na dobrou pověst, jež vznešeně, důstojně a neměnně vystupuje nad zemské výšiny a tam se před nejmocnějším, nejdůstojnějším a nejvznešenějším Králem zástupů a před nespočetným vojskem půvabně rozezní a rozléhá v nebeských příbytcích. Ale každý, kdo zaujímá opačný postoj, kdo tedy nevede svůj život mravně správným směrem a nesnaží se co nejvíc se zalíbit nejvyššímu a nejradostnějšímu dobru, ten svou dobrou pověst omezuje. Neboť podle Boethiovy úvahy je celá země vzhledem k nebi pouhou tečkou, jen malý výsek z povrchu zemského je obyvatelný a jen nepatrná část z tohoto výseku je skutečně obydlena, protože zbytek jsou pouště a neúrodné kraje.³ Ale člověk, ať je jakkoli statečný a ušlechtilý, nedokáže svou dobrou pověst obhájit ani po celé této osídlené části světa. Je zřejmé, že fáma má na světě velkou moc, ale hodnota světské slávy je spíš ztrátou, poněvadž sama podstata chvály a stejně tak i osoby, které chválu pronášejí, jsou směšné v každém ohledu a také vzhledem ke svému krátkému trvání, neboť každá hodina nebo čas tohoto světa se má k životu věčnému pouze jako krátká chvíle a pověst o člověku brzy vymizí. Podle Faceta⁴ totiž

„pověst špatností plná se vznáší na rychlých křídlech“,

vlastně nicotnost světské pověsti, avšak pověst plynoucí z ctnostného jednání je zcela opačné povahy. Vždyť Gualter v *Alexandreidě* říká:⁵

3 Srov. Boethius, *Philosophiae consolatio* 2, 7.

4 Walther 8835 (*Facetus tento* verš nemá). Citováno též v rekomendaci *Si vultis nichil timere*.

5 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* VII, 356–359.

„Jediná útěcha je, že sláva o smrti neví,
zůstane tady tvá pověst; ta nemusí prožít svůj zánik.
Pokud jsou v souladu tvé vlastní jméno a záslužný život,
to, co jsi na světě nechal, běh času nemůže smazat.“

Abych tady jako nějaký kašpar nevelebil světskou slávu, chci tohoto našeho pána krátce vyzvat, aby dbal na takovou pověst, jaká je hodna chvály. K jeho napomenutí mne napadl tento veršík:

Ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže.⁶

Ctihodní otcové, vážení mistři a páni! Slova, která se zde předkládají, píše nejlepší básník Vergilius v knize Aeneis. Snaží se každého přivést k poznání ctnosti a k tomu, aby byl vzorem ctnostných skutků, když říká:

Ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže.

Předkládám to tedy i tobě, pane Zdislave: **Ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže.** Toužíš-li být dobrý, **ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže**, neboť ctnost nezkoumáme proto, abychom se něco dozvěděli, ale abychom se stali dobrými. Ctnost totiž svého držitele zdokonaluje a činí jeho jednání dobrým. Proto **se ptej, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže.** Namítneš snad: Mistře, ty pořád opakuješ **ptej se, co je to ctnost**, a já tě tedy prosím – řekni mi, co je ctnost? Poslyš tedy, pane Zdislave: Ctnost znamená vyhýbat se neřestem a dobře jednat. Teď jsi tedy slyšel, **co je to ctnost, buď tedy vzorem čestného muže.** Zeptáš se ale: Jakým vzorem mám podle tvého rozkazu být? Samozřejmě vzorem dobrého života:

„Sobě buď žák, buď učitel jiným, a tak budeš uvnitř
svůj, a navenek zas jinak tě uvidí svět.“

A dál:

„Starší napodob, své chovej v úctě a poučuj mladší,
na děti přísný buď, ke starcům laskavý zas.“

To radí vznešený Chudý Jindřich.⁷ Tedy napřed **se ptej, co je to ctnost**, a potom **buď vzorem čestného muže.** Snad se ale ptáš: Co je ctnost? Chtěl bych ji poznat lépe. A jistě dobře děláš. Vezmi na vědomí, že

ctnost je nejmocnější silou⁸

(to jsou slova Vergilia, nejlepšího básníka), neboť

6 Srov. Lucanus, *Pharsalia* IX, 563.

7 Henricus Septimellensis, *Elegia* IV, 27–28, 45–46.

8 Srov. Lucanus, *Pharsalia* VIII, 494, kde je ale řečeno, že se ctnost a nejvyšší moc neshodují.

„koho povznášá ctnost, má víc, než kdyby měl zlato.“⁹

Hledáš-li zlato, slávu, bohatství, poznání, „ctnost je nejmocnější silou“, „máš víc, než kdybys měl zlato“. A tak **ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže**. Ty ale říkáš: Kde je ctnost? Je snad v kráse, v bohatství, v urozenosti nebo v magisterské učenosti? Zdislave, poslyš, co říká Gualter v *Alexandreidě*:¹⁰

„Ctnost se nehledá vně.

Zvenčí nic nepostrádá, kdo mravností oplývá uvnitř,
ctnost je urozenost, jež mravností ozdobí ducha.“

A tak co je ctnost, hledej sám v sobě, protože „ctnost se nehledá vně“, a tak budeš vzorem ctnosti. Jsi-li urozený, buď vzorem čestného muže, protože

„ctnost je urozenost, jež mravností ozdobí ducha“.

A tak

„usiluj o dobré mravy, ty cenné poklady vnitřní,“

jak radí autor spisu O pohrdání světem.¹¹ A aby ses nehonosil svou urozenou krví, poslyš, co říká Boethius ve třetí knize spisu O útěše, v šesté básni:¹²

„Veškerý lidský rod na zemi
podobný vznik má a původ,
neboť jen jediný Otec je,
jediný všechno řídí.“

A proto **buď vzorem čestného muže**, buď pokorný vůči ostatním, abys nevypadal domýšlivě a aby ses snadno nedočkal opovržení. Pocházíš-li z vysokého rodu, dej pozor, ať neutrpíš o to bolestnější pád. Hlásáš-li svůj původ řečmi, skutkem jej zahanbíš. Poslechni si Boethia na uvedeném místě:¹³

„Proč tolik řečí o předcích?
Na vlastní počátky hleďte,
na Boha, který vás stvořil,
nikdo pak není nízkého rodu.“

9 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 100. Citováno též v rekomendacích *Veniat cuculus a Quere bonos mores*.

10 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 102–104. Citováno též v rekomendaci *Quere bonos mores*.

11 Bernardus Cluniacensis, *De vanitate mundi*; Walther 23144, srov. *Quere bonos mores*, pozn. 9. Citováno též v rekomendaci *Recte vivas*.

12 Boethius, *Philosophiae consolatio* 3, VI, 1–2 (přel. V. Bahník).

13 Tamtéž 7–8 (přel. V. Bahník, upraveno).

Nuže, pokud někdo nezradí zločinem svůj původ, jsou všichni urozenými syny nejvyššího Krále. A poněvadž jsi urozený, **ptej se, co je to ctnost, a buď vzorem čestného muže**, slova, která jsem citoval na začátku.

V těch slovech je stručně naznačeno dvojí. Za prvé předchozí příprava ke chvályhodnému životu, když se říká: **Ptej se, co je to ctnost**; za druhé skutečné konání směrem k dokonalosti, když se říká: **buď vzorem čestného muže**. To první podněcuje ducha k dobrému jednání, to druhé dává ostatním lidem příklad jak žít.

Za prvé jsem řekl, že se v uvedených slovech zmiňuje předchozí příprava ke chvályhodnému životu, jež podněcuje ducha k dobrému jednání. Ctnost ovlivňuje ducha, neboť ona sama o sobě je dobrá, podle Filosofova jí dokonce nikdo nemůže užít nepatříčně,¹⁴ a člověku ctnostnému nedovoluje nečinně se povalovat. Vzhledem k této skutečnosti, pane Zdislave, **ptej se, co je to ctnost**. A já odpovím, že je to kvalita, která vybízí ducha, aby se nečinně nepovaloval. Poslyš něco o této skutečnosti, jak to říká vznešený Chudý Jindřich:¹⁵

„Nedej se odkladem zdržet! On průvodcem lenosti bývá.“

Když se na tebe ctnost dívá mýma očima, pozoruje, že tě lenost, ta sokyně ctnosti, už párkrát poblouznila a ukolébala k spánku, a proto poslyš, co říká učitel ctnosti Cato:¹⁶

„Vyhni se v životě liknavosti a lenosti vůbec, neboť když umdlévá duch, nečinnost stravuje tělo.“

Ať nejsi jako ten lenoch, o němž píše Galfred v Poetice:¹⁷

„Víš, jak se loudá lenoch? Když budíš ho ráno, je hluchý. Vzbudí se, potáhne nosem, a přece jen otevře pus.“

Myslíš, že jde o Zdislava? Patrně bych to řekl, vždyť jsem ho sám často budíval, ale na druhé straně slyším, že Cato říká:¹⁸

„Laskavě pomlč o všem, co bylo by přátelům k hanbě“,

přejdu to tedy mlčením, obracím se k tobě a přátelsky tě vybízím: **Ptej se, co je to ctnost**. A řeknu ti, že ctnost je kvalita, která slibuje málo a skýtá mnohé, a ty se snaž, abys sliboval jen to, co dáš. Neboť jako

14 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Magna moralia* II, 7 (Bekker 1206b); *Auctoritates Aristotelis*, Ethica IV, č. 63, s. 237 (Bekker 1120a).

15 Henricus Septimellensis, *Elegia* IV, 161.

16 *Catonis Disticha* III, 5.

17 Galfredus de Vino Salvo, *Poetria nova* 1366, 1368–1369. Zkráceno, v plném znění citováno v rekomendaci *Veniāt cuculus*, srov. B. Ryba, *Nový Hus*, s. 33, pozn. 49.

18 *Catonis Disticha* II, 7. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

„ruka, již zasáhla dna, tou chorobou nakazí jazyk“

(což říká Chudý Jindřich¹⁹), tak ruka, která nedostojí slibům, dělá lháře z jazyka: snaž se tedy o ctnost, abys jen málo sliboval a hodně dával, vždyť tak má vypadat povaha lidí urozených, jak ukázal Filosof v Etice.²⁰ Nemarni naplano čas hrou na píštalu, ale pracuj na své mysli, nevyhledávej tělesné potěšení víc než duchovní a taky se nepřejídej, poněvadž „středu se drželi svatí.“²¹ Tak velí ctnost, která je sama o sobě pro chvályhodný život předpokladem, jenž pobízí duši k mravnému jednání. Tolik o prvním.

Za druhé jsem řekl, že se ve slovech tématu zmiňuje skutečné konání směrem k dokonalosti, poněvadž zde stojí: **buď vzorem** atd. Opravdu, nejen samotné poznání ctnosti činí život chvályhodným; nestačí jen počínat si ctnostně v soukromí, je třeba jít ve ctnostných skutcích ostatním lidem příkladem. Čím více se urozený člověk skví ctnostmi, tím lépe září, a je tedy zřejmé, že právě on má být vzorem čestného muže. Proto Gualter v Alexandreidě praví:

„Jak vzor ať působí mocní, ať dává příklady síly
ten, kdo vládne.“²² „Vždyť to je cesta ke hvězdám vzhůru.“²³

Tak tedy, pane Zdislave, **buď vzorem čestného muže**. Krátkost života dá zapomenout na tvůj původ, a proto **buď vzorem čestného muže**. Poslyš, co píše Vergilius v Aeneidě:²⁴

„Každému určen je den: jen kratičký, mizivý navždy
všem je života čas – však slávu si prodloužit skutky,
to je chrabrosti cíl.“

Buď tedy vzorem čestného a ctnostného jednání, neboť bez přispění ctnosti všechno pohltí neřest. Chceš-li být vznešeným, **buď vzorem čestného muže**. Slyš Anticlaudianu:²⁵

„Nikoli vznešený původ a ani tělesný půvab,
ohavná potřeba vlastnit či sláva, již bohatství dává,
ani vrcholný úřad či smělost a tělesná chrabrost,
ale jediné poctivost ducha a nezdolná mysl,
vznešenost vydobytá ne rodem, však vštípená v duši,

19 Henricus Septimellensis, *Elegia* IV, 70.

20 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IV, 8–9 (Bekker 1124b–1125a).

21 Walther 14571. Citováno též v rekomendaci *Fulget virtute modestus*.

22 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* IV, 587–588.

23 Vergilius, *Aeneis* IX, 641.

24 Vergilius, *Aeneis* X, 467–469 (přel. O. Vaňorný).

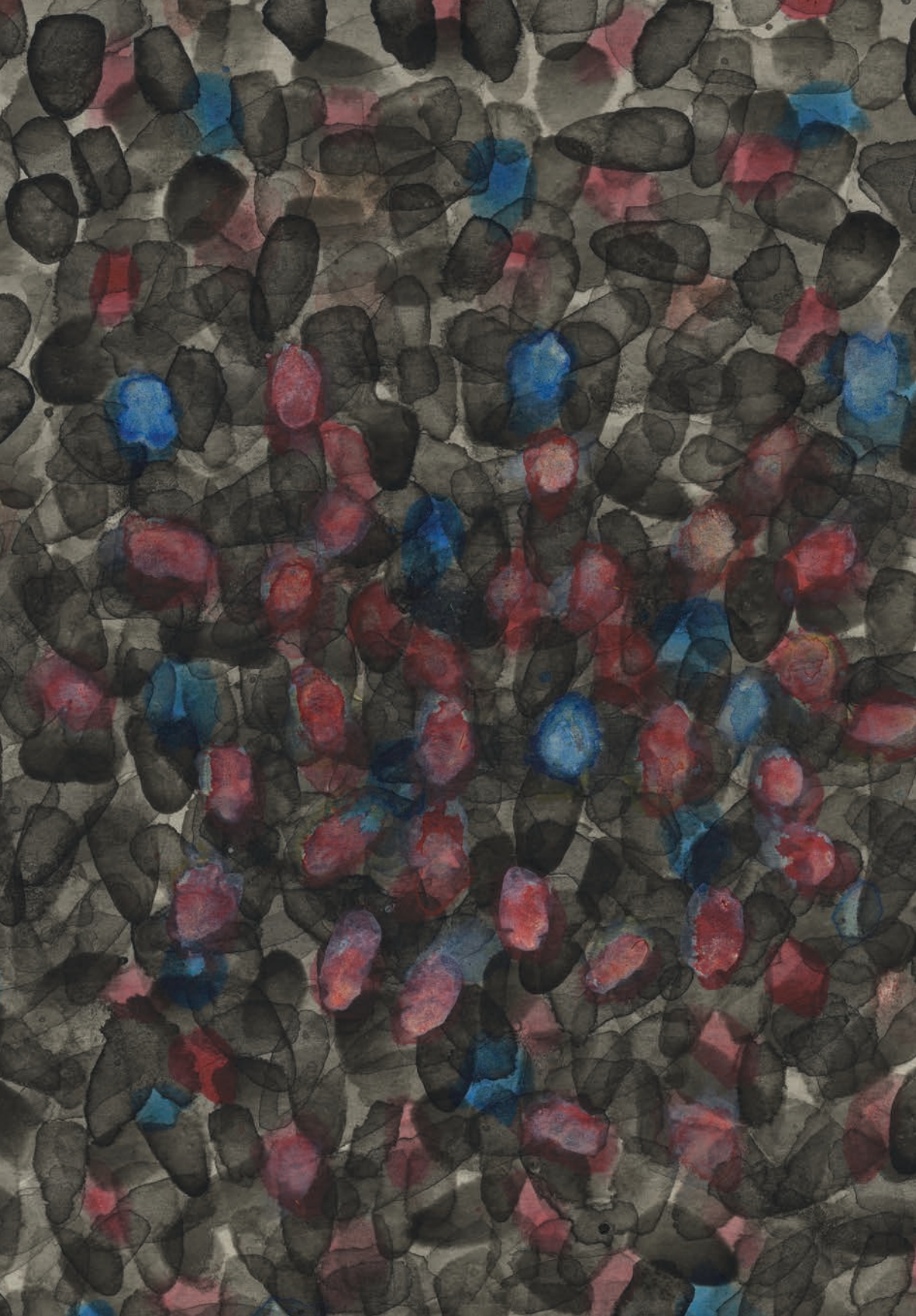
25 Alanus ab Insulis, *Anticlaudianus* V, 62–64, 66–69.

vnitřní líbeznost, hojnost všech ctností a morálních zásad,
chudoba ve světských statcích a to, že pohrdáš slávou“,

to člověka skutečně dělá vznešeným šlechticem ducha. A tak **bud' vzorem čestného muže**, poněvadž budeš-li takto zářit, jsem své ctnosti ostatním zvelebiš život a sám budeš vyhlížet vznešeně v té nejpůsobivější vznešenosti.

A abys v tom byl ještě vytrvalejší, uděluji ti hodnost bakaláře svobodných umění, abys mohl <číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.²⁶

26 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejich místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formuli podle rekomendace *Studuit agere*.

/10/ INSTRUE PRECEPTIS ANIMUM

Instrue preceptis animum je promluvou při determinaci **faráře Pavla**, rok neurčen.

Soupis pramenů: B–S č. 40.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 76–80, komentář s. 226 (původní edice Höfler, *Geschichtschreiber II*, s. 100–103).

Překlady: M. Svoboda, s. 15–18; E. Stein, s. 55–61.

Rukopis: NK Praha, X D 10, 116v^a–117r^b (Husovo autorství dosvědčeno na fol. 116v^a: *Recomendacio baccalariandi fabricata per M. Hus*).

Instrue preceptis animum má Husovo autorství udáno rukopisem. Obdobně jako předcházející text cílí také rekomendace *Instrue* k životní situaci uchazeče. Kdo jím v tomto případě byl, není známo, je dochováno pouze křestní jméno Pavel. Také nevíme, kdy byla tato řeč proslovena, badatelé se odvažují jen přibližných a velmi nejistých odhadů. Jako se rekomendace *Quere quid sit virtus* obracela svými morálními výzvami k urozenému mladému muži a vycházela z nároků jeho šlechtického stavu, zde mluví Hus ke knězi, který je jako farář zodpovědný za svěřenou obec. S požadavkem mravného a ctnostného života přichází tak či onak, někdy se zásadním důrazem, většina našich textů, zde je však přímo spojen s nárokem kladeným na kněze: má být vzdělaný a pedagogicky schopný, ale především má vzorně mravně žít. K tomu Hus cituje řadu napomenutí z autorit, na konci je zde ze sbírky *Facetus* několik veršů o tom, jak má vypadat kněz, a ještě před nimi dvojverší „ani tonzura velká, šat krásný a okrouhlá mitra nedělá člověka knězem; jen mysl, jež hříchu je prosta.“ Tyto veršíky se v morálních textech, také v produkci české reformace, objeví častěji a mají značný počet variant, jak je zřejmé také z Waltherova soupisu středověkých latinských rčení a přísloví. Pokud se podařilo zjistit, užívají tyto gnómy výrazů pro kapuci nebo kápi řeholníka, event. pro příslušnou obuv (*cuculla*, *cappa*, *botta*) a výslovně se týkají mnicha (*monachus*); verše v našem textu jsou převedeny na kněze, je zde tonsura (*corona*), mitra (dokonce biskupská a opatská,

ale může označovat jakoukoli kněžskou pokrývku hlavy) a klerik ve významu kněz (*clericus*). Jde tedy o nárok na mravní kvalifikaci kněze, nárok, který později u Husa dozrál až k obhajobě radikálních Viklefových článků *Nullus est dominus* a *Si episcopus vel sacerdos*, požadavek v kontextu naší rekomendace ještě nijak mimořádný, jde zatím o obecně platné morální devizy. – Za zmínku zde stojí ještě i Husova práce s autoritou Alana ab Insulis. Uvádí z tohoto předního básníka 12. století verš „a kdo se snaží, aby zbavil lid hříšného zla“, přičemž záměnou dvou slov značně změnil význam: Husovi jde o práci kněze s lidem, zatímco Alan mluví o nezbytnosti bdělého studia – „kdo studuje, aby zbavil se omylů, chyb“. Přitom ale v rekomendaci *Forcia adversis*, která v tomto našem souboru překladů následuje, cituje Hus tytéž Alanovy verše v originální podobě a v původním kontextu.¹ Pravděpodobně si také uvědomuje, že Alanus ab Insulis není karatelem, jakému by šlo o nápravu kněžského stavu: když dále ve *Forcia adversis* cituje jiné verše z jeho *Liber parabolarum*, zvláště upozorňuje, že na tomto místě Alan mluví sice obrazně, avšak speciálně o kněžích.

Vzdělávej svého ducha studiem

Náš kandidát dobře ukázal, jak Vaše ctihodnost vyslechla, že je sice chvályhodné mluvit, ale mlčet že je obtížnější. To mne navádí k obojímu, ale teď musím spíš mluvit (i když mám strach, že budu chybovat), abych tak mohl být uchazeči nápo-mocen aspoň nepatrným povzbuzením a jeho ducha přiblížit ke šťastnému přijetí odměny.

Vidím přece, že je člověkem, tudíž vůbec nejušlechtlejším a nejvyšším tvorem, neboť podle Filosofova v první knize Živočichopisu² „je tím nejušlechtlejším a nejvyšším, a také nám nejlépe a nejdůvěrněji známým, živočichem, právě člověk“; proto se nemůžeš u žádného živočicha setkat s krásnější podobou než u člověka, jak říká Filosof tamtéž. A podle Filosofova v první knize Etiky³ je povaha člověka dvojitá, tedy rozumná a živočišná. Živočišná, poněvadž se živočišně oddává svým vášním, aniž by je náležitě krotil rozumem, a proto říká Filosof v sedmé knize Etiky:⁴ „Jako zvířecího označuji člověka, o jakém se říká, že rozřezává břicha těhotných žen a děti požírá, anebo si vůbec libuje v nějaké zvrácenosti.“ To je tedy člověk živočišný, jenž je smýkán smyslným hnutím a jako zvířecí živočich se noří do špíny hříchů. Rozumný je ten člověk, jenž se řídí vládou rozumu. A takový je opět dvojitý, poněvadž jeden se nazývá rozumový nebo andělský, druhý božský. Andělský je ten, jenž opouští život pozemský a již zde na zemi žije andělským způsobem, ale

1 Alanova *Problemata* (*Liber parabolarum*) najdeme podle katalogů v pražských rukopisech 14. a 15. století několikrát, častěji se zde objeví jiná Alanova díla (*De planctu naturae* a *Anticlaudianus*).

2 *Auctoritates Aristotelis*, De animalibus I, č. 3, s. 209 (Bekker 491a).

3 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* I, passim.

4 Tamtéž VII, 6 (Bekker 1148b).

božský je ten, který se skrze kontemplaci a lásku zcela rozplyne v Boha, vede téměř božský život,⁵ připodobní se Bohu a pozemskými záležitostmi se nezabývá. Aby se tedy náš kandidát stal člověkem nikoli živočišným, ale andělským nebo božským, je zapotřebí radou povzbudit jeho ducha a podněcovat jej k ctnostnému konání. Vzal jsem si k tomu výrok výborného rádce ve věci mravnosti, morálního filosofa Catona:⁶

Vzdělávej svého ducha studiem.

Vážení mistři a páni, Vaše ctihodnost bezpečně ví, že podle Filosafova v první knize Druhých analytik⁷ veškeré lidské úsilí směřuje k poznání, veškeré poznání pak má směřovat k ctnosti a veškerá ctnost k tomu, abychom se stali dobrými, poněvadž o ctnost usilujeme nikoli proto, abychom došli k poznání, ale proto, abychom se stali dobrými (druhá kniha Etiky⁸), a ctnostnými se stáváme proto, abychom dospěli ke štěstí a tak konečně došli klidného spočinutí v kráse co nejpříjemněji, nejúplněji a nejlépe, neboť „štěstí či blaženost je tím nejkrásnějším a nejpříjemnějším“ (první kniha Etiky⁹). Je nemožné dobrat se štěstí bez předchozího ctnostného jednání, jelikož bez ctnosti nikdo nemůže být šťasten (první kniha Etiky¹⁰) a podle Seneky¹¹ být šťasten znamená chtít to, co je možné mít, nechť nic špatného, nepociťovat žádný nedostatek. Je tedy zřejmé, že tak velkolepá hojnost se nedává těm, kdo pociťují nedostatek, tak jasná záře těm, kdo žijí v temnotách, ani nejvyšší rozkoš těm, kdo prahnou po tělesných požitcích (vždyť „ke hvězdám se nemíří skrze potěšení“, naopak, „trápení má provázet zase trápení“, jak říká Galfredus v Nové poetice¹²), a že jasné poznání není dáno bezcharakterním lidem. A tak kdo chceš oplývat takovým nadbytkem, buď naplněn ctností a ctnost vyzařuj, prchej před temnotou zločinu, dělej pokroky v ctnosti a vědění. Snažíš-li se zasloužit si nekonečnou odměnu, usilovně pracuj, chceš-li poznat nekonečné, uč se konečnému. **Vzdělávej svého ducha studiem**, neboť tak se míří ke hvězdám. Abys nebyl člověkem živočišným, o němž už byla řeč, **vzdělávej svého ducha studiem**; abys byl člověkem rozumným, stále zdokonaluj svůj rozum a **vzdělávej svého ducha studiem**; abys byl člověkem andělským, vzdaluj se pozemskému životu, žij andělsky a **vzdělávej svého ducha studiem**; abys byl člověkem božským, povznes se

5 *Vitam heroicam*, život héra, poloboha.

6 *Catonis Disticha* III, 1. Citováno též v rekomendaci *Studuū agere*.

7 Srov. Aristoteles, *Analytica posteriora* I, 1–2 (Bekker 71a–72a).

8 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* II, 2 (Bekker 1103b).

9 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* I, 9–10 (Bekker 1099a).

10 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, *Ethica* I, č. 22, s. 234 (Bekker 1099b); srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IV, 7 (Bekker 1124a).

11 Odkaz k Senekově stoické morální nauce je zde obecný, srov. též Augustinus, *De Trinitate* 13, 5. Srov. též rekomendaci *Principatus virum ostendit*.

12 Galfredus de Vino Salvo, *Poetria nova* 496–498.

kontemplací a láskou k Bohu, veď život téměř božský,¹³ připodobni se Bohu, pohrdni pozemskými věcmi a

„studiem vzdělávej ducha,
vždyť ten, kdo vzdělání nemá, už zaživa jako by zemřel“,
jak praví veleučení Cato.¹⁴

Možná ale namítneš: Pořád opakuješ **vzdělávej**, ale jak se mám vzdělávat, to mne neučíš. Na to tedy, Pavle, řeknu jako Cato:¹⁵

„Mnoho si můžeš odnést, však jestli tím pohrdneš, neviň mne, svého učitele: jen ty jsi zavinil ztrátu!“

Mé rady čti tak, abys jim rozuměl a s porozuměním je pak uváděl v život. Jsi kněz, a tak „modli se k Bohu, rodiče cti, zachovávej cudnost, v čistotě žij, nelži, před prodejnou ženou prchej, čti knihy a to, cos přečetl, si pamatuj, hry v kostky se vyvaruj a ctnosti se přidržuj.“¹⁶ Jsi farář: „sud' spravedlivě, počínej si svědomitě, pečuj o svěřenou obec, půjčuj zdarma, hled', komu dáváš – tedy chudému, spi jen tolik, co musíš“,¹⁷ to jest ne víc,

„raději stále bdi a neoddávej se spaní“,¹⁸

poněvadž

nemá spát člověk, který se blíží k útesům Sirén,
a kdo se snaží, aby zbavil lid hříšného zla.¹⁹

Jsi farář: „bud' vlídný, nehněvej se bez příčiny, nepřehlížej níže postaveného, říd' se pravidly, která jsi stanovil, prokázanou laskavost si dobře pamatuj, lásku“ k Bohu i k podřízeným „uchovej trvale, snaž se dělat, co je spravedlivé“,²⁰ a **vzdělávej svého ducha studiem**, jak zněla slova na samém začátku uvedená.

V těch slovech se stručně nabádá ke třem věcem: za první je to plodné pěstování znalostí, říká-li se **vzdělávej**, za druhé cenné osvojení vědomostí, říká-li se **studiem**, za třetí ctnostmi zdokonalený život, připojili-li se **svého ducha**. A tak **vzdělávej své**

13 Srov. pozn. 5.

14 *Catonis Disticha* III, 1. Citováno též v rekomendaci *Studuīt agere*.

15 Tamtéž III, Praefatio medievalis 3–4.

16 Tamtéž, *Breves sententiae* 1, 2, 12, 9, 44, 25, 26, 27, 37, 35.

17 Tamtéž, *Breves sententiae* 43, 14, 15, 16, 17, 19. Citováno též v rekomendacích *Quere bonos mores*, *Recte vivas* a *Da adverbia*.

18 *Catonis Disticha* I, 2. Citováno též v rekomendacích *Quere bonos mores* a *Recte vivas*.

19 Srov. Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* III, 247–248. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

20 *Catonis Disticha*, *Breves sententiae* 29, 30, 47, 49, 50, 56, 55. Srov. pozn. 5 u *Recte vivas* a téma rekomendace *Studuīt agere*.

ho ducha studiem, abys byl hodnotným člověkem díky znalostem a vědomostem, abys druhým byl prospěšný při studiu a ctným životem abys zdokonalil svého ducha. **Vzdělávej studiem**, aby studium bylo tvým věděním, **studiem vzdělávej**, abys měl schopnost vyučovat, **studiem vzdělávej svého ducha**, aby ze studia vzešel dobrý život.

Opravdu, jelikož jsi kněz, a nejen kněz, ale kněz a farář, potřebuješ toto trojí, co bylo zmíněno ve slovech tématu – tedy studium, vyučování a život. Studium, díky němuž by ses vyvaroval všeho zlého a vědomě se přiklonil k dobru; vyučování, abys svým podřízeným prospíval tím, že jim zprostředkuješ správné poučení; život, abys byl svou dokonalou existencí zářivým vzorem pro ostatní.

A tak <za prvé> **vzdělávej svého ducha studiem**, abys byl znalý, učící a dokonalý, protože znalost bez učení není k ničemu. Proto říká Persius:²¹

„Což docela ničím
není vědění tvé, když o něm nevědí druhí?“

Naopak <za druhé> vyučovat bez znalostí je naprostá pošetilost a té se podivuje Alan, který v *Problematech* praví:²²

„Divím se velice tomu, že dere se na cestu vůdce
ten, kdo o ní nic neví, zjevně jí neprošel sám“,

a proto říká:²³

„Je to prosté: nemůže slepý vést slepého cestou,
aby jeden i druhý do jámy nespádli pak.“

Za třetí znalosti a učení jsou bez dobrého života zcela jalové. A na tomto místě Alan v úvaze nad takovou prázdnotou promlouvá obrazně především ke kněžím, kteří učí jiné:²⁴

„Napřed se tedy musí důkladně umýt ta ruka,
jíž si pak dovolí někdo boží nádoby mýt.
Čistá ruka tu nádobu čistou víc vyčistí ještě,
nečistá ruka ji ušpiní víc, než jak byla dřív.“

A dodává:²⁵

„Každý ať napřed hledí se vředů ve tváři zbavit,

21 Persius, *Saturae* I, 27 (přel. J. Nováková).

22 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* IV, 397–398.

23 Tamtéž IV, 391–392.

24 Tamtéž V, 453–456.

25 Tamtéž V, 461–462. Citováno též v rekomendaci *Proice omnia ista*.

může se teprve pak mým malým pupínkům smát.“

Tak se i Ovidius vysmívá prázdnotě toho, kdo učí a nekoná, když říká v první knize Umění milovat:²⁶

„Neuměl poradit sobě, jiným však radíval rád.“

Ovšem za čtvrté je velmi dobrý život spjatý se znalostí a učením, jak uvádí Filo-sof v osmé knize Etiky:²⁷ „Nejlepší je ten, kdo ctnost uplatňuje nejen vůči sobě, ale i vůči ostatním“, tedy znale vyučuje ctnostem, nejhorší je ten, kdo ničemně jedná vůči sobě i vůči druhým.

Ty tedy, Pavle, **vzdělávej svého ducha studiem**, abys byl znalý, abys učil a dobře žil, abys byl bezúhonný v životě, pravdivý v učení, skvělý vzděláním: za prvé pro sebe (poněvadž Seneka ve čtvrté knize Deklamací říká:²⁸ „Zavrženíhodný je kněz tělesně postižený a zločinný“); za druhé pro ostatní, aby na tobě lidé, jak jsem řekl, neshledali neužitečnost a prázdnotu, kdybys opustil pravé učení; ale zejména si uchovej zásadní vlastnost kněžství, tedy ctnostný život, což je ozdoba kněžství, protože

„ani tonzura velká, šat krásný a okrouhlá mitra
nedělá člověka knězem; jen mysl, jež hříchu je prosta.“²⁹

Poslyš, co o knězi říká Facetus:³⁰

„Ať je rozvážný, moudrý, ať nikdy se předvádět nechce,
důstojně vpřed ať jde, po cestě neztrácí cíl.
Až bude starcem, ať ctihodný je, ať důstojně, vážně
vede k tomu svůj lid, že vždy je třeba dbát cti.
Ať tím, jak vede svůj život, je příkladem pro všechny všude,
aby břemeno hříchu nenesl sám, a s ním lid.“

Tak **vzdělávej svého ducha studiem**. A abys jej vzdělával ještě usilovněji, jako jisté povzbuzení ti uděluji titul bakaláře svobodných umění, abys svým duchem, jenž byl vzdělán studiem, dosáhl úspěchů ve vědění, ve vyučování i v životě.

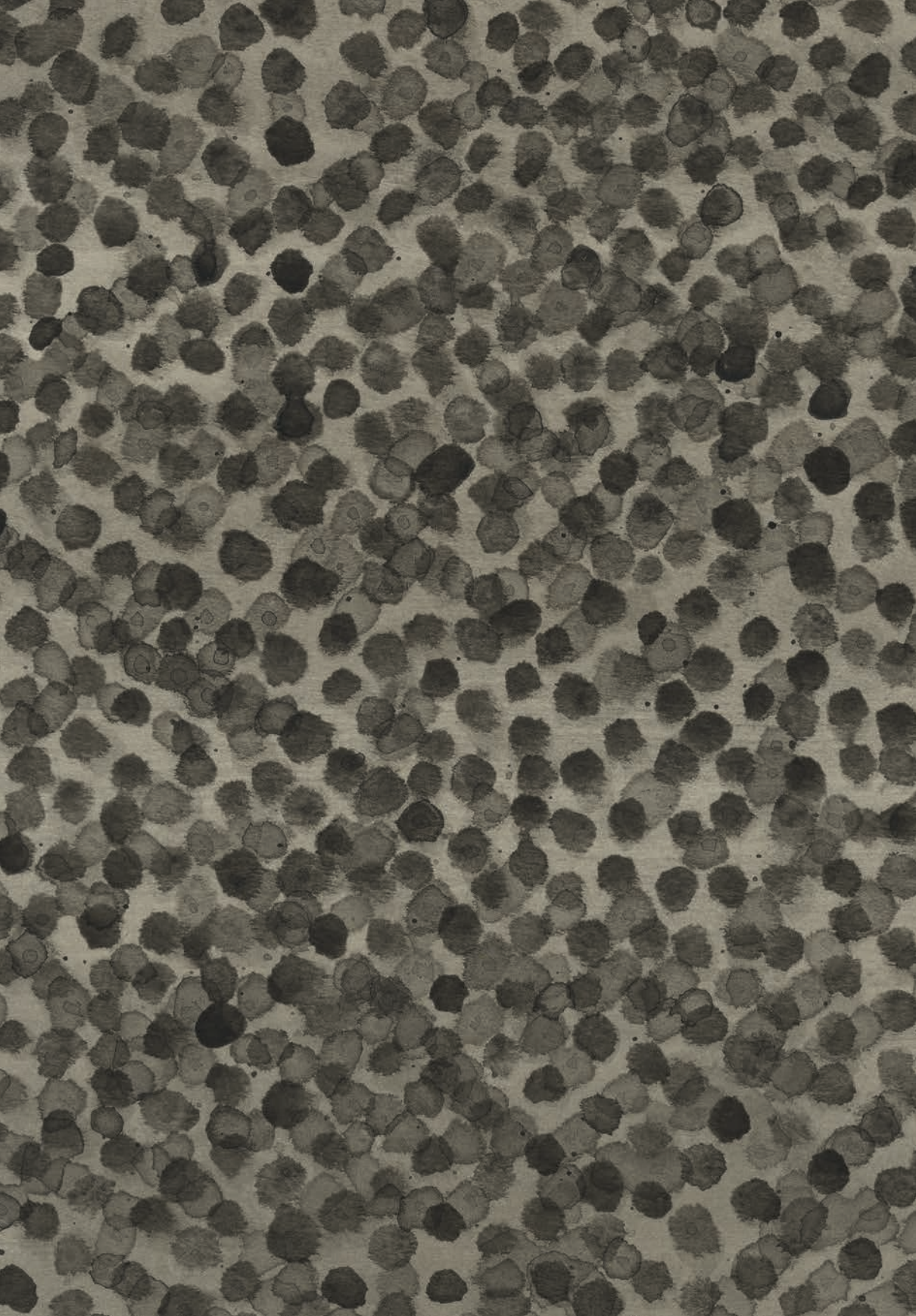
26 Ovidius, *Ars amatoria* I, 84. Citováno též v rekomendaci *Proice omnia ista*.

27 *Auctoritates Aristotelis*, *Ethica* V, č. 88, s. 239 (Bekker 1130a). Citováno též v rekomendaci *Filius esto bonus*.

28 Srov. Seneca Rhetor, *Controversiae* IV, 2.

29 Walther 1010, 1011. Soupis pod těmito čísly odkazuje na další varianty dvojverší.

30 *Facetus (Moribus et vita)* 53–54, 57–60.

Forcia adversis je promluvou při společné bakalářské determinaci **Petra z Mladoňovic a Jana z Příbramě**, promoce se konala **v létě roku 1409**.

Soupis pramenů: B-S č. 41.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 84–88, komentář s. 227 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 43–51).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 82–88.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 127r^b–128r^b.

Specifikem rekomendace *Forcia adversis* i samotné této bakalářské promoce je skutečnost, že zde před fakultním shromážděním stáli dva kandidáti, a to Petr z Mladoňovic a Jan z Příbramě, navíc oba výrazně spjatí s Husem a husitstvím. U jména Petra z Mladoňovic si čtenář uvědomí pevnou vazbu, vzniklou již za Petrových studentských let, mezi Husem a jeho žákem, který pak svého učitele doprovázel do Kostnice a který je jako přímý svědek autorem známé zprávy o Husově smrti a o jeho procesu před kostnickým koncilem.¹ Životní příběh Jana z Příbramě je pozoruhodnou paralelou k dějinám a vývoji husitství: byl Husovým stoupencem a po jeho smrti radikálně zastával přijímání podobojí, rozešel se však s tábořským husitismem (kritický spis *Život kněží tábořských*), zemřel r. 1448.² B. Ryba, který rozpoznal tuto rekomendaci spolu s šesti ostatními v rukopise Národní knihovny v Praze, sign. X C 3, přiřkl v tomto případě Husovi autorství *Forcia* proto, že i zde se nachází veršík pohrávající si s Husovým jménem (husa – *auca*). Kdo byli objekty Husovy promoční pochvaly, zjistil

1 Vyd. Václav Novotný in: *Prameny dějin českých VIII*, Praha 1932, s. 25–120. Přel. F. Heřmanský, Praha 1965. Literární činnost Petra z Mladoňovic: P. Spunar, *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans I*, Ossolineum 1985, č. 722–734, s. 260–268.

2 P. Spunar, tamtéž II, č. 287–343, s. 153–174. *Život kněží tábořských* vydal nově (s předmluvou o životě a o spisech Jana z Příbramě) Jaroslav Boubín, Příbram 2000.

prof. Ryba na základě děkanské knihy, která u jednotlivých termínů bakalářských zkoušek udává jména uchazečů a také jejich prospěchové pořadí (tzv. lokaci). Tak bylo možno zjistit, že ve svatodušním termínu 1409 složili bakalářské zkoušky Petr z Mladoňovic jako první a Jan z Příbramě jako pátý; a protože o pořadí, v němž běží a doběhnou k cíli jakýsi Jan a Petr, mluví v této rekomendaci travestie evangelijního textu o běhu učedníků ke Kristovu již prázdnému hrobu, určil B. Ryba jako adresáty promočního projevu *Forcia adversis* právě Husovy žáky Petra z Mladoňovic a Jana z Příbramě.³

Promluva je velmi živá a dynamická, je plná humoru a přátelských osobních narážek na situace, zřejmě společně prožité, a na vlastnosti obou kandidátů. S podobným stylem promočního projevu jsme se ostatně již setkali v předchozích textech (např. *Veniat cuculus, Fulget virtute modestus*), jen motivy jsou zde jiné, oproti popisným spíš jakoby epické: řečník uchazeče charakterizuje příběhy. A k nim staví biblickou paralelu,⁴ vždy novozákonní, nejprve pašijovou: na rozdíl od apoštola Šimona Petra, který v Getsemanské zahradě při Ježíšově zatčení vytasil meč a utál zbrojnoši ucho, nepřiliš statečný student Petr při jakési pouliční šarvátce raději utekl. Na tomto místě Hus odkazuje na předchozí citát z Jindřicha ze Settimella a parafrázuje jej svými vlastními veršiky:

„Co asi udělá bojácný Petřík, když někdo mu hrozí?

Celý pobledlý strachem dá se na překotný útěk.“⁵

Zkomplikuje pak situaci dalším pašijovým odkazem: Petr se zachoval podobně jako jeho jmenovec, který na veleknězově dvoře Krista ze strachu zapřel.

Pak je řeč o Janovi, je stručnější a uzavírá ji výzva „Nutno je přestat včas, ať se ti nesměje Husa“ (čtenář může mít dojem, že učitele osobně zajímal z obou žáků o něco víc Petr z Mladoňovic než Jan z Příbramě). Potom, při společné charakteristice obou, Petra i Jana, se vrací zmíněný velikonoční obraz, tentokrát již z děje Vzkříšení: „Oba dva běželi zároveň, totiž Petr a Jan, a ten druhý učedník, ne Jan, ale Petr, běžel rychleji a dorazil na místo.“ Ve vyprávění evangelia podle Jana běží učedníci Šimon Petr a Jan k Ježíšovu hrobu, aby se přesvědčili o tom, co slyšeli od žen o Ježíšově vzkříšení, předběhne ale Jan Petra, nikoli naopak, jak je tomu v rekomendaci s paralelou k Petrovu prvnímu místu mezi kandidáty bakalariátu. A ještě dále s narážkou na vyprávění *Skutků apoštolských* o tom, že apoštolové Petr a Jan šli o třetí hodině do chrámu k odpolední modlitbě: bakalářští kandidáti „Petr a Jan vystoupili k řečnickému pultíku k polední determinaci“.

Rekomendace *Forcia adversis* poutá tedy naši pozornost jednak dvěma promovanými kandidáty a snad i tím, že je jedním z nich obecněji známý Petr z Mladoňovic, a ještě více parodickým užitím biblických, zejména pašijových, textů.⁶

3 Nový Hus, s. 43–46, srov. A. Schmidtová, *Positiones*, s. 227.

4 Biblická místa jsou určena a udána v poznámkách k textu rekomendace.

5 Jiný názor má na tyto verše B. Ryba, *Nový Hus*, s. 49, pozn. 24. K deminutivu Petřík: Husův originál má „Petraczo“, což odpovídá českému Petráček, které je mezi staročeskými deminutivy vlastního jména Petr doloženo.

6 Srov. B. Ryba, *Nový Hus*, s. 44 (s odkazem na monografii Paula Lehmannna *Die Parodie in Mittelalter*, München 1922).

Ke všem obtížím stavte se čelem

A teď, za třetí, máme pronést pochvalu k oslavě těchto našich uchazečů, aby ostatní, kteří ji uslyší, studovali ještě usilovněji a mohli tak snáze dosáhnout obdobné odměny. Ale to, že je dnešní bakalářská promoce společná, mi v pochvale poněkud překáží, protože zda jsou bezúhonní, to nevím určitě, a nechci se tedy jejich chvále oddávat příliš radikálně, jak říká Horatius v jednom listu:⁷

„Chceš-li někoho doporučit, tak dávej si pozor, aby ses nemusel brzy sám za cizí poklesky stydět.“

Podobně podle Senekových slov v knize O mravech:⁸ „Nikoho ukvapeně nechval, nikoho ukvapeně nehaň!“ Tyto výroky nabádají má ústa k opatrnosti, abych příliš nespíchal s vychalováním budoucích bakalářů. Aby však neodešli jen tak, aniž byste je blíž poznali, a neukončili své studijní úsilí naráz a bez chvály, o niž usilovali, musím zde tedy přece jen něco říci, aby ctnost nezůstala ve skrytu, nýbrž stala se příkladem pro další, aby se všichni i každý jednotlivě drželi při pracném studiu kotvy naděje. Neboť Seneka⁹ prohlašuje, že „při námaze je posilou naděje na odměnu“.

K tomu, abych je trochu povzbudil, mi přišla na mysl tato slova:¹⁰

Ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem.

Ctihodní otcové, mistři a páni! Ať se Vaše ctihodnosti nediví, že zde naše kandidáty napomínám, že jim radím nebo jim dokonce něco nařizuji, jako by se statečně nestavěli proti zlu; jde mi o to, aby necouvali jako raci, ale aby stoupali k vyšším věcem a zaháněli neřesti. Ale naneštěstí velmi mnoho lidí opouští ctnosti, protože vést ctnostný život je nesnadné; nevědí, že ctnost patří k nejobtížnějším věcem.¹¹ A právě proto přicházím s veršem **ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem** a to znamená: zvítězili jste nad nesnadnými věcmi, ale ještě nesnadnější vás čekají, a proto **ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem**.

Někdo řekne: A nad čím zvítězili? Odpovím jim takto:

7 Horatius, *Epistulae* I, 18, 76–77 (s použitím překladu R. Mertlíka, *Vavřín a réva*).

8 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, Seneca *De quattuor virtutibus cardinalibus*, č. 6, s. 282 (Martinus Bracaraensis, *Formula vitae honestae* 2, s. 239; též Sedulius Scotus, *Collectaneum miscellaneum* IV, 22).

9 *Auctoritates Aristotelis*, Seneca *De vita et moribus*, č. 19, s. 281 (Martinus Bracaraensis, *Liber De moribus* 56, s. 141; též Sedulius Scotus, *Collectaneum miscellaneum* IV, 99).

10 Horatius, *Saturae* II, 2, 136.

11 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* II, 5 (Bekker 1106b).

Za prvé zvítězili nad nestálostí, neboť vydrželi dlouho studovat na naší univerzitě. Pilně se učili celých osm let a nebyli jako syn nestálosti;¹² ten, když si nemohl veškerou vědu osvojit hned, chtěl se zbavit lidské přirozenosti a stát se raději oslem, protože nevěděl, že vědomosti se získávají postupně, jak prohlašuje výtečný znalec Alan ve svých Přirovnáních:¹³

„Nemá spát člověk, který se blíží k útesům Sirén,
ani kdo studuje, aby zbavil se omylů, chyb.
Často při psaní škrtá ten, kdo skládat má verše.“

A tak není divu, že lidé nadaní svými vědomostmi často nepředstihnou ty méně nadané, protože podle Boethiových slov ve spise Školská výchova „se svědomitostí zmírňuje obtížnost jakéhokoli díla“. ¹⁴ Proto říká Facetus:¹⁵

„Když kapky padají často, i tvrdý kámen se poddává.“

Ovšem bohužel je mnoho takových, kteří vytrvalost nechali být, dali se na nestálý způsob života a takhle absolvovali svá studia. Alan o nich v Přirovnáních říká:¹⁶

„Ti, co všude po školách rejdí, se neučí vlastně;
jenom proto tam jsou, že chtějí vidění být.“

Tak tomu ale není s našimi kandidáty: ti jsou vytrvalí a udatně touží osvojit si vyšší vědění, a proto právě jim předkládám slova: **Ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem.**

Za druhé zvítězili pilnou prací nad leností, a proto si zasloužili dojít k promoci – ne jako ten, o němž říká Occultus:¹⁷

„Takoví žáci jsou jako ty kočky, co vody se bojí:
sice by ryby chtěly, však rybařit nepůjdou nikdy.“

Protože však ti naši mají směřovat k vyšším metám, předkládáme jim rčení: **Ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem.**

12 Srov. Pseudo-Boethius, *De disciplina scolarium* 3, 2. Citováno též v rekomendaci *Discens factus est sciens*.

13 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* III, 247–249. Citováno též v rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

14 Pseudo-Boethius, *De disciplina scolarium* 1, 7. Citováno též v rekomendaci *Discens factus est sciens*.

15 Facetus (*Moribus et vita*) 200; Walther 8087a.

16 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* IV, 373–375.

17 Walther 2484.

Ale třeba by mi někdo namítnul: »Tomu, co povídáš, se nedá věřit, ty jsi za tu pochvalu něco vzal.«¹⁸

Na takovou námitku bych řekl: Nespěchej, pěkně pomalu, proberme to jedno po druhém. Vždyť ohledně činů těchto uchazečů toho musíme ještě mnoho objasnit. Podívej se na ty dva!

Řekneš: »Vezmi Petra! Co myslíš, je odvážný?«

Velice.

Řekneš: »Jak?«

Jako chudák, který na cestě padne do rukou lupičů a nedostane strach a o kterém říká Chudý Jindřich:¹⁹

„Co asi udělá chudák, když po cestě lupiče potká?

Vesele, nebojácně začne písničku hned.“

Řekneš: »Tohle je o Petrovi?«

Jak myslíš.

Říkáš: »Řekni to konkrétně!«

Poslyš: Petr uťal pravé ucho.²⁰

Ty řekneš: »To tak není, Petr utekl, protože dostal strach z toho, co řekla služka.«²¹

Shodněme se, že platí obojí!

Ty: »Budiž.«

Tedy: Jeden Petr sice ucho uťal, ale druhý Petr, ten náš, utekl.

Říkáš: »Jak to bylo?«

Když jednou s ostatními někam šel a když mu začal jakýsi nevzdělanec nadávat, on vzal nohy na ramena a běžel domů, sotva dechu popadal. Tak odvážný byl!

Ty ale řekneš: »A proč jsi tedy citoval verše Chudého Jindřicha?«

Milý příteli, nehněvej se, zaveršuji tedy takhle:

Co asi udělá bojácný Petřík, když někdo mu hrozí?

Celý pobledlý strachem dá se na překotný útěk.

Na to ty: »Nechej toho a řekni o Petrovi něco víc!«

Rád.

18 Pro orientaci čtenáře v následujícím dialogu: autorovy vstupy necháváme bez uvozovek, ve francouzských uvozovkách jsou slova předpokládaného diskusního partnera, navíc jim předesíláme výrazy „řekneš“, „ty říkáš“ apod., jež originál nemá.

19 Henricus Septimellensis, *Elegia* III, 171–172.

20 Srov. J 18, 10 (další evangelia, Mt 26, 51; Mk 14, 47; L 22, 50 mluví jen o jednom z učedníků, nikoli o Petrovi). Narážka na událost v Getsemanské zahradě, kdy učedník (Šimon Petr) uťal mečem ucho jednomu z ozbrojenců, kteří přišli Ježíše zatknout.

21 Srov. J 18, 17–18, 25–27 (Mt 26, 69–75; Mk 14, 66–72; L 22, 56–60). Narážka na Petrovo trojí zapření Ježíše na nádvoří veleknězova domu, kde se jej služka a pak další lidé zeptali, zda i on patří k Ježíšovým druhům.

Ty: »Četl ve škole pořádně Catona?«²²

Ano.

Zeptáš se: »Jak?«

Naučil se veršik.

»Který?«

„Myslím, že přední ctností je umět krotit svůj jazyk.“²³

Ty: »Opravdu?«

Ano.

Ty: »Uveď příklad!«

Když se pohádá s kamarádem, nemluví pak půl roku.

Řekneš: »To se tedy naučil dobře! Jenom aby to mlčení nezachovával ještě dál. –

Ted' se, prosím, věnuj Janovi.«

Rád. Ptáš-li se, kým je jako člověk, odpovím ti naprosto přesně.

Řekneš: »Nejde mi o to, v jakém smyslu je člověk, ale ptám se tě, jaký je.«

Odpovídám: Je to sangvinik, aspoň podle barvy vousu. K tomu se vztahuje verš:²⁴

„Štědrý, přátelský, veselý, smíšek, je červené barvy.“

Doklad toho prvního: slibuje dát víc, než kolik má sám; o tom druhém pomlčím, protože říká Cato:²⁵

„Laskavě pomlč o všem, co bylo by přátelům k hanbě!“

Ptáš se: »A co myslíš o tom třetím?«

Říkám, že je veselý, což se naučil u Ovidia, který říká v Umění milovat:²⁶

„Zpívej, jestli máš hlas. Máš ohebné paže? Pak tanči!“

„Vesele zas a zas tancuj a netápej jak slepý krtek!“²⁷

Tážeš se: »Zpíval tedy?«

Ovšem.

Ty: »Má hlas?«

Výborný!

Ty: »Je hudebník?«

22 Zde často citovaná Catonova dvojverší byla jedním z prvních textů, jímž se učili nejmladší žáci na nejnižším stupni škol.

23 *Catonis Disticha* I, 3.

24 Verše se nacházejí mimo jiné v komentáři k Pseudo-Boethiově *De disciplina scholarium* Williama of Wheatley (kapitola 4, s. 185); komentář býval připojován ke starším edicím díla Tomáše Akvinského.

25 *Catonis Disticha* II, 7. Citováno též v rekomendaci *Quere quid sit virtus*.

26 Ovidius, *Ars amatoria* I, 595 (přel. R. Mertlík). Citováno též v rekomendaci *Veniat cuculus*.

27 Verš nenalezen.

Dokonce prvotřídní, takový, o jakém říká Alan:²⁸ „Osel tady svým otravným křikem obtěžoval jemný sluch a dopouštěl se v hudbě barbarismů, což je protimluv.“ Tak tedy hudebník.

Řekneš: »Ano, souhlasím. A k tomu čtvrtému?«

Je to smíšek, protože se seznámil s Filosofovými slovy ve čtvrté knize Etiky:²⁹ „Ti, kdo sami nic zábavného neřeknou a kritizují ty, kteří něco řeknou, jsou nekulturní a hrubí; ti, kdo s mírou žertují, jsou příjemní a taktní.“ Co se týká tohoto čtvrtého, ostatně podobně jako třetího: nevěříš-li, ověř si to názorně, podívej se na něj! Jak se směje – an se šklebí jako čert železko nalez!³⁰

Říkáš: »Chtěl bych toho zjistit ještě víc!«

Milý příteli,

„nutno je přestat včas“ (ať se ti nesměje Husa).³¹

Ale teď už se věnuj tomu, co patří k oběma společně.

»Ano, tak povídej!«

Dobře. Oba dva běželi zároveň, totiž Petr a Jan, a ten druhý učedník, ne Jan, ale Petr, běžel rychleji a dorazil na místo.³² Ale dále: Petr a Jan vystoupili k řečnickému pultíku k polední determinaci.³³

Ale ještě zbývá probrat věci závažnější, a proto je řečeno: **Ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem.**

V těchto slovech je ve stručnosti obsaženo dvojí: za prvé užitečná rada, pobídka k mravnímu jednání: **stavte se čelem a statečným srdcem**, za druhé se zde závěrem schvaluje jako výsledek přijetí odměny za zásluhu: **ke všem obtížím**.

Za prvé jsem řekl, že se slova týkají užitečné rady, pobídky k mravnímu jednání. Opravdu je užitečné statečně pracovat, zvláště v morální oblasti a ve vědě, neboť bez díla naplněného ctností nemůže být udělena odměna, a to podle Aristotelova pravidla, že odměňován má být pouze ctnostný člověk.³⁴ O takovéto práci říká Pamphilus:³⁵

28 Alanus ab Insulis, *De planctu naturae*, prosa I. Citováno též v rekomendaci *Si vultis nichil timere*.

29 Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IV, 14 (Bekker 1128a).

30 Hus zde české úsloví vkládá do latinského textu.

31 Verš, který u Husa (s obměnami) najdeme také v rekomendaci *Fulget virtute modestus* a dále v *Enarratio Psalmorum* 118, s. 194.

32 Srov. J 20, 3–4; v evangeliu předběhne Jan Petra: „Oba dva běželi, ale ten druhý učedník předběhl Petra a byl u hrobu první.“

33 Srov. Sk 3, 1: „Petr a Jan šli o třetí hodině do chrámu k odpolední modlitbě.“

34 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IV, 7 (Bekker 1123b); *Auctoritates Aristotelis* č. 68, s. 237.

35 *Pamphilus de amore* 271 (přel. I. Zachová, *Sestra Múza*).

„Bůh a námaha naše nám dají a udělí všechno.“

Proto máme vynakládat udatné studijní úsilí, jak učí Cato:³⁶

„Studium přestuj dál, i když už sis osvojil předmět.“

A tak vám říkám, pánové: **Ke všem obtížím stavte se čelem a statečným srdcem.**

Za druhé a stručněji jsem řekl, že se ta slova týkají závěru, který jako výsledek schvaluje přijetí odměny za zásluhu, totiž za odpor vůči všem obtížím. A to je správné, protože ctnost se vystavuje zkoušce právě v obtížích, neboť ona patří mezi nejobtížnější věci, a tudíž se těm, kdo obtížím vzdorují, dostává odměny. Proto říká autor Prvouky:³⁷

„Za to, že dobře jsi začal, se nedává odměna ještě,
teprve za dobrý konec dostaneš patřičnou mzdu.“

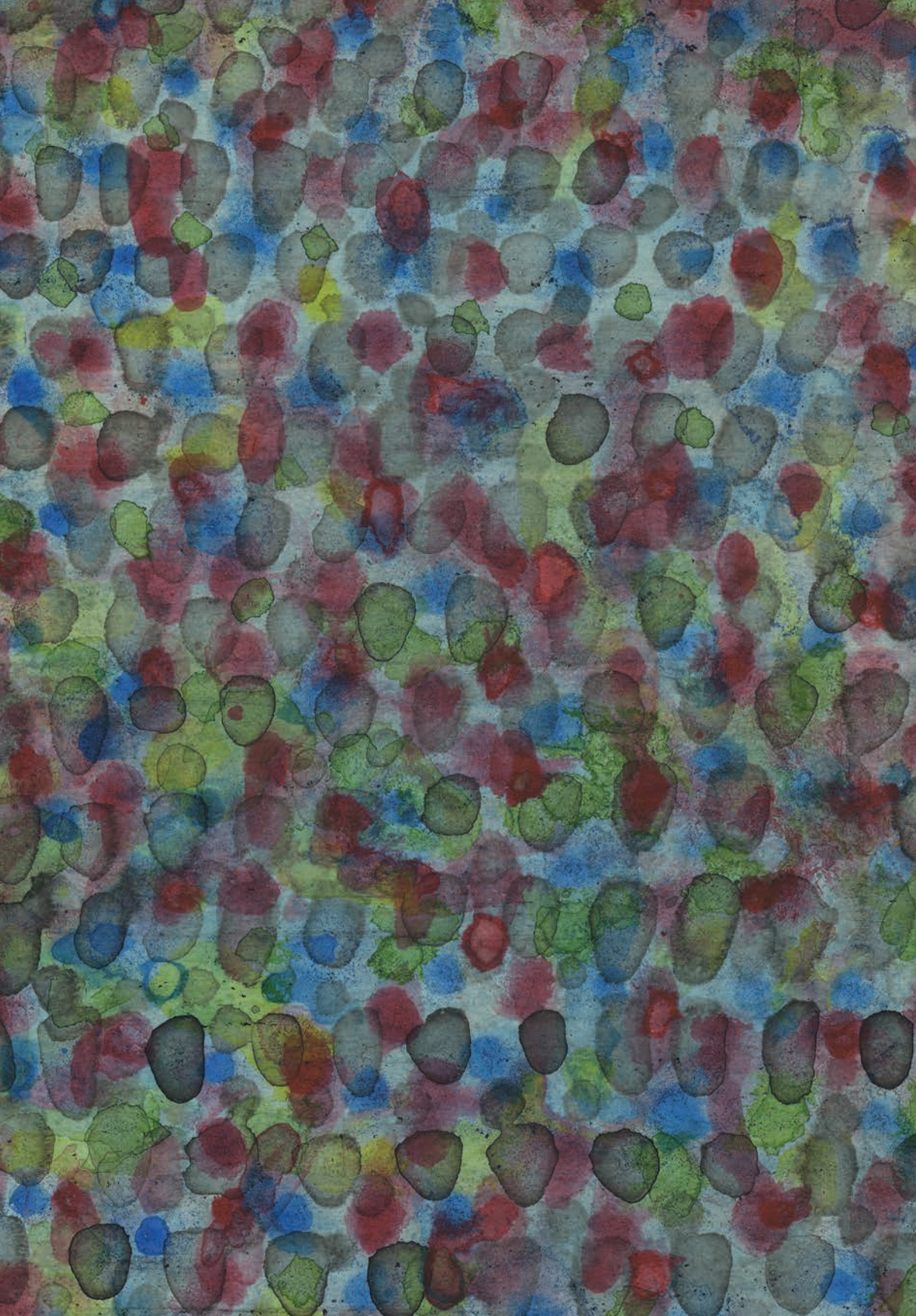
A protože se tito naši kandidáti po dlouhou dobu intenzivně věnovali studiu, patří jim spravedlivá mzda. A to podle Filosofova v Ekonomii³⁸ „mzda přiměřená“, tedy čest a sláva. A proto já z autority, která mi <byla svěřena naší artistickou fakultou, uděluji vám titul bakalářů svobodných umění, abyste mohli číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.³⁹

36 *Catonis Disticha* IV, 21.

37 *Rudium doctrina* (*Quinque claves sapientiae*) 17–18.

38 Aristoteles, *Ethica Nicomachea* V, 10 (Bekker 1134b).

39 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejích místě je „etc.“; přebíráme upravenou konvenční závěrečnou formuli podle rekomendace *Studuit agere*.

/12/ SI VULTIS NICHIL TIMERE

Rekomendace *Si vultis nichil timere* byla pronesena **6. července 1410** při podvojném promočním aktu: byl při něm udělen magisterský titul (šlo tedy o inepci) **Mikuláši ze Stojčína** a zároveň titul bakalářský (determinace) **Zikmundovi z Brodu**.

Soupis pramenů: B–S č. 31.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 89–93, komentář s. 227 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 51–58).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 89–94.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 153r^a–154r^a.

Také následující Husova promoční řeč *Si vultis nichil timere* se vztahuje ke dvěma kandidátům: 6. července 1410 byl udělen titul magistra Mikuláši ze Stojčína, bakalářem se stal Zikmund z Brodu,¹ promoční akt byl tedy inepcí a determinací zároveň. Slova ze Senekova spisu *Naturales quaestiones* (*Otázky přírodní filosofie* či *Přírodovědná zkoumání*) jsou v rekomendaci dále citována v plném znění a doslova podle Seneky takto: „Nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho.“² Hus si toto téma zvolil s ohledem na předložené „pozice“ uchazečů, přednesené v předchozím průběhu promoce: oba se dotkli vztahu mravnosti, strachu a statečnosti. Promoční promluva opětovaně upozorňuje, že všechno má svou odvrácenou stránku: každý úspěch skrývá morální riziko, jako je svod arogance a pýchy, a také je třeba být si vědom reálného nebezpečí, pádu a materiální ztráty. Pokud si je člověk těchto nástrah vědom, může obavy překonat odvahou. Dobrým

1 Mikuláš ze Stojčína vystoupil na Husově kvodlibetu (*Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, s. 229–231) a Hus jej snad ustanovil jako jednoho ze svých zástupců při soudním řízení u papežské kurie (F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 102). Srov. J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 421. K Zikmundovi z Brodu srov. J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 482.

2 Seneca, *Naturales quaestiones* 6, 2.

příkladem je vysoké postavení, jež uchazeč právě na akademické půdě získává, a možnost morálního zneužití, jaké by vedlo i k pádu materiálnímu. – Druhá část promluvy se obrací nejprve ke kandidátovi magisteria, Mikuláši ze Stojčína, k jeho lékařským nebo léčitelským snahám, zmiňuje se o tom, že Mikuláš léčil i autora samotného, ale nakonec mu doporučuje, aby si hleděl také, a snad především, zdravotního stavu duší. Následující upozornění budoucího bakaláře, Zikmunda z Brodu, že jeho hra na cíteru není právě libozvučná a že často ruší spolubydlící, je na závěr pěkným obrázkem z kolejního života.

V rekomendaci je mimořádně často užito imperativu slovesa *cogitare*, tedy tvaru *cogitate*. Je součástí tématu a překládáme jej českým „uvědomte si“. Autor tohoto výrazu užil tak často zjevně záměrně, proto byl uvedený český ekvivalent v tomto překladu ponechán všude, kde to kontext dovoľoval, zejména v první části rekomendace, kde si řečníkovým záměrem můžeme být jisti.

Nechcete-li se ničeho bát

Za třetí musíme naše uchazeče krátce varovat, aby nepropadli aroganci, když dosáhnou akademického stupně, chvály a slávy. Vždyť každý, kdo je postaven výše než jiní, upadá do takového pokušení, kdykoli se pyšně těší z toho, že je představeným jiných lidí. Je proto třeba, aby těm, nad něž je postaven, obezřetně poskytoval příklad chvalýhodného života a aby pečlivě dbal na to, aby se kvůli svému vyššímu postavení nenaparoval a aby nenapravitelně nezraňoval srdce podřízených, kdyby před jejich očima žil hanebně – má je přece naopak vést k dobrému správným učním i chováním. Ať si tedy každý, kdo stoupá vzhůru, pozorně všímá, jaký pád se skrývá v důstojném postavení a ve slávě, aby poté, co vystoupí až na vrchol, neutrpěl žalostný a těžký pád; padá-li se těžce na rovině, mnohem těžší je pád z výše. A tak ten, kdo se svou vinou zřítí z vysoce důstojného postavení, se tím těžkým pádem zraní: světská důstojnost je totiž v očích lidí něco velmi slavného, a dojde-li k pádu, velice to bolí, neboť oč je ta světská důstojnost vyšší než postavení ostatních, o to je katastrofa těžší, dojde-li k zaviněnému pádu. Není ani tolik radostné žít na výsluní, jako je žalostné se z takové výšiny zřítit, zejména zavinil-li si člověk pád sám. Protože tedy výsostné postavení vyžaduje velkou opatrnost a obavy, náš budoucí bakalář při své snaze dosáhnout vysokého postavení správně ukázal, že každý mravní čin musí být spojen s obavami. Obavy však odvádějí mnohé lidi od udatných činů, a tak i od snahy o akademickou hodnost. Aby se tedy jiní ze strachu nevzdávali, když ani není čeho se bát, náš pan kandidát magisteria filosoficky prokázal, že se nemáme poddávat každému strachu, že máme nepatřičné obavy držet na uzdě a jednat statečně. Abych jim oběma dodal odvahy a aby i v obavách stáli pevněji, zvolil jsem si slova nabádající k takovému strachu, jaký nás zdržuje od nedovoleného jednání.³

3 Seneca, *Naturales quaestiones* 6, 2.

Nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho.

Ctihodní páni a mistři! Slova, jež jsem zvolil, píše Seneka, největší horlivec pro mravnost a ctnosti, ve třetí knize Otázek přírody; obrací se tak na jednotlivé lidi, ale především na ty, kdo míří ke světským poctám. O těch říká Gualter v desáté knize *Alexandreidy*:⁴

„Snažit se získat pomíjivé a prodejné pocty
je jako mořeplavba s riskem, že o život přijdeš,
neboť sebe i zboží tak svěřuješ bouřlivým vodám.
Na cestách studeným pohořím Alp, kde lupiči řadí,
hledíme toužebně k hradbám a k palácům slavného Říma
s obavou, zda se nám zdaří se šťastně navrátit domů,
zda bude bezpečná cesta a spatříme svou rodnou zemi.
Vždyť nás najednou zasáhnout může pohroma, která
ve chvíli zničí vše, co z dlouhé námahy vzešlo.“

To nám tedy tento učený muž názorně předvádí. My, ačkoli téměř denně pozorujeme, jak rychle berou za své milovníci světských poct a jak jejich památka zakrátko zaniká, přece nepřestáváme o takové pocty usilovat a stále se honíme za přelétavou světskou slávou jako děti za motýlem a nebereme v úvahu Facetův výrok:⁵

„Pověst špatností plná se vznáší na rychlých křídlech.“

Na druhé straně k dobré pověsti, jakou si člověk zaslouží svými ctnostmi, míříme zvolna, dokonce jakoby nepozorovatelným želvíím tempem, ačkoli je takové dobré jméno díky ctnosti trvalé, jak říká též Facetus:⁶

„Dobrá pověst šíří se zvolna, závist jí brání.“

Ježto tedy pocty, povýšení, světská sláva a podobně také akademické tituly často vedou do záhuby, Seneka se nepochybně správně obrací ke studentům těmito slovy: **Nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho.** A tak i vy, naši kandidáti, **nehcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho.** Akademický titul je dobrá věc, ale pamatujte:⁷ „V trávě se skrývá zmije.“

Lod', která nás veze, je akademická hodnost. **Nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že se můžeme potopit!** Vítr vane, hrozí mělčina, Siréna se ze svého

4 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* X, 433–441.

5 Walther 8835 (*Facetus* tento verš nemá). Citováno též v rekomendaci *Quere quid sit virtus*.

6 Walther 8835 (*Facetus* tento verš nemá).

7 Vergilius, *Bucolica* 3, 93.

úkrytu snaží bouří převrátit loď. Uvědomte si, že všeho toho je třeba se obávat. Vaše povýšení znamená učitelský stolec,⁸ vlastně věž, a ta je vysoká. Uvědomte si, že pád pak může být těžší, než kdybychom nejistě stáli na zemi. A uvědomte si, co říká velice znalý autor Alan ve svých Přirovnáních:⁹

„Bezpečnější místo je zem než vysoké věže:
kdo leží na zemi, nemá, odkud by spadl a kam.
Vítr a déšť, hromy a blesky svým nápořem ničí
věže; to, co je dole, nechají klidně být.“

Uvědomte si tedy, kandidáti: toužíte létat a rozpínáte křídla svých talárů. **Nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si**, co říká Alan na témže místě:¹⁰

„Lehká křídla nenesou ptáka tak vysoko, aby
nemohl slétnout dolů, vrátit se na pevnou zem.
Také kolo, které se točí¹¹ a vznese nás vzhůru,
srazí nás hluboko dolů, když se obrátí zas.“

Nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že vystupujete vzhůru, a **uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho**, pokud vystupujete jinudy¹² než pouze mravným životem, prospěšným pro jiné lidi, protože v tom případě jste nikoli učiteli-vůdci, ale svůdci,¹³ k vaší hanbě se z vás stali nikoli muži důstojnější, ale neřestnější. **Nechcete-li se tedy ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho.**

Někdo z vás ale řekne: Pořád nám naháníš strach, kladeš nám do cesty léčky. Když tedy po světlých dobách přichází zmatek a žalost, jak říká Filosof (když v Rétorice definuje strach tak, že je to zmatek a žalost z budoucího zarmucujícího zla¹⁴), kdo má potom stoupat k nějakému vyššímu postavení? Na tuto námitku říkám: Chovej se rozvážně,¹⁵ raduj se ze ctnosti, ale střež se pádu! Neboj se tedy: ať statečnost převáží nad strachem tak, abys získal pozici rytířského bojovníka. Není přece dobré kvůli strachu vězet stále v témže stavu, dobré je odložit bojácnost

8 Učitelský stolec býval vyvýšený.

9 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* II, 129–132.

10 Tamtéž 153–156.

11 Častá alegorie nestálosti osudu, kolo Štěstěny (středověk alegorii převzal od Boethia, srov. *Philosophiae consolatio* 2, 1).

12 Srov. J 10, 1: „Kdo nevchází do ovčince dveřmi, ale přelézá ohradu, je zloděj a lupič.“

13 V latině dosti častá slovní hříčka: *non lectores, sed leccatores*, doslova: „ne ti, kdo předčítají (přednášejí), nýbrž svůdci“.

14 Srov. Aristoteles, *Rhetorica* II, 5 (Bekker 1382a).

15 Srov. Ef 5, 15.

a stoupat výš. Neboť Seneka říká ve čtrnáctém dopise:¹⁶ „Nikdo není tak bojácný, aby dal přednost tomu, že bude pořád viset, před tím, že by jednou spadnul.“ A proto **nechcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho.**

Vy tedy, pane kandidáte magisterského stupně, uvažte, jak máte užít léku, nechcete-li se bát ničeho. Vím totiž ze své vlastní zkušenosti, že jste mým nejlepším lékařem. Ale co se léčení týče, to jste patrně slyšel Catonovo pravidlo:¹⁷

„Máš-li vyléčit rány, je lékem na bolest bolest“,

protože jste mne silně projímavými lektvary vyléčil, ale ne docela.

„Běda mi, co si jen počnu? V nitru si hluboko nesu ránu – jako bych měl v svém nitru znamení smrti. Tolikrát jsem ji čistil a tolikrát obvazy dával, léky selhaly vždycky: tak je ta nákaza silná. Rána se otvírá stále a naděje na zdraví není, hodinu za hodinou má mysl jen ve strachu žije.“¹⁸

Uvažte tedy, jak jste mne vyléčil! Slyšte a uvažte slova veleučeného Alana:¹⁹

„Copak je lékaři platné, že vyléčil ran třeba tisíc, je-li zde pořád jedna, ta ale smrtelná je?“

Mohli bychom ho dokonce považovat nikoli za lékaře, ale za doktůrka nebo doktůrečka – proto v Brunellovi čteme:²⁰

„Lidé nás lékaři zvou – to je však jen pouhé jméno; jménem i skutečně je lékařem jenom sám Bůh.“

Já se tedy svěřuji tomuto Lékaři, který uzdravuje tělo i duši bez horských bylinek a bez lektvarů. Brunellus říká:²¹

„Tihle bylinkami a různými lektvary léčí, Bůh ale pouhým slovem umí uzdravit vše.“

A tohoto Lékaře má asi na mysli i Cato,²² když říká:

16 Seneca, *Epistulae morales* 22 (přel. V. Bahník).

17 *Catonis Disticha* IV, 40.

18 Giralduš Cambrensis, *Speculum ecclesiae* IV, 27. Tento úryvek zde Hus ironicky parafrázuje a z duchovního kajícího kontextu jej převádí do kontextu medicínského.

19 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* IV, 325–326. Podobný Husův převod z duchovní do lehce ironické medicínské souvislosti (viz předchozí pozn.).

20 Nigellus de Longo Campo, *Speculum stultorum* (Brunellus), 127–128.

21 Tamtéž 125–126.

22 *Catonis Disticha* II, 22.

„Léčení svého těla svěř Lékaři spolehlivému.“

Vy, pane kandidáte magisteria, buďte spolehlivým lékařem, ale ne těla, nýbrž také duše, a zejména té mojí, jak radí Facetus:²³

„Ať nikdy nedává nevhodný lék, ať počestně žije:
ten, kdo je dobrý lékař, jedná počestně vždy.“

Toto si tedy **uvědomte, nechcete-li se ničeho bát**. Uvědomte si tyto dvě věci a za třetí ještě pravidlo. – Které? – Tohle: Statečně vraždi: ne ovšem člověka, nýbrž nemoc, a zejména dorážející neřest. Mějte na mysli Ovidiova slova v *Lécích na lásku*:²⁴

„Počátku nemoci braň, je pozdě pak chystat si léky,
když už se prodlením dlouhým rozmohla choroba tvá.“

A také Vy, pane kandidáte bakalariátu, **nehcete-li se ničeho bát, uvědomte si**, když jste hráč na citeru, že ten, kdo ještě na citeru nehrál, nemůže hráčem na tento nástroj být; podle deváté knihy *Metafyziky* totiž ten, kdo se učí na citeru hrát, hraje proto, aby se to naučil.²⁵ Vy si tedy uvědomte, kolikrát vyrušujete mne i naše kamarády, když se učíte hrát na citeru, a kolik času takhle strávíte! Nechcete-li na to doplatit, **uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho**. A nechcete-li hraní na citeru nechat, slyšte tento vagantský verš:²⁶

„Nechceš-li mudrcem být, pak nauč se na struny drnkat,
Nauč se do trubky foukat a šlapat pedály varhan.“

A když hráč na citeru, tak také hudebník; o něm říká Alan v knize *Nárek přírody*:²⁷ „Osel tady svým otravným křikem obtěžoval jemný sluch a dopouštěl se v hudbě barbarismů, což je protimluv.“

Vy jste tedy hudebník, ten druhý je lékař: **nehcete-li se ničeho bát, uvědomte si, že je vlastně třeba obávat se všeho**.²⁸

23 Facetus (*Moribus et vita*) 465–466; Walther 1176. V rukopise je verš porušen, porušené znění podávají i edice – zde přeloženo podle korektního znění uvedených pramenů.

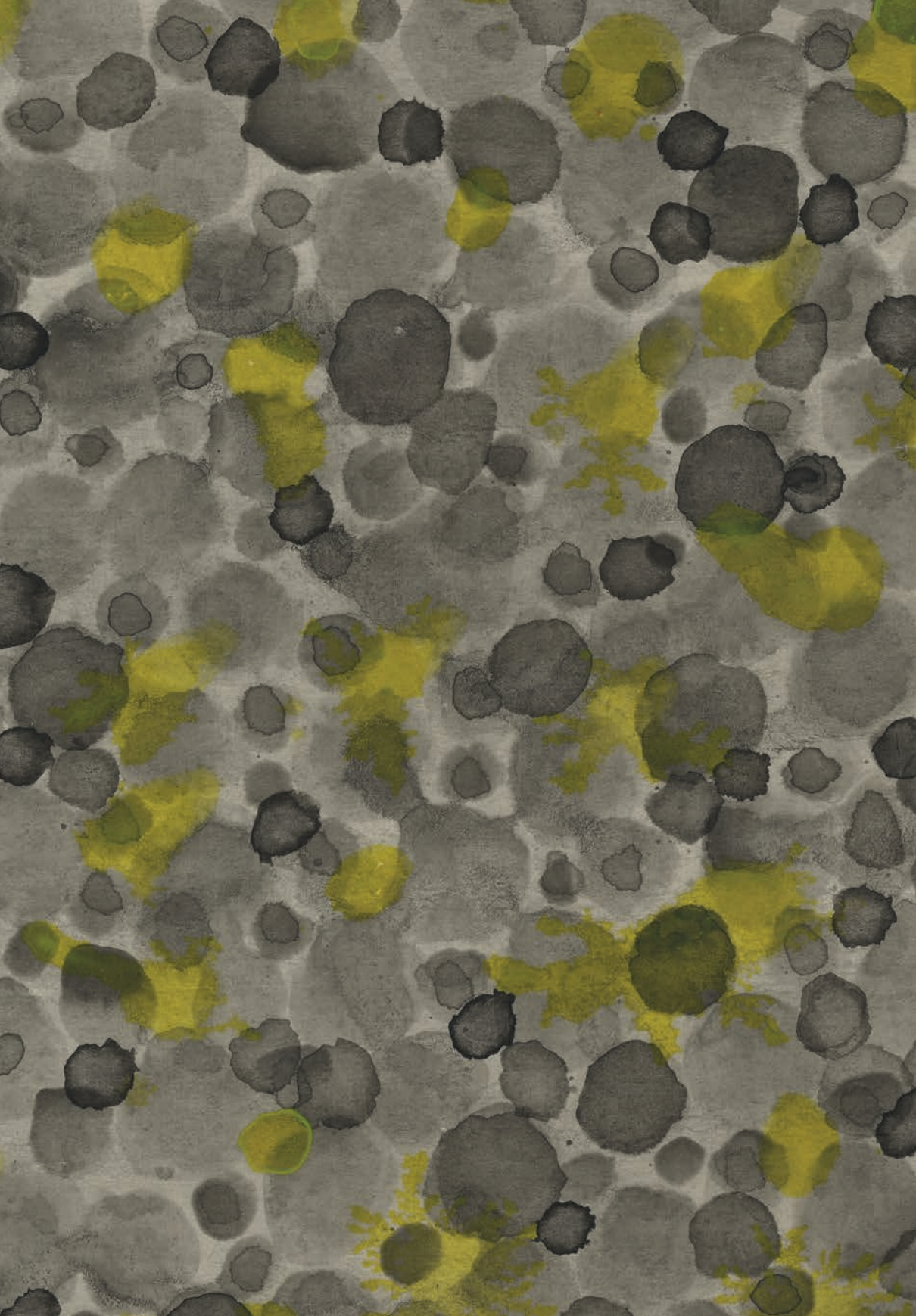
24 Ovidius, *Remedia amoris* 91–92 (přel. R. Mertlík, *O lásce a milování*). Citováno též v rekomendaci *Proice omnia ista*.

25 Srov. Aristoteles, *Metaphysica* IX (Bekker 1049b).

26 Verš nenalezen.

27 Alanus ab Insulis, *De planctu naturae*, prosa I. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

28 Rukopis nepodává obvyklou závěrečnou promoční formuli.

/13/ PRINCIPATUS VIRUM OSTENDIT

Principatus virum ostendit je promluvou při magisterské inepci jinak neznámého **Jana**, ne-
jisté je autorství i datum promoce.

Soupis pramenů: B-S č. 315 („Spisy sporné a pochybné“).

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 94–96, komentář s. 228 (původní edice
Höfler, *Geschichtschreiber II*, s. 107–108).

Překlad: M. Svoboda, s. 23–24.

Rukopis: NK Praha, X E 24, 307v–308v.

Principatus virum ostendit je promluvou k inepci, tedy k promoci magisterské. Stejně jako
text *Da adverbia* uvádí tuto rekomendaci Bartošův a Spunarův soupis pramenů mezi „Spisy
spornými a pochybnými“. Ač vládne nejistota o době, kdy byla pronesena, a o jejím původu,
udávají autoři jako možné datum den 11. 3. 1410 a nadepisují ji jednoznačně jako „proslov
při inepci Zdislava ze Zvířetic“, ten však v tomto případě adresátem určitě nebyl, protože
v textu je osloven Jan, rozumíme-li správně zkratce, již převzala do své edice v nerozvinuté
podobě i A. Schmidtová („O I O“ – *O Iohannes*). O možném Husově autorství byly vysloveny
různé názory, např. podle V. Flajšhanse¹ „celý obsah i forma nasvědčuje původství Husovu“.

Podobně jako u rekomendace *Fulget virtute modestus*, kde jsme se věnovali významu slova
modestus, je i zde třeba zastavit se u výrazu *principatus*, který je pro celý tento autorův výklad
zásadní. Ekvivalent „prvenství“, jež užil ve svém překladu M. Svoboda, intenci proslovu ne-
vystihuje. M. Svoboda nebo spíše pořadatel souboru jeho překladů V. Flajšhans říká v úvod-
ní poznámce k tomuto textu, že jde o „naučení z knížete filosofů Aristotela, že jen ten jest

1 Václav Flajšhans, *Literární činnost Mistra Jana Husi*, Praha 1900, č. XLII, s. 97. Více informací
o event. Husově autorství výše: H. Krmíčková, *Husovy rekomendace. Cesta k nalézání jejich textů*, zde
s. 24–25.

mužem, kdo stojí stále před jinými, že prvenství okazuje muže“.² V rekomendaci je však řečeno: „Každému vládci náleží zaprvé vláda nad sebou samým (jak říká Filosof ve spise O knížecí vládě, že největší moudrostí krále je rozvázně a čestně ovládat sám sebe)“, a dokládá to ještě citát ze Seneky: „Je snazší ovládat barbarské kmeny nesnášející cizí nadvládu než zabránit své duši v tom, co je zakázáno.“ České „ovládání“ bylo jedinou možností, jakou jsem našla pro vyjádření obojího, sebevlády i vlády nad jinými. Nad výrazem *principatus* se lze zamýšlet ještě i dále, protože v latinské tradici Aristotelovy *Etiky Nikomachovy* není jeho užití jednoznačné. Filosof sám se na tomto místě odvolává na výrok Bianta, jednoho ze sedmi mudrců, v Bekkerově edici latinského Aristotela zde čteme: „Quocirca praeclare Biantis illud videtur esse dictum *magistratus virum declarabit*“,³ zatímco elektronická databáze *Aristoteles Latinus* přináší překlad Roberta Grossetesta opět s odvoláním na Bianta již ve znění, jehož užil Hus: *principatus virum ostendet*. Vezmeme-li v úvahu kontext, v němž Aristoteles tento údajný Biantův výrok cituje, vidíme, že v původním textu je skutečně důraz na vladařství: člověk má pěstovat ctnost, zejména spravedlnost, nejen sám pro sebe, ale též s ohledem na ostatní. V Husově a snad již v Grossetestově chápání je ale význam posunut k důrazu na vládu nad sebou samým jako na předpoklad jakéhokoli panování.

Ovládání dělá muže mužem

Vážení mistři a páni, slyšeli jste, jak náš kandidát ve své moudrosti prohlásil, že člověk má dvojitou přirozenost, tělesnou a duchovní, a že podle nich má člověk různý, dokonce protikladný sklon k tomu, co je mu příjemné: podle tělesné přirozenosti má člověk tendenci k věcem nejnižším, podle duchovní se vztahuje k těm nejvyšším. Jedna z těchto přirozeností, a to ta duchovní, má onu nižší překonávat a co nejučinněji povznášet její hnutí nad všechno pomíjivé k lásce ke svému Stvořiteli, aby člověk opustil neřest, setřásl starost o světské věci, dal se vést po správné stezce ctnosti a mohl tak nakonec dojít k odměně, blaženosti, což je podle Senekova dopisu konečný cíl.⁴ Člověk, který na něm spočine, má vše, co si přeje, a nepřeje si nic špatného. V této blaženosti se člověk ztotožňuje s božstvím a má tak podíl na jedinečnosti, pravdě, dobrotě, moci, moudrosti, laskavosti, šlechetnosti, důstojnosti, líbeznosti, na kráse, na potěšení a na nekonečné radosti. Přímým zřením a niternou láskou poznává, že je mu uvnitř i mimo něj a vůbec kdekoli neustále

2 M. Jana Husi *Sebrané spisy* I, ed. V. Flajšhans, přel. M. Svoboda, Praha 1904, s. 23.

3 Překlad A. Kříže, Aristotelés, *Etika Nikomachova*, Praha 1996²: „A proto se zdá, že pravdu má výrok Biantův, že vláda ukazuje muže.“ Srov. T. Víték, *Sedm mudrců a jejich výroky*, Praha 2010, s. 115, pozn. 17, uvádí údajný Solónův výrok: „Chce-li někdo vládnout druhým, musí nejprve vládnout nad sebou“ (s odkazem k *Die Fragmente der Vorsokratiker* 2, ed. H. Diels – W. Kranz, Zürich 1952, 69 B 302, č. 178, tento zlomek Solóna překládá K. Svoboda, *Zlomky předsokratovských myslitelů*, Praha 1962: „Nauč se poslouchat, budeš umět panovat“).

4 Odkaz k Senekově stoické morální nauce je zde obecný, srov. též Augustinus, *De Trinitate* 13, 5. Srov. též rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

přítomno světlo, které nekonečně září, osvětluje a těší všechnu schopnost zření a které svou dobrotou rozkošně a mile dodává touze sladkost. Bude snad nějaký nedostatek radosti tam, kde bude takové světlo věčně přítomno, kde se bude stále zakoušet, kde bude věčně vládnout? Aby náš kandidát nepřišel o toto velkolepé dobro, o němž se zmiňoval v kwestii, kterou řešil, chtěl bych jej povzbudit a pobídnout jeho ducha, aby se za tím velikým dobrem vydal, jak jen bude moci. Zbytečně by se totiž ucházel o titul mistra a o cokoli podobného, kdyby nesměřoval ke konečné blaženosti; vždyť to všechno mají být prostředky k definitivnímu dosažení štěstí – kdyby to naopak mělo být zábranou, nepochybně by toho bylo třeba nechat. K takovému co nejstručnějšímu napomenutí mi přišla na mysl slova Aristotela, knížete filosofů, který v páté knize Etiky říká:⁵

Ovládání dělá muže mužem.

Velmi dobře můžeme pochopit, proč Filosof neříká, že muž ukazuje, jak se vládne: protože vladařství, tedy mužný a ctnostný způsob jak stát v čele, ukazuje svým účinkem, že takový muž vede i jiné, že není nestálou ženou ani slabým děckem ani nezbedným chlapcem ani nezkušeným mladíkem, ani že to není sešlý stařec, který se už duševně stal znovu dítětem, ale že je to muž v plném rozmachu mužné ctnosti a síly: to se účinkem vladařské činnosti ukazuje. A že králi, a tudíž každému vládci, náleží za prvé vláda nad sebou samým (jak říká Filosof ve spise O knížecí vládě,⁶ že největší moudrostí krále je rozvážně a čestně ovládat sám sebe), to zdůvodňuje Seneka ve druhé knize spisu O dobrodiních:⁷ „Je snazší ovládat barbarské kmeny nesnášející cizí nadvládu než zabránit své duši v tom, co je zakázáno.“ Ten, kdo nemůže vést svou duši, a ta je jedna, přece nebude s to být vůdcem mnoha lidí! Je snad mocný, moudrý a dobrý ten, kdo bezmocně krotí své smysly, nemoudře miluje zlo a zlovolně páchá neřesti? Kdo nedokáže krotit zakázané pohnutky a užitečně posilovat svou ctnost, ten přece není hoden stát se vůdcem jiných. Jak se může prokázat jako muž takový člověk, který ani v nejmenším nepřemáhá vlastní tělesnost? To tedy není muž, není to vládce, neboť **může dělá mužem ovládání**.

Takže slyšíš, Jene, že **ovládání dělá muže mužem**. Buď vládcem, dokonce králem. Kraluješ-li sám nad sebou, budeš opravdu králem: napravuj minulost, správně jedneš v přítomnosti, předvídej budoucnost.

Rozum ať kraluje, vůle ať poslouchá, paměť ať podrží minulé věci, jež Bůh dal, ty zlé i ty dobré, protože když budeš takto kralovat sám nad sebou, budeš králem, budeš-li tohle činit, budeš nad sebou kralovat, budeš sám sebe ovládat a **ovládání tě udělá mužem**.

5 *Auctoritates Aristotelis*, Ethica V, č. 86, s. 238 (Bekker 1130a).

6 *Auctoritates Aristotelis*, De regimine principum, č. 5, s. 271 (Pseudo-Aristoteles, *De regimine principum* / *Secreta secretorum* 10). Srov. vzdálenější narážku v rekomendaci *Fulget virtute modestus*.

7 Seneca, *De beneficiis* V, 7 (přel. V. Bohník, upraveno).

Uměřeně se drž středu, neboť
„bezpečně půjdeš jen středem“,⁸
a tak **tě ovládání udělá mužem.**

Bezpečně si v duši osvoj ctnost, neboť tak **tě ovládání udělá mužem.**

Buď nyní takový, jakým bys chtěl být před Bohem, protože tak **tě ovládání udělá mužem.**

Tvůj vnitřní rozum ať je zákonem tvého života, neboť tehdy **tě ovládání udělá mužem.**

Kéž jsi raději přemožen, když mluvíš pravdu, než bys chtěl zvítězit tak, že bys lhal: protože budeš-li přemožen takto, **ovládání tě udělá mužem**, neboť je lepší, je-li poražen pravdomluvný, než aby zvítězil ten, kdo lže.

Vydrž všechno, jen abys žil ve shodě s Bohem, protože tak **dělá ovládání muže mužem.**

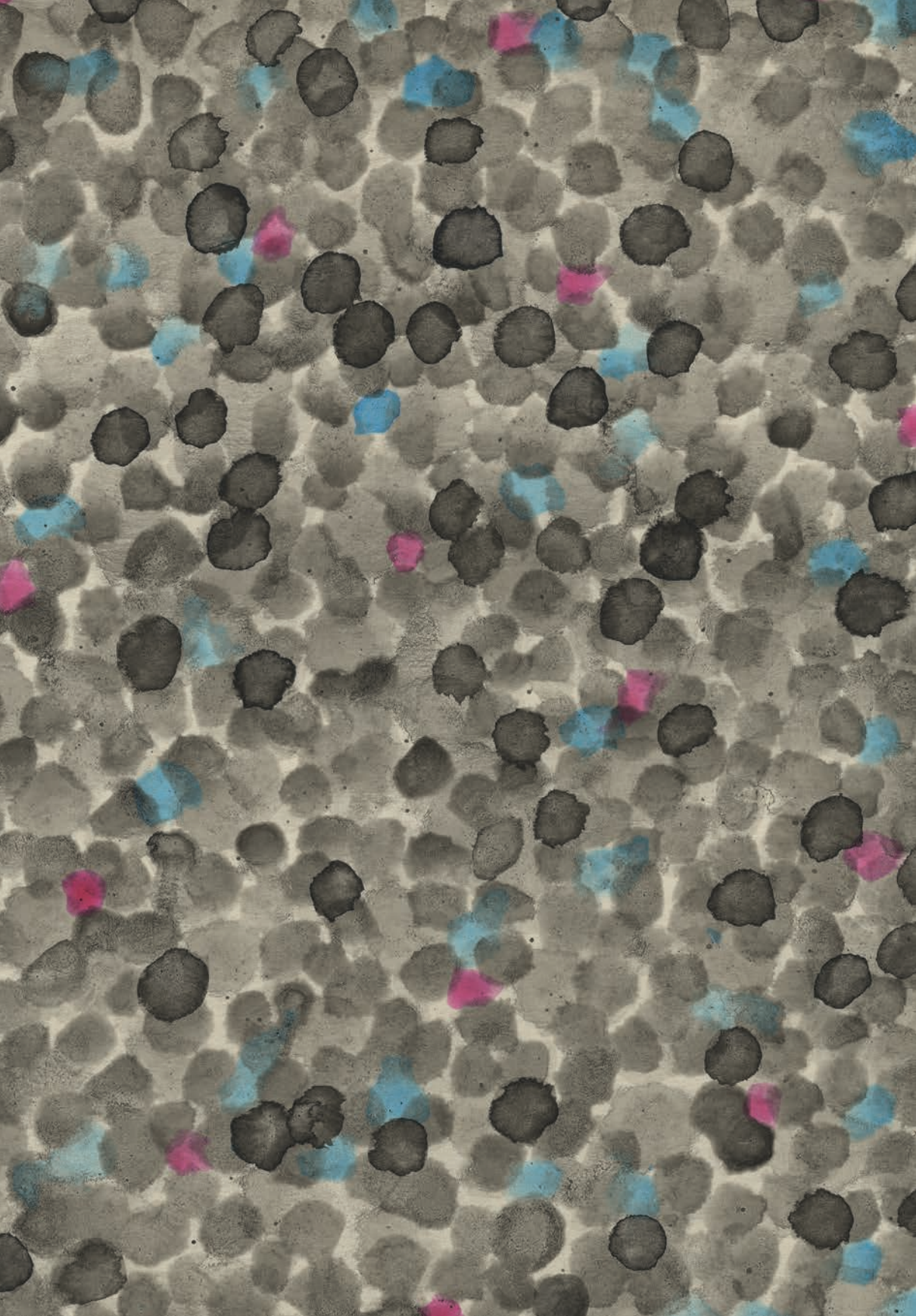
Chovej se k sobě jako k božímu chrámu, vždyť je v tobě něco, čím se podobáš Bohu, totiž svobodná vůle; žij patřičně podle ní a staň se pánem svých duševních schopností, protože tak **tě ovládání udělá mužem.**

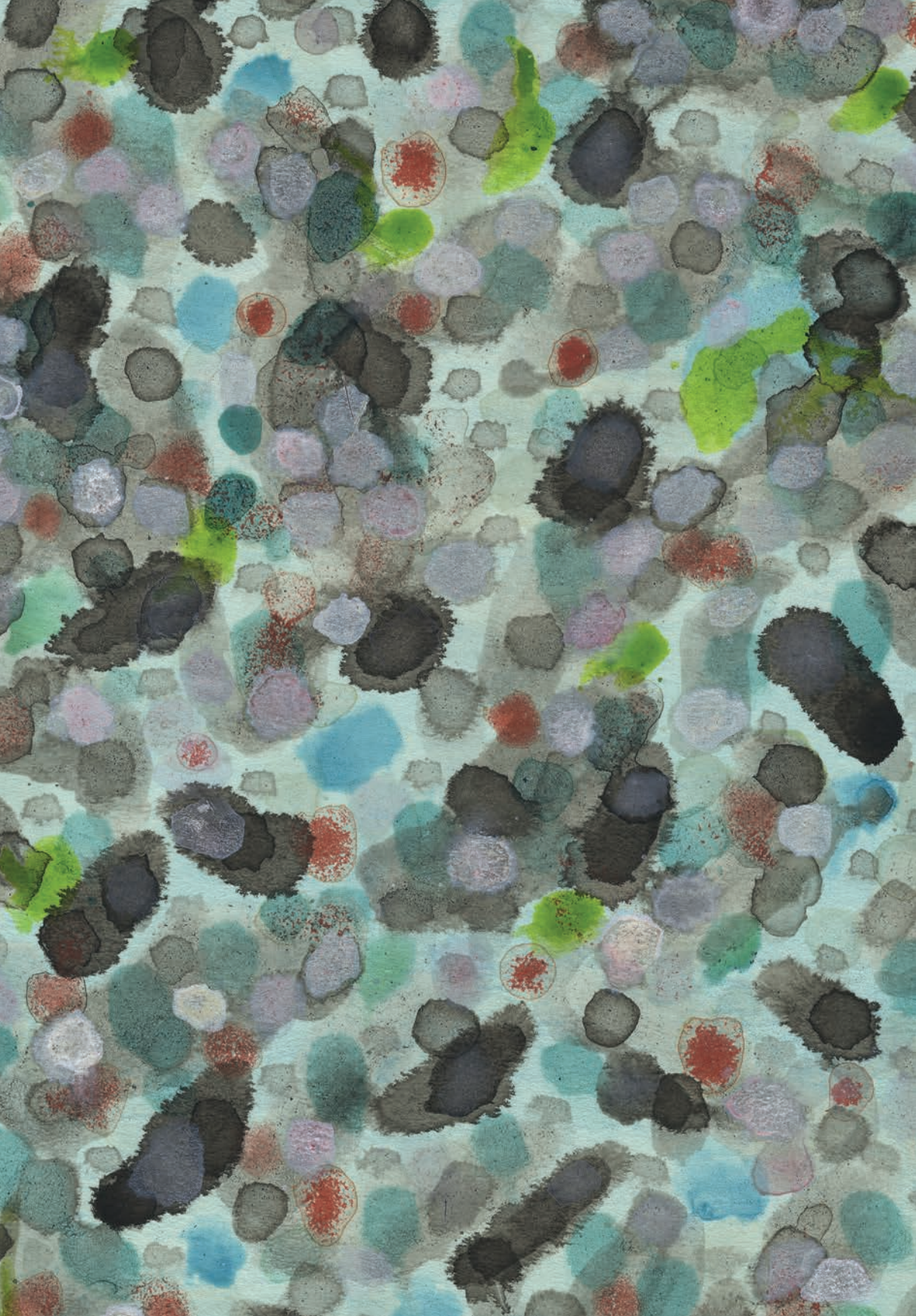
Zlo vždycky odmítej, dobro miluj, Boha nade vše uctívej, protože tak **tě ovládání udělá mužem.**⁹

8 Ovidius, *Metamorphoses* II, 137. Citováno též v rekomendaci *Quere bonos mores*.

9 Rukopis nepodává obvyklou závěrečnou promoční formuli.

Da adverbia je promluvou při bakalářské determinaci jinak neznámého **Petra**, nejisté je autorství, neznámé je datum promoce.

Soupis pramenů: B-S č. 316 („Spisy sporné a pochybné“).

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 81–83, komentář s. 226–227 (původní edice Höfler, *Geschichtschreiber II*, s. 109–110).

Rukopis: NK Praha, X E 24, 308v–309v.

Rekomendace *Da adverbia*, kterou Bartošův a Spunarův soupis pramenů uvádí mezi „Spisy spornými a pochybnými“, je sice stručně uvedena všeobecně moralistní úvahou o funkci a hodnotě rozumu (mysli, intelektu) a paměti jako nástrojů k poznání jsoucna, pravdy a dobra, dál je však projev vázán nezbytností promluvit podle Donatovy kanonické učebnice gramatiky o adverbiiích a vysvětlit na příkladech jejich významy. Čtenář si ihned všimne, že pozdně antická gramatika chápe a třídí slovní druhy jinak než moderní mluvnické. Příklady podávají informace o významech a funkcích jednotlivých adverbii a o možnostech jejich užití, směřují však i k morálnímu poučení, neboť kdekoli je to možné, nabádají ke ctnosti. Ve prospěch Husova autorství by mohlo svědčit, i když náznak je to velmi slabý, že se v této rekomendaci objevují citáty (Alanus ab Insulis, *Catonis Disticha*), s nimiž jsme se setkali v předchozích Husových textech. – Pro imperativ tématu, sloveso *da*, jsem zvolila české „vyjmenuj“, bylo by ovšem možné říci také „použij“; v kolokviální vrstvě nejnovější češtiny se s oblibou užívá či zneužívá slovesa „dát“ („dáme jídlo“, „dejme řeč“, „to nedám“ apod.), překládat však nadpis a opakované výzvy této rekomendace obratem „Dej příslovce“ by jistě nebylo přiměřené, byť doslovné.

Vyjmenuj příslovce

Nedržíme-li mysl mladíka na uzdě napomínáním k dobrému, řítí se do zkázy; a nedostává-li se mu často užitečného poučení a on se za pomoci a s podnětem učitele svou mladou bystrou pamětí nerozpomíná na to dobré i špatné z minulosti, dostává se jeho rozum na scestí. A náš uchazeč, jak vidíte na jeho tváři, je teď mladík, není už dítětem a ještě není mužem. Zdá se tedy, že je vhodné jej mírným napomenutím pobídnout, aby svůj intelekt nasměroval k existenci, rozum k pravdě, vůli k dobru, také aby obrátil svou paměť k minulé špatnosti, již má oplakávat, a k dobru, které mu dal Bůh a za něž má on svému Bohu vzdávat díky. Vždyť kdyby intelekt odvrátil od existence do nicoty, určitě by sešel z cesty; kdyby vzdálil svůj rozum od pravdy, poslepu by se řítil do klamu, a tak by se ani správně nevyrovnal s pamětí. Abych jej co nejdůrazněji vybídl, ať se dá vést pravou stezkou, vezmu si imperativní výrok nejučenějšího gramatika Donata:¹

Vyjmenuj příslovce!

Nuže, Petře, tohle jsi slyšel a četl, ale podívej se, zda jsi to také uskutečňoval. Když se řekne **vyjmenuj příslovce**, je to výrok stručný, smysl přesný, příkaz prospěšný a znamená to: slyšíš to, porozuměj tomu a uskutečni to, protože se ti jako příkaz říká **vyjmenuj příslovce**. **Vyjmenuj**, to jest rozumem pochop, **vyjmenuj**, to jest slovem řekni, **vyjmenuj**, to jest činem uskutečni, abys to, co se týká ctnosti, rozumem pochopil, slovem o tom učil a abys to činem uskutečňoval v souladu se ctností. Tak tedy **příslovce vyjmenuj**, to jest pochop, vyjádři a uskutečni.

Pojď tedy k jednotlivostem: **vyjmenuj příslovce** místa: abys ZDE byl správně poslušný, TADY abys učil jiné, TAM abys patřičně kráčel, ODTUD abys odcházel od špatnosti, VNITŘNĚ, to jest UVNITŘ sebe abys každou věc rozvážil, a VEN, to jest MIMO sebe abys vycházel činem.

Petře, **vyjmenuj příslovce** času: byl-li jsi VČERA špatný, DNES buď dobrý. Dal-li ses NEDÁVNO na dobrou cestu, NYNÍ se pozvedni k ještě lepšímu. KDYSI jsi byl laciný vtipálek, JIŽ jsi milovník ctnosti, ZÍTRA budeš ještě ctnostnější, vždyť JEDNOU získáš i odměnu.

Petře, **vyjmenuj příslovce** počtu – jako že jsi chlapcem jen JEDENKRÁT, ne DVAKRÁT, jak říká Alan v Problematech:²

„Teletem může být býk a štěnětem pes jenom jednou,
proč člověk dítě je dvakrát, když přece jednou to stačí?“

1 Donatus, *Ars minor* IV, s. 362.

2 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum* IV, 375–376. Citováno též v rekomendaci *Discens factus est sciens*.

JEDNOU je člověk dítětem svým věkem, PO DRUHÉ dětinským chováním. Ale ty se TŘIKRÁT zkoumej, aby ses nestal PO DRUHÉ dítětem! Prozkoumáš-li se ČTYŘIKRÁT, budeš naplněn ČTYŘMI základními ctnostmi.³

Petře, **vyjmenuj příslovce** záporu: NE abys špatně smýšlel, ANI abys jednal nespravedlivě.

Petře, **vyjmenuj příslovce** souhlasu: abys žil JEN TAK, že budeš žít dobře; nebud' lehkověrný, věř JEN TEHDY, když se ujistíš; URČITĚ vyučuj jen tomu, co TAKÉ děláš.

Petře, **vyjmenuj příslovce** ukazovací: HLE! EJHLE! – HLE, to tě zrazuje od špatnosti! EJHLE, tak se ti staví před oči dobro!

Petře, **vyjmenuj příslovce** práci takto: KÉŽ BYCH byl dobrým klerikem! Ó, KDYBYCH si tak osvojil i ctnost!

Vyjmenuj příslovce vybízecí: HEJ, studuj pořádně! NUŽE, jednej vždycky jako muž!

Vyjmenuj příslovce pořadí – aby ses PAK stal učitelem a POTOM ctnostným člověkem.

Petře, **vyjmenuj příslovce** tázací, jako: PROČ získáváš tituly, uvaž, NAČ studuješ, zvaž, Z JAKÉHO DŮVODU sis to vybral (vždyť především proto, abys byl spasen!).

Petře, **vyjmenuj příslovce** podobnosti: dělej dobré věci JAKO dobrý člověk, vyučuj ostatní COBY filosof, žij TAK, JAK máš, konej, JAK jsi povinen, protože tak se staneš JAKOBY plně spravedlivým.

Petře, **vyjmenuj příslovce** jakosti, abys POUČENĚ vzdělával jiné a aby ses choval PĚKNĚ.

Vyjmenuj, Petře, **příslovce** míry, abys MNOHO studoval, MÁLO spal, MÍRNĚ pil. Neboť Cato říká:

„Stále studuj, i tehdy, když už jsi znalosti získal.“⁴

„Spi jen tolik, co musíš.“⁵

„Vino užívej s mírou.“⁶

3 Tj. rozumnost (*sapientia*, *prudentia*), spravedlnost (*iustitia*), uměřenost (*temperantia*), statečnost (*fortitudo*).

4 *Catonis Disticha* IV, 21.

5 *Catonis Disticha*, Breves sententiae 19. Citováno též v rekomendacích *Quere bonos mores, Recte vivas a Instrue preceptis animum*.

6 Tamtéž, Breves sententiae 22.

CO NEJMÉNĚ, to jest NIKDY nezhálej a nehřeš, nýbrž VELICE služ Bohu.

Petře, **poslyš příslovce** pochybnosti: SNAD jsi špatný, TŘEBA dnes zemřeš a MOŽNÁ nebo ASI budeš zatracen.

Petře, **vyjmenuj příslovce** osoby, abys toto probíral SE MNOU a abys o tomhle uvažoval sám U SEBE.

Petře, **poslyš příslovce** odpovědi, PROTOŽE běda, když to neuděláš, budeš špatný.

Petře, **poslyš příslovce** oddělování, abys krácel ODLOUČENĚ od špatných a neobracel se ZPĚT ke špatnostem.

Petře, **vyjmenuj příslovce** volby, abys SPÍŠ volil dobro než zlo, dokonce RADĚJI volil zemřít než žít špatně. Tak tě to učí Filosof ve třetí knize Etiky.⁷

Petře, **poslyš příslovce** shromažďování, abys všechno dobré DOHROMADY miloval, JEDNOTLIVÁ zla odmítal a toto dvojí SPOLEČNĚ prospěšně dodržoval.

Petře, **poslyš příslovce** zákazu – NE ABYS uctíval jiného boha,⁸ NE ABYS smilnil,⁹ NE ABYS nenáviděl svého bratra!¹⁰

Petře, **vyjmenuj příslovce** srovnání, jako je VÍCE: při srovnání tedy dbej VÍCE na ctnost než na znalosti a NEJVÍCE na věčný život. Abys byl lépe připraven získat¹¹ jej, propůjčuji ti titul bakaláře. Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého, amen.

⁷ *Auctoritates Aristotelis*, Ethica III, č. 46, s. 236 (Bekker 1110a).

⁸ Srov. Ex 20, 3; Dt 5, 7.

⁹ Srov. Ex 20, 14; Dt 5, 18.

¹⁰ Srov. 1 J 3, 15.

¹¹ V češtině nenapodobitelná homonymita latinského slovesa *comparare*, které vedle významu „připravovat, opatřovat si, získávat“ nese také význam „srovnávat“.

REJSTŘÍK ZDROJŮ CITOVANÝCH V PROMOČNÍCH PROMLUVÁCH

A

Alanus ab Insulis

Anticlaudianus 98, 154

De planctu naturae 171, 179

Liber parabolarum 97, 112, 127, 160, 161,
168, 177, 178, 190

Alcuinus

Conflictus 112, 113, 114, 116, 117, 118,
119, 138

Alexander de Villa Dei

Doctrinale 95, 104, 139

Aristoteles

Analytica posteriora 159

Categoriae (Praedicamenta) 85, 124

De anima 98

De caelo et mundo 94

Ethica Nicomachea 86, 105, 117, 119, 154,
158, 159, 167, 171, 172

Metaphysica 94, 179

Physica 94, 131

Politica 86, 96

Rhetorica 84, 112, 177

Topica 84, 86, 116

Aristoteles (pseudo)

Magna moralia 153

Physiognomica 105, 125

Problemata 105

Auctoritates Aristotelis 84, 85, 87, 90, 94,
96, 105, 106, 107, 108, 118, 119, 124,
125, 127, 133, 139, 153, 158, 159,
162, 167, 171, 184, 192

Augustinus

De Trinitate 159, 183

Avianus

Fabulae 88, 95, 96

B

Bernardus Cluniacensis (Morlanensis)

De castitate servanda 147

De vanitate mundi 131, 132, 146, 152

Bible

1 J 3, 15 192

1 P 3, 14 146

Dt 5, 7 192

Dt 5, 18 192

Dt 19, 15 99

Ef 5, 15 177

Ex 20, 3 192

Ex 20, 14 192

Fp 2, 3 146

Gn 2, 7 106

J 10, 1 177

J 18, 10 169

J 18, 17-18 169

J 18, 25-27 169

J 20, 3-4 171

L 22, 50 169

L 22, 56-60 169

Mk 14, 47 169

Mk 14, 66-72 169

Mt 5, 10 146

Mt 10, 8 141

Mt 26, 51 169

Mt 26, 69-75 169

Ř 12, 18 133

Sk 3, 1 171

Boethius

Philosophiae consolatio 99, 150, 152, 177

Boethius (pseudo)

De disciplina scolarium 96, 97, 99, 168, 170

C

Cassiodorus

Variarum libri 112

Catonis Disticha 84, 85, 97, 98, 113, 115, 126, 131, 139, 140, 146, 147, 153, 159, 160, 170, 172, 178, 191

Cicero

Cato Maior de senectute 89

De inventione 87

D

Donatus

Ars minor 190

E

Eberhardus Bethuniensis

Graecismus 99

Enchiridion Sexti 147

F

Facetus

Cum nihil utilius 86, 133

Moribus et vita 96, 114, 140, 162, 168, 179

Frowinus Cracoviensis

Antigameratus 114

G

Galfredus de Vino Salvo

Poetria nova 88, 116, 125, 153, 159

Giraldus Cambrensis

Speculum ecclesiae 178

Godefridus Wintoniensis

Epigrammata 114, 138, 139

Gualterus de Castellione

Alexandreis 87, 114, 132, 150, 152, 154, 176

Guillelmus Ockham

Quaestiones variae 130, 131

Guillelmus Wheatley

Commentarius ad Boethii Disciplinam scolarium 170

H

Henricus Septimellensis

Elegia 87, 95, 98, 151, 153, 154, 169

Horatius

Epistulae 85, 116, 167

Saturae 89, 167

Sermones 107

I

Iacobus de Voragine

Legenda aurea 117

Iohannes Hus

Enarratio Psalmorum 107, 171

Výklad na Páteř 107

L

Lucanus

Pharsalia 147, 151

M

Martinus Bracarensis

Formula vitae honestae 87, 107

N

Nigellus de Longo Campo

Speculum stultorum (Brunellus) 178

O

Ovidius

Ars amatoria 104, 115, 125, 127, 162, 170

Epistulae Ex Ponto 85, 118

Fasti 107

Heroides 105

Metamorphoses 115, 133, 185

Remedia amoris 124, 131, 179

P

Pamphilus de amore 171

Persius

Saturae 126, 161

Petrus Abaelardus

Carmen ad Astralabium 139

Prosper Aquitanus

Liber epigrammatum 86

R

Rudium doctrina 115, 126, 172

S

Seneca

De beneficiis 184

Epistulae morales 84, 85, 97, 107, 124, 178

Naturales quaestiones 175

Seneca Rhetor

Controversiae 162

T

Thomas Aquinas

Summa contra gentiles 130

V

Valerius Maximus

Facta et dicta memorabilia 126

Vergilius

Aeneis 154

Bucolica 115, 176

W

Walther

Initia 141

Proverbia 85, 86, 96, 105, 106, 112, 114,
118, 125, 131, 133, 138, 146, 150,
152, 154, 162, 168, 176, 179

PRAMENY A LITERATURA

K PROMOČNÍM PROMLUVÁM

Edice přeložených textů

Höfler, K. *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung II*. Wien 1865.

Iohannes Hus, magister Universitatis Carolinae. Positiones, recommendationes, sermones. M. Jan Hus. Universitní promluvy. Ed. A. Schmidtová. Praha 1958.

Ryba, B. *Nový Hus. Nepoznané universitní promluvy Mistra Jana*. Praha 1948 (přetištěno z *Listů filologických*, r. 1947 a 1948).

Sedlák, J. „Husovy promluvy promoční.“ In: *Studie a texty k náboženským dějinám českým I*. Olomouc 1914, s. 119–128.

Překlady

Mistra Jana Husi Sebrané spisy I. Přel. M. Svoboda. Praha 1904.

Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou. Překlady, komentáře a poznámky Jana Nechutová a Jana Fuksová. Brno 2015.

Ryba, B. In: *Výbor z české literatury doby husitské I*. Ed. B. Havránek – J. Hrabák. Praha 1963.

Stein, E. M. *Jan Hus jako universitní rektor a profesor*. Praha 1948.

Soupis Husových pramenů

Alain de Lille. *Anticlaudianus*. Texte critique avec une introduction et des tables publié par R. Bossuat. Textes philosophiques du Moyen Age I. Paris 1955.

Alanus de Insulis. *De planctu naturae*. Ed. N. M. Häring. Studi medievali 19, 2. Spoleto 1978.

Alanus ab Insulis. *Liber parabolarum*. MPL 210. Parisiis 1855, col. 579–594.

Alcuinus (Pseudo-Ovidius). *Carmina*. Ed. E. Dümmler. Poetae aevi Carolini 1. Monumenta Germaniae historica. Lipsiae 1881, s. 160–351.

- Alexander de Villa Dei. *Doctrinale*. Ed. Dietrich Reichling. Monumenta Germaniae paedagogica 12. Berlin 1893.
- Aristoteles Latinus Database – online. Turnhout 2009–. Dostupné z: <https://classics.phil.muni.cz/knihovny-a-database-uks/litterae-ante-portas>.
- Arrigo da Settimello. *Elegia*. Ed. C. Fossati. Firenze 2011.
- Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval: étude historique et édition critique*. Ed. J. Hamesse. Louvain 1974.
- Augustinus, Aurelius. *Enarrationes in Psalmos*. Ed. E. Dekkers – J. Fraipont. CCSL 38–40. Turnhout 1956.
- Augustinus Hipponensis. *De Trinitate libri XV*. Ed. W. J. Mountain – F. Glorie. CCSL 50. Turnhout 2018.
- Avianus. *Fabulae*. Ed. Ae. Baehrens. Poetae Latini minores 5. Lipsiae 1885.
- Bernardus Cluniacensis. *De castitate servanda carmen*. In: „Bernardi Cluniacensis carmina De Trinitate et de fide catholica, De castitate servanda, In libros Regum, De octo vitiis.“ Ed. K. Halvarson. *Acta Universitatis Stockholmiensis – Studia Latina Stockholmiensia* 11, 1963, s. 49–65.
- Bernardi Morlanensis, monachi ordinis Cluniacensis De vanitate mundi et gloria caelesti liber aureus*. Ed. E. Lubini. Rostochii 1610.
- Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*. Stuttgart 1994¹.
- Boethius, Anicius Manlius Severinus. *De consolatione philosophiae*. Ed. C. Moreschini. München – Leipzig 2005.
- Pseudo-Boèce. *De disciplina scolarium*. Ed. O. Weijers. Leiden 1976.
- Carmen paraeneticum ad Rainaldum*. MPL 184. Parisiis 1879, col. 1307–1314.
- Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius Senator. *Variarum libri XII*. Ed. Å. J. Fridh – J. W. Halporn. CCSL 96. Turnhout 1973.
- Catonis Disticha*. Ed. Ae. Baehrens. Poetae Latini minores III. Lipsiae 1881.
- Cicero, Marcus Tullius. *Cato Maior de senectute*. Ed. O. Weißenfels. Leipzig 1891 (elektronicky ed. J. G. F. Powell, New York 2006).
- Cicero, Marcus Tullius. *De inventione*. Ed. E. Stroebel. Lipsiae 1915.
- Donatus, Aelius. *Ars grammatica*. In: *Probi, Donati, Servii qui feruntur de arte grammatica libri*. Ed. H. Keil. Grammatici Latini 4. Lipsiae 1864, s. 353–402.
- Eberhard von Bethune. *Graecismus*. Ed. J. Wrobel. Hildesheim – Zürich – New York 1987.
- Facetus (Cum nihil utilius)*. In: *Der deutsche Facetus*. Ed. C. Schroeder. Berlin 1911.
- Facetus (Moribus et vita)*. In: Alison Goddard Elliott. „The Facetus: or, the Art of Courtly Living.“ *Allegorica. A Journal of Medieval and Renaissance Literature* 2/2, 1977, s. 27–57.
- Die Fragmente der Vorsokratiker* 2. Ed. H. Diels – W. Kranz. Zürich 1952.
- Frowinus Cracoviensis. *Antigameratus*. Ed. E. Habel. In: „Der Antigameratus des Frowinus von Krakau.“ *Studien zur lateinischen Dichtung des Mittelalters. Ehrengabe für Karl Strecker zum 4. September 1931*. Dresden 1931, s. 60–77.
- Galfredus de Vino Salvo. *Poetria nova*. Ed. E. Faral. In: *Les Arts poétiques du 12e et du 13e siècle*. Paris 1924.
- Giraldi Cambrensis Opera: Speculum Ecclesiae. De Vita Galfredi Archiepiscopi Eboracensis: sive Certamina Galfredi Eboracensis Archiepiscopi*. Vol. 4. Ed. J. S. Brewer. London 1873.
- Godefridus of Winchester. *Liber proverbiorum*. Ed. H. Gerhard. Würzburg 1974.
- Gualteri de Castellione Alexandreis*. Ed. M. L. Colker. Padova 1978.

- Guillelmi de Ockham Quaestiones variae*. Ed. G. I. Etzkorn – F. E. Kelley – J. C. Wey. St. Bonaventure N.Y. 1984.
- Henricus Septimellensis viz Arrigo da Settimello.
- Horatius, Quintus Flaccus. *Opera*. Ed. D. R. Shackleton Bailey. Stuttgart 1995.
- Iacopo da Varazze. *Legenda aurea*. Ed. G. P. Maggioni. Firenze 1998.
- Lucanus. *De bello civili*. Ed. D. R. Shackleton Bailey. Stuttgart 1987².
- Martini Episcopi Bracarenensis Opera omnia*. Ed. C. W. Barlow. New Haven 1950.
- Nigellus de Longo Campo. *Speculum stultorum*. Ed. J. H. Mozley – R. R. Raymo. Berkeley 1960.
- Ovidius, Publius Naso. *Carmina amatoria*. Ed. A. R. de Verger. München 2003.
- Ovidius, Publius Naso. *Ex Ponto libri quattuor*. Ed. J. A. Richmond. Leipzig 1990.
- Ovidius, Publius Naso. *Fastorum libri sex*. Ed. E. H. Alton – D. E. W. Wormell – E. Courtney. Leipzig 1978.
- Ovidius, Publius Naso. *Heroides (Epistulae Heroidum)*. Ed. R. Ehwald. Leipzig 1907.
- Ovidius, Publius Naso. *Metamorphoses*. Ed. W. S. Anderson. Stuttgart 1993.
- Pamphilus de amore*. In: *Commedie latine del XII e XIII secolo III*. Ed. F. Bertini. Genova 1980.
- Persius, Aulus Flaccus. *Saturae*. In: *A. Persi Flacci et D. Iuni Iuuenalis Saturae*. Ed. W. V. Clausen. Oxford 1992.
- Peter Abelard. *Carmen ad Astralabium*. Ed. J. M. Annais Rubingh-Bosscher. Groningen 1987.
- Prosper Aquitanus. *Liber epigrammatum*. Berlin – Boston 2016.
- Rudium dotrina (Quinque claves sapientiae)*. Ed. A. Vidmanová-Schmidtová. Leipzig 1969.
- Seneca, Lucius Annaeus. *De beneficiis libri VII*. Ed. C. Hosius. Leipzig 1914.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Epistulae morales ad Lucilium*. Ed. J. Hackenthal. Reichenberg 1927.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Naturales quaestiones*. Ed. H. M. Hine. Stuttgart 1996.
- Seneca Maior, Lucius Annaeus. *Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores*. Ed. L. Hankanson. Leipzig 1989.
- The Sentences of Sextus*. Ed. H. Chadwick. Cambridge 1959.
- Thomas de Aquino. *Summa contra gentiles*. Editio Leonina XIII–XV. Roma 1918–1930.
- Valerius Maximus. *Facta et dicta memorabilia*. Ed. J. Briscoe. Leipzig – Stuttgart 1998.
- Vergilius, Publius Maro. *Aeneis*. Ed. G. B. Conte. Berlin 2011.
- Vergilius, Publius Maro. *Bucolica et Georgica*. Ed. S. Ottaviano – G. B. Conte. Berlin 2013.
- Walther, Hans. *Initia Carminum ac versuum medii aevi posterioris Latinorum. (Alphabetisches Verzeichnis der Versanfänge mittellateinischer Dichtungen.)* Göttingen 1959.
- Walther, Hans. *Proverbia sententiaeque Latinitatis Medii Aevi. (Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung.)* Göttingen 1963–1986.
- William of Wheatley. In *Boethii De scholiarium disciplinis*. In: Thomas Aquinas. *Opera omnia* 24. Parma 1869.

České překlady pramenů¹

Aristotelés. *Etika Nikomachova*. Přel. A. Kříž. Praha 1996².

¹ Ačkoli většinou Husovy autority překládáme nově, někdy přihlížíme k dosavadním českým tlumočením a na takové případy vždy upozorňujeme v poznámce. Předkládáme proto i seznam použitých českých překladů.

- Avianus. *Bajky*. In: *Svět ezopských bajek*. Přel. R. Mertlík. Praha 1976.
- Bible. *Český ekumenický překlad. Bible kralická*. Praha 2008.
- Boëthius – poslední Říman. Přel. V. Bahník. Praha 1982.
- Cicero, Marcus Tullius. *Tuskulské hovory, Cato Starší o stáří, Laelius o přátelství*. Přel. V. Bahník. Praha 1976.
- Horatius, Quintus Flaccus. *Vavřín a réva: ódy, epódy, satiry, listy*. Přel. J. Pokorný – R. Mertlík. Praha 1972.
- Jakub de Voragine. *Legenda aurea*. Sestavila A. Vidmanová. Přel. V. Bahník. Praha 1998².
- Lucanus, Marcus Annaeus. *Farsalské pole*. Přel. J. Nechutová – R. Mertlík. Praha 1976.
- Ovidius, Publius Naso. *Kalendář. Žalozpěvy. Listy z Pontu*. Přel. I. Bureš – R. Mertlík. Praha 1966.
- Ovidius, Publius Naso. *Proměny*. Přel. R. Mertlík. Praha 1974.
- Ovidius, Publius Naso. *O lásce a milování*. Přel. R. Mertlík. Praha 1969, 1990.
- Ovidius, Publius Naso. *Verše z vyhnanství*. Přel. R. Mertlík. Praha 1985.
- Persius, Aulus Flaccus. *Satiry*. Přel. J. Nováková. Praha 1990.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Další listy Luciliovi*. Přel. V. Bahník. Praha 1984.
- Seneca, Lucius Annaeus. *O dobrodinech*. Přel. V. Bahník. Praha 1991.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Výbor z listů Luciliovi*. Přel. B. Ryba. Praha 1969.
- Sestra Múza. Světská poezie latinského středověku*. Uspořádala A. Vidmanová. Přel. V. Bahník a další. Praha 1990.
- Vergilius, Publius Maro. *Aeneis*. Přel. O. Vaňorný. Praha 1970 (poprvé 1933).
- Vergilius, Publius Maro. *Zpěvy pastýřské*. Přel. O. Vaňorný. In: *Písňe pastvin a lesů*. Praha 1977.
- Vítek, Tomáš. *Sedm mudrců a jejich výroky*. Praha 2010.
- Zlomky předsokratovských myslitelů*. Přel. K. Svoboda. Praha 1962.

Citovaná Husova díla

- M. Jana Husi *Korespondence a dokumenty*. Ed. V. Novotný. Praha 1920.
- Magistri Iohannis Hus Enarratio Psalmorum (Ps. 109–118)*. Ed. J. Nechutová et al. CCCM 253. Turnhout 2013.
- Magistri Iohannis Hus Quodlibet*. Ed. B. Ryba. CCCM 211. Turnhout 2006.
- Mistr Jan Hus, *Výklady*. Ed. J. Daňhelka. Praha 1975.

Sekundární literatura a subsidia

- Bartoš, František Michálek – Spunar, Pavel. *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*. Praha 1965.
- Bělič, Jaromír – Kamiš, Adolf – Kučera, Karel. *Malý staročeský slovník*. Praha 1978.
- Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis – Die Ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*. Ed. Z. Silagiová – F. Šmahel. CCCM 271. Turnhout 2015.
- Flajšhans Václav. *Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku I–II*. Olomouc 2013².
- Flajšhans, Václav. *Literární činnost Mistra Jana Husi*. Praha 1900.
- Flajšhans, Václav. *Mistr Jan řečený Hus z Husince*. Praha 1901.

- Jan z Příbramě. *Život kněží tábořských*. Ed. J. Boubín. Příbram 2000.
- Latinitatis Medii Aevi Lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v českých zemích*. Praha 1977–.
- Lehmann, Paul. *Die Parodie in Mittelalter*. München 1922.
- Novák, Karel. *Slovník k českým spisům Husovým*. Praha 1934.
- Novotný, František. *Základní latinská mluvnice*. Praha 1957.
- Petri de Mladoniewicz relatio de Magistro Johanne Hus*. Ed. V. Novotný. Prameny dějin českých VIII. Praha 1932, s. 25–120; přel. F. Heřmanský, Praha 1965.
- Spunar, Pavel. *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensis conditam illustrans I–II*. Wratislaviae – Varsaviae – Cracoviae – Gedani – Lodziae – Praegae 1985–1995.
- Šmahel, František. *Jan Hus*. Praha 2013.
- Šmahel, František. *Život a dílo Jeronýma Pražského*. Praha 2010.
- Trapp, Damasus. „Augustinian Theology of the 14th Century: Notes on Editions, Marginalia, Opinions and Book-Lore.“ *Augustiniana* 6, 1956, s. 146–274.
- Truhlář, Josef. *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I–II*. Praha 1905–1906.
- Tříška, Josef. *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*. Praha 1981.

Seznam zkratek

- B–S Bartoš, F. M. – Spunar, P. *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*. Praha 1965.
- MPL Migne, J. P., *Patrologiae cursus completus*, Parisiis 1844 a dále.
- CCCM Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis
- CCSL Corpus Christianorum, Series Latina

SUMMARY

Master Jan Hus, teacher and colleague Recommendation speeches of M. Jan Hus

M. Jan Hus učitel a kolega (Master Jan Hus, teacher and colleague) follows up on two earlier volumes, *M. Jan Hus v polemice a za katedrou* (2015) and *M. Jan Hus v polemice a v žaláři* (2019). Whereas these previous volumes contain texts from different genres, this book includes one type of text, recommendation speeches, or graduation speeches. It contains fourteen such speeches that were delivered in 1398 at the Faculty of Arts of the University of Prague. This volume certainly does not include all the graduation speeches that Hus ever delivered. Here, though, the reader will find texts that have been preserved under Hus's name in the manuscript tradition and which modern scholars have with greater or lesser certainty attributed to Hus. Currently, however, historians doubt Hus's authorship of the two final speeches contained in this volume. All these speeches have been published, some by Konstantin Höfler in 1865. Others, newly discovered texts, were published based on modern textual criticism by Professor Bohumil Ryba in 1947 and 1948. A new complete edition of all Hus's recommendation speeches was published by Anežka Schmidtová (Vidmanová) in 1958. They were first translated into Czech by M. Svoboda and E. Stein (as well as B. Ryba). Other translations were included in the 2015 volume.

The structure, style, and features of graduation speeches followed rules that differed from those of other genres of medieval Latin literature and rhetoric. In Hus's recommendation speeches we encounter a different Hus than the one we know as a medieval theologian, preacher, and moralist. They reflect a teacher's amiable relationships with his students and their world. These texts provide us with interesting information about day-to-day life at the university, are rife with

humor, and contain dialogical elements and perhaps even hints of dramatic performance. These speeches are written in good academic medieval Latin, but in translating them it was necessary to overcome the problems stemming from the specific nature of religion, learning, everyday life and medieval academic environment. The speaker's choice of 'authorities' is remarkable: whereas in medieval literature the most frequent reference texts and sources of citations are the Bible, theological treatises by early and medieval Church writers, and Canon law, in graduation speeches we rarely encounter Scripture citations. Hus, like other graduation speakers, turns with surprising frequency to the classics of Ancient Rome and secular literature of the Middle Ages. And of course, Aristotle could not be missing from an academic environment. This is most prominent when it comes to the choice of *thema*, that is, the short text upon which the graduation speech is based. We do not find a single *thema* from the Bible, but we do encounter moral statements by classic and medieval secular authors. One of them is even about a bird, the cuckoo. Some of Hus's recommendation speeches bear witness to his relationships with figures who we know from other literary and historical contexts of the early Bohemian Reformation: Petr of Mladoňovice, Jan of Příbram, Matěj of Knín, Martin Kunšův of Prague, Mikuláš of Miličín, and Zdislav of Zvřetice. The texts contained in this volume present them as Hus's students and as slightly younger colleagues. The translations are preceded by four studies on various topics connected to the graduation speeches: the manuscript transmission of the speeches, their structure and the motives used in them, as well as how they reflect the university curriculum with a special focus on Latin grammar and Aristotle's natural philosophy.

The translations are based on Anežka Schmidtová's edition *M. Iohannis Hus Positiones, Recommendationes, Sermones – M. Jan Hus, Universitní promluvy*, Prague 1958, and in some cases have been modified based on Bohumil Ryba's edition *Nový Hus (Nepoznané universitní promluvy Mistra Jana)*, Jednota českých filologů, Prague 1948 (also published in *Listy filologické* 1947, 1948). Problematic passages in the texts have been collated with the original manuscripts. The translations of six recommendation speeches contained in the 2015 volume (*M. Jan Hus v polemice a za katedrou*) underwent thorough revision and in places were modified and corrected.

The texts are annotated, primarily with information about citations and allusions. The heading of each speech contains information about manuscript preservation, when it was written, the addressees, and existing editions and translations. Footnotes are used mainly to indicate citations. In some places they contain explanations and references.

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. RNDr. Petra Bořilová Linhartová,
Ph.D., MBA
Mgr. Tereza Fojtová
doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.
prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.

prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.
doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.
PhDr. Alena Mizerová
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.
prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.
prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Mistr Jan Hus, učitel a kolega

Promoční promluvy M. Jana Husa

Jana Nechutová a kolektiv

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 508

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Editorka / Mgr. Kateřina Najbrtová, Ph.D.

Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková

Jazyková korektura / Mgr. Libor Švanda, Ph.D.

Výtvarný doprovod a jeho koncept v knize / akad. mal. Marie Filippovová

Technická spolupráce pro výtvarný doprovod / PhDr. Šárka Fidrichová

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2021

Náklad / 300 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / MORAVAPRESS, s.r.o., Cihelní 3356/72,
702 00 Ostrava-Přívoz

ISBN 978-80-210-9796-4

ISBN 978-80-210-9797-1 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9797-2021>